

**SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE GELENEKSEL İNANÇLARA AİT
SÖZ VARLIĞI**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebyatları Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı**

Hilal YILDIZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehtap SOLAK SAĞLAM

**Temmuz 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Hilal YILDIZ

ÖN SÖZ

Türk Dünyasında Sibirya Türklerinin içerisinde Saha Türklerinin eski Türk dini inancını korumakta oldukları görülmektedir. Ayrıca bugünkü ismiyle Şamanizm olarak bilinen gerek kültür normlarını gerekse inanç sistemlerini devam ettirme bakımından da Saha Türkleri önemli yere sahiptirler.

Saha Türklerinin geleneksel inançlarının büyük bir kısmını oluşturan Şamanizm inancı, çok geniş bir alana yayılmış olup genellikle Sibirya halklarının dinsel inanışlarını anlatan bir deyim olarak bilinmektedir.

Saha Türklerinin Şamanizm inancı temelinde gelişen ve tarih boyunca devam ettirilmekte olduğu görülen Saha geleneksel inançlarına ait söz varlığı, E.K Pekarskiy'nin *Yakut Dili Lugatı*, P.A. Slepstsov'un *Yakutça-Rusça Sözlüğü*, İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı Saha sözlüklerinden tespit edilerek, çalışmada tematik şekilde beş ana başlık altında sınıflandırılarak incelenmiştir. Kullanılan yöntem ve teknik tezin en başında belirtilmiştir. Birinci bölümde, geleneksel inançların sahibi Saha Türkleri, tarihleri, inançları ve eski Türk dini inancı hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde, Saha Türklerinde Kamlık inancı ve kam kavramı, kam adları ve lakapları, kam dua ve nidaları, kam kıyafeti, kam davulu, kam ayinleri ve kamla ilişkili diğer kelimeler adlı alt başlıklar ile ilgili kelimeler tanım ve açıklamaları ile Saha sözlüklerinden tespit edilerek söz varlığı oluşturulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Saha Türklerinin üç katmanlı (Üst, Orta, Aşağı) olarak tasavvur ettiği evren tasarımı incelenmiştir. Tanrı tarafından Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya'ya gönderilen ruhlar, konumları ve görevleri dikkate alınarak, iyi iyeler, kötü iyeler, hayvan iyeleri adlı alt başlıklar ile ilgili kelimeler tanım ve açıklamaları ile Saha sözlüklerinden tespit edilerek söz varlığı oluşturulmuştur. Bu dünyalarda bulunan insan ve kamlar için de ilgili alt başlıklar oluşturularak E.K Pekarskiy'nin *Yakut Dili Lugatı*, P.A. Slepstsov'un *Yakutça-Rusça Sözlüğü*, İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı Saha sözlüklerinden kelimeler belirlenerek söz varlığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Saha Türklerinin inanç dünyası çerçevesinde meydana gelen geleneksel örf ve adetler kapsamında, düğün, doğum, ölüm, tören, kurban verme, destan ve masal bahadırlarının ve demircilerinin lakapları, sihir/büyü, falcılık,

kehanette bulunma adlı alt başlıklar ile ilgili kelimeler tanım ve açıklamaları ile E.K Pekarskiy'nin *Yakut Dili Lugatı*, P.A. Slepstov'un *Yakutça-Rusça Sözlüğü*, İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı Saha sözlüklerinden tespit edilerek söz varlığı oluşturulmuştur.

Çalışmanın son ve beşinci bölümünde, Yapısal İnceleme ana başlığı altında isimler, sıfatlar ve fiiller olmak üzere üç alt başlık yer almaktadır. Bu alt başlıklar tespit edilen kelimelerin yapısal özelliklerine göre ayrılmıştır.

“Sonuç” bölümünde çalışmanın önceki bölümlerinde yer alan tespitler ve incelemeler toplu olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda ise, faydalandığımız kaynaklar yazarlarının soyadına göre sıralanarak “Kaynakça” başlığı altında verilmiştir.

“Saha (Yakut) Türkçesinde Geleneksel İnançlara Ait Söz Varlığı” çalışmasını hazırlarken bütün aşamalarda ilmi bilgisini, kütüphanesindeki kaynakları, değerli zamanını eksik etmediği ve bütün destekleri için danışmanım Dr. Öğr. Üyesi MEHTAP SOLAK SAĞLAM'a şükran borçluyum.

Öğrenim hayatımın başından bu zamana kadar hep yanımda olup desteklerini esirgemeyen ailemin her bir ferdine şükranlarımı sunuyorum.

Hilal YILDIZ
DENİZLİ / 2022

ÖZET

SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE GELENEKSEL İNANÇLARA AİT SÖZ VARLIĞI

Hilal YILDIZ

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Solak Sağlam

Temmuz 2022

Türklerde asırlardır kalıntılarını bırakmış ve izlerini sürdürmüş mistik bir inanç sistemi olan Şamanizm geniş bir coğrafyaya yayılmış ve büyük ölçüde etkisini göstermiştir. Özellikle Sibiryalı halklarının dinsel inanışlarını anlatan bir deyim olarak bilinen Şamanizm, Saha (Yakut) Türklerinin geleneksel inançlarının büyük bir kısmını oluşturmuştur.

Saha Türklerinin yaşam ve dini pratiklerinde büyük bir yer edinen Şamanizm çevresinde gelişen birçok inanç ve geleneklerin olduğu görülmüştür. Saha Türklerinde Şamanizm aracılığı ile bu inanç ve gelenekler varlık göstermiştir. Kamlar yönettikleri ayinler ile bu inançları tasavvur etmişlerdir.

Saha Türklerinin evren tasarımı Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya olarak belirlenmiştir. Bu dünyalarda iyeler konum ve görevleri açısından farklılık göstermektedir. Temelde iyi ve kötü olarak ayrılan iyelerin birçok özellikleri ve görevleri mevcuttur.

Saha halkının sosyal yaşamında çeşitli alanlarda; doğum, ölüm, düğün, tören vb. gibi normlara bağlı gelenekler mevcuttur ve bu gelenekler belli ritüeller ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın hedefi, Saha Türkçesinde geleneksel inançlara ait söz varlığını belli kaynaklar üzerinden tarama yaparak derlemek olmuştur. Kamlık, kam, Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya iyeleri, ritüel haline gelmiş gelenekler, demirci ve bahadır lakapları olarak başlıklara ayırdığımız ve tematik taramamız sonucu edinilen kelimeleri ilgili başlıklar altına yerleştirdiğimiz çalışmamızda Saha Türklerinin geçmişten günümüze kadar sosyal ve din yaşamlarında Şamanizm inancını barındırdıkları ve gereklilikleri doğrultusunda faaliyete geçirdikleri sonucunu görmüş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Saha, Gelenek, Geleneksel İnanç, Söz Varlığı

ABSTRACT**VOCABULARY OF TRADITIONAL BELIEFS IN SAHA
(YAKUT) TURKISH**

Hilal YILDIZ

Master's Thesis

Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Supervisor: Asst. Prof. Mehtap Solak Sağlam

July 2022

Shamanism, a mystical belief system that has left its traces and traces in the Turks for centuries, has spread over a wide geography and has shown a great deal of influence. Shamanism, which is known as an idiom describing the religious beliefs of the Siberian peoples, has formed a large part of the traditional beliefs of the Sakha (Yakut) Turks.

It has been seen that there are many beliefs and traditions developed around Shamanism, which has a great place in the life and religious practices of the Saha Turks. Shamanism in Saha Turks has existed through kams. The Kams envisioned this belief with the rites they administered.

The universe design of Saha Turks was determined as Upper World, Middle World and Lower World. In these worlds, possessors differ in their position and duties. There are many characteristics and duties of the possessors, which are basically divided into good and bad.

In various areas in the social life of the people of the field; birth, death, wedding, ceremony etc. There are traditions related to norms such as these and these traditions were carried out with certain rituals.

The aim of our study was to compile the vocabulary of traditional beliefs in Saha Turkish by scanning through certain sources. In our study, which we have divided into titles as shamanism, kamlık, Upper World, Middle World, Lower World possessors, ritual traditions, blacksmith and bahadır nicknames and placed the words obtained as a result of our thematic scanning under the relevant headings, it is stated that Saha Turks have had Shamanism belief in their social and religious lives from past to present. We will see the result that they put them into operation in line with their requirements.

Key words: Saha, Tradition, Traditional Belief, Vocabulary

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KULLANILAN KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİK.....	1
ÇALIŞMANIN AMACI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHA TÜRKLERİ VE ESKİ TÜRK DİNİ İNANCI

1.1. Saha Türkleri, Saha Türklerinin Adı ve Dili.....	4
1.2. Saha Türklerinin İnançları.....	7
1.3. Eski Türk Dini.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

SAHA TÜRKLERİNDE KAMLIK İNANCI

2.1. Kamlık İnanç, Kam Kavramı ve Saha Türkleri	16
2.2. Saha Türkçesinde Kam Adları ve Lakapları	24
2.3. Saha Türkçesinde Kam Dua ve Nidaları	34
2.4. Saha Türkçesinde Kam Kıyafetleri	37
2.5. Saha Türkçesinde Kam Davulu ile İlişkili Kelimeler	48
2.6. Saha Türkçesinde Kam Ayinleri ile İlişkili Kelimeler.....	52
2.7. Saha Türkçesinde Kamla İlişkili Diğer Kelimeler	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHALARDA RUHLAR ALEMİ TANRILAR VE İYELER

3.1. Ruhlar Alemi (Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya)	64
3.2. Üst Dünya İyeleri	71
3.2.1. Yaratıcı, Bahşedici Ruhlar.....	72
3.2.2. Üst Dünyanın İyi İyeleri	76
3.2.3. Üst Dünyanın Kötü İyeleri	81
3.2.4. Üst Dünyanın İyi, Kötü İnsanları ve Kamları	85
3.2.5. Üst Dünyanın Hayvan Ruhları	87
3.2.6. Üst Dünyanın Diğer Varlıkları.....	92

3.3. Orta Dünya İyeleri	93
3.3.1. Orta Dünyanın İyi İyeleri.....	95
3.3.2. Orta Dünyanın Kötü İyeleri	117
3.3.3. Orta Dünyanın İyi ve Kötü İnsanları ve Kamları.....	119
3.3.4. Orta Dünyanın Hayvan Ruhları	125
3.3.5. Orta Dünyanın Diğer Varlıkları	127
3.4. Aşağı Dünya İyeleri	133
3.4.1. Hastalık Gönderen Ruhlar	138
3.4.2. Kötü İnsan Ruhları ve Kamlar	145
3.4.3. Kötü Hayvan Ruhları	148
3.4.4. Diğer Kötü Ruhlar	150

DÖDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA TÜRKLERİNDE GELENEKSEL İNANÇLAR

4.1. Evlenme, Düğün ile İlgili İnançlar.....	157
4.2. Törenler ile İlgili İnançlar	161
4.3. Kurban, Kurban Verme ile İlgili İnançlar.....	167
4.4. Ölüm ile İlgili İnançlar.....	171
4.5. Doğum ve Ad Verme ile İlgili İnançlar	177
4.6. Bahadır ve Demirci Lakapları.....	179
4.7. Sihir, Büyü, Falcılık ve Kehanet.....	187

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPISAL İNCELEME

5.1. İsimler	190
5.2. Sıfatlar.....	267
5.3. Fiiller.....	275
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	286
KAYNAKLAR	296

KULLANILAN KISALTMALAR

çev.	: Çeviren
DA	: Dinler Ansiklopedisi
DTA	: Dinler Tarihi Ansiklopedisi
ed.	: editör
ET	: Etkileşim Tarihi
km	: Kilometre
MÖ	: Milattan Önce
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDKA	: Türk Dünyası Kültür Atlası
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİK

Çalışma, Eduard Karloviç Pekarskiy'nin 12 ciltten oluşan *Yakut Dili Lugatı* adlı eserinde bulunan, *Saha Türkçesinde Geleneksel İnançlara Ait Söz Varlığı*'nın tespiti üzerine ilgili kelimelerin belirlenmesine dayanmaktadır. E.K Pekarskiy'nin *Yakut Dili Lugatı* adlı eserdeki konuyla ilgili kelimelerin belirlenmesi ilk olarak A'dan M'ye kadar olan 1945'te yayımlanmış cildinden başlanarak gerçekleştirilmiştir. Yayımlanmamış diğer ciltler için Anıtkabir Atatürk Kurtuluş Savaşı Müzesine başvurulmuştur ve kitabın dijital görüntüsü üzerinden 6. ciltten başlanarak etüt çalışması yapılarak kelimelerin taraması gerçekleştirilmiştir. *Yakut Dili Lugatı* eserinin yanında P.A. Slepstov'un *Yakutça-Rusça Sözlük* adlı eserinde Rusça kelimeler Türkiye Türkçesine çevrilerek konuyla ilgili kelimelerin tespiti yapılmıştır. Tarama için son olarak İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı eserinden yararlanılmıştır. Çalışmanın konusu dahilinde ana ve alt başlıklarla ilgili tespit edilen bazı kelimelerin sözlüklerde aynı şekilde ve aynı anlamda olduğu görülmüştür. Sözlüklerden belirlenen kelimelerin ve anlamlarının buldukları sayfa sayıları birebir alınmıştır ve metin içi kaynak gösterme kısmında belirtilmiştir. *Yakut Dili Lugatı* sözlüğünün yayımlanmamış ciltlerinde tespit edilen kelimeler, bulunduğu sayfa sayıları ile birlikte kaçınıcı ciltten alındıklarını belirtmek üzere cilt sayılarıyla yazılmıştır. Konu başlığı ile ilgili alınan asıl kelimeler kalın şekilde yazılmış, örnek ifade eden kelimeler italik şekilde belirtilmiştir, anlamları ile açıklamaları tırnak içerisinde verilmiştir. Örnek cümlelerin yazımında devrik olan cümleler düzeltilerek yazılmıştır. Kelimeler, *Yakut Dili Lugatı*'nın yazı şekli esas alınarak özel isimler hariç, diğer kelimelerin baş harfleri küçük şekilde yazılmıştır. Konu başlığı ile ilgili alınan sözcüğün birden çok anlamı var ise 1. Anlam, 2. Anlam vb. şeklinde belirtilmiştir. Pekarskiy'nin *Yakut Dili Lugatı* ve Slepstov'un *Yakutça-Rusça Sözlük* adlı eserinden tespit edilen Saha kelimelerin ve cümlelerin yazımında Saha Türkçesine ait ses bilgisi özelliklerine dikkat edilmeye çalışılmıştır. İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı eserinden tespit edilen kelimelerin ve cümlelerin eserdeki yazı şekliyle alınması uygun görülmüştür.

Çalışmada tanımlayıcı / betimsel / tasvirî yöntem uygulanmıştır.

Çalışmada *Saha Türkleri* için, *Saha-Yakut* adlandırmasında *Saha* adının kullanımı tercih edilmiştir.

Genel manada *Saha Türklerinde Kamlık İnancı* bölümünde *Şamanizm* için, *Kamlık*, kelimesinin kullanımına özen gösterilmiştir. *Şaman-Kam* adlandırması için ise, *Kam* adının kullanımı tercih edilmiştir.

Çalışmanın esas hacmini oluşturan kısım ikinci bölüm itibari ile başlamaktadır. Her bir bölümün ana başlıklarının altında yer alan alt başlıkları ile ilgili tanım ve açıklamalar verildikten sonra sözlüklerden konu başlığı ile ilgili belirlenen kelimeler anlamları ile birlikte fişlenerek adet sayısı belirtilmiş olarak alfabetik şekilde sıralanmıştır. Sözlüklerden alınan bazı kelimelerin tanım ve açıklamaları ile ilgili dipnotlar verilmiştir.

Çalışmanın ikinci hacmini oluşturan son kısım olan *Yapısal İnceleme* bölümünde, isim, sıfat ve fiil terimleri açıklanmıştır. Çalışmanın söz varlığını oluşturan kelimeler, Saha Türkçesine ait şekil bilgisi özelliklerine dikkat edilerek yapısal incelemeye alınmış ve ait olduğu yapının altında alfabetik olarak sıralanmıştır. Fiil yapısına ait olan kelimeler (-) ile belirtilmiştir. Kelimeler bu bölümde de anlamları ile birlikte verilmiştir.

Kısaltmalar dizini oluşturulurken TDK'nin kısaltmalar dizini esas alınmıştır.

Çalışmada, Saha (Yakut) Türkçesinde Geleneksel İnançlara Ait Söz Varlığı'na ait toplam 1275 adet kelime tespit edilmiştir. Çalışmanın söz varlığı için taradığımız kelimeler ve anlamları için kullandığımız en önemli ve esas kaynak, E.K. Pekarskiy'nin *Yakut Dili Lugatı* adlı eseri olmuştur.

ÇALIŞMANIN AMACI

Şamanizm inancı, çok geniş bir alana yayılmış olup genellikle Sibirya halklarının dinsel inanışlarını anlatan bir deyim olarak bilinir. Şamanizm Saha (Yakut) Türklerinin geleneksel inançlarını oluşturur. Çalışmanın amacı, E.K Pekarskiy ve P.A Sleptsov tarafından tertip edilmiş *Yakut Dili Lugatı* ve *Yakutça – Rusça Sözlüğü* ve İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı eserlerinden yararlanarak, Saha (Yakut) Türklerinin benimsediği yaşam ve dini pratiklerinde büyük bir yer edinen, dilinde de büyük etki gösteren Şamanizm ve çevresinde gelişen inanç ve geleneklerine ait söz varlığını tespit ederek, yukarıda belirttiğimiz Saha sözlükleri olan üç kaynak üzerinden geleneksel inançlara ait kelimeleri, tematik ve alfabetik olarak derlemek olup yapısal ve anlamsal olarak izah etmektir.

Sahaların Tengricilik inancının yansıması olarak kâinatta yerleşim üç katmanlı (Üst, Orta, Aşağı) olarak tasavvur edilmektedir ve bu üç alemin tek sahibi Tanrıdır. Alemlere Tanrı tarafından atanan iyi ve kötü olarak gruplandırılan iyeler, ruhlar mevcuttur. Her üç katmanın sahipleri olduğuna inanılan bu iyelerin, isimlerini, konumlarını ve görevlerini yukarıda kaynak gösrettiğimiz Saha sözlüklerinden belirleyerek kapsamlı bir söz varlığı oluşturulması neticesinde değerlendirmesini yapmış olmak çalışmanın ikinci amacıdır.

Geleneksel Saha kültüründe sosyal yaşamı ve dini normları göz önünde bulundurarak kamlık inancı çerçevesinde gelişen ritüeller mevcuttur. Eskiden beridir süre gelen ve Sahaların zihinlerine işleyen bu ritüeller şamanlığın meslek olarak tezahür ettiği ve öncülüğünü yaptığı her alanda (tören, düğün, doğum, ölüm...) görülmektedir. Buna bağlı olarak çalışmanın üçüncü amacı da Saha halkının sosyal yaşamının her alanında normlara bağlı geleneksel inançlara ait söz varlığını oluşturmak, tanım ve örnek cümlelerle değerlendirmek olacaktır.

Çalışmada konu dahilinde ana ve alt başlıklar ile ilgili söz varlığını oluşturan kelimelerin isimler, sıfatlar, fiiller olmak üzere üç yapı da incelenerek sıralanması ise çalışmanın son amacıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHA TÜRKLERİ VE ESKİ TÜRK DİNİ İNANCI

1.1. Saha Türkleri, Saha Türklerinin Adı ve Dili

Bu zamana kadar alışılmış terminolojide “Yakut” diye adlandırılan Türk boyu kendilerine “Saxa” adını vermektedir. Sahaların eski efsanelerinde bu “Uraanxay Saxa” şekliyle geçmektedir. Saha Türklerinin komşularından Tunguzların “Saha” adını “Yako” olarak, Buryatların da –t çokluk eki ilavesiyle “Yakut” şeklinde kullandığı bilinmektedir. Ruslar, Sahaların komşularından duydukları “Yakut” kavim adını kullanarak yaygınlaştırmışlardır. Saha Türkçesi üzerine çalışan araştırmacılar, gerçekte Türkçe olan ve “kenar, kıyı” anlamına gelen “yaka” kelimesinin y~s, k~h ses değişiklikleri sonucunda “saha” şekline geçtiğini belirtmişlerdir (Caferoğlu, 1988: 2).

Bir başka görüş ise, Evenklerin Sahalar için kullandıkları *yako* etnonimini Sahaların da benimsemesi ile kendilerine Saha dedikleri ve Rusların da ilk defa Evenklerden duydukları bu halkı Evenklerden duydukları etnonim ile anmaya başladıkları şeklindedir. İlk Rus vesikalarında da Sahalar bu etnonimini Ruslaşmış şekli olan “Yakoltsı” şeklinde geçirmişlerdir. Diğer taraftan Yakut etnonimini Evenkice “Yako” sözcüğüne ve Moğolca –t çokluk ekinin getirilmesi ile oluşturulduğu da düşünülmektedir. Sahalar için eskiden yaygın olarak kullanılan bir adlandırma da Uraanhay’dır ve genellikle Uraanhay-Saha ikilemesi şeklinde karşımıza çıkar. Uraanhay ya da Uryanhay etnonimi Sibirya’daki başka halklar için de kullanılmıştır. Bu etnonimin, Tunguzca ure (ura) “ormanla kaplı dağ” + nkan/+nkay “yaşayan” yani “Ormanda yaşayan” sözcüğünden geldiği ve sadece bir milleti değil, belli bir coğrafyada yaşayan tüm halkları kapsadığı düşünülmektedir (Killi Yılmaz, ET: 15.03.2022).

Saha Türkleri bugün, Kuzey-Doğu Sibiryada kendilerinin Saxa Sire (Yakutistan) dedikleri bölgede Rusya Cumhuriyetine bağlı olarak yaşamaktadırlar.

Sahaların şimdiki yurtlarına gelmeden önce Baykal Gölü’nün çevresinde, Anara ve Lena ırmaklarının kıyısında yaşadıkları, Orhun abidelerinde zikredilen Üç-Kurikanların bunların ataları olduğu tahmin edilmektedir. Sahaların efsanelerinde geçen “Uraanxay Saxa” kavim adına bakarak, Sahaların Tuvalarla ve Telengitlerle ilişkileri olduğu söylenebilirse de bunun yer isminden kaynaklandığı ve Moğolların her üç kavmi aynı adla isimlendirilmesinin rolü olduğu söylenebilir. Ağırlık kazanan görüşe göre

Sahalar 13.14 yüzyıllarda karşılaştıkları baskı üzerine Baykal Gölü civarından kuzeye göçerek Lena ırmağı civarına yerleşmişlerdir. Onların buraya gelmesiyle Tunguzların bir kısmı yurtlarını terk etmişler, bir kısmı da burada kalmışlardır (Kirişçioğlu, 1999: 9).

Ruslar, 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı; 1598 yılında da Sibir Hanlığı'nı hâkimiyetleri altına almıştır. Bu iki Türk devletinin kısa aralıklarla tarih sahnesinden zorunlu olarak çekilmesi, Ruslar için Sibiryaya kapılarının ardına kadar açılması anlamına gelmiştir. Tarihin kendilerine sunduğu bu eşsiz fırsatı kendi lehine çok iyi değerlendiren Çarlık Rusyası, Sibiryaya içlerine doğru hızla ilerlemeye başlamıştır. Ele geçirilen toprakların hâkim noktalarına kaleler inşa eden Rus birlikleri, Vilüy (Bülüü), Lena, Aldan ve İndigir nehirlerinin boylarını yurt tutup yaşayan Sahalarla XVII. yüzyılın başından itibaren karşı karşıya gelmiştir. Sahalar, devrin en modern askerî silahlarına ve imkânlarına sahip Rus kuvvetlerine karşı, kendi topraklarını koruma mücadelesini XVII. yüzyılın ortasına kadar aralıksız bir şekilde devam ettirmiştir. Ancak Sahalar, Rus yayılmacılığını engellemek amacıyla onlarca yıl sürdürdükleri mücadelelerini nüfuslarının az ve askeri teçhizatlarının yetersiz olması nedeniyle başarıya ulaştıramamışlardır. Çarlık Rusya'sı, Saha Türklerini hâkimiyeti altına aldıktan sonra karşısında direnebilecek hiçbir ciddi güçle karşılaşmadan, çok az bir kuvvetle ve kısa bir süre içerisinde Ohotsk Denizi'ne kadar topraklarını genişletmiştir. Böylece Sibiryaya'nın zengin yeraltı ve yer üstü kaynakları, çok kolay bir şekilde Rus Çarlığı'nın kontrolüne geçmiştir (Ersöz, 2009: 3-4).

Ruslara karşı büyük mücadele göstermiş olan Sahaların, azınlık kaldıkları ve teknik olarak yetersiz oldukları için Rusların Saha ülkesini tamamen ele geçirdiklerini göstermektedir.

1905 ihtilalinin Sahalara biraz hürriyet ve milli kültür alanında çalışma imkânı vermesi sonucunda 9 Ocak 1906 tarihinde "Yakut Milli Birliği" kurulmuştur. Gelişmeler sonucunda Sahalar 27 Nisan 1906 da ayaklandılar fakat hepsi tutuklanarak en ağır cezalara çarptırılmışlardır. Ekim 1917 Komünist İhtilalinden sonra Rusya'nın Yakutistan Komiseri ve Yakut Milli Komitesi Sovyet yönetimini tanımamış ve Saha milliyetçileri, önce "Saha Milleti" ve Saxa Aymax "Saha Kavmi" adlı teşkilatlarını kurmuşlar, 1918 Şubat'ında ise bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunun üzerine Kızıl Ordu Birlikleri 30 Mart 1919'dan itibaren Yakutlara karşı saldırıya geçmiş ve 1921 yılında ülkeyi tamamen

işgal etmiştir. 27 Nisan 1922’de Yakut Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Kirişçioğlu, 1999: 10).

Sovyetler Birliği’ndeki yapılanmalardan sonra 27 Eylül 1990 tarihinde “Yakut-Saha Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenlik Deklarasyonu” ilan edilmiş, 20 Aralık 1991’de ise doğrudan başkanlık seçimi gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin adı ilk önce Yakut- Saha Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir. 27 Aralık 1991’de ise “Yakutya” kelimesi parantez içinde verilmek kaydıyla Saha Cumhuriyeti olarak kararlaştırılmıştır (Solak Sağlam, 2012: 6).

Orta Sibirya’nın doğusu ile Doğu Sibirya’nın batısını içine alan bir coğrafi konuma sahip olan Saha Cumhuriyeti’nin başkenti Yakutsk’tur. Yönetim biçimi, Rusya Federasyonu’na bağlı, başkanlıkla yönetilen demokratik özerk cumhuriyet olarak bilinmektedir.

Saha Cumhuriyeti veya diğer adı ile Yakutistan, Rusya Federasyonu’nu oluşturan tüm federal birimler ve tüm cumhuriyetler arasında en geniş yüzölçümüne sahip olanıdır. Orta Sibirya platosunun doğu kesimleri, Lena havzasının orta ve aşağı kesimleri ile Verhoyansk ve Aldan sıradağlarının neredeyse tamamını kapsayan Yakutistan, Rusya topraklarının yaklaşık %22’sini oluşturmaktadır. 27 Nisan 1922 tarihinde kurulmuş olan cumhuriyet, Rusya Federasyonu’nun Uzakdoğu Federal Bölgesi ile Uzakdoğu Ekonomi Bölgesi’nin sınırları içinde kalmaktadır. Tamamı Asya kıtasında yer alan Saha Yerinin, topraklarının kuzey-güney uzunluğu 2000 km’yi, doğu-batı istikametindeki genişliği ise 2500 km’yi aşmaktadır. Saha Yeri, dağlık ve engebeli arazilerin egemen olduğu soğuk bir ülkedir. Cumhuriyetin batısında Orta Sibirya platosunun doğu kesimleri yer almaktadır. Bu orta yükseklikteki plato Lena, Vilyüy, Linde, Anabar ve Olenok ırmakların oluşturduğu derin vadiler ile parçalanmıştır. Lena nehrinin aşağı kesimlerinde Orta Sibirya platosu Prilenskoe platosu ile birleşmekte, ülkenin en güneyinde ise Stanovoy ve Aldan dağları yer almaktadır. Lena vadisinin aşağı kesimlerinin hemen batısında kuzey-güney istikametinde uzanan Verhoyansk sıradağları uzanmaktadır. Göl ve akarsu sayısı bakımından Rusya sınırları içindeki 21 cumhuriyet arasında en zengini Saha Yeri’dir. Cumhuriyet sınırları içinde yer alan tüm akarsuların toplam uzunluğu 2 milyon kilometreyi aşmaktadır. Akarsu taşımacılığına müsait olan Saha Yeri’nin en büyük nehirleri; Lena, Vilyüy, Aldan, Kolima, İndigirka, Olekma, Anabar ve Yana’dır (Atasoy, Soykan, 2008: 33-34-37).

Kuzeyden güneye genişliği 2000 km, doğudan batıya uzunluğu 2300 km olan Saha Cumhuriyeti'nin önemli kentleri Aldan, Mirnig, Olekminsk, Lensk, Tommot, Kalumsk, Vilyuysk, Maya ve Üst Maya'dır. Saha Yeri'nin topraklarının %20'den fazlası Kuzey Kutup bölgesinde yer alır. Ülkede, yılın sekiz dokuz ayı kış, 2-3 ayı yazdır. Kuzeydoğu bölgesinde ısı -70°C 'nin altına düşerken, başkent Yakutsk'ta 38°C 'ye kadar çıkmaktadır. Güneyde kalan göller bölgesi dışındaki toprakların tamamı buzlar altındadır (TDKA, 2003: 107).

Sahaların ekonomik faaliyetlerinin başında hayvancılık gelmektedir ve çoğunlukta at olmak üzere büyükbaş hayvan besledikleri görülmektedir. Büyükbaş hayvanlar için Sahaların, zenginliğini ve yaşamlarının temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Hayvancılıktan sonra ziraat ile birlikte yavaş yavaş gelişen tahıl üretimi görülmektedir. Sahalar da balıkçılık ile ziraatın baş başa gittiği bilinmekte ve Saha balıkçılığının kökeninin Rus ve Tunguzlara dayandığı ve onların etkisiyle geliştiği düşünülmektedir. Saha ekonomisinde son olarak avcılık görülmektedir. Kuzey bölgelerde yaban geyiği, kaz ve ördek avı yapılmaktadır fakat Sahalar için avcılık güvenilir bir geçim kaynağı olarak görülmemektedir (Seroşevskiy, 2017: 13-16).

1.2. Saha Türklerinin İnanç

Sibir Hanlığının yıkılması üzerine doğuya doğru ilerleyen Çarlık Rusya'nın misyonerlik çalışmalarından sonra Saha Türklerinin bir kısmında Hristiyanlaşma görülmektedir.

Çarlık Rusya Saha Türkleri arasında Hristiyanlığı yaymak için çeşitli çalışmalar ve propagandalar düzenlediği, halkın Hristiyanlığa ilgisini çekmek için eğitim alanında, ekonomi alanında birçok uygulamalarda bulunduğu karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim alanında, Saha Türkçesi öğrenmek ve Hristiyanlık öğretisini Sahalar arasında yaymak için 1862 yılında "Kutsal ve Dini Kitapların Yayını İçin Sansür Komitesi" kurulduğu ve bu komitenin öncülüğünde Ortodoks öğretiyi yaymak için pek çok eserin Saha Türkçesine çevrildiği görülmüştür. Toplumun Hristiyanlığı benimsemesindeki temel itici unsur vergi muafiyeti olmuştur. "Vaftizi kabul eden bunların yanı sıra beş yıl yasaktan muaf tutulmuştur. Özellikle topraklarına yeni gelen ve geçmişlerinde yer alamayan para sistemiyle uzlaşamayan ve doğadaki her şeyin kendisine ilahların hediyesi olduğuna inanan Saha Türkü için vergi ödemek en ağır işkence olmuştur. Burada Neye ve ne için vergi ödeyecektir? Sorusu ön plana çıkmıştır. Atalarının

yüzyıllardır sahip olduğu topraklarda yaşamak için vergi ödemesinin gerekmesi düşünce yapılarına ters gelmiştir. Onlar için, sunulan bu kısmî vergi affı karşılığında yeni bir dini kabul etmiş gibi görünmek çok da önemli olmamıştır. Çünkü yeni dini kabul etmiş görünmek yeterli olmaktadır. Saha Türkleri'nin bu zamandan sonra bile eski inançlarında ısrarlı oldukları, her zor durumda şamana başvurdukları bilinmektedir (Duranlı, 2008: 84-85).

Saha Türkleri resmi olarak Hristiyan'dırlar. Ancak bugün bile bölgede “Geleneksel Türk Dini” inancı hakimdir ve “Türk Dini Geleneği” varlığını hissettirmektedir. Ksenefontov, Kuzey ve Güney Sahaların dini inanışları arasında farklılıklar olduğunu söylemektedir (Küçük, 2015: 209).

Rus işgalinden sonra, hızlı bir şekilde Hristiyanlık propagandası yapılmasına rağmen, eski Türk dininin izlerinin silinemediği, halkın bir kısmı eski Türk dini olan Gök Tanrı (Tengricilik) dininin gelenek ve ibadetlerinden vazgeçmeyerek bu gelenekleri günümüze kadar sürdürdüğü, böylece Doğu Ortodoks Kilisesi ile Şaman inançlarının sentezinin benimsendiği görülmektedir.

Saha Türklerinin hayatında Gök Tanrı dininin büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Türk toplulukları içerisinde yalnızca Saha Türklerinin eski Türk dini olan Gök Tanrı dini, Atalar Kültü, Kut Sür İnanıcı ve Kamlık İnancını benimsemekten vazgeçmediği görülmektedir. Ayrıca bu din ve inançlar ile ilgili örf ve adetler, tören ve merasimler gerekliliklerine uygun bir şekilde düzenlenip sürdürülmektedir.

Yeryüzünün, insanların ve görünür görünmez her varlığın yaratıcısı ve kâinatın efendisi olan Gök Tanrı'ya Yakutlar, hem “gök” hem de en büyük “ruh” olarak tanımlanan “Tengere/Ürüng Ayı Toyon” (Alp, 2019: 21) demektedirler. Yakutların, eski destanlarında ve masallarında Tanrıya (Gök, Gök ruhu) anlamında “Tangara” demiş olsalar da bugün bütün ruhlara “Tangara” adını verdikleri bilinmektedir (Küçük, 2015: 209).

Ölmüş ancak ışık dünyasında tanrılar gibi yaşayan, ilahi güçlere sahip olduklarına inanılan ve sıkışık anlarında yaşayanlara yardım ettikleri kabul edilen ata ruhları için, ziyaret, adak, kurban vs. uygulamalarda bulunma durumu (Korkmaz, 2016: 42). Atalar Kültü olarak açıklanmaktadır. Saha Türklerinde, ölmüş kişilere tazim, atalara saygı,

atalara ait hatıraların kutlu sayılması Atalar Kültü inancına sahip olduklarını göstermektedir.

Sahalar ruhu, canı, “tın, kut ve sür” olarak adlandırmaktadır. Sahaların günlük hayatlarında Kut-Sür İnancının derin izlerini her zaman görmek mümkündür.

Bütün canlı mahlûkatın canı “kut” olarak adlandırılmaktadır. İnsanın canı üç “kut”tan oluşur. Bu üç kut; “buor-kut” (toprak can), “salgın-kut” (hareket eden, esen can), “iye-kut” (ana can) olarak adlandırılır. Yakutlara göre “kut”, “Ürüş Ayı Toyon” (Beyaz İyi Tanrı) tarafından verilmektedir. Bunu “ayısıt” (iyilik) ilahesi getirmektedir. İnsanın hayat canı “sür-kut” tur. Kamlar bu “kut”lardaki değişimleri kontrol edebilirler, birleştirip ayırabilirler (Pekarskiy, 1945: 570).

“Sür”, duadır. “Sür” ün akması, dua geçidinin açılması demektir. İnsanlar, tabiat ve tanrılar birbirlerine geçitlerle bağlıdır. Sür, bu doğrultuda akar. Akış ne kadar düzgünse, birlik beraberlik o kadar güçlüdür (Kirişçioğlu, 2010: 2).

Sahalar, maddi olan her şeyin ruhu olduğuna ve insanların yaptıkları şeylerinde ruhu bulunduğu inanmaktadırlar.

Kamlık bir inanış olarak Sahaların yaşayışında önemli bir yere sahiptir. Saha (Yakut) Türkleri millî uyanış olarak adlandırılan 20. yy. ’ın sonlarında, millî kültür olarak Kamlık’ı kullanmıştır. İnanç sisteminin bu yönde canlanması kültürel uyanış açısından oldukça etkili olmuştur. Eski inançlara olan ilgi sayesinde çeşitli teşkilatlar kurulmuştur. “Halk Tıp Birliği” bu amaçla, 1990 yılında kurulmuş bir teşkilattir. Bunun dışında aynı yıl kamlık uygulamalarını yeniden canlandırmasıyla halkın büyük ilgisini çeken “Küt-Sur” teşkilatı kurulmuştur (Somuncuoğlu, 2002: 120).

Saha Türklerinin inancına göre Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya olmak üzere üç dünya vardır. Kamlık, tanrılar ve ruhların geçit yaptığı büyük bir evrendir. Üç dünya ile şekillenen ruhlar alemine çalışmanın üçüncü bölümünde değinilmiştir.

1.3. Eski Türk Dini

Eski Türklerin dini inanışlarının temelini “Gök Tanrı İnanışı”, “Atalar Kültü” ve “Tabiat Kuvvetlerine İnanç”ın oluşturduğu bilinmektedir.

Tanrı inancı, Türklerde kalıcı bir şekilde yer tutmuştur. Türklerin din tarihi içinde bilebildiğimiz en eski terim “Tanrı’dır. Çin yıllıkları, Hunların bir “Gök Tanrı” ya inandıklarını haber vermektedir (Günay, Güngör, 2015: 36).

Türk topluluğunun dini olan Gök Tanrı dininde, Tengri en yüksek varlık görülmektedir. Türklerin inanç yumağının merkezinde Tengri vardır. Gök Tanrı’nın, kendisine tapılan mavi gökyüzünü değil, yüce Tanrı’yı ifade ettiği bilinmektedir (Günay, Güngör, 2015:40).

Orhun Kitabeleri’ ne göre Tanrı, kâinatın ilk yaratıcısıdır. Tanrı, kitabelerde bazen “Türk Tengrisi” olarak ifade edilmektedir. Bu onun millî bir tanrı olduğunu göstermesinin yanında ; tartışılabilir bir husus olarak Rabb’ül-Âlemin olmadığı belirtilmektedir. (Kalafat, 2010: 459).

Göktürklerin bir hakanlık kurması O’nun isteği ile olmuş, “Hakan” da O’nun tarafından seçilmiştir. Yani Tanrı, Türk halkının hayatı ile ilgilenen bir varlıktır. Eğer bir hükümdar görevini yapmazsa Tanrı kut’u onaylamaz (Alp, 2019: 16).

Türklerin gökyüzünü “tanrı” olarak benimsedikleri bilinmektedir ve gök ile sembolleşen Tengri’yi mavi atfetmektedirler. Gök Tanrı dininin, inandığı tanrıya bir renk atfeden tek millet olarak bilinen Türklerle sınırlı kalmasa da Türklere has bir inanç sistemi olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.

Türkler, İslamiyet’le tanışana kadar din konusunda farklı birçok toplumdan etkilenmiştir. Böylece kutsal kabul ettikleri değerler dönem dönem değişmiştir ancak inandıkları tanrıların adları ve özellikleri zaman zaman değişse de “Tanrı” kavramı belli bir temel üzerine oturtulmuş ve kökten hiçbir değişikliğe uğramamıştır ve Türklerde mutlak yaratıcı, çok uzun yıllar boyunca Gök Tanrı olarak kabul edilmiştir (Divitçioğlu, 2000: 120).

Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi Türk topluluklarında Gök Tanrı’nın kutsal varlıkların başında ve hepsinin üstünde geldiğine inanmakta oldukları görülmektedir. Türk toplulukların da Tanrı kelimesi; Tengeri, Tangara, Tanara, Teri,

Tenir, Kудay, Çalap vs. gibi çeşitli adlarla ifade edilmiş ve neredeyse bütün Türk boyları ortak olarak “Tanrı” adını kullanmaktadırlar.

Ölmüş kişilere tazim, atalara saygı, atalara ait hatıraların kutlu sayılması, eski Türklerde atalar kültürünün varlığını gösterir (Kafesoğlu, 2015: 292). Atalar Kültü ile görülen kıyamet anlayışı Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet etkisi ile oluşmuştur. Eski Türkler bu konuya pek ilgi göstermemişlerdir (Kolektif, 2010: 535). Atalar kültürü, eski Türk toplulukları arasında en köklü, en güçlü ve en eski inançlardan biri olarak bilinmektedir.

Eski Türklerde de ahiret inancı olduğu düşünülmektedir. Bu inanca göre ölen kişiler iyi inanca sahiplerse “uçmağa”, değilse “tamuya gitmektey”diler. Türkler ceza ve mükafatın ahirette değil bu dünyada olduğuna inanırlardı (Yörük, 2014: 61).

Eski Türklerin, tabiatta gizli kuvvetlerin olduğuna ve ruhlar aleminin gelecekteki hayatlarında çok önemli bir yere sahip olduğunu düşünmektedirler. Bu yüzden tabiatta bulunan toprağa, suya, ateşe, rüzgâra, ağaca denize vb. doğal nesnelere kutsal anlam yükledikleri görülmektedir. Bu gizli kuvvetlerin varlığına inanıldığı Orhun Kitabelerinde yer alan “Yer-Su” kavramından anlaşılmaktadır. Eski Türklerde ülkelerin, vatanların koruyucularının “Yer-Su” lar olduğuna inanılırdı (Gökalp, 2010: 49). Bu bağlamda ateş, su, toprak tabiata olan inancın önemli parçaları olarak görülmektedir.

Batı Göktürklerinde ateş kültürünün çok önemli olduğu bilinmesine rağmen, Doğu Göktürklerinde, Orhun Kitabelerinde ateş kültürünü ima eden tek bir iz yoktur. Bu da Batı Göktürklerinde ateş kültürünün İran Zerdüştlüğünün etkisi ile kendini gösterdiği izlenimini uyandırmaktadır (Ocak, 2015: 244-248). Ancak Türklerde ateşe tapınma görülmemektedir, Türkler, ateşin temizlenme vasıtası olduğuna inanmaktadırlar.

Eski Türklerde kabul edilen bir diğer unsur da “Su” olmuştur. Ancak suya verilen değer, diğer kutsal kabul edilen unsurlara verilen değerden daha farklı görülmektedir. Su kavramı Eski Türkçede “Sub” idi ve bu kelimenin ilk olarak Göktürk Yazıtlarından elde edildiği bilinmektedir.

Su, topraktan da önce akla gelebilecek her varlıktan önce yaratılmıştır. Su; ruh bahşedilen ilk varlık olarak görülmektedir. Bu yüzden bir nevi yaşamın kaynağı olarak da kabul edilmektedir. Su saftır, temizdir, şifa vericidir ancak gerektiği zamanda yok edici, yıkıcı bir işleve sahiptir. (Alp, 2019: 43-45).

Tabiatta gizli kuvvetlerin varlığına inanılan son unsur ise toprak olarak görülmektedir. Toprak, su kavramıyla birlikte varlığın oluşumunu sağlayan en önemli iki unsurdan biri olmanın yanında yaşamın oluşmasında da en temel kaynak olarak bilinmektedir.

Toprağın adına “ana” lakabını ekleyerek “toprak ana” dememiz Eski Türklerden bize kalan bir gelenek olarak görülmektedir. “Toprak ana” yı bazı toplumlarda saygı duyulan bir tanrıça olarak kabul gördükleri ve ona saygı duydukları bilinmektedir.

Toprak, Türklerin göçebe yaşam tarzlarında da önemli bir yere sahip olarak görülmektedir. Halkın sosyal, fiziki, ekonomik şartları için de önemli bir geçim kaynağı kabul edilmektedir.

Türkler gerek yaşadıkları çevrenin fiziki durumları gerekse uğraştıkları sosyo-ekonomik faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda tabiatın zorlu şartlarına fazlasıyla maruz kalmışlardır. Bu yüzden doğa kuvvetlerinin kaderleri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğuna inanmışlar ve tabiat kuvvetlerinin her birine farklı güçler atfetmişler ve hepsinin aynı bir insanın ruhu gibi bir ruha sahip olduğuna inanmışlardır (Alp, 2019: 47).

Çin vakanüvisleri tarafından Hunlarda tespit edilen Gök Tanrı, güneş, ay, yer-su, atalar ve ölümler kültü Türk kavimlerinde muhtelif kültürlerin tesirleri altında kalmalarına rağmen son devirlerine kadar devam ettirdikleri kültürlerdir. Bu kültürler çağdaş Altaylılarda ve Yakutlarda gözlemlenmiştir (İnan, 1976: 1).

Türkler bir devlet olarak tarih sahnesine çıktığı günden beri kendilerini pek çok din ile karşı karşıya bulmakta ve bu dinleri kendi inançlarına ve düşüncelerine yakın görseler de görmeseler de kabul etmek durumunda kaldıkları bilinmektedir.

Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde Budizm ve Hristiyanlık, Maniheizm gibi dinlerin varlığı görülmüştür. Angara ve Obi ırmaklarından, Sibiry'a'nın Tayga ormanlarından gerçek Şamanist olarak güneye giden Tobalar Budizm'i resmen kabul etmişler ve Şamanist Cücen (Juan- Juan) ların Toba'ların egemenliğini almıştır (İnan, 1976: 5).

İlk kez Doğu Hunları arasında görülmeye başlayan Budizm'in, Göktürklerde halka yayılmadığı ancak Uygurlar ile altın çağını yaşadığı görülmektedir (Kuzgun, 2015: 81).

Göktürk hakanı Bilge Kağan'ın Budizm ve Taoizm'e ilgi duyduğu ancak veziri Tonyukuk'un, Türklere ve o dönemin politikasına uygun olmadığı gerekçesi ile buna karşı çıktığı bilinmektedir (Ocak, 2015: 83).

Gök Türklerin Uygur Sülalesinin eline geçeceği tarihe kadar Orta Asya'nın kuzey bölgelerinde Şamanizm'in hâkim olduğu görülmektedir.

Göktürkleri yıktıktan sonra Ötüken merkezli bir devlet kuran Uygurlar için, 759 yılında babasının ölümüyle tahta geçen Böğü Kağan'ın Manihaizm'i kabul etmesiyle çok daha farklı bir dönem başlamıştır. 763 tarihinde, Böğü Kağan'ın bir genelgesi ile Uygurların resmi dini Manihaizm olarak ilan edilmiştir (Alp, 2019: 61).

Manihaizm dininin Orta Asya'da diğer dinlere karşı etkili olmasının sebebi Uygurların bu dini belli bir süre koruyup yaşatması olarak görülmektedir. Manihaizm dininin Türk toplulukları arasında pek fazla yayılmadığı sadece yönetici kısım tarafından kabul edildiği bilinmektedir.

Manihaizm ve Budizm dinlerinin aynı coğrafyalarda uzun yıllar yan yana görülmektedir. Bu dinleri kabul edenler arasında zaman zaman savaşların olduğu, Budizm'i benimseyen tarafın daha fazla olmasından dolayı Budizm dininin daha fazla etkili olduğu, ancak Budizm, her ne kadar Manihaizm'e karşı etkili olsa da netice olarak yerini İslamiyet'e devrettiği bilinmektedir.

Türklerin, İslamiyet'i milli bir din haline getirene kadar dini açıdan dağınık bir görüntü oluşturdukları karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu tarih sürecinde Şamanizm'in tüm din mücadelelerine saha olduğu, Budizm ve İslam dinlerine bir sürü kalıntı bıraktığı ancak sadece Altay-Sayan ve Sibirya Türklerinde yaygın olmuş ve daha çok gelişip, barınabildiği dikkat çekmektedir.

Şamanizm'in kesin bir din olup olmadığı konusunda araştırmacılar tarafından görüş ayrılıkları olduğu görülmektedir. Leo Rutherford'a göre, nerede yaşarsak yaşayalım,

hangi kültürde yetişirsek yetişelim, hepimizin kadim kökeni Şamanizm'dir, Şamanik kültürden geliriz (Rutherford, 2014: 7).

Yusuf Ziya Yörükân, Şamanizmi bir din olarak ifade etmiş ve Türklerin ilk dini olduğunu vurgulamıştır (Yörükân, 2014: 13). Fuzuli Bayat'a göre, Şamanizm anladığımız anlamda bir din değildir. Tabiat ile cemiyeti birbirinden ayırmayıp bir bütün oluşturması bakımından bir "doğa dini" olarak adlandırılabilir (Alp, 2019: 85).

Harun Güngör'e göre, Şamanizm, bir dinden çok, karışık bir inanç ve uygulamalar sistemi ve bu haliyle de bir alt kültür olarak Türkler arasında varlığını sürdüren, sonradan gelişen bir dini-sihri-mistik bir oluşumdur (Kolektif, 2010: 536).

Michael Harner'a göre, yeryüzünde diğer canlılara ve yaşadığımız gezegene saygı duymak ve onlarla iletişime geçmektir, bu anlamda Şamanizm, ruhani bir çevre bilimidir (Arıt, 2016: 15).

Eski Türklerin inanıkları dinin, Sibiryâ'nın Altay-Sayan ve Yakut Türk boylarında etnograflar ve din tarihçileri tarafından incelenen Şamanizm'in epeyce gelişmiş şekli olduğundan şüphe yoktur. Bu konuda İnan "*eski Türk dinini cihanşümül iptidai Şamanizm'in bir dalı olarak kabul ediyor, Türk dinine "Şamanizm" şeklinde açıklama yapmaktadır* (İnan, 1976: 15).

Araştırmacıların bir kısmı eski Türk dini içerisinde ki Şamanizm'e ait bazı unsurlardan yola çıkarak Geleneksel Türk dininin Şamanizm olduğunu ifade etse de açıkça belirtmek gerekir ki; şamanlığın girdiği bölgelerdeki halkın maneviyatına ve ruh dünyasına kolay hitap edebilmesi ve o toplumun inandığı dinin kaideleriymiş gibi tavır takınması bu yargının oluşmasına sebep olmuştur. Şamanizm, etki ettiği din hangisi olursa olsun o din içerisinde ki Tanrı öğretisinin gücünü istismar eder ve adeta bir din sağlamlığı kazanır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Şamanizm sadece Gök Tanrı dini içerisinde değil gerek semavi ve gerekse halk inancı şeklinde olsun birçok din içerisinde kendisini gizlemiş fakat hiçbir zaman Gök Tanrı inancının yerini alamamıştır (Güngörmez, 2013: 2).

Asırlarca inanılan din olarak bilinen eski Türk dini, Şamanizm olarakta söylenmiştir. Şamanizm'in, birçok dine kalıntılarını bırakmış bir din olduğuna inanılmıştır. Saha Şamanizm'ine ait ilk bilgilerin ise 13. yüzyıldan kalma olduğu ve

bugünkü Şamanizm'in eski Türk dininin felsefi, sanat ve tıbbi yönlerini gösterdiği Saha bilim adamları tarafından ifade edilmiştir.

Tüm bu görüşlerden yola çıkarak diyebiliriz ki Şamanizm, tek bir anlayış olarak görülmemelidir. Her toplumun, her milletin, her bireyin Şamanizm anlayışı farklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şamanizm'i bir din olarak kabul eden araştırmacılar olduğu gibi, Şamanı bir sihirbaz, büyücü, falcı olarak gördükleri için din olarak kabul etmeyen araştırmacılar da görülmektedir. Bunun yanında Şamanizm'in bir dine, felsefeye yönelen ruhlara ve ata kültlerine dayandığı düşüncesi de ileri sürülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SAHA TÜRKLERİNDE KAMLIK İNANCI

2.1. Kamlık İnanç, Kam Kavramı ve Saha Türkleri

Kam, şaman kelimesinin Türkçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaman sözcüğünün Türkçe 18. yüzyılda da uluslararası bir terim haline gelmesi, 17. yüzyıl sonunda Şaman Terimini Tunguzlardan öğrenen Ruslar aracılığı ile olmuştur. Şaman sözcüğü Avrupa da ilk olarak Rusların Çin'e elçi olarak gönderdikleri Eberhard Isbrand tarafından yazılan ve 1698' de yayımlanan raporda kullanılmıştır (Alp, 2019: 71).

Arkaik Türkçedeki söz başı “k” harfi Tunguzca ‘da “ş/s” olduğundan Tunguzca ‘da Şaman, Türk-Moğol dillerinin çoğunda “kam” teriminin ses bilimsel eş değeridir (Eliade, 2014: 602). Şaman ve Kam kavramlarının ses bilgisi açısından aynı oldukları ileri sürülse de bu görüşe karşı çıkanlarda görülmektedir.

Şaman, gerçekte Tunguzca'dan Rusça yolu ile Batı bilim dünyasına geçmişse de kökü bakımından Sanskritçenin kollarından bir dile bağlanmaktadır. Bundan 60 yıl önce kadar “şaman” kelimesi ile bunun Türkçe karşılığı sayılan ‘kam’ sözünün fonetik bakımdan birbirinin aynı olduğu ileri sürülmüştür. Daha sonra bu iddianın yetersizliği gösterilirken, Hint Avrupa dillerinden Pali dilinde Samana (Budist rahip) ve Soğdca’ da ‘smn’ (şaman) kelimelerinin keşfedilmesi kelimenin Hint Avrupa Kökenli olduğu düşüncesini desteklenmiş ve bu durum tarih ve etnografya belgeleriyle büsbütün güç kazanmıştır (DTA, 1999: 495- 496).

Tunguzca'da “kâhin, sihirbaz” gibi anlamlara gelen, Batılı etnolog ve antropologlarca “rahip, büyücü, hekim veya ruh avcısı” şeklinde tanımlanan şaman kelimesi XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rusça 'ya geçmiş ve bu yolla yayılarak etnoloji kavramları arasına girmiştir. Tatarca ve Altayca'da şaman karşılığında kam (gam) kelimesi kullanılır. Eski Uygur yazmalarını ihtiva eden Turkish Turfan Tex'te, Kutadgu Bilig' de, Codex Cumanicus' da geçer. Ayrıca Yakutça 'da “oyun”, Moğolca 'da “böge” veya “bö”, Kırgızca ve Kazakça 'da “baksı/bahşı, karamurt, darger”, Samoyed dilinde “tadıbey” şeklinde yer alır. Kadın şamanlar ise “utagan, udagan, ubakan, utagan diye adlandırılmaktadır (Güngör, C. 38, s. 325-328). Türk kavimlerinde Şaman'a Kam denmektedir. Kam, Eski Türkler' de dini, sihri, mistik otoriteyi temsil eden kişi olarak tanımlanmaktadır.

Şamanizm terimi, Tunguzca şaman kelimesinden gelen şamanın diğer dillerdeki versiyonları Asya'nın ortalarında ve kuzeyinde konuşulan öteki dillerde buna karşılık olan terimler şöyledir: Yakutça ojun, Moğolca bügö ve udagan, (Yakutça udagan kadın şaman), Altay'ca kam-gam, Moğolca kami (Eliade, 1999: 22). Kam, dininin ayin ve törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden kişidir. Öte yandan öte dünyayla ilişki kurma ve şifa verme yeteneğine de sahiptir. Kelime anlamı itibari ile de Kâhin olarak adlandırılan kamların gelecekte haber verebilme yetisi vardır. Bunun yanında hekim, büyücü olarak da nitelendirilirler. Lakin kamları toplumdaki diğer hekim ve büyücülerden ayrı tutmak gerekir çünkü onlar kendilerine özgü uygulamalarla uzmanlık ve farklılık gösterir. Eliade, bu durum için “*şamanın öteki nitelikleri arasında bir de sihirbazlık olsa bile, her sihirbaz uluorta şaman diye nitelenemez*” (Eliade, 1999: 23) açıklamasını yapmıştır.

Kavram olarak Şamanizm, milattan önce Türklerin ve etrafındaki toplulukların başta Orta ve Kuzey Asya'da yaşamlarını devam ettirdikleri coğrafyada Şaman ya da Kam olarak bilinen din adamları vasıtasıyla gerçekleştirdikleri bir inanç ve uygulamaların bütünüdür (Çoruhlu, 2017: 17)

Bazılarına göre bir dini ifade eden bu terimin karşılık geldiği inanç sistemi, aslında İslamiyet, Hristiyanlık, Budizm gibi tam anlamıyla teşekkül etmiş bir din değil tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişki sağlayan bir sistem ve tekniktir (Çoruhlu, 2017: 17) Bu sisteme mistisizm denmektedir. Buna göre Şamanizm bir din değil, mistik bir hareket olarak görülmektedir.

Şamanizm en eski inanç sistemi olmakla birlikte ucu M.Ö döneme kadar dayanmaktadır. Başka bir araştırma sonucuna göre ise kökenin anaerkil döneme dayandığı tahmin edilmektedir. Dünya da çeşitli şekillerde varlığını göstermiş ve günümüze kadar da etkisini sürdürmüştür. Birçok alanda yapılan araştırmalar neticesinde insanlığın en ilkel inanışları arasında olduğu görülmüş ve Paleolitik Çağ'dan bu yana izlerine rastlanılmıştır. Fakat bu konuyu ispatlayacak çok fazla kanıt ve bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı mezarların üzerinde ki yazılar ve aynı şekilde buna örnek gösterilebilecek kaya resimleri de şamanlığın milattan önce ki varlığına ışık tutabilecek niteliktedir. Dolni Vêstonice“de yapılan kazılarda ortaya çıkartılan üçlü mezarlardaki bir erkek iskeletinin yanında bulunan mezar objeleri kişinin şaman olduğunu göstermektedir. Objelerin 24.000-29.000 senelik olduğu bilimsel olarak ispatlanmıştır (Hasret, 2017: 8)

Eski çağlardan itibaren çok geniş alana yayılmış olan Şamanizm'in, Kuzey ve Güney Amerika da Avusturalya da Endonezya da Tibet, Japon ve Çin de de farklı şekillerde görüldüğü bilinmektedir.

Şamanizm için bir din olup olmadığı konusu çok tartışılmakta ve farklı görüşler barındırmaktadır. Karşılaştığımız görüşlerden birkaçı şöyledir;

19. yüzyılın ikinci yarısında Radloff, 20. yüzyılın ilk yarısında Anohin, Culloch ve diğer birçok araştırmacı Şamanizm'i yalnızca Ural-Altay halklarının dini olarak kabul etmektedirler. Şamanizm üzerine pek çok araştırma yapmış olan Nioradze, Şamanizm'i tek bir dini olgudan ziyade dine doğru evrilen bir gelişme safhası olarak görür. Ohlmarks'a göre ise Şamanizm tam bir din değildir, fakat yayıldığı yerde din olarak görülmeye başlamıştır. Son olarak W. Schimit, Şamanizm'i gökteki Ülgen ile yeraltındaki Erlik ve bunlarla ilişkili ruhlara kadar uzanan bir din olarak görür (Er, 2021: 14)

A. Yaşar Ocak, Şamanlığın inanç yönü incelendiğinde Şamanizm'in Türkler arasında daha önceki dönemlerde görülen atalar kültü, tabiat kültürleri ve Gök Tanrı inancı ile Budizm, Maniheizm gibi dinlerin inanç ve uygulamalarının birleşimi olduğunu savunur. Bu nedenle, Türklerin dinî tarihi üzerine araştırma yapanların, önce eski Türk inançlarını Şamanizm olarak algılamışlar ve büyü sistemine dayanan Şamanlığın eski Türk dini olduğunu ileri sürdüklerini söyler (Ocak, 2015: 73).

M. Fuad Köprülü Şamanizm'i bir din olarak kabul etmiş, Orta Asya Türk-Moğol Şamanizm'inin Yesevî, Rifâî, Kalenderî, Haydarî, Bektaşî ve Torlakî gibi İslâm tarikatları üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir (Köprülü, 1996: 1).

A. İnan, bu konu üzerinde ilk çalışma yapanların çoğunun Şamanizm'i bir din olarak kabul etmediklerini belirtir. Onlara göre Şamanizm "âdet ve örflerden" ibaret olup bildiğimiz anlamda din olamamıştır (İnan, 1973: 6940).

M. Hoppál, Şamanizm'i, sözcüğün geleneksel anlamı itibariyle, bir din olarak değil bir inanç sistemi olarak nitelendirmiştir. Tarafsız bir kavram olarak düşünülse de "inanç" sözcüğünün bir nebze küçültücü anlam içermesinden dolayı bazıları için bu tanımlama yanlış anlaşılmalara neden olmuştur. Böyle bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için "inanç" sözcüğünü burada "İkna olmuşluk mertebesindeki bir bilinç" olarak tanımladığını söyler (Hoppal, 2012: 21).

Eliade'a, "*Şamanizm bir din değildir. Şamanizm, amacı benzer olmakla birlikte, görünmeyen ruhlar âlemiyle irtibat kurmak ve toplumsal aktiviteleri yönetmede bu ruhların desteğini elde etmek olan coşku ve tedavi ile ilgili metotlar bütünüdür*" (Eliade, 1997: 259) açıklamasını yapar.

Yukarıdaki görüşlerden hareketle Şamanizm, birçok ritüeli ve adeti bulunan, insanlık tarihi kadar eski, bir inanç sistemi olarak tanımlanmaktadır. Eski Türklerin dini Şamanlık olarak bilirse de Şamanizm bir din değil her dinde görülebilen doğaüstü kuvvetler bütünü olarak bilinmektedir. Şamanizm Batılılar için bir din olarak tanımlanmış olsa da din tarihi ve kültürel antropoloji literatüründe bir din olmadığı ve kendisine özgü ritüelleriyle farklı çeşitleri bulunan bir yöntem olduğu görüşü yaygın olarak görülmektedir.

Şamanlık, dünyanın birçok ayrı bölgesinde yer alan ve olağanüstü genişlik kapsayan bir uygulamadır (Drury, 1989: 35).

Türk kültürünün oluşmasında büyük önemi olan Şamanizm, varlığını devam ettirerek güncel bir şekilde günümüze kadar gelmektedir. Geleneksel inançlar konumunda halk içerisinde uygulanmaya devam etmektedir.

Kamlık, kutsallıkla bağdaştırılmaktadır. Kam, kutsal olan ile bağlantı kurabilmektedir. Bu yüzden insanların gerçekleştiremeyeceği ve ulaşamayacağı sonlara ve çözümlere ulaşabilmektedir. Kam, genel olarak alemin sırlarını bilen, her şeyin ruhu olduğunu gösteren, yaşamın, ölümün, insanların ruhlarıyla iletişim kurabilen, hastalıkları iyileştiren, toplumda insanların işlerinde şans ve kolaylık sağlayan, bağlı olduğu oymağın bilir kişisi ve hayır için çalışanı olan, kısacası doğaüstü özelliklere ve görevlere sahip olan kişi olarak tanımlanmaktadır.

Luckert, kamlar için, avcı-toplayıcı toplumların entelektüel, seçkin sınıfını oluşturduğunu söyler (Luckert, 2016: 41).

Izutsu, kamlığı, ilhama açık bir kâhinin vecd halinde iken, tanrılar ya da cinlerle, yani doğa üstü varlıklarla temasa geçmesi olayı olarak tanımlar (Izutsu, 2017: 34).

Kahinlerden ve başka din hadimlerinden farklı olarak kam, ruhların seçtiği ve yeniden oluşturduğu bir kişiliğe sahiptir. Kam, yardımcı ruhlarının aracılığıyla evrende seyahat edebilir ki buna kaminin kozmik seyahati denir. Kam, ruhlarla esrime halinde iletişim kurabilir (Bayat, 2019: 23).

Bir şamanın amacı; kendi güçlerini elde etmesini ve toprak ana-gökyüzü babayla bağlantı kurmasını sağlamak için insanlığa hizmet etmek, yardım etmek ve yol göstermektir. İnsanoğlunun ilahi boyutta kendi güzelliğinin farkında olmasını; kendi yolunu, kendi gücünü, kendi varlığını bulmasını sağlamaktır (Rutherford, 2014: 8).

Kamın maddelerce sıralayabileceğimiz birçok tanımı ve görevi bulunmaktadır. Kam herhangi bir olay ya da durumda karşımıza doktor, öğretmen, sanatçı, hâkim olarak çıkabilmektedir. Fakat kamı bunların hepsinden ayıran şey, kamın kozmik seyahat gerçekleştirme yetisine sahip olmasıdır.

Kamların ortak özellikleri ise; görünen bu dünyanın ve görünmeyen öteki dünyanın ilişkilendiricileri, psikolojik ve ekolojik dengenin koruyucuları, ruhların yönlendiricileri, yetenekli tabipler, falcılar olmaları olarak görülmektedir.

Kam bütün eylemlerini ritüelin gerçekleşmesi için karanlıkta yapmaktadır, karanlıkta kamlamaktadır. O, karanlıkta kimsenin göremediklerini görmekte, kimsenin duyamadıklarını duymaktadır. Onun kehanette bulunması için, davul, şarkı, dans önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kam kavramı erkek ve kadın için ortak kullanılır. Çeşitli araştırmalara göre ilk ve en etkili şamanlar kadınlardır. Kadın şamanlar, toplumun ihtiyaçlarını gideren bir zümre olarak hem evde hem de kamusal alanda etkin konumda idiler ve bugün de malum durumda fazla değişiklik yoktur. Kadın, sadece ilk şaman değil, aynı zamanda ilk ecdadı doğurandır (Bayat, 2018: 22).

Erkeklerin ise sonradan kamlık yapmaya başladıkları görülmektedir. Bu işte daha sonradan etkin rol oynamaya başlayan erkek kamların ilk zamanlarda kıyafetleri ile kadın şaman görünümünde oldukları bilinmektedir.

Kamlar genel olarak ak kam ve kara kam olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bu ayrım Yakutlar da yukarıda ki tanrılar (edilgen ve güçsüz tanrılar) ve aşağıda ki tanrılar (yeryüzü ile daha sıkı bağları olan tanrılar) olarak yapılır (Drury, 1989: 37). Ak kamlar, iyi ve yapıcı kamlardır bu yüzden kara kamlardan daha kutsal sayılmaktadırlar. Kara kamlar ise yer ve yeraltı ruhlarıyla yani kötü ruhlar ve insanlar arasında bir aracı oldukları için daha fazla çekinilen kamlar olarak bilinmektedirler.

Saha Türklerinin geleneklerine göre ilk kamın doğuşunun anlatımı şu şekilde karşımıza çıkmaktadır; Saha Türklerinde ilk kamın doğüstü bir güce sahip olduğu fakat

gururu ve kibri yüzünden Tanrı'ya üstünlük tasladığı ve yaratıcıyı reddettiği için kamın vücudunun yılanlardan oluştuğu ve tanrının kamı yok etmek için üzerine ateş gönderdiği, ateşin içinden bir kurbağa çıktığı bu kurbağadan kötü cinlerin türediği ve Sahaların en güçlü kamlarının cinlerden doğduğuna inanılmaktadır (Çirkin, 2018: 333).

Saha Türklerinde kutsal kam ağacı olarak bilinmekte olan "Iyık-Mas" ın göğün dokuzuncu katına kadar uzanmakta, kökünden tepesine kadar urlarla kaplı, bu urların arasından kamları, sihir ve büyücülüğü bilenleri doğurmakta olduğu karşımıza çıkmaktadır. Güçlü doğumlar ana gövdede, kamlar ise ağacın kökünden doğarlarmış (Ksenefontov, 2011: 47).

Sibirya da ve Kuzey Doğu Asya' da Kamlık, babadan oğula geçmesi ile kalıtımsal yolla olur. Kam olabilmek için kamın seçilmesi gerekir. Seçilme yöntemi ne olursa olsun, bir şaman ancak iki yönlü bir "eğitim" aldıktan sonra şaman olarak tanınır: 1) Esrime düzeyinde (rüyalar, kendinden geçme, vb). ve 2) Gelenekler düzeyinde (şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, klanın mitolojisi ve soyağacı, gizli dil, vb).. Ruhlar ve eski usta şamanlar tarafından üstlenilen bu çifte eğitim, bir "sır-ra-er (dir)me" (initiat"ion) süreci niteliğindedir (Eliade, 1999: 32).

Sibirya'da kam olarak seçilmenin en temelinde hastalık belirtilerinin görülmesi bulunmaktadır. Bu hastalıklara "kam hastalığı" denildiği karşımıza çıkmaktadır.

Sahaların inancına göre kam hastalığına kam ataları olan insanlar yakalanmaktadır. V.L. Şeroşevsky bu düşünceyle ilgili "Bir defa bir şamanın çıktığı bir ailede artık bu devam eder; onun emegeti (koruyucu ruhu) kendi soyundan birisine geçmeye çalışır." Der (Şeroşevsky, 2007: 211).

Ruhlar tarafından seçilen kişiye kam hastalığının verildiği bilinmektedir. Bu hastalıklar; cinnet geçirme, bayılma, sinir krizi, delilik nöbetleri olarak görülmektedir.

Saha Türklerinin, kam hastalığı nöbetlerini insanın ruhlar tarafından seçildiğinin bir kanıtı olarak görmekte beraber hastalıktan kurtulmanın yolunun şaman olmak olduğuna inandıkları bilinmektedir.

Sahalarda ki "kut" inancından mütevellit görüşleri; kutlardan herhangi birinin bozulması veya kaçırılması, insanın hastalanmasına veya ölmesine yol açabilmektedir. Kam hastalığı da "kut" un kaybolmasına bağlanmaktadır.

Kaçırılan kam adaylarının kutları, “İyık mas” kam ağacı olarak bahsettiğimiz ağacın dallarındaki kuş yuvalarına yerleştirilerek orada eğitim gördükleri bilinmektedir. Yüksekteki dalların yuvalarında yetişen Şamanlar alttaki dallardaki yuvalarda yetişen Şamanlardan daha güçlü ve kıdemli olurlar (Ksenefontov, 2011: 48).

“Kut’u kaçıran ruhların yetiştirmekte oldukları kamların “kut” unu hastalık suyunda bekleterek sağlamaştırdıktan sonra kut” u kaçırdıkları insan ruhuna teslim ettikleri bilinmektedir.

Saha Türklerinde kam olma süreci genel itibariyle şu şekilde görülmektedir; Kam adayı ağır bir hastalık sürecine maruz kalmaktadır. Bu hastalık sürecinde kam adayı yalnız bulunmaktadır ve süresi değişkenlik göstererek 7 ya da 9 gün yatmak zorunda kalmaktadır. Kamın bu süreçte cinler tarafından vücudunun yarılması gerçekleştirilmektedir. Kamın başını vücudundan ayırarak ağaca asmakta ve vücudundan bütün etleri ayırarak kendi aralarında paylaşmakta oldukları, eğer kamın vücudundan herhangi bir cine et parçası kalmazsa onun kamlık yapamayacağına inanmaktadırlar. Bu etlerin vücuttan sıyrılıp paylaşılmasından sonra, onları tekrar birleştirerek ve yeni et katarak kamı canlandırdıkları görülmektedir. Kamın kendi gücünü geri aldıktan sonra ise kamlık yapıp faydalı olduğu söylenmektedir.

Şaman oluşu bir törenle kutsanır, duyurulur ve kutlama merasimi yapılır. Yakutlarda görülen Şaman kutsamasında Şaman, yüksek bir dağın başına çıkartılır ve Şaman elbisesi giydirilir, eline davul verilir (Demir,Çolak, 2015: 52).

Şaman adayının eğitilmesinde çeşitli ruhların katıldığına inanılmıştır. Eğitim sırasında şamanın insanlara yardım eden birisi mi yoksa hem iyilik hem de kötülük veren biri olacağı da belirlenmektedir. Hem Üst Dünya ruhları hem de Orta ve Alt Dünya ruhları tarafından şamanlık yetisi verilen şaman adayları da kötü veya iyi kalpli kam olabilirlerdi (Aleksyev, 2013: 127).

Ksenefontov ’un derlediği bilgilere göre Saha Türklerinde kam olma serüvenleri farklı şekillerde de görülmekte ve anlatılmaktadır fakat en genel ve ortak görülen süreç bizim bahsettiğimiz şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kam olma sürecinde kam adayının yakınlarından insanların, kamın hayatına karşılık ölmesi durumu görülmektedir. Kutsal ruhlardan Şaman doğduğu zaman onun

akrabaları zenginleşir, ama kötü ruhlardan bir Şaman doğunca da onun akrabaları Şaman'ın 8 tane büyük kemiğine karşılık 8 akrabası ölmüş (Ksenefontov, 2011: 89).

Saha Türklerinde erkek kam için “oyuun” kadın kam için “udagan” terimleri kullanılmaktadır.

Saha Türklerinde “oyuun” ların yardımcı ruhlarının gücüne göre ayrıldıkları görülmektedir. “Kenniki oyuun” şaman bile olmayıp, muhtelif histerikler, yarım kılıllar, meczuplar vb. garip insanlardır. Bunlar rüyaları görmek ve yorumlamak yeteneğine sahiptirler, büyü yaparlar, hafif rahatsızlıkları tedavi ederler. Onların yardımcı ruhları yoktur ve davul eşliğinde kurban sunarak ve ilahiler söyleyerek şaman törenleri yapamazlar. “Orto oyuun” bunlar sıradan büyücüler olup, yardımcı ruhlarının gücüne bağlı olarak değişik düzeyde büyü gücüne sahiptirler. “Ulahan oyuun” bunlar kudretli büyücülerdir. Karanlık dünyanın efendisi bile onların çağrısına uymaktadır (Şeroşevsky, 2007: 214).

Saha (Yakut) coğrafyasında “körbüyeççi” adı verilen falcılar bulunmakta ve bunlar gelecekte haber vermektedirler. Pekarskiy, “körbüyeççi” kelimesini “istikbali kehanet eden, üfürükçü” şeklinde tanımlamakta ve orta dereceli bir kamdan daha üstün olduğunu söylemektedir (Pekarskiy, 1945: 542). Kamlar da “körüü” (Pekarskiy, 1945: 545) adı verilen bir basirete sahiptir. Bu yetenekleri sayesinde ileriye görebilir, insanların istikbalini tayin edebilir, kehanetlerde bulunabilir. Fakat kamların tek görevi gelecekte haber vermek değildir. Bu yönüyle “körbüyeççi” den ayrılır. Sibiry'a'daki kamların en önemli vazifesi ve en dikkat çekici faaliyeti mucizevi görünen tedavi şekilleridir (Roux, 2011: 119). Kamlar ve “körbüyeççi”ler dışında bir de “bilgesit” (Pekarskiy, 1945: 108) adı verilen insanlar vardır. Bunlar normal insanlardır fakat geleceğe ait konularda önceden tahminde bulunabilirler, olayları sezebildiklerine inanılır. Bunu yapabilmek için herhangi bir olağanüstü yetenek kullanmazlar (Solak Sağlam, 2014: 57).

Kam, genel olarak alemin sırlarını bilen, her şeyin ruhu olduğunu gösteren, yaşamın, ölümün, insanların ruhlarıyla iletişim kurabilen, hastalıkları iyileştiren, toplumda insanların işlerinde şans ve kolaylık sağlayan, bağlı olduğu oymağın bilir kişisi ve hayır için çalışanı olan, kısacası doğaüstü özelliklere ve görevlere sahip olan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamlık ise onun bütün görev tanımlarının ve özelliklerinin toplamıdır.

2.2. Saha Türkçesinde Kam Adları ve Lakapları

Saha Türklerinde genel olarak kam adlandırmalarına baktığımızda erkek kam için “oyuun” kadın kam için “udagan” terimlerinin kullanıldıkları saptanmıştır. Fakat kam adlarına bölgesel ve işlevsel olarak baktığımızda birçok kam adı ve lakabı ile karşı karşıya kalındığı görülmektedir.

Saha kamlarının ait oldukları coğrafyada ve kültürde konumları ve görevleri farklılık göstermektedir. Şamanizm’in öznesi olan kamların çeşitli ad ve sıfatlandırmalara sahip oldukları göze çarpmaktadır. Kamların gerek dış özellikleri (saç, kıyafet, davul, dans) gerek yetileri (kamlama, olayları çözüme kavuşturma, hastayı iyileştirme yöntemi) gerekse kam olma süreçleri, yardımcı ruhlarının güçleri ve aynı zamanda iyi ve kötü olarak da gruplandırılmakta olmaları göz önünde bulundurularak belirli özelliklerinden dolayı çeşitli adlandırmalara lakaplara tabii oldukları görülmektedir. Kamların yardımcı ruhlarının güçleri bakımından da gruplandırıldıkları ve buna bağlı adlandırıldıkları karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ele alınmış olan doğaüstü güçlere sahip kam adları ve lakapları için toplamda Saha Türkçesi sözlüklerinde 160 adet kelime belirlenmiştir.

Aan Arbalym, Duon Arbalym: Abası olan şamanların adları (Pk,1945: 29).

Aan Arbay Oyuun: Bir şaman adı (Pk,1945: 29).

Aan Argul Oyuun: Yakutlara göre ilk şamanın adıdır. Hakkında anlatılan efsanelere göre vücudu bir yumak halinde yılanlardan oluşuyormuş ve ölüleri bile diriltecek güce sahipmiş (Dilek, 2013: 3).

Aan çağan: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 192).

Alabır: İblis kadın şamanın adı (Pk, 1945: 11).

Albakın: Şamanın lakabı (Pk, 1945:13).

arbaastaax: 2.Anlam: Şaman (Sleptsov, 1972: 45).

arbah bastaax oyuun: (mas) Sık ve uzun saçlı şaman (Pk, 1945: 29).

Arbatı Bükeççiye: Bir şaman lakabı (Pk,1945: 29).

Argıl oyuun: Baş şaman (Pk, 1945: 30).

Arkuray: Başpapaz, ruhaniler başkanı, mukaddes ayin icra eden (Pk, 1945: 34).

atur: 5.Anlam: Büyüklüğü, sağlamlığı ve kuvvetiyle tebarüz eden. *Atur oyuun* “kudretli şaman” (Pk, 1945: 43).

Aygır: Efsanevi bir kadın şamanın adı (Pk, 1945: 46).

Ayatalun: Masalda bir kadın şamanın adı (Pk, 1945: 50).

Bacır: *Ayu Bacır* “Efsanevi bir şaman adı” (Pk, 1945: 56).

Bağarinya: *Colloox Bağarinya* “Meşhur bir şamanın adı” (Pk,1945: 59).

Baktıru: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 60).

Baluda: Meşhur şamanlardan birinin adı (Pk, 1945: 63).

Başa: Bir şamanın lakabı. *Bökçööör – habıka – kelteey – keeleeni –atur –xara – Başa* “şamanın kamladığı zaman kendisiyle birlikte bulunan arkadaşı ve kötü ruhu yenen üç galipten birisi” (Pk,1945: 64).

Bargıya: *Xara Bargıya toyon* kurbağadan dünyaya gelen ve bu kurbağa vasıtasıyla ilk kara şaman olan *Aan Argıl oyuun*’dan doğan şerir şaman. Yakutlara meşhur kadın veya erkek şamanları ihda eder (Pk, 1945: 68).

Bayanaax: Şaman lakabı (Pk, 1945: 76).

Bederdeex: *Bederdeex udagan* “Yakut Doduyns hakkındaki bir menkıbede geçen kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 82).

Begiydeen: *Limir Begiydeen* “efsanevi ihtiyar bir kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 83).

bekitte: *Küöx Bekitte uol* “yeni balık avını tütsüleme merasiminde, şaman tarafından okunan efsunda adı geçen bir ruh, bu ruhun vasfı; bir buçuk kulaç boyunda mavi bıçaklı, bir günlük yol uzunluğunda siyah kumağsı kayıklıdır. Şaman bu ruha, engel çıkarma, kötü maksatla karşılama diye ricada bulunur” (Pk, 1945: 83).

Bıktarı: 2.Anlam: Yakutsk eyaleti Boturusk bölgesinin birinci İgidey obasında Bereeyi soyuna mensup ölmüş bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 92).

Bılçahı: Şaman lakabı (Pk,1945: 92).

Bırdıy: Yakutsk eyaletinin Megin bölgesinde 18. asrın ilk yarısında yaşamış olan bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 98).

Bırkıya, Bıkkıya: Şaman lakabı (Pk, 1945: 98).

Bitık: *Xara bitık* “şaman lakabı” (Pk, 1945: 102)

Bıyañ: *BıyañTöñülü* “meşhur bir şaman olup, kamladığı bütün hastalar şifa buldukları gibi, zulme uğrayan veya perişan olanlar da tatmin edildiklerinden, kendisine bıyañ adı verilmiştir” (Pk, 1945: 102).

Boççomus: Şaman lakabı (Pk, 1945: 114).

Bolçoñnuur: Bir şamanın adı (Pk,1945: 117).

Buyañ: *BuyañTöñülü* “Töñülü civarında yaşamış bir şamanın lakabıdır, göle de o şamana izafetle bu ad verilmiştir” (Pk, 1945: 141).

Capşaana: Şaman lakabı (Pk, 1945: 155).

Carcimaan: *Arcamaan- Carcimaan* “masalda bahsi geçen bir Tunguz şamanın adı” (Pk, 1945: 156).

Cusal: *Cusal oyuuna* “Yusal şamanı” (Pk, 1945: 185).

Çabaaki, Çıbaahı: Şaman lakabı (Pk, 1945: 211).

Çaçıgır: *Çaçıgır Taas oyuun* “bir şamanın adı” (Pk, 1945: 191).

Çarapçılaax: Çok eski zamanda yaşamış bir şamanın adı (Pk, 1945: 199).

Çaskıy: *Timir Çaskıy* “çınlayan demir, şeytani kadın şaman” (Pk, 1945: 201).

Çeğeyikeen: *Çep – çeğeyikeen oyuun* şaman (Pk, 1945: 206).

Çekçeges: *Çekçeges udağan* kadın şaman (Pk, 1945: 206).

Çierbeleex: *Sette uon çierbeleex Seleñedey udağan* “(mas) yetmiş türlü kurda hilesi olan *Seleñedey* kadın şaman” (Pk, 1945: 220).

Çocukuus: Eski zamanlarda bugünkü Vilüysk mıntıkasında Mastah nahiyesinin birinci Kulet obasında yaşayan meşhur bir şamanın adı (Pk, 1945: 224).

Çokurdaan: *Timir Çoňkurdaan – udağan* “Demir Çınlıyan kadın şaman. Dokuz başlı *Duon Arbayın* şamanın büyük kızı” *Itık Çoňkurdaan udağan* “Muhterem Çınlıyan kadın şaman” (Pk, 1945: 22)

Çökçöydöön: *Itık Çökçöydöön udağan* “Muhterem çömelmiş kadın şaman” (Pk, 1945: 234).

Çömördüür: Bir şamanın adı (Pk, 1945: 236).

Çuuçugus: Eski zamanlarda Vilüy ülkesinde yaşamış olan bir şamanın adı (Pk, 1945: 245).

Dıbdıya: Şaman lakabı (Pk, 1945: 257).

Dıgdiya: *Dıgdiya oyuun* “bir şamanın adı” (Pk, 1945: 257).

Dobun oyuun: Şaman adı (Pk, 1945: 260).

Doyompo: Şaman lakabı. *Doyompo oyuun* (Pk, 1945: 265).

Duon Arbalıyn – abaası: Şamanın adı (Pk, 1945: 267).

Ekeçeen: Çocuklukta bir şamana verilen lakap (Pk, 1945: 277).

Emeget: Ruh koruyucu, aziz şaman (Sleptsov, 1972: 541).

Eyenelik: *Eyenelik-udağan* “masalda geçen kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 301).

İçim: Erkek şaman lakabı (Pk, 1945: 406).

İlbalcın, ıybalcın: *Iy toyon kusa Iybalcın udağan* “ay efendinin kızı İlbalcın şaman” (Pk, 1945: 410).

İñalı-udağan: Ay beyefendinin kızı *İñalı* kadın şaman (Pk, 1945: 416).

İydıñalaax İydıñalaax: *udağan* “mehtaplı şaman kadın, Ay kızının adıdır” (Pk, 1945: 431).

İçeen: İstikbali keşfeden büyücü. *İçeen buol* “şaman veya menerik gibi istikbali tayine başlamak (Pk, 1945: 435).

Keereken: Bir şamanın lakabıdır. Rivayete göre bu şaman, ölümünden sonra cabin’a uçabilmesi için eline bir tef ve tokmak verilip oturmuş bir şekilde defnedilmesini vasiyet etmiştir (Pk, 1945: 488).

Keltegey Maatah: “yarım yüzlü beyaz şaman” (Pk, 1945: 473).

Kerbelyin: *Er – Kelbelyin – oyuun* “hunharlığı ile meşhur olan siyah bir şamanın adı” (Pk, 1945: 478).

Kıasaannaax: *Kırbas kıasaannaax* “elbisesinde asılı demir ziynetleri olan şaman” (Pk, 1945: 489).

Kıkillaan: Erkek ve kadın şamanların efsanevi adları. *Kısar bılt iççite Kıkillaan udağan* “kızıl bulutun sahibi olan ruh kadın şaman” (Pk, 1945: 514).

Kıura: Kadın şaman isminin bir parçası. *Kıru Tüös Kıptuy Buut Kıura Çohçoy udağan* (Pk, 1945: 515).

Kıkır atax: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 493).

Kınap: Efsanevi bir şamanın ismi (Pk, 1945: 498).

Kıptuy sarn kıtağas tarbah Kıs Kıskıydaan “efsanevi bir kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 508).

Kurbay: *Uot kurbay udağan* “bir kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 566).

Kuyaan: *Ayaan Kuyaan* “bir şaman abaasının adı” (Pk, 1945: 575).

Küheçe: Güneş, ay vb. tasvir eden şaman(Sleptsov 202).

Künnes: *Toyon Künnes* “ruhu bilhassa yalan yere yemin edenleri cezalandırmak için davet edilen şamanın adı” (Pk, 1945: 583).

Küögel udağan “Güneşin kızı olan Küögel kadın şaman” (Pk, 1945: 585).

Küögelcin: *Kün Toyon kısa küögelcin udağan* “Güneş efendinin kızı Küögelcin kadın şaman” (Pk, 1945: 585).

Küörçeh: *Küörçeh oyuun* “şaman lakabı” (Pk, 1945: 587).

Küöregelcin: *Ayu küöregelcin oyuuna* “hareketinde süratli ve şen olan beyaz şaman” (Pk, 1945: 588).

Küübe: *Küübe oyuun* “Yakutsk mıntıkasının Bayağantay nahiyesinin ikinci İgidey obasında yaşamış olan şamanın lakabı” (Pk, 1945: 595).

Maatah: *Keltegey Maatah* “yarım yüzlü beyaz şaman, bir rivayete göre Bootur’un oğlu (Pk, 1945: 623).

Mıçilla: Büyük şamanın unvanı (Pk, 1945: 631).

Moçuy: Bir şaman lakabı (Pk, 1945: 636).

Moğoydoox: Horo kavminin ağası olan, şamanın oğlu (Pk, 1945: 637).

Mohoğtuk oyuun: Erkek şaman lakabı (Pk, 1945: 638).

Moshoyuu: Şaman lakabı (Pk, 1945: 640).

Muoçay: Boroğon nahiyesindeki şamanın adı (Pk, 1945: 652).

Muttuk: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 655).

Ñaaçay: *Tajahtah Nyaaçay* “insanların üzerine göğüs tıkanıklığı gönderen kadın şamanın adı” (Pk. 6. 375).

Namnayı, Aan Erese “şamanın oğlu” (Pk. 6.14).

Naraha: Efsanevi şamanın adı (Pk, 6. 28).

Nastiyaha: Anastasyanın musağğarı. *Nastiyaha- udagan- Nastyuha* “şaman” (Pk. 6. 33).

Ñulgu-halgıy: Yusal şamanın lakabı (Pk. 6. 409).

Nuolur: 2.Anlam: *Çolbon- toyon kusa Nuolur- udagan* “Çolpan bayın kızı Nuolur şaman kadın” (Pk. 6. 461)

Ñurğustay: Efsanevi kadın şamanların adlarına mülhak kelime; *Kün Tolomon Nyurğustay, Itık Nyurğustay udagan* (Pk.6. 415).

Nuuruldaan, Nuurullaan: *Nuurullaan kuo udagan* “masalda anılan bir şaman kızın adı” (Pk. 6. 466).

Oduy: Bir şamanın adı (Pk. 6. 205).

Oduy: Bir şamanın adı (Pk. 6. 205).

Oguruolah oyuun: Bir şamanın lakabı (Pk. 6. 200).

Olodo: Şamanın lakabı (Pk.6. 235).

Omuk: *Omuk udagana* “tunguz kadın şamanı” (Pk. 6. 258).

Otosut: Otacı. Tabip. Yakutların tabibi, ekseriyetle şaman, üfürükçü, çıkıkçı, baytar(Pk.6. 342)

Oyun, oyuun: 2.Anlam: Şaman, kam, sihirbaz, fal bakıcı. *Ayu oyuna* “insanlar ile iyilik ruhları arasında vasıtalık yapan beyaz şaman; beyaz şamanlar hiç kimseye hiçbir zaman fenalık yapmazlar ve yapmıyorlar; şaman elbisesi olamadığı gibi şaman davulu da yoktur ve onlar ancak hayır, dua verirler ve *Ürün Ayu Toyon*’ dan merhamet diliyorlar. Bunun haricinde kısırlığı tedavi ve bir erkek çocuk niyaz etmek için *Magan sılğılah* veya diğer ilahlara müraacat ediyorlar; kurban kesmezler ve ancak şu veya bu hayvanı ilahlardan birine ithaf edebilirler. Böyle bir hayvanı çalıştırmazlar korurlar ve mümkün olduğu kadar iyi bakarlar. *Abası oyuna* “fenalık ruhları ile insanlar arasında vasıtalık yapan siyah şaman.” *Bastın oyun* “kudretli şaman” *Kıra oyun* “zayıf şaman” *Üöse uogan bis üsuttan tuttarbit oyun* “üstteki kudretli ruhların kabilesi tarafından tayin edilmiş şaman” *Allere arsan duolay aymagıttan tuttarbit oyun* “aşağı, *Arsan Duolay* kabilesinin tayin ettiği şaman” *Üörten tuttarbit oyun* “Orta Dünya ruhları tarafından tayin edilmiş şaman” *Börölöh eseleh oyun* “yüksekten tayin edilen en kudretli şaman ki ayı ile kurt onun hamileridir” *Soroh oyun abasita du tanarata du buolar* “bazı şamanların hamisi” *Oyun kuta iye kılıgar tuttarıllar* “şamanın canı onun hayvan şekline girmiş suretine tevdi olunuyor” *Siemeh oyun* “kin beslediği adam üzerine hastalık ve bela sevk etmek suretiyle onu mahveden şaman” *Onorulah oyun* “bir şey için tefrik edilen, bir maksat için tayin edilen şaman” *Abasılak oyun* “muhtelif abasılarla münasebette bulunan şaman” *Us da uyun oyun bir uyalak* “demirci ve şaman bir yuvadan” *Oyun udagan buolan barda* “erkek ve kadın şamanın ayini başladı” (Pk. 6. 222-223).

Oyunnah, oyunnaah: Şaman ile, şamana benzeyen (Pk. 6. 224).

Oyut, oyuut: Şaman (Pk.6. 226).

Oyuun: Şaman (Sleptsov, 1972: 268).

Oyuunnaa: Şaman (Sleptsov, 1972: 268).

Örgös: Erkek şaman lakabı (Pk.6. 423).

Ösöh: *Ösöh Cayaan* “efsanevi bir şaman kadının adı”(Pk. 6. 449).

Ösök Cayaan: Efsanevi bir kadın şamanın adı (Dilek, 2013: 151).

Saralıma: *Saralıma- itik- tumalıma* “Efsanevi şaman, rahibe kızın adının bir parçası” (Pk. 7. 148).

Satulay: *Tannarı Satulay* “Ösöh Harbıalay şamanın lakabı” (Pk.7. 188).

Sebeki: Vilüysk havalisinde şaman (Pk. 7. 197).

Selengedey: *Selengedey-udagan* “efsanevi şaman adı” (Pk. 7. 212).

Selet: *sette uon sılğa selet iren buolbut Seleneden udagan* “yetmiş sene mütemadiyen akıl hastalığına tutulmuş olan Selenedey adlı kadın şaman” (Pk. 7. 213).

Sıranay: Şaman lakabı (Pk. 8. 319).

Silcit: Üzerine para konularak efsun yapılan, ağrıyan yeri tükürmek suretiyle tedavi eden şaman (Pk. 7. 291).

Silim: Şaman lakabı (Pk. 7. 294).

Sohsoruya: *Sohsoruya udagan* “dağınık saçlı kadın şaman” (Pk. 8.259).

Sollontoy: *Kus Sollontoy* “kadın şamanın adı” (Pk.8. 39).

Sölöön: *Küöx-Sölöön-udagan* “kadın şamanın adı” (Pk. 8. 269).

Sunhalaah: 2.Anlam: *Kıtanaah usa* “köyünün kadın şamanı, onun mezarına hala ve şimdide göz hastalıklarıyla geliyorlar” (Pk. 8. 325).

Suodalbí: *Timir Suodalbí dien oyuun* “Emir Suodalbí adlı şaman” (Pk. 8. 328).

Sürgülcün: *Ürgel-toyon-kusa kün sürgülcün- udagan Ürgel* “kadın şaman”(Pk. 8. 435).

Sürgürdeeh oyuun: Şaman (Pk. 8. 436).

Tayaaxtaax Náçay: İnsanlar üzerine göğüs tıkanıklığını gönderen şamanın adı (Dilek, 2013: 174).

Taytah: Vilüy mıntıkasında meşhur bir şamanın lakabı (Pk. 9. 21).

Tehter: *Hallan tehteriger olorur* “gökte yaşayan şaman” (Pk. 9. 157).

Tıkı: Borogon şamanlarından birinin adıdır (Pk. 9. 524).

Tiyerehep: Yakutların Mecusi olduğu zaman yaşamış olan şamanın adı (Pk. 9. 160).

Tolomon: *Kün tolomon Nyurgustay* “kadın şaman adı” (Pk. 9. 230).

Torkoy: Şamanın lakabı (Pk. 9. 268).

Toyon Künnes: Ruhu, bilhassa yalan yere yemin edenleri cezalandırmak için davet edilen şamanın adı (Dilek, 2013: 179).

Tölköllööh: *Togus cösögöy tördütten tölkölööh* “mukadderatı dokuz iyi ruhlar tarafından tayin edilen şaman” (Pk. 9. 310).

Tönülü, tünülü: *Buyan Tönülü, Bıyan Tünülü* “zengin ve saygın bir şamanın adı” (Pk. 9. 324).

Tumalıma: Efsanevi bir şaman kızın adının bir kısmı (Pk. 9. 376).

Turaha: 3.Anlam: Şamanın lakabı (Pk. 9. 427).

Turuktay: *Obot turuktay* “şaman adı” (Pk. 9. 435).

Tuttar-: *Üörten tuttarbit oyun* “üör ruhlar tarafından koyulmuş şaman” (Pk. 9. 456).

Tüsülge: *Aan tüsülgü udagan* “muhterem kadın şaman” (Pk. 9. 513).

Tüsümel: Meşhur Vilüysk eyaleti şamanının lakabı” (Pk. 9. 513).

Udagan: Kadın şaman, büyücü kadın. *Siemeh udagan* “kendisinin düşmanlarını yiyen kadın şaman” *Ayı udagana* “ak şaman, iyi ruhlarla, insanlar arasında aracılık eden kadın şaman” Kocakarılar ve ekseriyetle Tarımta denilen hastalığa musap olanlar udagan oluyorlar. Onların ayinleri için hiçbir türlü zahiri dekorasyona ihtiyaç yoktur ve onun için, galiba şaman ayininden daha aşağı sayılır ve bu ayin sadece gırtlak sesleriyle haykırarak sıçramalardan ve nihayet histerik bayağılıktan ibarettir. Vilüy eyaletinde bir udagan kadın vahşice bağırıp çağırmaya ve sıçramaya başlayınca onun meslektaşları da kendi evlerinin etrafında onu taklit ederek bağırıp çağırmaya sıçrayıp zıplamaya başlarmış (Pk. 10. 12).

Udagan: Şaman (Sleptsov, 1972: 430).

Ulagalah: *Oyun oyogo ulagalah* “ihtiyat fikirlerine malik olan şaman karısı” (Pk. 10. 30).

Uolumar: Bir kadın şamanın adı (Pk. 10. 73).

Uorukusuoruku: 2.Anlam: Bir kadın şamanın adıdır (Pk. 10. 85).

Ütüget: *Ütüget oyuun* “cehennem dibinde bir şaman, büyücü” (Pk. 10. 385).

Xaan: 3.Anlam: Bir kadın şamanın adı. “*Xaan Xatın*” (Pk, 1945: 323).

Xabillaas oyuun “bir şamanın lakabı” (Pk, 1945: 307).

Xabirus, Xabrus: Yakutsk mntıkasında, Boturuks nahiyesinde yaşamış olan, *Xoshoyor*’un muasırı olup, ona nispeten daha az kuvvetli bir şaman (Pk, 1945: 309).

Xaçıya: *Xallaax Xaçıya* “bir şamanın adı” (Pk, 1945: 311).

Xahay: *Xahayar* “pek meşhur ve namdar Yakut şamanlarından biridir ki, onun Bayaga nehri üzerindeki kabri şimdi de Yakutlar tarafından kutsi bir yer gibi tebci edilmektedir (Pk, 1945: 313).

Xahaydaan: *Itık Xahaydaan udağan Arsan Duolay*’ın *Alcahaydaax* kabilesinden bir kadın şaman (Pk, 1945: 313).

Xanyaaxtır: *Mağan xañaaxtır udağan* “beyaz martı, efsanevi kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 326).

Xarba: Vilüysk mntıkasındaki bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 337).

Xoboçok: Vilüylü bir şamanın lakabıdır (Pk, 1945: 367).

Xobusun: *Xobusunnaax oyuun* “büyük hokkabazlıklar yapan şaman yahut büyücü” (Pk, 1945: 368).

Xolur: *Itık Xolur udağan* “ateş denizinde yaşayan ve tepesinde altı kazan kaynatan bir kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 377).

Xolurdaan: *Timir xolurdaan udagan* “demir çingiraklı kadın şaman” (Pk.11. 766).

Xoro tañaralaax oyuun: “hamisi kartal olan şaman; şaman oluncaya kadar ruhunu yüksek göğün kartalı terbiye ettiği adam” (Pk, 1945: 388).

Xoshoyor: Botursk nahiyesinde 1860 yıllarında yaşamış, şaman soyundan meşhur bir şaman (Pk, 1945: 392).

Xotun Çuonax:“bir kadın şamandır, onun ruhu insanları her türlü haksız işlerden dolayı cezalandırır” (Pk, 1945: 242).

2.3. Saha Türkçesinde Kam Dua ve Nidaları

Dua, insanın içinde bulunduğu durumlara ve ihtiyaçlarına bağlı olarak, kendisinden üstün kabul ettiği “kutsal” bir güce sığınması ve belirli amaçlarla ondan yardım talep etmesi gerçeğine dayanan bir eylem ve bu eylemin sözel olarak ifade biçimidir. Duaların sosyal bir boyut kazanmasında yine, insanın içinde yaşadığı topluluk içerisindeki çeşitli gereksinimlerine ve ilişkilerine bağlı olarak, inanç ve kültürlerin “kutsallık” atfettiği kişiler tarafından, belirli kurallara bağlı kalınmak suretiyle icra edilmesi sonucu şekillenmiş ve belirli işlevlerle varlığını günümüze kadar korumuştur. (Keskin, 2018: 46).

Türkiye Türkçesi ağızlarında dua, nida anlamlarını karşılayarak karşımıza çıkan konuyla ilgili bir diğer kelime ise “alkış” tır. Sibiryaya Türklerinde “algıs” olarak görülmekte olan bu kelime, şaman ayini sırasında söylenen kutsama ve gündelik hayatta; iyilikleri temenni etme, övme; üzerine okuyarak, üfleyerek kutsama; yalvarma” şeklinde tanımlanmaktadır (Ergun 2013: 140).

Kamların bulunduğu ve yönettiği ibadet, ayin ve törenlerde gerçekleştirdiği eylem ya da icra da uyduğu herhangi bir teknik olmadığı görülmektedir. Uluslararası ve evrensel dinlerde ise bu durum tam tersi olarak bilinmektedir. Yapılan ibadet, ayin ve törenlerde bulunan ruhani, icrasını gerçekleştirirken din kitaplarında yazılan kaide ve usullere göre gerçekleştirmektedir.

Kamın, ayinde ne söyleyeceğini ne gibi bir yol izleyeceğini kendisi bile kestirememektedir. Onun, okuyacağı dualar, ilahiler, afsunlar icra anında koruyucu, yardımcı ruhlarının ilhamıyla şekillenmektedir.

Kamların, ayin sırasında okudukları, bilhassa vecd halinde söylediklerini tespit etmek zordur. Ayinden sonra da ne söylediklerini tekrarlayamazlar. Çünkü onlar bütün ayin sırasında koruyucu ruhlarının iradelerine tabi olmuşlar, onlar ne ilham ettilerse onu tekrarlamıştır (İnan, 2020: 119).

Kam ayinlerinin başlaması dualar ve şarkılarla gerçekleşmektedir. Ayin sırasında kamın mırıldandığı dua ve söylediği şarkının onun için özel olduğu bilinmektedir.

Kamların dua ve şarkı aracılığı ile ruhlarla konuştuğu gözlenmekte ve kötü ruhları bu dua, niyaz ve şarkılarla uzaklaştırdığına inanılmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde kamın, ibadet, ayin, tören, herhangi bir olay ve duygu durum karşısında söylediği dua, nida ve sözler için Saha Türkçesi sözlüklerinde 37 adet kelime belirlenmiştir:

aalias: Şamanın, herhangi bir felaketi, ateş vasıtasıyla bacadan defetmek için, ocak önünde efsunlanırken çıkardığı nida. *Aalias aalias!* (Pk, 1945: 51)

ağıs ayı kerdiite “her gün ilâhları tebci etmek¹ için söylenen hususi türküler” (Pk, 1945: 479).

a-ı: Şamanın, ruhların dikkatini kendisine celp etmek için çıkardığı devamlı ses, nida (Pk., 1945: 10).

arax: Korku nidası. *Arah arahpın* “şamanın ve isterik birisinin efsunlarının müessir olamayacaklarını hissettikleri vakit çıkardıkları nida” (Pk, 1945: 26).

arçı arçı! Herhangi bir hastalık getirmiş olan kötü ruhu kovmak için, yıldırımla parçalanmış ağacın bir parçasıyla meskenin etrafını tütsülediği zaman, Yakutun söylediği sözler (Pk, 1945: 30).

arçı: Yıldırım vurmuş ağaçtan yapılan meşaleyle bir şeyi tütsüleyerek içinden *abaası*'yı çıkartma merasimi sırasında şaman tarafından söylenen sözler (Pk, 1945: 28).

ayılıat: Temenni ve istimdat sözleri. *Ayılıatım!* (Mas) “şaman efsunlamasının mukaddemesi” (Pk, 1945: 47).

çeebine: *Çeebinebin çel küöx* “bir efsunun başlangıç sözleri, güzel açık yeşillik” (Pk, 1945: 210).

çuk! çuk! çuk! Kötürüm bir hasta üzerinde ayin yapmaya hazırlanırken şamanın, yardımcı ruhları çağırmak için çıkardığı nidalar (Pk, 1945: 240).

çuo: 3.Anlam: Şaman ruh *üöter*'leri çağırmak için çıkardığı bir nida. *Çuo – o – o!* *Çuo die* deliren bir kadın için yapılan ayinin bidayetinde şaman tarafından uzatılarak telaffuz edilen sözler (Pk, 1945: 241).

¹ Ululamak, yüceltmek.

dollosut-: Orman ağaçlarının tepelerinde çınlayan, akseden, yüksek ses çıkarmak. Kendi sesiyle havayı titretmek “umumiyetle türkü çağırma ve şamanın terennümü hakkında” (Pk, 1945: 263).

ı-ı-ı: Şaman tarafından sanki kuvvet sarfiyle kendine doğru bir şey çekiyormuş gibi çıkarılan sürekli bir ses ki, böylelikle davet edilen ruhlar kesif bir duman halinde şamanın açık ağzına giderler (Pk, 1945: 401).

ie: *İe* tuoluoy! “Şerir ruhlarla müzakerede bulunurken ruhlar memnuniyetsizlik gösterdiği zaman şaman onları teskin etmek için bu kelimeyi üç defa tekrarlar” (Pk, 1945: 437).

kıgur: Çakmak ile ateş yakmak istediği zaman şamanın oturarak çıkardığı nida (Pk, 1945: 493).

kukır: 2.Anlam: Şamanın çakmak çaktırmak niyetinde olduğu zaman oturarak çıkardığı nida (Pk, 1945: 514).

kienigiy: *Kieŋ doydu keteğinen kienigiy!* “Geniş memleketin uzak tarafından geç git!” Şamanın küçük ruhları kovarken söylediği sözler (Pk, 1945: 518).

kögüter: Ayin sırasında kendinden geçmiş şamanı uyandırmak ve coşturmak için bir ağızdan dua ve şarkı söyleyen koro (Dilek, 2013: 111).

kündül sandıl! “Arkası üzere düşmüş olan şamanın üzerindeki çakmakla ateş çakılırken tekrar edilen nida” (Pk, 1945: 582).

Küöx Bekitte Uol: Yeni yapılmış balık ağını tütsüleme töreninde şaman tarafından okunan duada adı geçen bir ruh, bu ruhun; bu ruhun bir buçuk kulaç boyunda mavi bıçaklı, bir günlük yol uzunluğunda siyah kayıklı olduğuna inanılır. Şaman duasında bu ruha “engel çıkarma, kötülüklerle karşılaştırma” diye ricada bulunur (Dilek, 2013: 120).

leçiy: *Ŋaacı xotun* denilen ruhu şaman veya üfürükçü tarafından çağırdıkları zaman *looçuy leçiy leçiy!* Diye çıkardığı nidalardan biri (Pk, 1945: 602).

lıçiy: Şaman yahut üfürükçünün çağırdıkları zaman *Ŋaacı xotun* denilen ruhun *leeçuy lıçiy lıçiy!* Diye çıkardığı nidalardan biri (Pk, 1945: 604).

looçuy: Şaman veya sihirbazın *Naaacı xotun* denilen ruhu çağırdığı zaman *looçuy lıçiy lıçiy! Looçuy leçiy leçiy* diye çıkardığı nidalardan biri” (Pk, 1945: 608).

muğuya: Masalda kız abaasının konuşmaya başlarken ilk sözlerinden biri (Pk, 1945: 652).

ñahsıt: *Aam-caam nyahsıt – horinca* “orman ruhu *Barilah*’a yalvaran şamanın sözleri” (Pk. 6. 375).

ohoy: Şaman duasındaki nakarat, *o-ohoy, o-ohoy, o-ohoy!* (Dilek, 2013: 135).

osoy: *O- osoy, o- osoy!* Şaman şarkısında ki nakarat (Pk.6. 325).

oy: 2.Anlam: Şaman kadının ayine başlarken, esneyerek çıkarttığı tanin endaz, bir nida (Pk. 6. 209).

oylot, oyluot: 2.Anlam: *Oylot- oylot! Oylot – oyloppun* “Şaman duasındaki nakaratların ilk ve son kelimeleri” (Pk. 6. 213).

sısıq sasah: Kadınların *Ayısıt* ilahesine karşı ayin esnasında gelecek sene çocuk ihlan etmesi için yaptıkları ayinin sonunda söylenen bir nida sözü” (Pk. 7. 337).

suu: 2.Anlam: Şamanın veya menerik’in hastadan abasıyı kovarken çıkardıkları nida (Pk 8. 287).

tuoy-: *Tuyuk tuoy* “şaman şarkısı üzerine doğaçlama yapmak” *Tuoya olorobun* “oturuyorum, afsunluyorum, ruhları çağırıyorum” *Büölü tuoyan tüser* “cehennemini deliğine şaman okumaları” (Pk. 9. 397-398).

tuoyulun-: Şaman okumaları ile kaldırılmış olmak (Pk. 9. 399).

uosat: İleri yüce ruhlara müracaat ettiği zaman şamanın haykırışı (Pk. 10. 87).

xaaur, xooour: Şaman elbisenin yukarı kısmında demirden çatal şeklinde asılı duran nesne. “Abaası kızların elbiselerindeki bakır süslerin çıkardığı sesler” (Pk, 1945: 359).

xaaxay: Şamanların dini temsilleri esnasındaki haykırmaları (Pk, 1945: 360).

2.4. Saha Türkçesinde Kam Kıyafetleri

Şamanın giysisini dinsel mikrokozmos olarak tanımlayan Eliade, bir yandan simgesel sistem oluşturduğu gibi diğer yandan da kutsanmışlığı nedeniyle manevi

güçlerle yani ruhlarla donatıldığını da söylemektedir (Eliade, 1999: 177). Manevi güçlerle donatılmış olan giysiyi giymek onun esrik yolculuğunda şekil değiştirme yeteneğini göstermektedir (Çoruhlu, 2017: 71)

Şamanın düzenlediği törenleri yönetebilmesi ve öteki âleme yapacağı yolculuk için hazırlık yapması ve birtakım materyallere sahip olması gerekir. Sahip olması gereken tüm simgeler Şamanın kuşanması olarak ifade edilmektedir. Genel olarak bakıldığında tüm kaynaklarda Şamanın kuşanması 5 parçadan oluşmaktadır. 1. Giysisi, 2. Başlığı 3. Ayakkabısı, 4. Davulu, 5. Maskesi ve asası kullandığı materyaller olarak sıralanabilir. Şamanın simgesel dünyasını temsil eden aksesuarları Şamanik yolculuğunu gerçekleştirmesi için önemlidir. Bu aksesuarların üzerinde bulunan simgelerinde yardımcı ruhların yerleştiği, yardımcı ruhları temsil ettiği bilinmektedir. Şaman için ayrı bir öneme sahip olan kıyafetlerinin ve davulunun üzerinde bulunan bu simgeler onu zarar veren kötü ruhlardan korumakta, kötü ruhların yaklaşmasını önlemekte ve ruhlarla iletişim kurmaktadır. Bu bağlamda elbise, davul, tokmak, maske yalnız Şamanın yardımcı ruhlarını simgelemez, aynı zamanda kozmosun haritasını da çizer (Bayat 2015: 173).

Elbisenin en büyük işlevleri arasında soyut olan kutsal olan gücü göstermektedir. Şaman giymiş olduğu kıyafetle bir bütün hale gelerek soyut dünyada var olanı somut dünyaya taşımaktadır. Somut dünyaya yansıyan ise tamamen soyut dünyada var olan bir uygulamadır. Dolayısıyla Şaman görünen dünyaya taşıdığı kutsal dünyaya elbise ile uyum sağlamış olur. Bunun içinde: “şamanı bir kuş haline getirecek olan tüyler, kanatlar ve gaganın, bir memeli hayvana dönüştürecek kemikler ve boynuzların yani onu toplu olarak hayvan dünyasının hayatına katmak için gerekli her türlü aracın elbisenin üstüne takılması söz konusu olacaktır” (Roux, 2006: 64).

Saha Türklerinde kam kıyafetine “kumu” ya da “oyuun tañasa” denmektedir. Bu kıyafetlerin kamın kendisine yardımcı malzemelerden ve hayvan kalıntılarından olduğu bilinmektedir. Araştırmalara göre en eski ve özgün kam kıyafetlerinin hayvan sembollerini tasvir ettiği görülmektedir. Bu durum kamın bu kıyafeti giydiğinde hem kendi atasının hem de gerektiği zaman tasvir edilen hayvanın şekline girebileceğini göstermektedir.

Şirokogorov’a göre Sahaların kullandığı kıyafetler demirdendir ve kuş iskeletini andırır. Nioradzey’ e göre kıyafet tümüyle koruyucu hayvanı temsil eder ve kıyafet üzerinde ki onunla ilgili tasvirler kamı kuvvet ve kudretlerinin etkisi altında bırakır.

Kartal, geyik, ayı biçiminde yapılmış ya da bu hayvanlara işaret eden çeşitli unsurları bünyesinde barındıran kıyafetler en yaygın olanlarıdır (Çoruhlu, 2017: 116-117).

Şaman elbisesinin tek ve öz gayesi, bir hayvan atayı kendisiyle sembolleştirmek ve o hayvanı temsil etmektir. Çıngıraklar, demir ve kemik plakalar ikinci derecede gelen eşyalardır. Hiç bozulmamış ve orijinal Şaman elbiselerinde, baş süslerinden, ayakkabının süslerine kadar aynı hayvanın belirtileri ve işaretleri görülür ve elbise, bütünü ve tam manasıyla bir tek hayvanı temsil eder. Elbise üzerine asılan süsler ve çıngıraklar da yine aynı hayvanın derileri ve kemiklerinden yapılmaktadır. Hayvan atanın kemiklerini ve tüylerini kendinde toplayan elbiseler kutsaldır. Bu elbiseler genel olarak çıplak vücuda giyiniirdi. Şaman atasının şeklini alırken bütün insani şeylerden kendini kurtarmış sayılmaktadır (Ögel, 1993: 37).

Saha Türkleri için her eşyanın olduğu gibi, kam elbisesinin her bir parçasının kendine özel “iççi”si (ruhu) vardır. “İççi”ler zarar verebilen ruhlardır. Bu zarardan kurtulmak için “iççi”lere kurban sunulmalıdır. Bu sebeple kamlar kıyafetleri için de kurban sunarlar. Saha kamlarının kıyafetlerine bakıldığında cübbe/kaftan, davul ve bunlara yardımcı olarak zaman zaman kullandığı aksesuarlar dikkat çeker (Solak Sağlam, 2014: 60).

Yakut kamının kıyafetinde farklı ve önemli olan unsur “Emeget” denilen ruhun tasviri olarak bilinmektedir.

Şamanın koruyucu atası olan “emeget” kostüm üzerinde metalden hazırlanmış bir insan tasviri olarak yer almaktadır. Harva emeget“i ölen Şamanın demir plakadan yapılan tasviri olarak açıklamakta ve yeni Şamanın bunu alıp takmasının ayin sırasında görme ve duyma yetisini kazandırdığına inanılmaktadır (Harva, 2014:71).

Kam kaftanının ön tarafı pürüzsüzdür, kayış ilmeklerle bağlanmıştır. Boyun bölgesinde ise tay dili denilen kopçalar iliklenir. Bu ön kısımda kuş, balık, ördek gibi hayvanların ya da gök cisimlerinin resimleri yer alır. İnsan iskeletinin parçalarına ya da organlarına benzeyen plakalar da yine aynı kısımda yer alır. Genel inanca göre kam giysisinde bulunan metal parçalar paslanmazlar ve her birinin bir ruhu (iççi) vardır. Kam efsunlu kaftanını her zaman çıplak bedenine giyer. Bu giysiyi ona yamağı (kuturaksut) sunar (Şeroşevsky 2007: 221).

Kıyafetlerin tasarımına bakıldığında üç farklı kısım bulunmaktadır. Bu kıyafetlerin en önemli parçası metal aksesuarlardır. Bu parçalar giysileri oldukça ağırlaştırır. Sahalarda bu aksesuarlar üç farklı gruba ayrılabilir. İskelet biçimli askılar ile insan ve hayvana özgü resimleri yansıtan askılar ilk iki grubu oluşturur. Üçüncü grupta ise takılması zorunlu olan üç levha vardır; güneş, hilal ve ortası delikli levha. Saha kamının giysisinin adı “kumu”, şapkasının adı “bergee kokoldo”, göğüs zırhının adı ise “dalıs”tır. Tam bir takıma sahip olunabilmesi için derecenin artması gerekir. Derecesi yüksek olan kamalarda yere kadar uzanan deri şeritler ve püsküller vardır. “Saymırın Batırıs” denilen şeritlerin olması çok onur verici bir durumdur (Kılıç, 2010: 322).

Yakut kamının giysileri kuşların tüyelerine benzer tasvirler sergiler. Kuşun ötüşünü ve uçuşunu ayın sırasında taklit eden kama bu giysiler oldukça fayda sağlar (Solak Sağlam, 2014: 61).

Şamanın elbisesinin hayvan biçimli olması, şamanın hem kendi atasının hem de o hayvanın şekline girebileceği anlamına gelmektedir. Türk-İslam kültüründe bu, “donuna girmek” deyimini ile karşılır (Korkmaz, 2016: 166-167). Bu durum Saha Türklerinde genelde “kuş donuna girmek” olarak görülmektedir ve çeşitli kuş adlarının adının geçtiği görülmektedir.

Kam kıyafetinde, iskelet ve iskelet parçası tasvirleri, çingiraklar ve çanlarda görülmektedir. Bazı kamlar insana ait kaburga kemiklerini giysileri üzerine takmışlardır. Bunlar kamı zırh olarak korumaktadırlar. Aynı zamanda bu kemikler, parçaların tekrar birleştirilmesini sembolize eder ve öldükten sonra yeniden doğuş inancını ve gücünü göstermektedir (Solak Sağlam, 2014: 62-63). Giysinin en önemli parçalarından biri de çingiraklardır. Çanlar ve çingiraklar her kam kıyafetinde bulunur ve bunlar kamın zırhıdır (Anohin, 2006: 47).

Kol üzerinde farklı ebatlarda bulunan kol kemiklerini temsil eden çubuklara “tabıtala” denilmektedir. Göğüsün yan detayında bulunan kaburga kemiklerini temsil eden unsurlar da “oygos timir” olarak ifade edilmektedir (Eliade, 1999: 179). Kol ve omuzun birleştiği yerde bulunan ortası delik plakalara yer almakta, omuz kemiğini simgelemekte ve Şaman’ı alabileceği hasar karşısında korumaktadır. Yakanın alt kısmında yer alan metal unsurlar ise köprücük kemiğini simgelemektedir (Harva, 2014: 408).

Son olarak kam kıyafetinde çokça karşılaşmakta olduğumuz demir levhalar ve askılar dikkat çekmektedir. Demir koruyucudur, Türk inançlarında koruyucu olarak yaşar. Bu açıdan demir, kam giysilerinin önemli bir malzemesidir. Giysilere asılan levhalar, tasvirler, çingirakların çoğu demirden yapılmışlardır. Kam kaftanının üzerinde çok sayıda levha bulunmaktadır. Bu levhaların birkaç tanesini her şaman mutlaka takmak zorundadır. Bunların önemli işlevleri vardır (Solak Sağlam, 2014: 64).

Saha Türklerinde kullanılan başlıklarında kam kıyafetinin tamamlayıcı aksesuarı olarak görülmektedir. Alekseyev iki farklı başlık türünden bahsetmektedir. İlk başlık; at tüyü doldurularak dokuma yöntemiyle yapılmaktadır. Kalpak veya sargı şeklinde olmaktadır. Başlığın iç kısmı açık renk güderi veya tay yelesi ile kaplanmaktadır. Açık renkli tay yelesine tüylerine arka kısımda da rastlanmaktadır. Atın tanrılarına düzenlenen törenlerde kullanılan başlıklarda ki yeleye at tüyü ve kurdele de ek olarak ilıştırilmektedir. Başlığı üzerinde bulunan tüy sayısı da Şamanın derecesini göstermektedir. İkinci başlık türünün ise beyaz veya kır renkteki altın baş derisinden yapılan başlık olduğu belirtilmiştir (Alekseyev, 2013: 189).

Kam kıyafetinde bulunmakta olan tüm bu parçalar ses çıkarmak, ruhları korkutmak, kötü ruhları bağlamak, süs olarak dikkat çekmek gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ele aldığımız Kam kıyafetine dair tasvirler, demir ve bakır levhacıklar, boncuk ve süslemeler temsil ettikleri şeyler ve görevleri bakımından farklı şekillerde Saha Türkçesi sözlüklerinde 70 adet kelime belirlenmiştir:

akımal, okhumal: Şaman cübbesinin kolundaki demir parçası (Pk, 1945: 11).

anallaax: *Anallaax taņasa (mas)* “kadın şamanın cenaze alayında giydiği elbise” (Pk, 1945: 20).

balık: *Ölüü balıga* “meşum balık, ölüm yeri balığı, şaman elbisesinin sol taraf göğsü üzerinde balık tasviri” *Abaası balıga* “şaman elbisesinin arkasındaki süs” *balık timir* “balık şeklinde kesilmiş demir levha tasviri şamanın elbisesi arkasında baldırının yarısına kadar uzanan kayışa bağlı asılır” *Balık kıasaan* “şaman elbisesi arkasında asılı ve güneşin kuyruğunu temsil eden iki küçük demir parçasından biri” (Pk, 1945: 62).

bıtırıs: Şaman elbisesinin eteklerinde saçak püskül (Pk, 1945: 102).

bülgün, bürgün: *Bülgün timire* “omuz kemiklerini tasvir eden ve şaman cüppesinin yenlerine takılan iki demir parçası” (Pk, 1945: 143). 3.Anlam: Şaman cüppesindeki demir omuzluk. 4.Anlam: Kalça kemiğini tasvir eden ve şaman cüppesinin yanlarına takılı bulunan iki demir levhacık.

bütteğir: Çizmelere, çaprağa ve şaman elbisesine süs olarak takılan gümüş düğmeler (Pk, 1945: 146).

çıkpa: *Iar çıkpa* “iki verşok² kadar uzunluğu ve yarım verşok kadar eni olup, şaman elbisesi kollarına omuz dikişinden iki parmak aşağıda dikilmiş olan dar ve uzun levhalar. İşiltısı ile *abaası*’ları korkutmağa mahsustur” (Pk, 1945: 213).

çılığras, çılıras: Şaman elbisesinde, arkasının yukarı kısmında bulunan muhtelif şekildeki küçük levhacıklar (Pk, 1945: 214).

çökçöñö: 4.Anlam: Şaman elbisesinde su çulluğunu tasvir eden demir parçası; onun ve *biğtta kuoğas* demiri vasıtasıyla şaman hastadan *abaası*’yı çekip çıkarır (Pk, 1945: 234).

çuolbar: 3. Anlam: Şaman entarisinde bulunan ayin esnasında yapılan dua ve alkışlarla kullanılan ve onun kemiklerini temsil eden iki plak (Pk.12.1087)

çuolğan: 3.Anlam: Şaman elbisesinde bulunan, ayin esnasında yapılan dua ve alkışlarda kullanılan ve şamanın kemiklerini temsil eden iki plaka (Pk, 1945: 242).

çuoout: *Çuguun küösü çuoouta tupput kurduk hoboto* “şaman kadının elbisesindeki çingiraklar, büzülmüş dökme çömlerler gibi” (Pk, 1945: 242).

çuoraan: 3.Anlam: Şaman kaftanının kenarlarından saçak halinde sarkan uzun kayışların uçlarına asılı, küçük bakır içleri boş kürecikler (Pk, 1945: 243).

Dabıdal: 2.Anlam: *Dabıdal Timir* “Şaman elbisesinin kollarında ve boydan boya yarığı olan uzun demir levhalar” (Pk. 1945: 247).

emeget cüsüne “şaman elbisesinin kalp üstüne gelen kısımda yapılan şerir ruhun resmi” (Pk, 1945: 188).

emeget, emiget: 2.Anlam: Bakır levhadan olan ve şaman elbisesinin ön tarafına asılan şaman rütbesi alâmeti; levhanın üzerine “ayaklı, elli, başlı, burunlu, gözlü ve

² Rusyada kullanılan, 4, 7 cm’e karşılık gelen bir rus uzunluk ölçüsü birimi.

kulaklı bir adam şekli tersim edilmiştir; bu alâmet ihtiyar bir şaman tarafından şamanlığa intisap edene takılır ve yine şaman tarafından herhangi bir sebeple şamanlıktan çekilenlerden geri alınır” (Pk, 1945: 281).

haagir, haagur: Şaman kostümünün yukarı ki kısmında demirden çatal şeklinde asılı duran nesne. Abası kızların giyimlerindeki bakırdan süslerin çıkardığı sesler (Pk. 11. 418).

it: 2.Anlam: Şaman elbisesinde köpeği tasvir eden yassı demirden bir şekil. *It kilyuta* “düşmanına hastalık vermek amacıyla köpek ruhunu düşmana bağlamak için demir gibi sağlam zinciri tasvir eden, şamanın elbisesindeki demir çubuk” (Pk, 1945: 425).

iy: 3.Anlam: Şaman elbisesi üzerinde bulunan aynı madenden yapılmış tasviri. *Kelteğey iy* “şaman elbisesinin arkasında bulunan ve tam bir demir halkanın ikiye bükülmesinden hâsıl olan yarım daire; Aşağı Dünyayı tenvir eden ezik kenarlı donuk ayı temsil etmektedir (Pk, 1945: 430).

iemex: 3.Anlam: Şaman elbisesinde *oybon timire* denilen demir parçasına takılan askı, salkım” (Pk, 1945: 437).

keltegey: *Keltegey iy* “şaman elbisesindeki eğri büğrü ay resmi” (Pk, 1945: 473).

kıasaan, kusaan: *Oyuun kıasaana* “şamanın elbisesindeki ziynetler. İpek püskül ve saçaklarla yuvarlak demir tokalar, ullardan ibaret. *Uluu kul sototun uñuooun kurduk kıasaana* ‘şaman kadının elbisesinin geyiğin ayak kemikleri gibi olan ziynetleri” Bunlar şaman elbisesi arkasında asılı durur ve uçlarındaki deliklerden geçirilmiş kayışlarla elbiselere bağlanır. *Kırbas kıasaan* ‘şaman elbisesinde asılı duran demir parçalar.’ *Hobo kıasaan* ‘şaman elbisesine arkadan bakıldığı zaman yukarı kısmın sol tarafında midye kabukları şeklinde demir çingiraklar.’ *Honho kıasaan* ‘şaman elbisesinde mahrut şeklinde bir borucuk” (Pk, 1945: 489).

kusaan: Şamanın hayvan derisinden mamul kışlık elbisesindeki demir askılar. Şaman elbisesindeki çingiraklar. *Balık kusaan* “balık şeklinde veya demir çubuktan ibaret olan yekpare askı” *Köndöy kusaan* “içi boş mahrutu askı” Bunlar şaman elbisesinin arka kısmında asılı duran *küller küseje* üzerinde iki demir çubuk olup, güneşin kuyruğunu temsil ederler. *İye kusaan tördö* “şaman elbisesinin sol tarafına asılı, biri düz diğeri neşter

şeklinde olan iki demir levhacık, bu iki askıdan sonra diğer askıların sırası başlar ve bunlar bütün askıların esası olarak sayılır” (Pk, 1945: 516).

kılcı, kılyu: *It kılyuta* “şaman elbisesinde köpek zincirini temsil eden bir demir çubuk olup, şaman bu çubukla düşmanına kendi ruh köpeğine hastalık vermek için bağlar” (Pk, 1945: 495).

kırbas: *Kırbas kıasaan* “şaman elbisesine asılan demir parçalar” (Pk, 1945: 502).

kıtalık: 2.Anlam: Şaman elbisesinde demir levhadan yapılmış beyaz turna şekli; şaman kaftanının ön tarafında, yakasından aşağıya doğru eteklerine kadar tersim olunan ve şamanın uçtuğunu temsil eden her üç beyaz turna resminden beheri (Pk, 1945: 509).

kulusun: 2.Anlam: Sık olarak şamanın elbisesine takılmış olan ve herhangi bir hareketle ses çıkararak, tulani saç levhacıkları (Pk, 1945: 556).

kumu: Umumiyetle *taņas* yahut *kırar taņas* denilen şaman kaftanı, şaman cübbesi; şamanlar kendi elbiselerine *ösük sağabıt* yahut daha doğrusu *ösük saaxpıt* demektedirler (Pk, 1945: 557).

kunus: 3.Anlam: Şamanın elbisesinin yanlarına asılan uzun yassı demir parçaları (Pk, 1945: 558).

kuoas: 5.Anlam: Şaman elbisesine takılan şimal karabatak kuşunun demirden tasviri (Pk, 1945: 560).

kuoçay: 2.Anlam: Şaman elbisesindeki ay tasvirinin üzerine asılan ok tasviri (Pk, 1945: 559).

kuyraa, kuyuraax: Bakırdan yapılmış üç dallı süs, askı. Şaman elbisesi için kullanılan bir nevi askıların umumi adı (Pk, 1945: 575).

kün: 5.Anlam: Şaman kaftanının arkasında asılı ve güneşi temsil eden yuvarlak demir levhacık (Pk, 1945: 581).

kündü tiriite künküleeki “şerir ruhlar için kurban edilen hayvanın derisinden yapılan giyim” (Pk, 1945: 582).

künese, küseñe: Çay tabağı büyüklüğünde yuvarlak, düz ve parlak bir levha olup orta yerinden açılmış bir delikten geçirilen bir kayış vasıtasıyla şaman elbisesi arkasının orta yerinde asılı durur. *Oybon künese* “yukarda zikrettiğimiz levha gibi olup yalnız

ortasındaki delik daha büyüktür, bu şamanın arkasında birinci levhanın üstünde yahut daha uzun bir kayış üzerinden birinci levhanın altına sarkar” (Pk, 1945: 584).

küseçe: Şaman elbisesindeki çingiraklar. 2.Anlam: Şaman elbisesinin arkasında güneşi, ayı, nehirlerde açılan buz deliklerini ve saireyi temsil eden kursların umumi adı. *Küler küseçe* “şaman elbisesinin arkasında ki ziynet, vs (Pk, 1945: 593).

mülgün, bülgün: 2.Anlam: Şaman elbisesi kollarının omuza bitişik kısmına, omuz kemiği uçlarını göstermek üzere dikilen iki küçük demir daire (Pk, 1945: 657).

oybon künehe: *künehe* gibidir ve şaman elbisesinde onun gibi veya daha uzun bir kayıştan sarkar. Güneş deliği anlamına gelir. Genel olarak bunun, şamanın yeraltına inmek için kullandığı orta delikle birlikte Dünyayı temsil ettiği kabul edilir (Dilek, 2013: 142).

oybon: 2.Anlam: Şaman elbisesinin arkasında “*an iye doydı*” hamını taşıyan yuvarlak demir üzerinde dünyayı tasvir eden delik ki, şamanın Aşağı Dünyaya inmek üzere geçmekte olduğu oybon’u temsil ettiği tahmin ediliyor. Bu delikli yuvarlak demir “*oybon timir*” adını taşıyor bu “*oybon künese*” olarak ta söylenir. Bunu şamanlar kuyrukları birbirine birleşen iki balık arasında olan yuvarlak bir delik gibi tasvir etmektedirler. Mezkûr delik vasıtasıyla kişilere düşman olan ruhlar ağacı dünyadan Orta Dünyaya çıktıkları gibi kişiye hastalık aşıl原因an ruhu da şaman hasta yanından alarak bu delikten aşağıya getirmekte ve ruhlar tarafından hastadan çalınan canı onlardan kurtararak aynı delikten Orta Dünya avdet etmektedir (Pk. 6. 211-212).

oyogos: *Oyogos timir* “şaman elbisesinin yanlarına raptedilen dört parmak genişliğinde ve bir karıştan biraz kısa iki adet demir levha.” *Oyogos unuoga* “şaman elbisesinde ki kaburga kemiği.” *Oyogos unuohtar* “şaman elbisesinin yanlarında ki iblisin dörder kaburga kemiği” (Pk. 6. 217).

oyoğos bülgün: Kalça kemiğini tasvir eden ve şaman elbisesinin yanlarına takılı bulunan iki demir levhacık (Dilek, 2013: 143).

oyoğos timir: Kelime anlamı *Demir kaburga* demektir. Şaman elbisesinin yanlarına bağlanan dört parmak genişliğinde ve bir karıştan biraz kısa iki adet demir levha. Şaman elbisesinde yer alan demir levhalar gibi bu demir plakaların da kötü ruhların vuruşlarına karşı kalkan görevi gördüklerine inanılır (Dilek, 2013: 143).

oyoğos uñuoxtar: Şaman elbisesinin yanlarındaki iblisin dörder kaburga kemiği (Dilek, 2013: 143).

oyuun tañaha: şaman kostümü (Sleptsov, 1972: 268).

ösük sağabit: Şamanların kendi elbiselerine verilen ad (Dilek, 2013: 151).

saga: *ösük sagabın agalamın* “şaman elbisesi” (Pk. 7. 314).

saray- : *Saraya sielen keler sâri tangalaya* “onun, kadın şamanın, titreyen güderi göğüslüğü” (Pk. 7. 442).

simex: *Abası simege* “Cehenneme inebilmesi için şaman kaftanının sırtındaki süs” (Pk. 7. 303).

sitip: 3.Anlam: Turuhan Yakutlarında şamanın ayin esnasında tuttuğu üç zilli kayış (Pk. 7. 343).

sühööge: Şaman elbisesinin kolları üzerindeki iki kemiğe verilen ad (Dilek, 2013: 163).

sürgüördeex oyuun üktele: *Sürgüörlü* şamanın ayak altı; Şaman kıyafetinin arkasında sol yana daha yakın yerde bulunan iki tane demirli tahtacık; şaman dua ederken ve hasta hakkında şifa ve iyilik dilerken hasta, şamanın altında bulunan bu nesnelere deliklerine ayaklarıyla basar. Böylece hastalık zamanlarında ona musallat olmuş kötülüklerin bu deliklerden üfürülmüş gibi çıkacağına inanılır (Dilek, 2013: 165).

tabital: Şaman elbisesinin yenlerinin alt tarafında dirsekle el arasında bulunan ve kuş kanatlarını tasvir eden iki demir parçası; Şaman elbisesinin kollarına takılan iki parmak genişliğinde iki uzun madeni şerit; birisi omuzdan direğe kadar, ikincisi ise dirsekten ele kadar uzanır. 2. Anlam: Şaman elbisesinin omuz kısmı (Dilek, 2013: 171).

tañas: *oloh tañas* “şamanın oturduğu post” *Kırar tanas*, *oyun tañasa* “şamanın ayin elbiseleri” (Pk. 9. 55).

tañas: Şaman cüppesi. Şaman elbisesi (Dilek, 2013: 172).

tergen: *Tergen Büöre* “şaman elbisesini sağ ve sol tarafında *Tergen*’in böbreklerini tasvir eden iki bakır halka” (Pk. 9. 149).

tesin: Şaman, bir hastanın hastalığını çıkarmaya uğraşırken, kendisinin bayılması ihtimaline karşı iki omzuna bağlanmış kayış (Pk. 9. 154).

tirbi: *Tirbi tanas* “şaman elbisesi” (Pk. 9. 187).

toyuk: Şaman ilahisi, efsunu. *Oyuun tuoybut toyuga* “şaman münacatı” (Pk. 9. 222).

tut: *tut balık bar üsü* “diyorlar ki dokuz kısımdan müteşekkil süslü şaman kaftanı” (Pk. 9. 453).

tüörehte: *tüöt uon similler tüörehte* “şaman kostümünün eteğine dikilen, kırk tane deri saçak” (Pk. 9. 493).

uyan: 2.Anlam: Dolgan Yakutlarınsa geyik derisinden yapılan boncukla süslenen ve kamlama zamanında dün beleğe vururken ellerini muhafaza eylemek için şaman tarafından giyilen yarım eldiven (Pk. 10. 22).

xappar: 2.Anlam: Şaman elbisenin sağ yanında, eğri yan cebin kapağı şeklinde asılı duran dört köşeli demir levhacık, şaman kamlarken ruhlarla mücadele ettiği zaman onların darbelerini defeden timsali kalkan (Pk, 1945: 330).

xarı, xarı: 2.Anlam: Şaman elbisesinin yeminde bulunan dirsek kemiği tasviri (Pk, 1945: 341).

xatat: *Xatat timir* “şeytanın çakmağı, şaman elbisesindeki bir süs” (Pk, 1945: 350).

xobo: Şaman elbisesinde bulunan ve yakından biraz aşağıda asılı duran bakır çingirak ki içi boş olur, şekil ve hacim itibariyle kuzgun yumurtasına benzer ve yukarı kısmı balık başı şeklinde oyulmuştur. *Köhdöy xobo* “şaman elbisesindeki yuvarlak demir çingiraklar” (Pk, 1945: 366).

xomuraan: 3.Anlam: Şaman elbisesinde köprücük kemikleri yerinde, bu kemikleri tasvir eden iki tane demir parçası, bunlar köprücük kemiklerini yukarı ruhların darbelerinden korunmağa hizmet ederler (Pk, 1945: 380).

xomurğan timire: Şamanın köprücük kemiklerini yukarı ruhların darbelerinden koruduğuna inanılan, şaman elbisesinde köprücük kemikleri yerinde bu kemikleri tasvir eden iki demir parçası (Dilek, 2013: 76).

xoño kıasaan: Şaman elbisesinde koni şeklinde bir borucuk (Dilek, 2013: 76).

xoroçopçu: İşlenmiş düğme, şaman kostümünün sağ kürek kemiğine tesadüf eden gayet küçük çingirak. Görevi, ölen kadın şaman *Aarıktaah Alaapıyanın* gizli ruhunu taklit ederek gürültü çıkarmaktır (Pk. 11. 819).

xotoğoy: 3.Anlam: Şaman elbisesinin iki koluna dabıdal'lardan biraz aşağıya ve onlarla aynı hat üzerine takılan ve kuşkanatlarındaki kalın yeleklerini temsil eden demir parçalar (Pk, 1945: 395).

2.5. Saha Türkçesinde Kam Davulu ile İlişkili Kelimeler

Davulun Şamanizm de özel bir rolü vardır, çünkü o şamanı öte dünyaya taşıyan gerçek bir araçtır. Davulun sesi, şamanın odaklanma aracı olarak rol almakta yoğunlaşma ve çözümleme havası yaratıp, dikkatini ruhun içsel yolculuğuna yönlendirirken onu derinlere indirerek transa sokmaktadır (Durry, 1989:75-76).

Kamlar için davul ve tokmak çok önemlidir. Davul ve tokmak, uçan bir at ve kırbaç olarak diğer dünyalarda kama hizmet eder. Bu tef; kamı dünyanın merkezine taşır, havada uymasını ve ruhları çağırmasını sağlar, çıkardığı ses ile kamı işine yoğunlaştırır, manevi âlemlerle teması geçmesini sağlar, yani seansın vazgeçilmez bir ögesidir (Eliade, 1999: 199).

Tefi olmayan biri, ata ruhları tarafından seçilen gerçek kam olamayacağı gibi, ayin yapamaz, kâinatın hiçbir bölgesine yolculuğa çıkamaz (Potapov, 2012: 199).

Saha Türklerinin de ayinlerinde kullandıkları en önemli nesne kam davulu olarak bilinmektedir. Sahalar da kamların alemler arası geçişlerde yollarını davul aracılığı ile buldukları ve yine çalınan davulun sesi sayesinde geri dönebildikleri görülmektedir.

Anohin' e göre her kam, baba ya da ana tarafından olan büyük babalarından ya da analarından ölmüş bir kam, o kamın varisidir ve hamisi ve selefi olan bu ruhun talebiyle davul sahibi olur. Hiçbir şaman kendi arzusu ve isteğiyle davul yaptıramaz, ruh davul yaptırmak için şamana telkinlerde bulunur. Mesleğe giren kam ruhun arzularına tabidir. Onun istediği gibi davul yaptırır, şekil ve bütün teferruatı ruhun hayatta kullandığı davula uygun olur (Çoruhlu, 2017: 124).

Kamın ancak ruhunun istediği şekilde davul yapabilmesinin Saha Türklerinde görüldüğü bilinmektedir.

Saha Türklerinde kam davuluna “tüğür, düğür, düğür” adı verilmektedir. Kam davulu, kamın kehanette bulunabilmesi ve ayinini başlatıp tamamlayabilmesi için önemli bir konuma sahip olarak görülmektedir.

Saha kamlarının kullandıkları davul (tüğür) yumurtamsı bir şekilde davulun ana maddesi kutsal sayılan kayın ağacı ya da sedir ağacından yapılmaktadır. Diğer kullanılan malzemeler ise hayvan derisi, madeni süsler, kıl ipler olarak bilinmektedir.

Sahalarda davulun ana maddesini oluşturacak olan ağacın üstüne yıldırım düşmüş olması mühim görülmektedir. Bu durum yıldırım ruhuna bir gönderme olarak kabul edilmektedir. Davulun yüzeyini oluşturacak derinin alınacağı hayvan da önem teşkil etmektedir. Bu seçimin av kültürleriyle ilgili olduğunu söyleyen araştırmacılar, en çok geyik ya da dağ keçisinin derisinin kullanıldığını dile getirmektedirler. Bunun yanında tay, at derisinin kullanıldığı da bilinmektedir ki Sahalar da genelde at derisi kullanıldığı görülmektedir.

Davul; binek atı olarak kama doğrudan yardım eder. Davullardaki boya genelde kırmızı, beyaz ve siyahtır. Kırmızı gök dünyasında, siyah ise yeraltı dünyasında yaşayanları gösterir. Davulların yüzeyinde ve iç kısmında çeşitli resimler vardır. Bu gizemli figürler süsleme amaçlı yapılmamıştır. Kamlık kültürünün dünya görüşünü temsil ederler. En önemli sembol dünya ağacıdır. Göğü, yerin üzerinde tuttuğuna inanılan bu ağaç, aynı zamanda göğün dingilidir. Davulun üzerindeki insan figürleri saf şekilde ve genelde yedi veya dokuz tanedir. Bu, kamın yolculuğu sırasında durması gereken durak sayısıdır. Kamın törenini dünyanın merkezinde yaptığını inanılır ve davulun ortasına dünyanın merkezini temsil eden bir haç şekli çizilir. Haçın tam ortasında –yani dünyanın merkez noktasında- bir daire şekli vardır. Davul ruhların evi olarak kabul edilir ve üzerinde bulunan hiçbir resim tesadüfi değildir (Solak Sağlam, 2014: 69).

Davul, kamın yardımcı hayvan ruhları gibidir. Kam, davulun sesine göre göğe çıkar ya da yeraltına iner, bundan dolayı davul, kamın bineği olarak da algılanmaktadır. Yakutlarda davul ayrıca atın da simgeleyicisidir (Köksal, 1984: 41). Ona binerek seyahatlerini gerçekleştirmektedirler. Şaman davulu olan “tüür”, dünyayı temsil ediyorsa, elindeki “orba”, yani tokmak Ay’ı temsil etmektedir (Alp, 2019: 139).

Davul kozmik yolculuğu sırasında da taşıt görevini üstlenmektedir. Karada gezerken davul at, tokmak kamçı, sulardan geçerken davul kayak, tokmak kürek, göklere çıkarken binilecek kuş olur (İnan, 2020: 95).

Kam davulunun tokmağı “bılaayax” olarak adlandırılmaktadır. Tokmağın demir halka ve haç şeklinde olan kulpuna ise “bıarık, bıalık” adı verilmektedir.

Davul kadar tokmağında önemli olduğu bilinmektedir. Ren geyiği ya da Sibirya geyiğinin boynuzundan kısa sapı olan ve tahtadan yapılan tokmak, ince ve hafifçe eğik kürek şeklinde hazırlanırdı. Tokmağın tefe vurulan eğik kısmı, yünü dışarıda olacak şekilde deriyle kaplanırdı. Tokmağın sapı bazen herhangi bir hayvanın tasviri şeklinde yapılırdı. Tokmağın arka kısmına hayvan ve kuş tasvirleri oyulurdu (Alekseyev, 2013: 171).

Çalışmanın bu bölümünde kam davulunun gerek şekil gerekse işlevsel özelliklerini gösteren Saha Türkçesi sözlüklerinde 24 adet kelime belirlenmiştir:

bıarık, bıalık: Şaman tefinin demir halka veya haç şeklindeki kulpu; ayinlerde şaman tefin bu kulpundan tutmaktadır (Pk, 1945: 92).

bılaayaax: 2.Anlam: Şaman tefinin tokmağı ki, şaman, ruhlar diyarına giderken tefi at ve tokmakta ona kamçı vazifesini görmektedir (Pk, 1945: 92).

bulaayah: Tüylü tarafı dışarı olmak üzere geyik ayağının derisiyle kaplı küçük kürek biçiminde, şaman tefini çalmaya mahsus yassı tahta tokmak, bazen bu toprağın arka kısmı teneke veya mamut kemiği ile süslenmektedir (Dilek, 2013: 36).

bılaayax: Şaman tokmağı (Sleptsov, 1972: 91).

büttex: Şaman tefinin etrafındaki çıkıntılar (Pk, 1945: 146).

cargın, cargır: *Hañ- cargin bılaayah* “çınlayıcı muhterem tef tokmağı” (Pk, 1945: 157).

çabiçax: *Tüñür* yerine kullanılır şaman tefi (Pk, 1945: 190).

çüörekin: *Tögürük çüörekin* “yuvarlak def” (Pk. 12. 1105)

dıgınas, dıñmas: Uğultulu. Şaman tefi yahut tatar okunun kırışi hakkında (Pk, 1945: 257).

dıgımaa: Şaman tefi hakkında; gerilmek, uğuldamak (Pk, 1945: 257).

düñür, düğür: Yumurta şeklinde ve iç tarafında demir haçı olan şaman tefi yahut davulu, bu alet ziller ve pullar ile süslenir, ruhlar diyarına gittiği zaman şamana at vazifesini görür. 2.Anlam: Bir nevi tefdir. “Yakut masallarına göre, şaman bu tefe madeni

küçük bir kürekle vurur ve aynı zamanda bu tefin üzerinde gerili tellerde parmaklarını gezdirerek çalar.” (Pk, 1945: 270).

kulan: *Kulan aarık bıarıktaax* “bakır halkalardan çingiraklı çapraz kirişleri olan şaman tefi (Pk, 1945: 554).

lüñ: Şaman davulunun çıkardığı ses; içi kof karaçam ağacının düşmesinden çıkan ses (Pk, 1945: 609).

lüñkünes: Şaman davulu hakkında, “lüñ” sesi çıkaran (Pk, 1945: 609).

saradah: *İkki hos saradah kuturuktaah* “çift kuyruklu şaman davulu” (Pk. 7. 442)

tabık: *An üsey* adlı ilk şamanın büyük davulu” *Tabık tıasa* “at korkuluğundan veya deften çıkarılan sesler” (Pk. 9. 5).

tegelgen: *Tegelgen bıarık* “Şaman tefinin bir kısmı” (Pk. 9. 120).

ton: Tefe vurmaktan çıkan ses. *Udagan dünürün ton ton ton tonsuyda* “kadın şaman define ton ton ton diye vurdu” (Pk. 9. 248)

turudalaah Şaman tefinin iç yanında, çember etrafında bulunan demir ilmekler (Dilek, 2013: 182).

turuya: 3.Anlam: Şaman dün beleşinin iç yanında çember etrafında bulunan bir yığın demir ilmekler (Pk.9. 434).

tünür, tügür: Şaman tün beleşi. *Tüleñ tünür* “at kılları takılan tün belek, ak şamanın tün beleşi” (Pk. 9. 486).

tünürden-: Şaman tün beleşine malik olmak (Pk. 9. 487).

tüñür: Şaman tefi. Yumurta şeklinde ve iç tarafında “*bıarık*” adı verilen demir haçı olan şaman tefi. Bu tef, ziller ve “*aaarık*” adı verilen pullarla süslenmiştir. Şaman ruhlar diyarına gittiği zaman bu tefi at yerine kullanır. Şaman tefini tokmakla vurarak veya tefin üzerinde gerili tellerde parmaklarını gezdirerek çalar. Şaman tefi yumurta biçiminde olup 2,5 feet boyunda, 2 feet genişliğinde ve 4-5” kalınlığındadır. Davul kasnağı kökü üzerinde kurumuş olan geniş yapraklı yaşlı bir ağacın kil olarak adlandırılan en iyi parçasından yapılır. Kasnağın dış yüzeyi 7, 9 veya 11 adet köşeli çıkıntı ile süslenir ve davulda kullanılan üç yaşını doldurmuş tosun derisi kullanılarak kapatılır. Davulun iç kısmında ortadaki “*tüñür bıerik*” adı verilen dairesel demir halkaya veya haç biçiminde

tutuşturulmuş sopaların uçlarına bağlanan kayışlar vardır; şaman parmaklarını bu demir halka üzerinde yer alan deliklere geçirerek davulu tutar. Şaman bir parça kısrak ya da geyik derisiyle sarılmış olan davul sopasını alarak bu davulu çalar. Şamanın elbisesi gibi davulu da küçük bir mikro kozmostur. Yakutların şaman teplerinde insan ve hayvanları temsil eden, kırmızı veya siyahla çizilmiş gizemli işaretler görülür. Yakut şamanları davulu atları olarak kabul ederler (Dilek, 2013: 187).

tüörex: Erkek veya kadın şamanların tün belek üzerine vurdukları tokmağın çıkıntılı yanı, fal açmanın bir çeşidi, kehanet. Şamanın tün belek tokmağı (Pk. 9. 492).

tüöreh: Erkek veya kadın şamanların tepleri üzerine vurdukları tokmağın çıkıntılı yanı; fal açmanın bir çeşidi: yukarıya atmak suretiyle fal açmaya yarayan, kaşık, düğme, eldiven, kalpak ve şaman tefinin tokmağı gibi nesnelere her birine verilen ad (Dilek, 2013: 187).

tüülehtüjür: At kılıkları takılan ak şamanın tefi, şaman davulu (Dilek, 2013: 187).

2.6. Saha Türkçesinde Kam Ayinleri ile İlişkili Kelimeler

Şamanın sihri bir gücü ve üstün yeteneklerinin olduğuna inanılmakta ve bu inançla birlikte tanrılarla ruhlara arasında bağ kurduklarına inanılmaktadır. Tanrılarla kurdukları iletişim sayesinde gelecekte haber alma, hastaları iyileştirme, fal bakma ve kehanette bulunma, ruh çağırma, kurban töreni yönetme gibi uygulama alanları arasındadır. Ayrıca öykü anlatımı, Şair-Şarkıcılık önemli görevleri arasında yer almaktadır (Hoppâl, 20014: 33). Bu görevlerini de yetenekleri ve gücüyle birlikte düzenledikleri törenlerde gözler önüne sermektedirler. Sırta ermiş olduğuna inanılan Şamanın bu yeteneklerini kullanarak yönettiği merasim ile beklenen şey ise Kök Tengri “ye çeşitli vesilelerle (doğum, ölüm, hastalık) ulaşmak ve onunla bir olmaktır ki, bu türden motiflere eski dönemden kalma pek çok kaya resimlerinde de (petrogliflerde) rastlanabilmektedir (Uğurlu, 2010: 112).

Saha Türklerinde “arçu” olarak adlandırılan ayin, genel olarak karşımıza kam törenleri başlığı altında çıkmaktadır. Bu ayinleri Sibiryalı halklarının kamları, günlük yaşamın ve insan faaliyetlerinin her alanıyla ilgili düzenlenmektedir. Sahalarda kamların ayine davet edilmesi için kurallar ve yasaklar olduğu bilinmektedir. Ailede birinin hastalanması nedeniyle kam davet etmek için özel ulak gönderilirdi. Davet üzerine gelen kam, kapıda karşılanır, dizginleri tutulur ve attan inmesine yardım edilirdi. Kam

gelmeden önce ayin hazırlıkları başlardı. Ev sahipleri, kamın önceden verdiği talimatlarla ruhlara ikram edilmek üzere söz konusu kamın yardımcı ruhlarının isteklerine bağlı olarak çeşitli yemekler hazırlarlardı (Ergun, 2013: 243).

Sahalar Ayı-Oyun (iyi oyun), Abası-Oyun (şeytani oyun) şeklinde adlandırmalar yaparlar. Ak-Kamlar, cübbe veya külah taşımazlar, davul kullanmazlar. Kötü ruhlar ve karanlık dünyaya ayin yapmazlar, kanlı kurbanlar vermekten sakınırlar. Kara Kamlardan ayrı olarak, gündüzleri iyilik ruhları şerefine ayin ve tören icra ederler. Ayin yaptırmak için halk daha çok kara-kamlara müracaat ederler. Bunun sebebi de aydınlık dünyanın ruhlarının insanlara daha az zarar vermelerine inanış olsa gerek (Gömeç, 1998: 47).

Kamlama ayinlerinde kamın yanında yardımcıları vardır. Bunlarda biri çırağı olan “Kuturuksut” dur. Onun görevi, kama refakat etmek ve kam davulunu kontrol etmektir.

Kam ayinlerinin, genellikle akşamları, gün batımından sonra yapıldığı görülmektedir. Ayinlere isteyen herkes katılabilmektedir, ancak izleyicilerin ayin başlamadan önce gelmeleri gerekmektedir, çünkü ayin başladıktan sonra ayinin gerçekleşeceği çadırın kapılarının kapatılmakta olup içeri kimse alınmaması dışarıya da kimsenin çıkmaması gerekmektedir.

Ayin başlamadan önce ocakta ki ateş mümkün olduğunca köreltilirdi. Ocağın yanına beygir ya da kısrak derisi serilirdi. Şaman derinin üzerine oturarak kıyafetinin verilmesini isterdi. Kuzeyli Yakutlarda şaman, giysisini katılımcılardan birinin yardımıyla giyerdi ve bu esnada o direniyormuş gibi yapardı. Güneyli meslektaşlarından farklı olarak kuzey Yakutlarının şamanları, baş ruhlarını çağırmak için çadırın dışına çıkarlardı (Aleksyev, 2013: 244).

Ayin kıyafetini giymiş kam, yere oturmakta, üç kez uzunca esnedikten sonra davuluna üç kez güçlü bir şekilde vurmakta, ritmik kafa hareketleriyle uzun duasına başlamakta çadırdaki bulunan Üst ve Alt Dünya ruhlarına ve yerli ruhlar olarak kabul edilen *üör* 'lere, kendi yerlerine gitmeleri için dualar söylemekte ve kötü ruhu kovarak, kurban getirilmesi gereken durumlarda kurban getirmekte olduğu görülmektedir. Bazen ise “kuturuksut” un kamın emri üzerine kurban vermeyi reddettiği görülmektedir. Bu durumda kötü ruhları küçük hediyeler vererek yaşadıkları yere kovdukları bilinmektedir.

Kötü ruhların genelde hastalığa neden olan ruhlar olduğu ve kamın ayini hastalık verme sebebiyle kaçırılan “kut” u geri almak için gerçekleştirdiği bilinmektedir. Kötü

ruhlardan kurban verme karşılığında alınan “kut’u kamın bir süreliğine kulağına koyarak, Orta Dünya’ya geldiği ve “kut’u kulağından çıkararak hastanın yanına gelerek onun vücuduna geri yerleştirdiği görülmektedir.

Ayinin sonunda ise şaman ruhlarını ateşe yemek (at yelesi vb). atarak ya da içecek (votka vb). serpererek uğurladığı görülmektedir.

Yakut şamanının yaptığı ayin, onu sadece kendinden geçiren çılgınca yapılan bir dans değildi. Ayin çok perdeli, bazen dramatik, bazen komik gösteri olarak özünde belli bir sırayı takip ederek yapılırdı (Alekseyev, 2013: 253).

Ayinler çoğu zaman kamlar için yönetilebilir sinir krizi olarak bilinmekteydi. Çünkü, kamların ayin sırasında olağanüstü varlıklarla karşılaşmakta, onlar ile savaşırken kendinden geçmekte, çeşitli garip sesler çıkarmakta ve ağızlarından köpük çıkartmakta oldukları görülmekteydi. Kamın bulunduğu bu durum ayine katılan izleyenleri de kendinden geçirerek etkilemektedir.

Kam ayinleri sayesinde hastaları iyileştirmekte, gelecekte haber vermekte, tanrılara kurban sunmakta, şerir ruhları kovmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde çeşitli zamanlarda çeşitli sebeplerden dolayı yapılmış ayinler için Saha Türkçesi sözlüklerinde 15 adet kelime belirlenmiştir:

arçı: Herhangi bir şeyden fena tesirleri uzaklaştırma, bilhassa, yıldırımla parçalanmış ağacın çiralarından yapılmış çıra bağıny yakarak şerir ruhları kovmak için, yapılan şaman ayini. 2.Anlam: Bir şeyi kutsama gayesiyle, tütsüleme merasiminde veya birisinin tabiat fevkindeki “üstündeki” gücünü davet etmek üzere, kullanılan eşya. Mesela, yıldırımla parçalanmış ağaçtan yapılmış meşale, ateş, kayın kabuğu vs. (Pk, 1945: 30).

arçı: Ayin (Sleptsov, 1972: 46).

beçierine: Kilisede yapılan akşam ayinleri (Pk, 1945: 82).

bıs, bısar: *Sitii bısar* “insana çocuk, davara yavru doğurmasını temin eden şaman ayini, merasimi” (Pk, 1945: 98).

ebienye: Öğle vakti ayini (Pk, 1945: 273).

etteñi: Vücut yarılmaması; büyük şamanların hayatlarında üç kez, küçük şamanların ise bir kez vücut yarılmaması yaşadıklarına inanılır. Şaman olacak kişinin vücudunun yarılmaması ayini. Bu ayini, şaman adayının şaman atalarının ruhları gerçekleştirir (Dilek, 2013: 71).

illaa-: *Ebienye illaa* “sabah ayinini teganni etmek, ayin yapmak” *Maluban illaa* “cemaat ayinini okumak” *Tanarağa ırta illur* “ayin, ibadet merasiminin icrası” (Pk, 1945: 412).

illan: *illanar ıriasuluuspa* “icra edilmekte olan ayin” (Pk, 1945: 412).

ibienye: Öğle zamanı yapılan kilise ayini (Pk, 1945: 434).

Kejeerin: Ruh çağırma ayini (Sleptsov, 1972: 217).

keyeerin, keyeriñ: Ef'al ve harekâtının cezasını vermek için insan ruhunu yahut kötü ruhu davet etmek üzere merasimle yapılan sihri ayin. Bu ayinlerde bulunanların kötü ruhları konulan yemlemeye gelmeleri için çıkardıkları nida. Hırsız davarı çalı kestiği zaman Yakut bir put yapar ve kesilmiş davarın etinden kalan bakiye ile putu tütsüledikten sonra: benim davarımı kim çaldı ve kesti? Diye sorar. Aynı zamanda şüphelendiği bütün hırsızların adını birer birer sayar. Hırsızın adını isabetle söylediği zaman, put eğrilirmiş sonra onu şişten geçirerek kesiyorlarmış. Yakut telakkisine göre hırsız, put un yediği darbe yerinden hastalanarak muhakkak ölmüş. Bu âdete hırsıza yapılan “*keyeğrin*” derler (Pk, 1945: 487).

maluman: Ayin merasimi. *Uulah maluman* “suyu takdisle yapılan ayin” *Uuta suox maluman* “su takdis edilmeyerek yapılan ayin” (Pk, 1945: 613).

sitim: Yakutlarda şamanın ayin esnasında tuttuğu üç zilli kayış (Dilek, 2013: 159).

tikseççi: *tanaraga tikseççi* “Tanrıya günahını çıkartan, Hristiyan ayini” (Pk. 9. 171).

törüyön tardar: Buzağları yiyen kötü ruhun kovulması ve boynuzlu hayvanların çoğalmasını temin için ak şamanın idare ettiği ayin (Dilek, 2013: 180).

2.7. Saha Türkçesinde Kamla İlişkili Diğer Kelimeler

Kamlık inancının öznesi olan kamlar hakkında bu başlıktan önceki alt başlıklarda kam'ın fiziksel, yeteneksel özelliklerinden, konum ve görevlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, Sahaların sosyal yaşamında, her durumunda ve alanında yer alan kamlar hakkında Saha Türkçesi sözlüklerinde 104 adet kelime belirlenmiştir:

ağalaaççı, egeleeççi: İlahisini çağıran şaman hakkında (Pk, 1945: 7).

alasa: Malikâne, köşk. Kadın şamanın yaşadığı yer (Pk, 1945: 12).

algıs: Takdis “kutsama”, alkış, hayırhah (Pk, 1945: 15).

alğaatçı, algusıt: Hayırhah. *Tañara alğaatçı* “gelinin nişanlısı evine gireceği zaman davet edilen şaman, duacı” (Pk, 1945: 15).

arbaasmnaax süösü: Kabil ruhun şaman tarafından içine hulul ettirildiği, girdirildiği hayvan (Pk, 1945: 29).

arbammıt süösü: Şamanın insanlara hastalık getiren *abaası*'yı içerisine yerleştirdiği kurbanlık hayvan (Pk, 1945: 29).

ayxal: Şamanın ruhları çağırması veya onların inayetini istemesi. 2.Anlam: Niyaz, hayır dua (Pk, 1945: 46).

ayxallaa-: Ruhları çağırmaq. 2.Anlam: Tören (Sleptsov, 1972: 35).

Ayxallaatçı: İyi ruhları yahut onların yardımını, kötü ruhları yahut onların kötülüklerini celp etme kabiliyetine sahip olan şaman (Pk, 1945: 46).

ayın sitime: Ayin sırasında kendinden geçmiş şamanın bağlandığı, saçlardan bükülerek yapılmış ip (Dilek, 2013: 24).

baraa: *Baraa xaan toyon ve xara Baraahı xotun* “yaşadıkları yerde erkek ve kadın şaman türeyen ruhlar, şamanların yetiştiği mahallin ruhları” (Pk, 1945: 66).

bılıt: 2.Anlam: Dolgan Yakutlarında şamanın, insanlara akli hastalılar gönderen ruhu, üzerine koyup hastadan uzaklaştırdığı ve bulutu tasvir eden ağaçtan masa biçiminde bir şey, birkaç sıırıktan ibaret olan ve üzerine tahta, kuş vs. tasvirleri konulan bir şey ki

şamanın aydın dünyaya gittiği zaman yolda durduğu dokuz duraktan birini temsil eder. *Tohsus bilıt* “şamanın, yukarı ‘aydın ’dünyaya seyahatinin dokuzuncu durağını ve aynı zamanda seyahatin gayesini temsil eden kuşlu uzun sırık şeklindeki tasviri” (Pk. 1945: 96).

bıstar: *Setii bıstar* “atlar için şamana ip astırmak” (Pk, 1945: 101).

bidilgex, bitilgex: 2.Anlam: Şamanların insanları öldürmek için kullandıkları usullerden biri (Pk, 1945: 105).

bil: 2.Anlam: Dolgan Yakutları şamanlarında; kuyruk uçlarından birleştirilmiş iki alabalığın tahtadan yapılmış tasviri, şaman birleştirilmiş bu iki kuyruk arasındaki boşluğu yine tahtadan yapılmış hani balığı ile tıkayarak yeraltı dünyasına giden yolu kapatmış olduğunu tasvir etmektedir (Pk, 1945: 108).

bitiisit: Oynayan, dans eden. *Bitiisitter* “şamanın göğe yaptığı seyahat esnasında ona refakat eden gençler. Onlar üçer, yedişer, dokuzar kişiden ibaret ve tamamıyla masum olmaları şart” *Törüür oñortoror* “bolluk, bereket, isteme merasimine iştirak edenlerdendir” (Pk, 1945:112).

caasıy-: *Udağan düñürün tohsuyda, ol geñe caasıyda* “ayine başlamadan evvel kadın şaman tefe vurdu ve sonra esnedi; *xaan – çağaan çallah tiğkke caasıyda* yıldırım ilâhı bodur karaçam ağacına çarptı” (Pk, 1945: 162).

calbur: Şamanın ayinlerde kullandığı ve yedi yerinden at kıllarıyla bağlı söğüt dalı (Pk, 1945: 152).

calbureit: Azıcık şamanlık yapan (Pk, 1945: 152).

calby: Şaman hakkında; hafif hastalığa tutulmuş bir adamı tedavi yahut içine girmiş olan şerir ruhu *üör*’ü çıkartmak için merasimsiz, alelade yapılan efsun (Pk, 1945: 152).

cañsaa: *Toğus oyuun örö tañnarı cañsaabit* “dokuz şaman yukarı ve aşağıdan ruhlardan efsun yaparken istimdat ediyordu, yardıma çağırıyordu” (Pk, 1945: 154).

cellemey: Yakutsk mintikası Megin nahiyesinin Balısıt obasında ölmüş bir şamanın ruhu. *Bahsı toyono*; insanları şurdan mahrum ediyor (Pk, 1945: 164).

çaaçık: *Aan çaaçık oyuun çaskıy udaganın* şaman olmayan oğlu (Pk, 12: 942).

çalkı: *Oyuuñ bıalaax sağrı çalkını keter* “şaman kara at derisinden ve bağları olan çizmeler giyer” (Pk, 1945: 195).

çarapça: Harapşa, hangar, harapşı, saçak, çardak, şamanın gözü üstündeki siper (Pk, 1945: 199).

çöñköydöox: *Çöñköydöox ayağa* “şaman namzeti ile onu yetiştiren şamanın muayyen bir dağ sırtına çıkmak için geçtikleri geçit” (Pk, 1945: 237).

debilit-: Şaman hakkında. Şamanlık yapıldığı zaman *öliüü uutun* yer altındaki dünyaya götüren yolu teşkil eden ölüm suyunu göstermek (Pk, 1945: 254).

deregeçiy: *Üösee daydıttan tünürdeex tañasa tüsen küügüneen deregeçiyen tiyen kelle* “şaman elbisesi ile tefi dönerek ve gürültü çıkararak yukarı dünyadan indi” (Pk, 1945: 257).

domnoo-: Şaman hakkında: efsunlamak yahut tedavi etmek (Pk, 1945: 263).

doñ: Tefe vurmaktan hâsıl olan ses. *Tünürün doñ-doñ ohso-ohso algır.* “Tefi vura vura tıngırdatarak şaman kadın efsunluyor, dua ediyor” (Pk, 1945: 263).

dor: Tefe vurmaktan hâsıl olan ses. *Dünürderin dor-dor, ohso-ohso alğaatılar.* “Teflerine dor dor vurarak şaman kadınlar ayin yapıyorlardı” (Pk, 1945: 263).

dorğoonço: *Atur Baraağnça Dahsun Dorğoonço* “Şamanın ayin esnasında yanından ayrılmayan ve şerir ruhu yenen üç galipten biri” (Pk, 1945: 264).

ehe battağa: Tören esnasında şamanın başına geçirdiği veya başının altına koyduğu ayının kafa derisi (Dilek, 2013: 66).

ekkirie-: Sıçramak, seğirmek, raks etmek “daha fazla şamanlar hakkında söylenir” *Üs hattıgastaax ürün hallaayña örö ekkirien tahsan barda, örö ekkirien kuran tahsan ağatıgar tiyen* “Şaman kız beyaz semanın üç tabakasına yukarıya doğru seğırtti, seğırttikten sonra, kamlayarak babasının yanına çıktı” (Pk, 1945: 277).

haahay: Şamanların dini tiyatroları esnasında haykırmaları (Pk. 11. 687).

xacnı: *Kusağan tañasın tamnan Baran atın miinne da xaçığıratan barda* “kadın şaman eski elbisesini giydi, atına bindi ve gıcırta ile gitti” (Pk, 1945: 310).

hatıs: Şaman ruhunun ağaçtan yapılmış tasviri, şamanın yeraltı alemine seyhate çıktığı zaman kullanır (Pk.11.683).

xoloruktaa-: *Üs tögül kün diekkinen xoloruktaata* “kadın şaman, güneşin karşısında üç defa kasırğa gibi döndü” (Pk, 1945: 375).

xomusun, xobusun: Kehanet, sihirbazlık, efsun; dini temsillerde şaman hokkabazlığı, kamlama yapılırken şamanın kanla yıkanması. *Ap xomusuna* “kehanet kuvveti, büyük efsun” (Pk, 1945: 380).

xomusunnan-: Kehanet etmek, kehanetinin tatbikine girişmek, kanla yıkanmak “şaman hakkında” (Pk, 1945: 381).

xoomustaah: Dini tiyatrolarda şaman hokkabazlığı, kamlama yaparken şamanın kanla yıkanması. *xomusuna* “kehanet kuvveti, büyük efsun” (Pk. 11. 781)

xop: *xop homusun* “kadın şamana mahsus kehanet, sihirbazlık” (Pk, 1945: 385).

xoruy: *xoruy bier* “şaman hakkında; hastanın hayatı için bir karşılık olmak üzere, şerir ruha bir hayvanı hatta bir köpeği kurban etmek” (Pk, 1945: 392).

xosuñraa-: Şaman yahut menerik meczup hakkında; ruhu hastadan kendi üzerine celbederken ürken atın horlamasına benzeyen bir ses çıkarmak (Pk, 1945: 394).

kerbeñnii: *Kerbeñnii añıñ / añıñ suburuççu añıñ!* “Ayin merasimi icrası için hazırlıklar yapılması emrini veren şaman tarafından söylenir” (Pk, 1945: 478).

kerdii: 5.Anlam: Kötü ruhları yaşadıkları yere götürürken şamanın kat ettiği hayali mesafe. Üör ruh tarafından çalınan canın arkasından koşarken, şamanın her bir ciheti üçer defa eğilerek selamlaması için durması (Pk, 1945: 479).

kerdülee-: Şaman hakkında üç defa selamlamak için duraklamak (Pk, 1945: 479).

köllör-: *Körüü köllör* “kadın şamana birisinin kimden veya neden dolayı öldüğünü bilmesini emretmek” (Pk,1945: 535).

körüü: 2.Anlam: Şaman basireti, ileriye görmesi, insanların istikbalini tayin etmesi, kehanet etmesi. *Uot iniger olox kebisen Baran körüü köllöröllör, kimten tuoxtan ölbüt?* “Ateşin önüne şaman için seccade yayarak, kimden ve neden dolayı ölmüş diye tayin etmesini emrediyorlar” (Pk, 1945: 545).

körüülen-: Şaman hakkında: Kehanet etmek, önceden görmek, önceden söylemek, fala bakmak (Pk, 1945: 545).

kötögünüyü: Şamanın kalkması. Uzun süre kamlık yapan şaman bazen hastalanır veya dini dini içerikli bir tören gerçekleştirirken içine giren ruh onu hasta edebilir. Böyle durumlarda koro şeklinde dua-şarkılar söylenir (Dilek, 2013: 113).

kutur-: Şaman hakkında. Şaman havalarını, şarkılarını söylemek, kamlamak, şamanca türkü söylemek, şaman tarzında ırlamak, isterik ve hasta gibi bağırarak, haykırmak (Pk, 1945: 572).

möñüs, möösör-: *Ekkireen möñüs* “şaman hakkında; sıçramak şartıyla ani hareketler yapmak” (Pk, 1945: 646).

namılıs-: *İkki udagan cahtar arıllıbit aartık isitten örö namılısan tagıstılar* “iki kadın şaman açılmış dağ keçidinden ağır ağır yukarıya çıktılar” (Pk. 6. 20).

ńılaarıkı: *ńılaarıkı udagan kelen könnörön keespit* “süslenmiş bezenmiş şaman kadın gelerek, kavga etmekte bulunan yedi obayı yola getirdi” (Pk. 6. 424).

ńındas: *Bisigi kisibit ńiger kelen ńındas kına tüste* “birdenbire o kadın şaman güzel endamıyla bizim adamın karşısına çıktı” (Pk. 6. 433).

ńirğit-: Gürlemek, çan çalmak. *Kıran ńirğiter* “şamanlık vazifesini sesle yapmak” (Pk. 6. 394).

ńirisikki: *Sir annığar ńisikki oyuun baar üsü (bilm).* “Yer altında gürleyen şaman var derler (Pk. 6. 396).

oloh: 2. Anlam: Şamanın yukarı veya Aşağı Dünyaya yaptığı yolculukları içeren ayin sırasındaki mistik yolculuğundaki dinlenme yerlerine verilen ad. Şaman dans esnasında oturduğunda bu onun bir *olox*'a vardığı anlamına gelmektedir. *Olox*'lar birbirine dokuz yer mesafede bulunmaktadır (Dilek, 2013: 136).

olox: 4. Anlam: Şamanın göğe ve cehenneme vaki seyahatleri esnasında istirahat ettiği yer. 5. Anlam: Yaratanın ikametgahı olan dokuzuncu gök yolundaki bu gibi istirahat yerlerinin tasviri. Dolgan Yakutlarında ise şamanın aydınlık diyarına vaki seyahatleri esnasında ki dokuz duraktan her biri destek veya sırık üzerine konulan tahta şeklinde tasvir edilmektedir. İon'a göre: *oloh*, şamanın istirahatına mahsus bir yer olmayıp, herhangi bir ruhun ikametgahıdır (Pk. 6. 243-244).

onortor-: *Törür onortoror* “hayvanatı türemeyen yakutların eski zamanlarda şaman ve kadın şamanlar tarafından ve hali hazırda onların yerine menerikler tarafından da ifa edilen bir ayin” (Pk. 6. 279).

onurulax: *İççilex tillax barı sirge eppit tılğın iselieter buol dien onorulax oyun kişi* “ilahların takdirini haiz öyle bir şaman ki sözlerinin esrarengiz kuvvetiyle tesir edilebilir ve her yerde sözünü dinletir” (Pk. 6. 281).

ordooto-: Şaman hakkında: Kadın şamanın elbisesindeki kaburga kemikleri hayvan gibi bağışmaya başladılar (Pk. 6. 296).

ostuol, ustuol, ostol: *Sibie ostuol* “şamanın yemek masası” (Pk.6. 331).

otosulan-: *Oyuttartan otosulan* “üfürükçülere, şamanlara müracaat etmek” (Pk. 6. 342).

otosuttan-: *Oyuttartan otosuttan* “şamanların yardımına müracaat etmek” (Pk. 6. 342).

oyuk: *Oyuun olorbut oyuk bılıta usulü tuoyullan tagısta* “dualar okumasıyla ayrılan şamanın oturduğu bulut yükseldi” (Pk. 6. 220).

oyumsuy-: Şamana has olan kabiliyetleri göstermeye başlamak. Şaman ayini yapmak, sihirlemek (Pk. 6. 222).

oyunna-: Şaman ayini yapmak, sihirbazlık yapmak, fal bakmak. *Sette nesiliek birge holboson ohsusputtar, onu doğdan oyun kiren oyunnah kıaybatah* “yedi oba halkının birleşerek tutuştukları kavgayı, kısa kaftanlı şaman, aralarına girerek dualarıyla yatıştıramadı” (Pk. 6. 224).

saal: *Saal tattarar* “bu bir yerin sahibi olan perinin, iççinin şerefine yapılan ayindir” (Pk. 7. 350).

saat: 3.Anlam: Sihirle yapılan rüzgâr, fırtına, şiddetli rüzgâr; şaman tarafından gönderilen rüzgâr ve soğuk (Pk. 7. 178).

sabatrianyıya: Sabah ayini (Pk. 7. 305).

salayaççı: *Kuturuk salayaççı* “bir ihtifal esnasında şamanı takip ederek, onun her hareketini taklit etmek” (Pk. 7. 353).

salbar: *Salbar baskın salayabın* “ben senin manevi yolunun istikametini gösteriyorum. Kadın şaman hemşiresini kaçıran abasıya böyle seslenir (Pk. 7. 363).

satarat-: *Udagan cahtar kötüten sataratan barda* “kadın şaman gürültü ile bulutlara uçdu” (Pk. 7. 184).

sayınnı: 2.Anlam: Eski zamanlarda ak şamanın, iyilik tanrılarını ululamak için yapılan şenlikler (Pk. 7. 344).

sayınnı: 2.Anlam: Eski zamanlarda ak şamanın, iyilik tanrılarını ululamak için yapılan şenlikler (Pk. 7. 344).

sebilen-: *Aray oyuun kırdağına bu kisi emile sebilenen halar* “ademi iktidara müptela olan bu adam şamanın duası sayesinde tekrar cinsi münasebete muktedir olur” (Pk. 7. 201).

sıalisar: 3.Anlam: Dolgan yakutlarında Şamanizm’in timsali olarak ağaçtan yapılmış balık sureti (Pk. 8. 253-9).

sılgı: *Bılit sılgıta* “kadın şamanların hakiki at yerine göğe kaldırdıkları, fakat yalancı oldukları için gökte kabul olmayan bulut” (Pk. 8. 279).

sımna: Şamanların göğe çıkmak için merdiven vazifesini gören çadır kirişlerine bağlanan kendir gibi bükülmüş mendil. Alacalı kendir şeklinde şaman ipi (Pk. 8. 292).

sırbanna-: *Kıran Sırbannata* “kadın şaman *Allaay* çarçabuk büyülemeğe başladı” (Pk. 8. 321).

sillee: *Sillee domnoo* “tükürerek efsunlamak”(Pk. 7. 297).

sirilet-: *Töbötün oroyugar oyuun connor üren sirileppitter* “şamanlar hastanın tepesini kuvvetle üflediler” (Pk. 7. 333).

sordon: 2.Anlam: Şamanın bir alameti farikası olmak hasebiyle ağaç balık sureti; insanı hasta yapan ruhu yer altına göndermek için kullanılır (Pk. 8.242).

sürgür: Beyaz kadın şamanların ölüleri diriltmek esansında kullandıkları calbıra benzer. Şamanın afsun yaparak elinde bulundurduğu tef gibi bir şey. *Ayu sülgüre* “ilahi kuvvetin rumuzu olan alet.” *Ayu toyon sürgüre* “yaradan tanrının kudretini icra etmek ve göstermek için alet” (Pk. 8. 436).

sürgüy-: 2.Anlam: Şaman hakkında; afsun yapmak, hususi merasimsiz efsunlamak, şifalı nefesle üflemek (Pk. 8. 434).

taba: 2.Anlam: Dolgan yakutlarında şamanın hastaya musallat olan şerir ruha fide-i necat olarak verdiği geyik heykelciğidir (Pk. 9. 2).

tabu: *Kien hallan mangan tabı tüörehsite* “geniş göğün falcısı, kadın şaman hakkında” (Pk. 9. 4).

tamiya: Şaman mezhebi tabiri. *Hatan tamiya* “tütsülemek için bir şey veriniz, tütsülemeye müsaade ediniz” Şaman bu sözleri belli olmayan bir şivede söylüyor (Pk. 9. 48).

tart-: *Ayusit tardar* “*Ayusit* adlı ilaheden çocuk vermesini istemek aynı zamanda az doğuran ya da hiç doğurmayan kadın için eskiden beyaz şaman tarafından bir ayin yapılırdı. Şimdi beyaz şamanlar bulunmadığı için bu ayin yapılamıyor” *Barilah tardar* “orman perisinin ruhunu çağırmak” *Törüyün tardar* “buzağuları yiyen cinin kaçırılması boynuzlu hayvanların türemesini temin eden ilaheden buzağuların çoğalmasını isteyerek yapılan ayin” (Pk.9. 83).

tartar: *Et tartarar* “Şamanın yaptığı hususi bir giğirme tarzı” (Pk. 9.86).

tayah: 2.Anlam: Dolgan yakutlarında bir hastayı geyiğe bindirmek için kullanılan değneğin eşi ki şaman Üst Dünya seyahatine giderken *Ayu toyon* 'a takdim etmek için alır (Pk. 9. 23).

tehin: Şaman, bir hastanın hastalığını çıkarmaya uğraşırken kendisinin bayılması ihtimaline karşın iki omzuna bağlanmış kayış (Dilek, 2013: 175).

temel: *Emel temel algana turda* “şaman duraklaya duraklaya okumaya başladı” (Pk. 9. 138).

tit: *Oyuun kisiehe onosullan üöskebit oruktaah tit* “şaman için büyümüş ve yalnız yukarıda yaprakları süpürge gibi bırakılmış ağaç, bu ağaca şamanın hayatı bağlıdır, şaman ölünce bu ağaçta kurur. Bu ağacın resmi şaman elbisesinin sol tarafında olur” (Pk. 9. 195).

туру: Her şamanın kendi toprağında bulunan şaman ağacıdır ki, o onu şamanlığa tayin edildiğinde diker ve büyütür ve bu ağaç şaman ölünce yıkılır. *Tüspet Turu* “tahtalı

ve kuşlu ağaç sırtık şeklinde yahut dört çaprazlı ve yukarı tarafında kuş bulunan bir sırtık şeklinde yapılan şaman ağacının tasviri” (Pk. 9. 431).

Udagamsıy-: Şamanlık etmek, kadın şaman hakkında. *Sir annıgar siksirke udagan* “yer altında kadın şaman Siksirke şamanlık ediyor diyorlar” (Pk. 10. 10).

udaganna-: Şamanlık etmek, kamlamak (Pk. 10. 12).

udagannax: Kadın şamana malik olan. Şamanlık kuvvetine malik olan kadın şaman hakkında (Pk. 10. 13).

u-u babat: Şaman namzedi meczubun bağırması yahut umumiyetle korkan adamın bağırması (Pk. 10. 1).

üörbe: Şaman hayatın zor anları için yanında taşıdığı ve kirişi ıhlamur ağacı kabuğundan yapılmış yaydan atılan üç oktan biri (Pk. 10. 200).

üötüs: Şamanın kılavuzu hakkında. Şamanın hareketlerini ve tazarrularını tekrar eylemek (Pk.10. 348).

ütüört-: Tedavi etmek, şifacı olmak (Pk. 10.392).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHALARDA RUHLAR ALEMİ TANRILAR VE İYELER

3.1. Ruhlar Alemi (Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya)

Türklerin dünyaya, evrene bakış açısı; gök ve yir-sub/vun (yer-su: yeryüzü) temsil ettiği birbirine zıt, fakat birbirini tamamlayan iki evrensel ‘nefes’ten oluşmuş olarak kabul eden sistem, Proto-Türk ve Türklerin en eski, belki de öz kozmolojisiydi. Kozmoloji, ‘gök’ ve ‘yer ’in temsil ettiği iki ilkeye dayandığı için de iki ilkeli sistem adını almaktadır (Esin, 2001: 19).

İki ilkeli sistem olarak tanımlanmakta olan dünya, evren tasarımı farklı din ve düşüncelerin etkisiyle yer-su ikilisine yer altında eklenerek bu ikili tasarım üçlü tasarım olarak görülmeye başlanmaktadır.

Dünya modeli genel hatlarıyla dikey ve yatay mekân kavramına uygun bir şekilde tasarlanmış, dikey düzeyi ok eksenini boyunca yukarı (gök), orta (yerüstü), aşağı (yeraltı) katlarına ayrılmaktadır.

Dünya modelinin esas kavramlarından biri olarak bilinen her üç dünyayı birleştirmek için eksen rolünü oynayan direk görülmektedir.

Türk halklarında dünyaları birbirine bağlayan merkez, yere çakılmış kazık şeklinde düşünülmüş ve semanın çok büyük bir nizamla ve dakiklikle bu direğin ucunda döndüğü kabul edilmiştir. Yakutlarda ve Orta Asya'da bu sütun, *Temir Kazık* adıyla bilinmektedir (Bayat: 2007: 58).

Dünya eksenini ve direği olarak adlandırdığımız kavram çoğu zaman karşımıza Dünya Ağacı olarak da çıkmaktadır. Sırik şeklinde tasavvur edilmekte olan bu ağacın kökü yeraltını, gövdesi Orta Dünyayı, dalları yukarı dünyayı temsil etmektedir.

Saha Türklerinde *Aal Luuk Mas* olarak adlandırılmakta olan ve inanç sistemlerinde kutlu ağaç olarak yer almakta olan Dünya ağacı, hayatın başlangıcı ve sonu olarak tasvir edilmektedir. Tanrı ile iletişim yolu ve kutlu kimselerin gönderildiği yer olarak zikredilmektedir.

Sahaların kozmogonik görüşlerine göre de evren, üç dünyadan ibaret olarak görülmektedir. Sahalar, yukarı dünyayı *üüheegi doydı*, Orta Dünyayı, *orto doydı* ve Aşağı Dünyayı *allaraa doydı* olarak adlandırmaktadır. Her katın özelliği ile beraber bir de katmanları bulunmaktadır. Saha Türklerine göre evren 17 kattan (9 gök, 8 yer) oluşmaktadır. Sahalar için yatay bir yapıya sahip olan evren iki kısımdan ibaret olarak bilinmektedir. Bu yapı, doğuda ve güneyde yaşayan iyi ruhlar, batıda ve kuzeyde yaşayan kötü ruhlar olarak görülmektedir.

Üst (Gök) Dünya: Sahaların ışıklı, aydınlık olarak tasvir etmekte ve *üüheegi daydı* olarak adlandırmakta oldukları dünya, ruhlar alemi, Üst, yukarı (gök) dünya olarak bilinmektedir. Üst Dünyanın yedi katlı olduğuna inanılmaktadır.

Gök katmanı ya da Gök Dünyası üç, dokuz veya daha fazla yatay katmandan oluşup, hepsi de bu veya başka bir tanrının bulunduğu mekândır. En üst katmanda Büyük

Gök Ruhü – Tengri bulunuyordu. İnsanlara karşı iyi niyetli olan aydınlık tanrılar ve ruhlar da Gök katmanında bulunurlar (Canhoca, 2018: 108).

Er Sogotoh destanında ‘üöheey doydı’ olarak isimlendirilen Üst Dünya, yaratan ve Orta Dünya bahadırlarının yazgısını yazan Tanrı ile onun yardımcılarının bir mekanıdır (Ergun, 2013: 455-456).

Geleneksel Türk dünya inancının temeli, ‘bir Tanrı’ya dayanmaktadır. Tanrı mekânı Üst alem olarak algılanmakla birlikte o, bütün alemlerin yaratıcısı ve koruyucusudur. Tanrı mekânı olarak kabul edilen Üst Dünya, Saha olongholarında daima Togus Kulugulaah Hallaan, yani dokuz halkalı gök şeklinde ‘kulplu’ ve ‘halkalı’ olarak vasıflandırılmıştır (Ergun, 2019: 24-25).

Üst Dünyanın tanımı yukarıda verdiğimiz gibi vb. şekillerde görülmektedir. Üst Dünyanın dokuz katlı oluşundan ziyade altı, yedi ve on beş kat şeklinde olduğu da zikredilmektedir. Her bir katta farklı ruhlar, sahipler bulunmaktadır. Saha inanç sisteminde bu ruhların her birinin özel adları vardır bu adlara başka bir alt başlıkta değinilmiştir.

Orta (Yeryüzü) Dünya: Sahaların ışık ve karanlığın yer değiştirdiği mekân olarak tasvir etmekte ve *orto daydı* olarak adlandırmakta olduğu dünya, ruhlar alemi, Orta Dünyadır. Orta Dünyanın birkaç bölümden oluşmakta olduğu ve bu bölümlerin yerin yatay düzeyi ile belirlenmekte olduğu bilinmektedir.

Doğa tanrıları ile doğa ruhlarının mekânıdır; dağların, ormanların, suların, dağ geçitlerinin, pınarların, öteki doğa nesnelere, keza ölmüş şamanların ruhları da burada bulunmaktadır. Onlar görülebilen dünyayı yönetmekte olup, insanlara daha yakındırlar. Koruyucu ruhların sürekli buldukları yerler insan ve doğa dünyalarının sınırındır; insanın ekonomik faaliyetler gereği müdahalede bulunduğu bölgedir. Yeryüzünün ova kısmı ya da bozkırlar ile vadiler insanlara ait mekânlardır, yukarıda ve aşağıda bulunan bölgeler ise ruhlarla meskündür (Canhoca, 2018: 108).

Er Sogotoh destanı başta olmak üzere, Saha olongholarında, Sahaların Orta Dünya üzerinde sakin, huzurlu ve mutlu bir hayat sürme mücadeleleri anlatılmaktadır. Tehlike ve tehditlerden uzak bir şekilde ev bark sahibi olmayı, aile kurup çocukları çoğaltmayı arzulayan Yakut toplumunun bulunduğu, sık ve geniş ormanlarla, ak ovalarla türlü türlü

hayvanlarla, kalabalık hayvan sürüleri ve ak otağlı yurtlarla kaplıdır (Ergun, 2013: 458-459).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, Orta Dünya insanoğlunun yerleştiği bir yer olarak görülmektedir. Burada sadece insanlar değil, iyeler ve çeşitli hayvanlarda bulunmaktadır. Neredeyse en kalabalık alem Orta Dünya olarak bilinmektedir çünkü Orta Dünyanın gök ve yeraltının etkisi altında olduğu görülmektedir. Burada hem iyi gök ruhları hem de kötü yeraltı ruhlarının varlığı da söz konusu olmaktadır ve Orta Dünya için iyi ve kötü ruhların mücadelesi görülmektedir. Orta Dünya’da bulunan insanoğlunun, hayvanların, ruhların, doğada var olan birçok varlığın isimlerine başka bir alt başlıkta ayrıntılı olarak değinilecektir.

Aşağı (Yeraltı) Dünya: Sahaların ebediyen karanlık olarak tasvir etmekte ve *allaraa daydı* olarak adlandırmakta oldukları dünya Aşağı Dünyadır. Aşağı Dünyanın yedi veya dokuz kattan ibaret olduğu ve bütün katların kötü ruhlar tarafından korunduğu bilinmektedir. Ruhlar aleminin sonuncusu olarak bilinmekte olan Aşağı Dünya için *Ketit Yutyugen* (geniş cehennem) ya da *Yueden Tuyugege* (cehennem dibi) kavramları da kullanılmaktadır.

Aşağıdaki, görünmeyen Yeraltı Dünyası, başta kudretli Erlik Han’ın olmak üzere kötü güçlerin egemen olduğu bölgedir. O da bir zamanlar çok katmanlıydı ama sınırı vardı; Orta Dünya’da ki (yeryüzündeki) ömrü sona eren kişilerin yaşadığı yerd. Yeraltı Dünyasının özelliği, Orta Dünyanın tam tersi olması ve yeryüzündekilerden farklı kokularıdır. Yeraltı dünyasının görülebilen bir yapısı ve sınırları vardı; her türlü çukur ve delik Yeraltı dünyasının birer girişi olabilirdi. İnsan vücudunun alt kısımlarının tüm işlevsel özellikleri olduğu gibi “aşağı” ya da atfedilmekteydi (Canhoca, 2018: 108).

Yakut olongholarında ‘Allaraa Doydu’, ‘Allaraangi Doydu’, ‘Üögen Tugege’, ‘Ütegene’, ve ‘Nüken Üöden’ adları da verilen Aşağı Dünya, olayların büyük oranda geçtiği yerdir. Aşağı Dünya güneşi ve ayı fersiz, gökyüzü ise loş ve gri olan bir ülkedir. Oradaki her şey soğuk ve cansızdır; ağaçlar eğik, bitkiler ise kurumuştur. Aşağı Dünya’da Orta Dünya insanların, Ayı Aymaga kavminin ezeli düşmanları olan Abasılar yaşamaktadır (Ergun, 2013: 462).

Geleneksel Türk düşüncesinde Aşağı Dünya, Cehennem olarak kodlanmıştır. Üst Dünya’dan oldukça farklı ve korkunç bir görünümde tahayyül edilen Aşağı Dünya’da yaşayanlarda her açıdan kötü olarak kodlanmıştır. İnanişâ göre yeraltı dünyasının

sakinleri, Orta Dünya insanların düşmanlarıdır. Bu yüzden Orta Dünya insanlarıyla yeraltı iblislerinin arasında sürekli bir savaş vardır (Ergun, 2019: 35).

Tanımlamalarda görüldüğü üzere Aşağı Dünya'nın Orta Dünyayla ilişkisi bulunmaktadır ve sahiplerin birbiriyle musibetleri yüzünden Saha destanlarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Saha inanç sisteminde üç alemin sonuncusu olan yeraltı dünyası içerisinde birçok abahı, iblis, ifrit ruhlar barınmaktadır. Bu ruhların Üst ve Aşağı Dünya'da ki sahiplerde görüldüğü gibi farklı adlandırmaları ve işlevleri olduğu bilinmektedir bu adlara başka bir alt başlıkta ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Saha olongholarında, bir başka varlık olan *Tıgın*'da görülmektedir. Saha olongholarında *Toyon* konumunda yer alan *Tıgın*, tarihi belgelerle doğrulanmış tarihi bir kişilik olarak bilinmektedir.

Tıgın'la ilgili efsanelerde onun, bazen efsanenin başkarakteri, bazen de ikincil bir karakter rolü üstlendiği görülmektedir. Özellikle bazı efsanelerde *Tıgın*'ın ikincil karakterde olması, onun bütün Saha topraklarında kabul edilmiş tarihi bir kişilik olduğunu ortaya koymaktadır. Saha Türk efsanelerinin tarihi kişiliği *Tıgın*'ın bütün efsanelerde ortak bir ata olarak görülmediği kolaylıkla tespit edilmektedir. Sahaların Ruhlar aleminde *Tıgın* karşımıza hem iyi hem kötü kişiliği ile çıkmaktadır. Fakat Saha toplumu birleştirici ve toparlayıcı özellikleri olan bu ataya gerekli saygıyı göstermektedir (Duranlı, 2010: 58).

Yukarıda bahsettiğimiz üç alem, geleneksel dünya görüşünün ve Tengricilik inanç sisteminin bir yansıması olarak Sibirya coğrafyasında en arkaik örnekleri olan Saha inanç sisteminde bir inşa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk evren tasarımı, alem düzeninin başlatıcısı, yaratanı tek bir tanrı olarak görülmektedir. Düzenin oluşmasında, harekete geçmesinde ilk eylemi gösteren Tanrı ve Tanrı olarak kabul edilen bir varlık söz konusu olmaktadır.

Tengri kelimesi, çeşitli Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliğine göre, *Tengri*, *tengere*, *tangrı*, *tanrı*, *tangara* gibi farklı şekillerde görülmektedir. Sahaların eski destan ve masallarında *tangara* kelimesi gök (sema) ve gök ruhu (tanrı) anlamında kullanıldığı görülmektedir ki bugün bütün ruhlara, hatta ruhları ve ölüleri temsil eden putlara da *tangara* denilmektedir.

Orta Asya menşeli bir dini inanç ve mitoloji olan, tarihi ve coğrafi olarak Sibiry ve Orta Asya'nın bir kısmını kaplayan Tengricilik inancına göre; göğün yüce ruhu Tengri olarak kabul edilmektedir.

Geleneksel Türk düşüncesinde her şeyin bir sahibi vardır o da Türk dünyasında Tanrı'dır. Yaratıcı ve her şeyin sahibi anlamındaki Tanrı sözcüğünün eski inancı yaşatan Sibiry Türklerinde çoğulu yoktur. Eski Türk inancını araştıranların bu inançta gördükleri iye/ruhları çok Tanrılı dinlerdeki Tanrı kavramıyla karıştırmış olmalarından dolayı Türk inanç sisteminde "Tanrılar" kavramı doğmuştur (Ergun, 2019: 9).

Eski Türklerin Tengri inancı kapsamında değerlendirilmesi gereken iyeler, genel anlamda "bir şeyin koruyucu ruhu ve içindeki gizli güç, sahip, malik ve hami ruh" olarak algılanmaktadır (Ergun, 2019: 17).

Türk toplulukları, bazı tabiat unsurlarını "tanrı" olarak nitelerken bazılarını da "ruhlar" olarak ifade etmektedir. İnsanların yaşantısına karışan, bereket veren veya korku, hastalık salan, insan hayatı ile ilgili çeşitli müdahalelerde bulunan bu tanrı ya da ruhlar, gökte ve yerde bulunan göğün ve yerin çeşitli unsurları olmaları açısından bütün Türk kavimlerinde aynıdır (Çoruhlu, 2017: 21).

Tanrıların ve ruhların yaptıkları çeşitli işler bulunmaktadır. Bu işlerin potansiyeli tanrıların ve ruhların büyüklüğü ve küçüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Bunların kimisi her şeyi yaratmaktadır, kimisi bereket sağlamaktadır, kimisi kadın ve çocukların koruyucusu olarak görülmektedir, kimisi insanlara ruh vermektedir ya da ruhunu alıp ölüme sebebiyet vermektedir. Bu ve bunlar gibi birçok görevi bulunmakta olan tanrılar ve ruhlar hemen hemen her yerde varlıklarını göstermektedirler. Bütün tanrılar kurban istemektedirler ve bunlar kanlı, kansız kurban olmak üzere karşımıza çıkmaktadır ki bu konuya kurban ve kurban verme alt başlığımızda ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Saha Türklerinin inanç sisteminde ve ruhlar aleminde karşımıza çıkmakta olan ruhların adlandırmaları ve sıfatlandırmalarının olduğunu bilinmektedir ve bunlar genel anlamlarıyla şu şekilde verilmektedir:

İye; koruyucu ruh anlamında olup, nesnelere içerisinde bulunmakta ve onların olağanüstü doğasını aktarmaktadır. Onlara sahip olmaktadır, bu tanım iye kelimesinin genel anlamı olarak bilinmektedir. Bir şeyin koruyucu ruhu olması ise bize iye kelimesinin özel anlamını vermektedir.

Bu sahip ve koruyucu ruhlara çeşitli Türk dillerinde, *Yiye, Ege, İçi, Is, Ez* şekillerinde de rastlanmaktadır.

Türk kültüründe iyeler genel olarak iyi ve kötü olmak üzere iki ye ayrılmaktadır. İyi ruhların geleneksel dünya görüşünde insanlara saadet ve hayat bahşettiğine, iyilik ve temizlik kaynağı olduklarına inanılmaktadır.

Saha Türkçesinde iyi ruhlar karşımıza en çok *Ayusit* ve *ieyexsit* tanımlamalarıyla çıkmaktadır.

Ayusit; Ev hayvanlarının ve insanoğlunun koruyucu ruhlarının veya ilahlarının genel adı olarak bilinmektedir.

İeyhsit: *Ayusit* gibi insanları, atları ve boynuzlu hayvanları koruyan dişi ruhların ve ilahların genel adı olarak bilinmektedir.

Türk dünyasında kötü ruhlar ise; İblis, ifrit anlamlarına gelen kara neme, yek, abaası, üör vb. olarak adlandırılmaktadır.

Saha Türkçesinde kötü ruhlar karşımıza en çok *abaası* ve *üör* tanımlamalarıyla çıkmaktadır.

Abaası; Kötülükleri simgeleyen ve korunmak için kendilerine kurban sunulan ruhların genel adı olarak bilinmektedir.

Üör; Ölü insanların ruhlarının dönüşmesiyle oluşan kötü ruhlara verilen ad olarak bilinmektedir. E. M. Meletinskiy bu kavramı "*Üör*, uor, Yakut mitlerinde insanlara pek çok bela getiren deliler, şamanlar ve intihar edenlerin dönüştükleri kötü ruhtur" (Meletinskiy, 1990: 672) diye tanımlamıştır.

Saha Türklerinin inanç sistemi içinde üörlerin, abaasılar sınıflandırması içinde yer aldığı bilinmektedir. Saha Türklerinin inanç sistemi içinde üörün genel bir adlandırma olmasının yanında özel isime sahip, tanımlanmış Üör ruhları da bulunmaktadır. Üör ruhları, insanın demonlaşmış biçimi olarak karşımıza çıktığına göre, onun yaşam alanı üst veya alt dünyalar değil, Orta Dünya olarak görülmektedir. (Duranlı, 2008: 13-16). *Üör* hakkında Orta Dünya'nın Kötü Ruhları alt başlığı altında da bilgiler verilmiştir.

İyi ve kötü olarak sınıflandırdığımız bu ruhların oldukça kalabalık oldukları bilinmektedir. Sibiryaya inanç sistemine göre Üst, Orta, Aşağı Dünya olarak tasavvur edilen kâinatta hepsinin yeri bulunmaktadır. Her üç aleme yerleştirilen bu ruhlar ait oldukları

alemlerle uyumlu özellikler taşımaktadırlar ve çeşitli görev ve işlevleri bulunmaktadır. Bu görev ve işlevleri Tanrı ibadetinden farklı olarak kabul edilmektedir ve ruhlar üzerinde Tanrı'nın iradesi söz konusu olduğu bilinmektedir.

3.2. Üst Dünya İyeleri

Üst Dünya, Tanrı mekânı olarak kabul edilmekle birlikte Tanrı'nın yarattığı ve onlara verdiği çeşitli vazifeleri yerine getirmek için bulunan iyelerin yeri olarak zikredilmektedir.

Üst Dünya'da başlarında *Ürüng Ayu'* nın bulunduğu olağanüstü varlıklar olan *ayular* ile *abaası* tanrılar yaşardı (Alekseyev, 2013: 36).

Ayu iyelerinin iyi olan her şeyi temsil ettiklerinin bilinmesinin yanında, insanın mutlu olmasına, çocuk ve hayvan sahibi olup olamayacağına karar vermesi durumları da görülmektedir. Onlar, insanları kötü ruhlarla düşmanlardan koruyabilecekleri gibi, kötü ruhlara itaat edenlere karşı karşılıksız da kalabilmekte, yani iyilikle birlikte kötülük edebildikleri de görülmektedir.

Sahalara göre, *ayular* ancak insana gösterdikleri iyilikler neticesinde *ayu* olarak görülmektedirler. Yani *ayular*, kendilerinin insanlardan memnun kalıp kalmadıklarına bağlı her insanın hayatı üzerinde etki göstermektedir.

Saha inancına göre Üst Dünya'da *Ayulardan* başka *abaası* ruhlarında yaşadığı bilinmektedir. *Abaası* ruhlarının başında ise *Uluu Toyon*'un olduğuna inanılırdı. Yakut anlayışında *Uluu Toyon* bir *abaası* tanrıdır ve “kara” şamanlar, onu kötülük ve hastalık getiren tanrı olarak görürler ve kara büyü yaparken ondan yardım isterler (Alekseyev, 2013: 37).

Ayu ve *abaası*lara bakıldığında onlar için direk iyi ve kötü ayrımı yapmanın doğru olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Örneğin *ayu*'ların, adanan kurbanlardan memnun kalmadıkları zaman insanlara çocuk kutu vermemekte ve hayvan sayısının artışı önleyebilmekte oldukları, yani kötülük yapabilmekte oldukları, *abaası*ların ise verilen kurbandan memnun kaldıkları zaman hastanın kutunu geri vermekte yani iyilik yapabilmekte oldukları görülmektedir. Saha mitolojisinde bu varlıkların sadece farklı kökenlerinin oldukları söylenmektedir (Alekseyev, 2013: 38).

Saha inançlarına göre, Üst Dünya iyelerinin insanların yaşamlarına benzer yaşam sürdükleri bilinmektedir. Sahaların genellikle ruhların gerçek adlarını söylemedikleri

eğer söylerlerse adını duyan ruhun onu söyleyen kişiye zarar vereceğine inanıldığı görülmektedir.

Çeşitli sıfat ve adlandırmalar kullanılan bu iyeler için Üst Dünya’da ilk ve genel olarak *Ayu Tangara* ikinci olarak ise *Ayu Aymaga* sözcüğü kullanılmaktadır. Üst Dünya iyeleri için bu kullanımları kapsayan en genel adlandırma ise *Ürküdü küüs* olarak bilinmektedir.

Geleneksel dünya görüşünde kutsalların adları çok fazla zikredilmemektedir. Üst Dünya iyelerinden yaratıcı bahşedici olarak tanımlamakta olan Üst Dünyanın en üstünde, gök de konuşlandığı için kutsallığından dolayı adının söylenilmesinin tabu olduğu Tanrı ifadesi yerine de kullanılan adların olduğu bilinmektedir.

Sahaların inanç sisteminde Üst Dünya’da iyilik ve iyiliğe ilişkin tanrılar ve ruhların olmasının yanında sema şerir ruhları olarak karşımıza çıkacak olan kötü ruhlar ve tanrılarda bulunmaktadır. İyi yaratıcı tanrılar, dünyayı düzenlemekle ve bu düzene uyum sağlanmasını istemekle görevli oldukları gibi, yeryüzünde de iyiliğin, düzenin hâkim olmasını ve korunmasını istemektedirler ve ruhları, iyeleri de bu doğrultuda görevlendirmektedirler.

Üst Dünya iyelerinin genel karakter olarak soyut, yaratıcı, koruyucu, iyilik ve zenginlik ihsan edici olduklarını bilmekle beraber kötü iyelerinin olduğu, bu kötü iyelerin, hayvan ruhlarının, insan ve kamlarının da Üst Dünya’da konuşlanmış, farklı görevleri oldukları bilinmektedir.

Bu bölümde alt başlıklar halinde Üst Dünya’da konuşlanmakta olan başta bahşedici yaratıcı tanrıların isimleri ve görevleri, sonrasında sırayla Üst Dünyanın iyi-kötü iyelerinin, iyi- kötü insanların, iyi-kötü hayvan ruhlarının ve kamlarının yani Üst Dünya’da bulunan tüm varlıkların, isimleri, görevleriyle birlikte açıklamalı şekilde verilecektir.

3.2.1. Yaratıcı, Bahşedici Ruhlar

Yakutlarda Üst Dünya’da dokuzuncu gökte oturan, dünyayı ve insanları yaratmış olan en büyük tanrı *Ürüñ Ayu Toyon* olarak bilinmektedir. Bütün kâinatı yaratan, dünyayı idare eden, yaratıcılık vasfıyla insanlara evlat bahşeden, hayvanların çoğalmasını ve yerin verimli olmasını sağlayan büyük yaratıcıdır. O her üç dünyanın da hâkimi olarak kabul edilmektedir (Ergun, 2019: 250).

Ürün Ayı Toyon' un aldığı kararları yerine getirdiği yardımcılarının olduğu bilinmektedir. Bu yardımcıları, iyeleri de onun yarattığına inanılmaktadır.

Ürün Ayı Toyon, kutsallığından dolayı söylenilmesi tabu olan Tanrı kelimesini ifade etmek için kullanılan bir terim olarak söylenmektedir. Saha mitolojisinde o, en büyük Tanrı, baş Tanrı olarak görülmekte ve bu ifadelerle sıfatlandırılmaktadır.

Bazı alongho metinlerinde o, *Ayu Xaan*, *Aybit Ayu Toyon*, *Ayu Caangsaar Toyon*, *Ürün Ayu*, *Ürün Aar Toyon*, *Aar Toyon*, *Ayu Toyon* ve *Aar Ayu Toyon* veya Yüksek Ak Tanrı, Yüce İyi Tanrı ve Yüksekteki İyi Tanrı anlamlarına gelen *Üöse Ürün Ayu* şeklinde de adlandırılmaktadır. Onu sembolize den kuş, şahindir. Sahalar bu yüzden evlerine uçup gelen şahinleri kutsal görürler ve öldürmezler (Ergun, 2013: 146,147,221,222).

Yaratıcı ve bahşedici tanrılardan bir diğeri ise Uлуу Toyon olarak bilinmektedir. Uлуу Toyon Ürün Ayı Toyon'un yanı sıra abaası ruhlarının başı olarak görülmektedir.

Eski çağlarda Uлуу Toyon'un ayular sınıfına dahil olması gerekirdi, fakat abaası olmuşsa bunun nedeni, olumsuz yönlerin Yakutların hayatına sıkça yansması olmalıdır (Alekseyev, 2013: 37).

Uлуу Toyon varlığı ve onun canlılığını temsil etmektedir. Varlığın bereketi Ürün Ayı Toyon ve onun arasında paylaşıldığı için o, acıyla, arzularla, kavgalarla dolu eylemlerle ilgilenmektedir. Tüm felaketler, acılar, hastalıklar, dertler, ev ve oymak tanrıları onun sözüne bakmaktadır. O canlı olan hiçbir şeyin yok olmasına izin vermemektedir. Bu yüzden kamları yarattığı, onlara felaketlerle nasıl mücadele edeceklerini öğrettiği bilinmektedir. Onun ormanları, ormandaki hayvanları yarattığına da inanılmaktadır. Kendisi kudretlilerin kudretlisi olarak zikredilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, Üst Dünya'nın en üstünde bulunan iyi-kötü, iyi ya da kötü olmayan yaratıcı ve bahşedici tanrı ve ruhlarının adları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 17 adet kelime belirlenmiştir.

Aar: Muhterem, sayın, büyük, mukaddes, ilahi. *Aar ayu toyon* "Tanrı, bütün ruhların amiri, bütün kâinatın yaratıcısı ve yüce hâkimi, yeryüzü hayatının banisi, yeri ısk eden ve bundan dolayı hayvan yemi bolluğunun müsebbibi, yaratıcı" (Pk, 1945: 53).

Aybit Ayu Toyon: Yaratıcı, halik (Pk, 1945: 43).

Aybit: Yaratmış olan, yaratan, yaratıcı (Pk, 1945: 43).

Ayu: 1.anlam; varlık, yaratılış, yaratıcılık, yaratıcı unsur (Pk, 1945: 47). 2.Anlam: Yaratıcılığın lüzumlu unsuru olan iyilik mebdei “başlangıcı”; gözüken ve gözükmeyen dünyada insana hayırlı olan iyi ve temiz her şey iyi ahvali ruhiye, mizac, evsaf. 3.Anlam: Yaratıcılık ve iyilik unsurlarını temsil eden yüksek mahlûkların, iyi ruhların, meleklerin, umumi adı; İlâh, tanrı, yaratıcı. *Sılgı ayıta* “at sürüsü ilâhı” *Ürün ayı toyon* “bütün ayı’ların fevkinde olan âli varlık, iyi ruh, kâinatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle evlatlar bahşeden, yerin verimli olmasına, hayvanların artmasına umumi bir tesiri olan beyaz yaratıcı efendi” *Üöse ürün ayular* “yüksek beyaz ilahlar” *Ayu xotun* “ilahe” (Pk, 1945: 47).

Ayusıt: Yaratan, yaratıcı, halik (Pk, 1945: 49). 2.Anlam: Feyz ve inbat ilahlarının genel adı olup insanların, yilkıların, sığırların, köpeklerin ve tilkilerin türemesine yardım ve tesir eden. *Aybit Ayusıt* “çocukların türemesine vasıta olan, loğusaların doğum ilahesi ve umumiyetle insanlara ve bilhassa, kadınlara iyilik eden ilahe³

Biereeççi: *Tun biereeççi* “hayat bahşeden” (Pk, 1945: 106).

Xan: Büyük, ulu, mühim. *Xan tangara* “büyük gök” *Xara xan toyon, Xan Xara toyon*, “efsanevi şahsiyetler” (Pk. 11. 506)

İsegeydeex: Bahşeden. *İsegeydeex itis* “bahşedici el” (Pk, 1945: 454).

meje: *meje taņara* “ölçülemeyen gök. Tanrının bulunduğu gök” *Ölböt meje uuta* “ebediyet suyu, abıhayat” (Pk, 1945: 627).

Tanarala-: 1. Anlam: Tanrı yaratmak (Pk. 9. 54).

Taņara: Tanrı, tenri, teņeri. 2.Anlam: İyi varlıkların genel adı. *Buyor tanara, Ceke tönürges tanara abası*’nın koruyucusu olan ilahların adı” 3.Anlam: Tanrı, tanrının tasviri. *Ayu Taņara, Kres Taņara, Ürdük Taņara* (Pk. 9. 53).

Tinna: Nefese malik olan, hayatlı, ruha malik olan. *Tinah gın* “birisinin hayatını korumak, diriltmek” *Tanara tina tinnah* “tanrı ruhu hulul etmiş, tanrılanmış” (Pk. 9. 538).

Tinnahta-: Hayat bahşetmek (Pk. 9. 538).

³ Tanrının yardımcısı olan *Ayusıt*, ihtiyar kadın şeklinde tasavvur edilmektedir. *Ayusıt*, aynı zamanda ev hayvanlarıyla, insanların koruyucu ruhlarına, Üst Dünya ayı iyelerine verilen genel addır.

Uluu Suorun Toyon: Göğün beşinci katında ve güney göğünde hüküm sürer. İnsana sür'ü o verir. İyi tanrı ya da kötü ruh değildir. Şaman olacak insanları önceden bilir. *Cılğa Xaan Toyon*'la birlikte şaman olacak kişiyi önceden tayin ederek şaman olarak yetişmesine hükmeder (Dilek, 2013: 190).

Uluu Toyon: *Ürüñ Ayu Toyon* genel olarak varlığı temsil ettiği gibi, varlığın canlı olarak her şeye yansıyan kısmı da özel bir kavram olarak biçimlendirilmiş ve *Uluu Toyon* olarak adlandırılmıştır. O, *Ürüñ Ayu Toyon*'un karşıtı veya ona düşman değil, sadece ondan daha dingin ve bu yüzden biraz daha asık suratlı ve asabidir. Batı yönünde göğün üçüncü katında yaşar. Yeryüzüne daha yakındır bu yüzden dünya işleriyle daha ilgilidir. O acıyla, arzularla, kavgalarla varoluşu temsil eder. Fakat varlığın bereketi onunla *Ayu Toyon* arasında eşit paylaşılmış olduğundan, *Uluu Toyon* varlığın sadece ıstıraplı ve korkunç olaylarında ortaya çıkar. Bu kuvvetli, öfkeli ve cezalandırıcı tanrının, emrindekilere talimat verirken yırtıcı bir hayvan görünümünde veya başka bir kılıkta görünür. Tüm felaketler, ıstıraplar, acılar hastalıklar, dertler, ev ve oymak tanrıları onun eline bakar. Fakat o, canlı olan hiçbir şeyin yok olmasını istemez, aksine kudretli eliyle tüm bu felaketleri önlemektedir, aksi halde bu felaketler dünyayı basar ve tüm canlıları bir anda ortadan kaldırır (Dilek, 2013: 191).

Ürüñ Ayu Toyon: Ak yaratıcı efendi. Göğün yedi veya dokuzuncu katının doğusunda yaşadığına inanılır. Yukarı ve Orta Dünyaları yönetip, bu dünyadaki tanrılara hükmeder. Şimşek ve gök gürültüsü onun eylemidir; gök gürültüsüyle konuşur. Kâinatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle çocuklar veren, yerin verimli olmasını, hayvanların artmasını temin eden tanrı. Yer, hava ve insanı yaratan ve ona can veren *Ürüñ Ayu Toyon* insanların şahsi dilekleriyle ilgilenmez, hatta insanların işlerine pek karışmaz. *Ürüñ Ayu Toyon* insana tesir ettiği zaman, insan ilahi zekaya sahip olur. Diğer bütün ayı'lara olduğu gibi ona da kanlı kurban sunulmaz. Yalnız canlı hayvanlar sunulur⁴ (Dilek, 2013: 201).

⁴ Sahaların inancına göre insan canına kut denir ve bütün canlı mahlukların üç canı vardır. *Buor kut* "toprak can", *salgın kut* "hareket eden esen, hava can" *ie kut* "ana can" İnsan kutu *Ürüñ ayu toyon* tarafından verilmektedir, bunu ayısıt ilâhesi getirmektedir.

Ürün Elkeneş Toyon: Ak Nazlı tanrı. Vücudu süt gibi beyaz tasavvur edilen, Yakutların ak ve kara yazısını yazan, üç beyaz gök tabakasının arkasında yaşayan tanrı (Dilek, 2013: 201).

3.2.2. Üst Dünyanın İyi İyeleri

Sahaların evren tasarımının ilk alemi olan Üst Dünya' nın temiz ve iyi iyelerine, ruhlarına *ayı* denilmektedir. *Ayı* 'lar insanlara saadet ve refah sağlamaktadırlar. Yaratma, yaratıcı, yaratıcı kudret anlamına gelmekte olan *ayı* ruhlarının en büyüğü Ürün *Ayı Toyon* olarak görülmektedir.

Sahaların “*Ayısıt*” olarak adlandırdıkları dişi ruhlarında *ayı* ruhlar zümresinden oldukları bilinmektedir.

Ayı 'ların insanların hayatları üzerinde doğrudan etkisi olduğuna, insanları, hayvanları ve bitkileri yarattıklarını ve onların koruyucusu olduklarına inanılmaktadır. *Ayısıt* 'ların ise çocukların yaratıcısı olduğu, insanlar ve hayvanların üremesine yardımcı olduğu ve Tanrı'nın yardımcısı olduğu bilinmektedir.

Acıyan, bağışlayan, lütfeden ve yaratan sıfatlarıyla anılır. Saha kadınlarının çaresiz kaldıklarında en çok müracaat ettikleri ve kurban sundukları iyedir (Ergun, 2013: 48).

Sibirya'da *Ayısıt/Ayıhıt/Ayızıt*'ın dağınık halde bulunan hayat unsurlarını toplayıp birleştirerek yaptıkları kutları anne karnındaki çocuğa üfleyerek can verdiği de yaygın bir inanıştır (İnan, 2020: 37).

Bugünkü Sibirya metinlerinde o, Meryem'le özleştirilir. Gücü sevgiye dayanır. Sahalara sevgi, Tanrı'nın gücünün tecellisi olarak algılanır. Çocukların ve kadınların koruyucu olarak algılanan *Ayıhıt*'ın erkek çocuk için simgesi ok, kız çocuk için makastır (Yıldırım, Kalkan, 2018: 84-89).

Üst Dünya'da varlıklarını gösteren, Tanrı'nın emir ve yasaklarını iletmek üzere görevli haberciler olduğu da görülmektedir. Bu elçilerin farklı alemler arasında ki iletişimi sağlamakla görevli oldukları bilinmektedir. Haberciler olarak adlandırılmakta olan bu ruhlar, iye olarak da söylenmektedir.

Saha olongholarında Üst Dünya ruhlarının habercileri için kullanılan genel terimler, Cesel ve Ceselcittir. Habercilerin yedi kardeş oldukları belirtilmekte ve yedi kardeş de semavi gazap ve cezaların habercisi konumundadır (Ergun, 2019: 262).

Çalışmanın bu bölümünde Ürün Ayı Toyon'un yardımcı ruhları ayılar ve Üst Dünya'da bulunan ve görevlendirilen iyi ruh ve iyeleri için Saha Türkçesi sözlüklerinde 50 adet kelime belirlenmiştir:

aan Caahın: Işık ve yıldırım tanrısıdır. Göğün altıncı katındadır. Hava kutu vasıtasıyla Aan Caahın insana tesir ettiği zaman, insan hayatın gerçeklerini anlama şansına sahip olduğuna inanılır (Dilek, 2013: 4).

aanyal: Melek. Cismani olmayan, cismani görünüşü olmayan (Pk, 1945: 52).

Aybit Ayusit: Acıyan, merhamet eden türetici ilahe (Pk, 1945: 37).

Ayu aymaa “bütün iyi ruhlar, iyi ruhların mecmuu” (Pk, 1945: 49).

Ayulaax: Yaratılmış. *Ürdük Ayu Tanjarattan ayulaax* “Yüce Tanrı tarafından yaratılmış.” 3.Anlam: Tanrı ile müttefik, Tanrı müttefik (Pk, 1945:48).

Ayusit: “*Ayusit Xatin*” merhametli, türetici ilahe (Pk, 1945: 37).

Bağlı: *Kieli bağlı* “hanımefendi, yilkılar hamileri” (Pk, 1945: 78).

Cağıl: *Uordaax cağıl, Uordaax casabil:* “Semavi gazapların savcısı” *Erbex cağıl* “semavi kahraman kartal” (Pk, 1945: 150).

Calkıya: *Buus- çalkıya- xotun – Uluutuyar Uluu toyon*'un karısı (Pk, 1945: 153).

Casabil: Semavi gazap habercisi, tanrı gazap habercisi yukarı ilâhlardan- yedi kardeşten biri (Pk, 1945: 158)

Cellik – Cesegey – toyon: “İlkbahar ısıahlarından kadehleri birleştiren, insanları cemiyet halinde toplayan” (Pk, 1945: 166).

Cılğa: *Cılğa- xaan* yahut *Tajhasıt Cılğa – xaan* “insan mukadderatına hâkim olan tanrı, insanların iradesini elinde tutan ulu ilahe” *Sette – küre – cesegey – ayu* adını taşıyan büyük ilahe kardeşlerden biri. *Cılğa – xaan Sürdeex – Süge – toyon*'un babası (Pk, 1945: 168).

Cösögöy: *Uottaax Cösögöy* “insana beyaz tüylü, sürüler veren ilahe” (Pk, 1945: 180).

Cösölyük: *Xallaan cösölyüktere* “sema hadimleri, savcılar” (Pk, 1945: 180).

Cüsül: Haberci, savcı. *Tañara cüsüllere* “melekler” (Pk, 1945: 187).

Çahçaagay: *Altan çahçaagay buxatur* “Ürün ayı toyon’un büyük oğlunun adıdır” (Pk. 12. 937)

Çekestey udağ: *Başkaca Aarı Darhan an* diye tesmiye edilen ve iyi beyaz şamanları yaratan tanrı (Pk, 1945: 206).

Çıııs, Çıgıs: *Çıııs – xaan Odun xaan ve Cılğa toyon oloıho*’da sulh muahedesi akdedilirken muharip tarafların muabede ahkâmına riayet edip etmediklerine nezaret etmek üzere, her üç dünya için intihap edilen yüksek memurlar sırasında zikredilmektedir, *çıııs xallaan* sert veya merhametsiz sema, sema ayaz seması (Pk, 1945: 216).

Çolbontoy: *Çolbontoy – toyon çolbon*’ları gönderen bir ruh (Pk, 1945: 228).

Ecien, ecen: *Han İeyexsit Ecien ayı* “sulhperver ruh, yaratıcı mahlûk, inayeti ilâhiyenin habercisi, savcısı” (Pk, 1945: 274).

Elkeney: *Ürün Elkeney toyon* “vücudu süt gibi beyaz olan ve yakutların beyaz ve kara yazısını yazan, üç beyaz gök tabakasının arkasında yaşayan ‘Beyaz Nazlı Efendi’” (Pk, 1945: 280).

Hara Sorun Toyon: Ayı sınıfından bir tanrının adı. Gökyüzünün beşinci katında yaşar. Bu tanrı insana sür’ü ve üç mesleği verir. Bunlar demircilik, dillere kabiliyet ve şamanlıktır (Dilek, 2013: 74).

Hotoy: *Hotoy ayı* “erkek cinsinden ikinci dereceden iyi bir ilâhtır, insanlara bedence gevşek nesil ihsan eder, ancak bu nesil çok ve ekseri kadın cinsinden olur” *Süıı-xaan, Süııken-erili, Homporuun Hotoy-ayı* “kuşların hamisi olan tanrı, o kartalın babası sayılır ve kartalı öldüren adamı amansızca tecziye eder, bu gibi adam hora hastalığına benzeyen bir hastalığa tutularak şiddetli ıstıraplar içinde ölür” (Pk, 1945: 396).

Iy: Menakıpta ve masallarda ıy sözü kahraman isimlerini keza ehli hayvanların mürekkep lakaplarını teşkil eder. *Iy toyon* “ışık gibi insan ve hayvanları olan Ay Efendi” (Pk, 1945: 430).

Kürüö: *Sette kürüö cesegey ayı yahut Sette kürüö cesegey toyottor* “yukarıdaki ilâhlar olan yedi iyi ruh kardeşlerin umumi adı” (Pk, 1945: 592).

Nalığır, nolugur: *Nalığır ayusut- xotun* “çocuk doğumunda hazır bulunan ilahe” (Pk. 6. 12).

Namısın: *Agıs ayı namısın aymaga* “sekiz iyi ruhun latif nesli.” Ayı namısın udagattara aymahtaga üsü “leylek sürüsü gibi, ilahi nazık kadın şamanlardan Ürün Ayı Toyon’un akrabaları vardı”(Pk. 6. 22).

Ñanyır: *Nyanyırdah hallan uola* “müthiş, muhrip semanın oğlu”(Pk. 6. 370).

Ñargıt: *Hallan nyargıt udagata* “semavi asıldan gelen gür sesli şaman kadın (Pk. 6. 373).

Nelben Ayuhıt: Yaşlı kadınların koruyucu ruhu (Dilek, 2013: 129).

Ñuragalcın: Gökte sakin kadının adı. *Ayı Ñuragalcın xotun* “gök sakini, *Ayin Sier Toyon*’un karısı”(Pk. 6. 414).

Oduun Haan: Kaderin yüksek hâkimi. Dünyanın yönetilmesi için gerekli yasaları düzenler. Onun yasaları kesindir ve göğün sekizinci katında bulunur. Hava kut’u vasıtasıyla insana tesir ettiği zaman, insan tabiatını bile etkileyebilecek güce sahiptir (Dilek, 2013: 134).

Oduun Hallaan: Göklerin en yükseği, yüce gök. *Ürün Ayı Toyon*’un yardımcısı (Dilek, 2013: 135).

Oruolcut, oruolyut, oruoccut: *Oruolcuttar* “ikinci derece iyilik ilahlarına verilen umumi bir ad ki; *Uordah Cüsügey-ayı, Hotoy-ayı, Ayusıt, İyehsit* bunlara mensuptur (Pk. 6. 320).

Salıy -: *Saha kisi Ayusita salıyaga* “İnsanların hamisi olan ilahe” (Pk. 7. 380).

Sebcığirey: *Sebcığirey- manan* “Ürün Ayı Toyon’un sekiz kızından birisinin adı” (Pk. 7. 200).

Sebettey: *Sebettey tın tanara* “mukaddes ruh Tanrı” (Pk. 7. 200).

Sette Kürüö Cehegey: Gökyüzünde bulunan ve yedi kardeş olan iyi göksel ruhlar (Dilek, 2013: 158).

Suo: Erkek ve kadın adlarına eklenen ek. *Suo Kan Toyon* “semai ayı” (Pk. 8. 325).

Suolta: *Suolta iye* “aydınlık efendisi Ayı Toyon’un karısı” (Pk. 8. 332).

Suruksut, surussut: *Uol kus suruksut* “yeni doğanları Ayı toyon’un kitabına yazan gök katipleri” *Halaan suruksut* “Ürün Ayı toyon’un yanında yaşayan gök kâtibi” (Pk. 8. 365).

Süñ Caahın: Göğün altıncı katında bulunan şimşek tanrısıdır. İlahi ışığıyla dünyayı kirden, pislikten şeytanın kötü işlerinden temizler. *Hotoy Ayı* ile beraber insanları savunur, onlar için intikam alır (Dilek, 2013: 164).

Teeh: Geniş göğüslü anlamında olup *Ürüh Ayı Toyon*’un lakaplarından biridir (Dilek, 2013: 175).

Toyon: *Togus hallan toyono* “dokuz göğün tanrısı efendisi” *Toyon kisi* “muhterem kişi” (Pk.9. 218).

Toyonnoox: *Toyonnoox xotun* “sahip ve sahibe” (Pk. 9. 220).

Törgüleex: İeyexsit ilahesinin vasıflarından biri (Pk. 9. 328).

Uol: *Ayı uola* “erkek cinsinden olan ve gökte kendisinin kayaklarından samanuğrusu dediğimiz izi bırakan iyi ruh” (Pk. 10. 68).

Üörder: Gökte yaşayan yüce ruhlar (Pk. 10. 331).

Ürdük-xallaan-uola Öksöküleex Bekistey “yüksek semanın oğlu” (Pk. 6. 383).

Xabıdır: *Toğus xallaan xabıdır buoxaturdara* “boylu poslu ve kuru damarlı, dokuz tane gök bahadırı” (Pk, 1945: 307).

Xappaççılaan: *Happaççılaan haaçılaan kuo* “Ürün Ayı toyon’ un sekiz kızından en küçüğü” (Pk. 11. 544)

Xaraxaan: Ulûhiyetin, ruhları tebcil lakabı; koruyucu melek (Pk, 1945: 334).

Xarayaaççı: Rahim, yardımcı, esirgeyen. *Xarayaaççık aañal* “ölecek adamın canını almaya gelen melek” (Pk, 1945: 336).

3.2.3. Üst Dünyanın Kötü İyeleri

Üst Dünya’da mutlak iyilik söz konusu değildir. İyelerin niyetleri ve görevleri iyi olduğu gibi kötü niyetli, kötülük için bulunan iyelerde bulunmaktadır.

Saha Türkçesinde kötü ruhlara “*abaahi*” denmektedir. Abaahılar; Sahaların kabilelerinin ve soylarının koruyucuları, ölmüş şamanların ruhları ve üör olmuş insanların ruhlarından oluşmaktadır.

Üst Dünyanın *abaahi* ruhlarının başında Uluutuyar Uлуу Toyon gelmektedir.

Üst Dünyanın kötü iyeleri, insanlara ve hayvanlara hastalık göndermek, insanlara kaza ve felaket sağlamak, refah ve saadeti bozmak gibi görevleri bulunmaktadır.

Saha mitolojisinde hem *abaahi*, hem de *ayu* karakteri gösteren ruhlara “*Horo*” adı verilmektedir. Kötü ruhların atası olarak kabul edilmektedir.

Üst Dünyanın kötü ruhları uğursuzluklarıyla bilinmektedir. Çalışmanın bu bölümünde belirttiğimiz tanrı ve ruhlar; savaş, kan, hastalık, kaza, bela, gibi birçok olumsuz kavramların sahipleri olan semavi kötü ruhlar için Saha Türkçesi sözlüklerinde 40 adet kelime belirlenmiştir:

Alban Buuray Toyon: Gökteki abaahıların başçısı olan *Uлуу Toyon*’un oğullarından birinin adı. Kişinin hava kut’una zarar verir. Herhangi bir kişiye musallat olduğunda o kişi sürekli olarak kendisini öldürmek ister, intihar eder (Dilek, 2013: 10).

Arxax xotun: İnsanlara veremi gönderen ruhlar (Pk, 1945: 30).

Baadyay, baacay: *Kedergi – baadyay xotun* “semavi şerir ruhlar kabilelerinden birinin reisi olan *Cadağa- buuray toyon*’un karısı” (Pk, 1945: 78).

Begi, beği: *Begi suorun toyon* “semavi abaası ruhlarının başı, reisi olan, *Uluutuyar Uлуу toyon*’un oğlu, hayvanatın hami tanrısı” *Meņneex begiyer, Begi suorun toyon* “alnı akıtmalı yağız sürüleri olan semavi şerir ruhlar kabilesi” (Pk, 1945: 83).

Cabağan: Kötünün kötüsü. *Cabağan – huuray- toyon* “semavi şerir ruh kabilelerinden birinin reisi” (Pk, 1945: 148).

Cadağa: *Cadağa- buuray- toyon* “semavi şerir ruh kabilelerinden birinin reisinin adı; onun çocukları kuru ve çirkindirler, onlar yere inip hayvanları emerler ve bundan dolayı da hayvanlar zayıflar ve mahvolurlar” (Pk, 1945: 149).

Cölöörüme: *Kün cölöörüme Sarkıl – xotun- Altan Sabaray toyon*'un ve ailesi olan fena ruhların cediti alâsı; onun 52 delikli masası ve 52 hademesi vardır, insanları kumar oyununa, sarhoşluğa, hırsızlığa, katle, fena işlere, intihara teşvik eder (Pk, 1945: 180).

Çaaday: *Çaaday oğonor* “şerir ruh olan ihtiyar” *Çaaday Bolloh* “ayak ve göz hastalıklarını mucip olan, iras eden” *Küccügen Çaaday* “mukaddes ev ocağı ateşi ruhunun isim ve sıfatlarından biri” (Pk, 1945: 203).

Çakı: *Çakı çuoraan* “deliliğin menşei olan bir ruh” *Çuoraan xotun* “semavi şerir ruhların kudurmuş kabilesinin, başı olan *Suturuo – çuoor toyon*’un karısı” (Pk, 1945: 194).

Çeekey, Çeegey: Göz hastalıkları gönderen ruhun hakiki adı, bunun başka adları *Haņas diekki* yahut *Naacı xotun* dur (Pk, 1945: 210).

Çubistaan: *Itık – Çubistaan – kuo* “murdar ruhların ulağı” (Pk, 1945: 218).

Çuonax, Çuonaax: 2.Anlam: Vaftiz adı Agrafena olan bir Yakut kadının lakabı; onun ruhu, Yakutların çok korktuğu üör olmuştu ve hemen bütün eyalette ismi korku ile telaffuz ediliyordu. *Dalbar Çuonax* “birinci sınıf ifrit; cenubi gökte yaşıyor o, güneşin yerde, gökte yaşayan kadın şeklinde bir ruhtur” (Pk, 1945: 242).

Çuraan Xotun: Atlarının donu boz alaca olan semavi kötü ruhlar topluluğu (Dilek, 2013: 61).

Domnut: Afsuncu. *Toğus xallaan domnuta Atur Umsur – udağan* “dokuz semanın afsuncusu cesur *Umsur-Udağan*” (Pk, 1945: 263).

Duuray: *Aan Duuray* “yukarı ruhların reisi olan *Uluu-toyon Uluutuyar*’ın büyük oğlu, bir abaası bahadırın adı, *Toņ – Duuray* efsanevi acaray ruhun adı” (Pk, 1945: 269).

Duyan: *Doxsun –Duyan* bazen *Bahsı toyono* ismi ile de tesmiye olunan erkek şeytanın adıdır, iptida insan idi, fakat günahlarından dolayı kötü ruh, şeytana döndürüldü, insanların aklını alır. *Doxsun- Duyax* “çok kuvvetli dişi ruh olup *Nemiriye*’nin sekiz kız kardeşinden biridir ve insanları çıldırtmak derecesine getirir, ona canlı olarak beyaz başlı al kısarak kurban edilir” (Pk, 1945: 268).

İlbis Kuha: Savaş tanrıçası. Göğün karanlık gücü olmasına rağmen şeytan değildir. Kıskançlık, rekabet, düşmanlık ve ecelsiz ölümler tanrıçasıdır. Eskiden düşmanlara karşı galip gelip zafer kazanmak için bu tanrıçaya dualar ederlerdi; sefere

çıkmadan önce oklar ve yaylar bir meydana serilir ve şaman bu savaş silahlarına dua ederek savaş tanrıçası İlbis Kııha'nın yardımını bu silahlara çekerdi (Dilek, 2013: 84).

Kedergi: *Kedergi Baacay xotun* “semavi kötü ruhlar kabilesinin reislerinden biri olan *Cadağa buuray toyon*'un karısı” (Pk, 1945: 469).

Keke Çuoraan: Kötü ruhların dokuz kabilesinden birinin başçısı ve *Uluutuyar Ulu Toyon*'un oğludur. Göğün kuzey doğusunda yaşadığına inanılır. Yukarı dünya abaahılarının en güçlüsüdür. Kişinin hava kut'una zarar verirler. Bu abaahının musallat olduğu kişinin karakteri tamamen değişir, kişi sürekli kötülüğü düşünür bir hale gelir (Dilek, 2013: 98).

Keke: Efsane ve masallarda geçen adların bir kısmı. *Keteğinen ayahtaax Keke – buuray* “şimali şarkta yaşayan, yukarı dünya abaası kabilesinin reisi, *keteğin tüüte kilbeyen köstör kilbienneex kieñ xallaan kineğse Keke suorun toyon* ‘ensesinin kılları ışık saçan ve geniş parlak göğün beyi, *Keke cuoraan toyon* ‘dağ tepelerinde yaşayan üç ifrit kabilesinin âmiri olan *Suostugannaax uluu toyon*'un küçük oğlu” (Pk, 1945: 471).

Kere Ubahalaah Hotun: Göğün güneydoğusunda bulunan, baş, mide ve eklem hastalıklarını gönderen dişil ruh (Dilek, 2013: 99).

Kıra hana toyon “katle sevk eden sema ruhlarının reisi” (Pk, 1945: 499).

Kıydaan: *Kıydaan kıs Keeleeni*'nin karısı sema ruhu olan *Nemiriye kinees kusa*'nın sekiz kız kardeşinden biridir; umumiyet üzerine kız hastalıklara sebep olur, kızları isteriye, akıl zaafına maruz bırakır, şehvetlerini tahrik eyler (Pk, 1945: 512).

Mağan: *Mağan Silgılaaha* “oğulları bazen yere inip rezalet yapan gökte yaşayan bir ruhun adıdır” (Pk, 1945: 611).

Melyexsin: *Melyexsin ayuta* “garp nahiyelerinin birinde yaşamış bir kadın olup, insanları çıldıracak dereceye getiren gökler ruhu” (Pk, 1945: 625).

Nemiriye, Nemeriy: *Nemiriye kinees kusa* “bir vakitler genç bir yakut kadını, görünürde bir sebep olmaksızın aklını oynatmış ve öldükten sonra semavi ruha dönmüş, bu ruh insanlara ve bilhassa kadınlara musallat olarak onların aklını alıyor, asabi kaçık, mecnun vs. ‘bütün kendi kendini ve başkalarını ısırınları’ meydana getiriyor (Pk, 1945: 651).

Nüörükteeyi: *Bökçögör Nüörükteeyi- toyon*, onun karısı, *Aan- calkiyaxotun* “gökteki kindar ruhlar ırkının başkanı” (Pk. 6. 472).

Odun Biis: Gökteki kötü ruhların kabilesi (Dilek, 2013: 134).

Odun: 2.Anlam: Yüce, yüksek. *Odun han* “kaderin yüksek hâkimi.” Odun bıs “gökteki fenalık ruhlarının kabilesi.” *Odun bus usa* “gökteki fenalık ruhlarının bir ailesi” (Pk. 6. 207).

Sordoox Çuonax “evvelce kadın şaman olmuş şimdi ise kadın cinsinden bir ifrit olup muhtelif bulaşık hastalıklar gönderiyor” (Pk, 1945: 242).

Süüle Haan Toyon: Semavi kötü ruhlar topluluğu (Dilek, 2013: 166).

Süüle: *Süüle Xaan* “çıkardığı gürültülerin farkına göre isim taşıyan gök gürlemesi ilahının isimlerinden biri.” *Süüle Xaan-toyon* “semavi şerir ruhlar kabilesi” (Pk. 8. 402).

Tamık: *Tamık xotun* “insanlar üzerine türlü delilikler gönderen peri kızı” (Pk. 9. 49).

Uluutuy-: *Uluutuyar Uluu -Toyon* “gök şerir ruhlarının amiri olan korkunç ruh” (Pk. 10. 43).

Uol: *Abası uola* “şerir varlık, canavar, kızları ve kadınları takip eder” *Üöse abası uola* “gökte yaşayan ruhların umumi adıdır ki onlar yerde yaşayan kadınlarla münasebette bulunurlar ve bundan o kadınlar *abası ogolar* doğururlar; aynı ruhlar insanlara hastalık gönderirler ve şamanlara histeriğe tutulanlara da o ruhlar hulul ederler” (Pk. 10. 68).

Uoras: *Uottaah harah uoras sıray* “kırmızımsı donlu atlara malik olan şerir gök ruhları taifesi” (Pk. 10. 80).

Üöhe Abaahı Uola: Gökte yaşayan ruhların genel adıdır, onlar yeryüzünde yaşayan kadınlarla ilişkiye girerler ve bundan o kadınlar aptal çocuklar doğururlar; aynı ruhlar insanlara hastalık getirirler veya nöbete tutulanların içine girerler (Dilek, 2013: 199).

Xarsa: Huysuz, şerir. 2.Anlam: Umumiyetle her iki cins şerir ruhlardan üç kabilenin adı; bunlar öyle varlıklardır ki, yeni doğan çocukların beşiklerini dağıtırlar ve bu çocukları yerler. Oğlanlar erkek çocukları, kızlar kız çocukları yerler, kendi inlerinde sıçan gibi gezerler, şaman kamlarken bu şerir oğlanlarla kızların korkup kaçmaları ve bir

daha gelmemeleri için bu inleri sincapla tıkar işte bu sayede doğan çocuklar ölmezler, yaşarlar. *Xarsa uola kusa* “tatsızlıklar çıkararak ufak ruhlar” *Xarsa Cabın* “kavga ve kötülük ruhları” (Pk, 1945: 344).

Xatılın: *Erille xatilla* “şark göğünün sahibi olan ruh” (Pk, 1945: 351).

xopto: Mart’ı. “Martılar şaman kuşu sayılıyorlar.” 2.Anlam: Martının tasviridir ki, bu yukarıda yaşayan insanlara delilik ve diğer ruhi hastalıklar iras eden *iirer emeget*’e akraba olan yukarı ki soylara mensup ruhlardan birini temsil eder (Pk, 1945: 386).

3.2.4. Üst Dünyanın İyi, Kötü İnsanları ve Kamları

Saha Türklerinde yaratıcı tanrı olarak bilinmekte olan *Ürüñ Ayu Toyon*’un dünyayı ve insanları yarattığı, kut’u ve talihi insanlara verdiği görülmektedir. Üst Dünya’da insanlar, semavi bahadır, semanın habercileri, semada yaşayan olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar daha çok bahadır ve kahraman sıfatlandırmalarıyla görülmektedir.

Üst Dünya insanların yanında kamlarının da bulunduğu ve kamlara “*Keket Oyuuttar*” denildiği bilinmektedir. Keket kelimesinin anlamının bilinmemesiyle birlikte *Keket oyuunları* insanlara özellikle de bahadırlara yardım eden Üst Dünya kamları olarak geçmektedir. Buradan hareketle onlara *ak oyuun* da denilmektedir. Bunlar insanlara iyilik eden ruhlardır (Ergun, 2013: 180).

Üst Dünyanın insanlarını ve kamlarını bir arada ele aldığımız çalışmanın bu bölümünde sadece bazı kam sıfat ve isimlerine yer verdik.

Kam sıfat ve isimlerini ayrıntılı ve toplu olarak çalışmanın ikinci bölümde ele aldık. Üst Dünyanın insanları ve bazı kam sıfatları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 31 adet kelime belirlenmiştir.

Barğaança: *Atur, Barğaança Doxsun Dorğoonço* “ayın esnasında şamanın ayrılmaz arkadaşları olan ve kötü ruhları mağlup eden üç alptan biri” (Pk, 1945: 68).

Beregies, berebies: *Xallaan beregiese* “sema dubası, gökteki taşıma vasıtaları ki “*Beriet bergen*” adlı semavi nakliyatçı tarafından idare edilmektedir” (Pk, 1945: 85).

Beriet: *Beriet bergen* “semavi nakliyatçının adı, kahraman adı” (Pk, 1945: 86).

Boğuraacısı: Meryem ana (Pk, 1945: 114).

Büökestey: Semavi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 143).

Callıksıt: efsanevi bir hâkimin mürekkep adının bir kısmı: *Xarçı – Soto Xaŋkıra – Xonnox, Selibir- Bıtık Seerkeen- Sesen xaan- Callıksıt- toyon* “sekiz ayaklı *acaray* ruhun takibinden kurtularak, koynunda saklanmasını rica eden kızın müracaat ettiği Akça Baldır, Titreyen Sakal, Konuşan Muhterem, nasihat veren toyon” (Pk, 1945: 153).

Culuo: *Culuo – moybor toyon* efsanevi bir ad (Pk, 1945: 183).

Cüsülyük, Cüsülyüt: Yalavaç, savcı. *Xallaan cüsülyüt uolattara* “semanın haberci delikanlıları” (Pk, 1945: 187).

Çallaay: *Er – Soğotox – Elley*’in ahfadının belli başlı cetlerinden biri. Ruslarla harp etmiş ve onlar tarafından, üzerine büyük çardak direği yıkılmak suretiyle öldürülmüştür. *Tıgın*’ın dört oğlundan biri (Pk, 1945: 196).

Çençile: Kakım hamisi olan ruh koca karı (Pk, 1945: 208).

Çeŋeeyi Böğö: Amga nehri vadisinde yaşayan kabilelerin cediti alası ve *Hatan – Haŋilla* ahfadının yiğit bahadırlarından biri (Pk, 1945: 208).

Çepçeki, Çepçiki, Çepçigi: Çepçeki alahtaax “ayağı hafif uğurlu olan, yani kendisinin gelmesiyle hastanın fazla rahatsız olmasına sebebiyet vermeyen, büyük mükâfat istemeyen adam, şaman veya tabip gibi” (Pk, 1945: 209).

Çolbon: Masallarda bir isim olarak görülür *Çolbon toyon* Çolbon Efendi. Vilüysk mıntikasında *esekeen* denilen kurdun adı. Demir evde yaşar, onun iradesiyle muvaffakiyetsiz yıllarda gökte garip şekillerde yıldızlar peyda olur (Pk, 1945: 227).

Dalantay: *Öksöküleex Dalantay, Kieŋ Dalantay* semavi bahadırların adları (Pk, 1945: 249).

Emeget, emiget: Şamanı himaye eden ve onun ayrılmaz bir parçasını teşkil eden ruh; hatta şamanların en ehemmiyetsizi bile bir emegete maliktir. Bu ruh tamamıyla hem abaasidan hem serseri ruh olan üör’den de farklıdır, ekseriyetle bu bir zamanlar yeryüzünde yaşamış olan şamanın canıdır, bazen ise ehemmiyetsiz semavi mahlûklardan biridir. *Toŋus emeget* “hami ruhu Tungus menşeli olan şaman hakkında söylenir” (Pk. 281)

Eridime: *Eridime Doxsun* “gök bahadırı olan” (Pk, 1945: 295).

Kırbıki: *Kıtalıktur Kırbıki* “sema şamanı gey oyunu’un kız kardeşi” (Pk, 1945: 502).

Körö kömüş buooatur “semavi bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 543).

Körö, Küre: *Körö Cösögöy toyon* “semada yaşayan” (Pk, 1945: 543).

Kubalur: *Kubalur oyunu* “insanlara sağrlık ve her türlü kulak hastalığı gönderen gök şamanı” (Pk, 1945: 550).

Nâci: Çocukları habis ruhlardan muhafaza eden hususi şaman (Pk. 6. 5).

Sılgısıt: *Sılgısıt emeexsin* “üç göğün arkasında bulunan atları himaye eden ihtiyar kocakarı” (Pk. 8. 280).

Sımısah: Arsan duolaya tabii olan ruhlardan biri (Pk. 8. 297).

Sodor: *Soruk taah Sodor* “semavi şaman *kubalur oyun*’un annesi” (Pk. 8. 28).

Tümkünen: *Üöse doydu oyuna tünkünen oyun* “yukarı ki dünyanın şamanı, *Türkünen* şaman” (Pk. 9. 484).

Uruydaa-: Tanrılara tazarru etmek merhamet (10. 247. 111).

Xaan Callıksıt: Efsanevi bir hekimin adının bir parçası (Pk, 1945: 328).

Xallaan aymaa “gökte yaşayanlar” (Pk, 1945: 49).

Xan: Büyük, ulu. *Xara-han-toyon, Xaan xara-xan-toyon ve Xaan-xara xan Hatın* “efsanevi şahsiyetler” (Pk, 1945: 323).

Xarhax: Başkalarını koruyan kişi (Pk. 11. 611).

Xaygallan-: Kutsallaşmak (Pk. 11. 428).

3.2.5. Üst Dünyanın Hayvan Ruhları

Saha inanç dünyasın da Üst Dünya hayvanlarının birden çok hami tanrılarının bulunmakta olduğu ve insanlara hayvan sürüleri bahsettikleri görülmektedir. Bunun yanında hayvanların üremesini sağlamak için ve onlara kut vermek için iyelerin görevlendirildiği bilinmektedir. Bu iyelerin çeşitli hayvan türlerinin üremesini, onların hastalıklardan korunmasını, genel olarak hayvan bolluğu ve bereketini sağladıklarına inanılmaktadır. Bu iyi ruhların yanında, semavi kötü hayvan ruhları da karşımıza

çıkılmaktadır. Bu kötü hayvan ruhları, hayvanlara çeşitli hastalıklar göndermektedirler ve ölmelerini sağlamaktadırlar.

Çalışmanın bu bölümünde ele aldığımız Üst Dünyanın hayvan sürülerine sahip tanrıların ve semavi iyi, kötü hayvan ruhlarının sıfat ve isimleri için Saha Türkçesi sözlüklerinde 20 adet kelime belirlenmiştir:

Ayü Toyon arçita: Ayü Toyon'un sembolleri olan sema ateşleri (Pk, 1945: 30).

Begi, beği: *Begi suorun toyon* “semavi abaası ruhlarının başı, reisi olan, *Uluutuyar Uluu toyon*'un oğlu, hayvanatın hamî tanrısı” *Meñneex begiyer, Begi suorun toyon* “alın akıtmalı yağız sürüleri olan semavi şerir ruhlar kabilesi” (Pk, 1945: 83).

Busaaççı, busaaççık: Müdafî, koruyucu, hamî (Pk, 1945: 104).

Bieleex: *Ala bieleex* “alaca kısraklı gök sakinlerinin umumi adı” (Pk, 1945: 105).

Buura: *Buura Doxsun* “efsanevi bir mahluk olan *Üller etiñ*'in oğludur” (Pk, 1945: 141).

Caan: *Caan – buuray / Caam – buuray* “kükreyen yiğit, semavi ilâhlardan olup Süüe toyon'la birlikte gök gürültüsü ve yıldırım husule getiriyor. “*Caan xaan*” gök gürültüsü ilahî” (Pk, 1945: 161).

Caasın: *Uorda caasın* “ateş ruhunun vasfı” *Oroy- baaray Or- Caasın* “yıldırım ilâhî” *Aan – Caasın* “ışık ve yıldırım ilâhî” *Küöke- Caasın* “gökte yaşayanlardan birinin adı” *Süñ – Caasın* “efsanevi bahadır, gökte yaşayan bir ilâhın adı” (Pk, 1945: 162).

Carxan, caxxan: *Naacı- carxan* “iyi ruh; *Ayusit* ve *ieyexsit* insanlara karşı ne oyun oynuyorlarsa, o da hayvanlara karşı oynamaktadır; bundan dolayı Yakutlar bu ruhu: *süösü Ayusita, süösü ieyexsite* tesmiye ediyorlar” (Pk. 1945: 157)

Cösögöy, Cösököy, Cesegey, Cüsügey: Hayvan sürülerinden ibaret olan, zenginliği veren ilahe. *Cösögöy ieyexsit* “sevdiği insanları gökten at sürüleri gönderen gök ilâhı bundan dolayı yıldı yaran ilâh olarak addolunur” *Uordaax Cösögöy* “bazı kimseleri himaye eden tanrı” (Pk, 1945: 180).

Cösögöy: *Uottaax Cösögöy* “insana beyaz tüylü, sürüler veren ilahe” (Pk, 1945: 180).

Cösölcüt, Cösölyüt, Cösülcüt, Ceselcit: *Ürüy – ayu cösölcüttere* “Beyaz yaratıcının hadimleri” (Pk, 1945: 180).

Cüsegey, Cüsügey, Cösögöy, Cesegey: *Sette – küsüö cüsegey ayu* “baş ilâh *Ayu – toyon*’un mahiyeti, ilâhlar atların hamileri sayılırlar” *Uordaax Cüsügey ayu* “kinci derecede erkek ilâhlardan biri olup insanlara cesur erkekler, iyi at ve öküz bahşeder” (Pk, 1945: 187).

çaray: *Ap çaray bia* “göğün şark tarafında sihri bir ip” (Pk. 199)

Çemey, Çeemey: *Naacı* denilen ruhun hakiki adı, buzağuları itlaf eden ruh (Pk, 1945: 207).

Düdük: *Düdük-Xaan* “yıldırım ilâhının isimlerinden biri” (Pk, 1945: 269).

Ebienneex: Maça, iskambil kâğıdında *ebienneex xotun* maçanın tecessümü, kumarcıların dua ile kendisine müracaat ettikleri, kadın bir ruh (Pk, 1945: 272).

Eles-xara “*Uluu Toyon*’un dört kızından birinin adı” (Pk, 1945: 279).

Erbeh Çağıl: Kartal şeklinde göksel kahraman (Dilek, 2013: 68).

Hahitur Hara Sarın Toyon: Şamanlar ve masalcılar tarafından semavi “ayın”lara verilen adlar (Dilek, 2013: 73).

hallan uota: Gök ateşi, kevkep (Dilek, 2013: 73)

Hara Çağıl Toyon: Vazifelerinin neler olduğu unutulmuş olan gök tanrılarının birinin adı (Dilek, 2013: 74).

Hasitir Xara Saarın Toyon, Bekidiyer, Beke Saarın Xatın “şamanlar ve masalcılar tarafından semavi aylara verilen adlar” (Pk. 7. 168).

Iarık: *Iarık-xotun* “*Nes ölüü* denen ruhun karısı” (Pk, 1945: 404).

Inahsıt Tördö: Boynuzlu hayvanların yaratılışıyla ilgili “*İhegey iyexsit*” adındaki ilahenin adı (Dilek, 2013: 80).

ıyık: *Iyık mas* “göklerde bulunan tepesinin ucu dokuzuncu göğe kadar varan ve üzeri urlarla kaplı olan bir ağaçtır ki, şamanlar, şaman kadınlar ve sihir ile kehanete aşına olanlar bu urlardan doğarlar” (Pk, 1945: 431).

İsegey: İsegey *ieyexsit* “boynuzlu hayvanları himaye eden ilahe, bundan dolayıdır ki bu ilaheye “*imax Ayusita*” adı verilmektedir” (Pk, 1945: 454).

Kün: 2.Anlam: Bir ilâh sıfatıyla güneş (Pk, 1945: 581).

Küre: *Sette Küre Cesegey ayu* “yukarıdaki ilahlar” (Pk, 1945: 590).

Kürüö Cesegey toyon “büyük ağılları ve ahırları olan sema sakini” (Pk, 1945: 592).

Kürüö: *Sette kürüö cesegey ayu yahut Sette kürüö cesegey toyottor* “yukarıdaki ilahlar olan yedi iyi ruh kardeşlerin umumi adı” *Kürüö Cesegey toyon* “büyük ağılları ve ahırları olan sema sakini” (Pk, 1945: 592).

Mağan: *Mağan Silgilaaxa* “oğulları bazen yere inip rezalet yapan gökte yaşayan bir ruhun adıdır” (Pk, 1945: 611).

Ñaacı Cahhan: Boynuzlu hayvanlara mahsus kışlık ahırın ruhu, ecinnisi. Şamanların iyi ruhlardan kabul ettikleri *Ñaacı Xotun*’a verdikleri ad (Dilek, 2013: 131).

Ñaacı: Hayvan beslenen evlerde hayvanların koruyucusu olarak kabul edilen dişil ruh. Rahatsız edildiğinde zarar verici özelliği vardır (Dilek, 2013: 131).

Nalıgır, nolugur: *Nalıgır ayusut- xotun* “çocuk doğumunda hazır bulunan ilahe” (Pk. 6. 12).

namtat-: *ölöpöörü ürdük xallaaynın namtapitta ... buolbat duo?* “O abaası, seni öldürmek için, senin yüksek semanı alçaltmadı mı?” (Pk. 6. 16).

Narıy xotun: Kudretli ruh, zengin ve cömert, ehli hayvanların muhafızı (Pk 6. 30).

Nohsol Toyon: Evcil hayvanların koruyucusu olan, kudretli, cömert ve zengin ruh. Daha çok büyükbaş hayvanları koruduğuna inanılır. Göğün beşinci katındadır (Dilek, 2013: 130).

Nuuray xotun “bir semavi *ayu*’nın adıdır” (Pk, 1945: 396).

Öksökü: Hikayelerde iki veya üç kafalı olarak tasvir edilen şaman kuşu; kanatlıların kralı, kartal (Dilek, 2013: 147).

Sabıyık Bay Xotun “*Sabıya Bay toyon*’un zevcesi” (Pk. 7. 308).

Saha: *Saha-Sarın-Toyon* “efsanevi şahsın adı” (Pk. 7. 191).

sarıstama: Cennet, melekütüssema (Pk. 7. 169).

sılam uota: Nuh tufanından önce yere inen ve yeryüzünü yakarak helak ettiğine inanılan göksel ateş (Dilek, 2013: 159).

Sibetiey: *Bert Sibetiey* “pek mübarek pirü pak ruhanilerin unvanı” *Sibetiey buol* “kudsiyeti olmak, kutsiyet kazanmak” (Pk. 7. 271).

sibetieyde-: Bir takım ruhani merasimle kutsiyet kazanmak (Pk. 7. 271).

sölögöy: Hayat veren sütlü gıda. Ürün sölögöy “Karanlığın kahramanı ile çarpışırken zayıflayan kahramanın kuvvet ve enerjisini muhafaza etmek için, ilahların gökten gönderdiği ve şifa bahşettiği bir kudrete malik bulunan beyaz renkli mübarek süt mahsulü” *Ayu sölögöyö* “Allah’ın lütfu olmak hasebiyle sütlü yemek” (Pk. 8. 269).

Sudaar: Bey, efendi, ağa, hakan. *Kün sudaar* “güneş hakan” (Pk, 1945: 296).

Suduy, sucu: *Aan Sucu* “gök kahramanın adı” (Pk. 8. 297).

suor: Karga. Yakut mitolojisinde karga *Uluu Toyon*’un oğludur, bundan dolayı da kutsal kabul edilir. Şaman ayinlerinde dikilen kazıklardan birinin ucuna onun ağaçtan tasviri yapılır (Dilek, 2013: 162).

Suorun: *Xara Sılgılax Xara Suorun-toyon* “ayın sınıfından bir ilah, onun vazifeleri unutulmuştur” (Pk. 8. 343).

sülügey: Kutsal kabul edilen palamut ağacının usaresidir. Bu usare *Ürüñ Ayu Toyon*’un tükürüğü olarak kabul edilir (Dilek, 2013: 163).

Süñ xaan “gökteki ruhun ismi” (Pk. 8. 413).

Süñ-xaan, Süñken-erili, Xomporuun Xotoy-ayı “kuşların hamisi olan tanrı, o kartalın babası sayılır ve kartalı öldüren adamı amansızca tecziye eder, bu gibi adam hora hastalığına benzeyen bir hastalığa tutularak şiddetli ızdıraplar içinde ölür” (Pk, 1945: 396).

Sye: *Ayusıt* ilahesinin kelamının baş sözlerinden biri (Pk. 7. 345)

taptallax: *Tanaraga taptallax* “Tanrının hoşuna giden” (Pk. 9. 65).

tardiahtax, torduohtax: *Tanara ilite tardiahtax-torduohtax* “Tanrının çengelli eli ile” (Pk. 9. 78).

tay: *Ayi taybit hayata* “iyi ruhların uçtukları dağ” (Pk. 9. 17).

Teygen: 2.Anlam: Efsanevi isim. Göğün sakinlerinden biri (Pk. 9. 123).

Tolbonnoox: *Tolbonnoox Toyon* “vaşakları himaye eden ruh” (Pk. 9. 226).

Tolluma: *Kün tolluma* “güneşin kızı olan efsanevi dilberin ismi” (Pk. 9. 229).

Tullay: *Kün tullay uluu toyon*’un dört kızından biri (Pk. 9. 369).

Uhun Curaantaayı Suruksut: Yukarı dünyanın ve tanrıların yasalarını yazar (Dilek, 2013: 189).

Uorukusuoruku: Gök bahadırı *Xardagastay*’ın kölesinin adıdır (Pk. 9. 375).

Uottah Cöhögöy: İnsanlara beyaz tüylü sürüler veren dişil tanrı (Dilek, 2013: 194).

Uranay tuutçu: Kanlı kayaklara malik ve çocuklar vermeye de muktedir olan yabancı geyik ruhu (Pk. 10. 99).

Üöseegi: 2.Anlam: Yukarı ki ruh (Pk. 10. 342).

ürgel: Samanyolu. Gökyüzünün dikişidir veya Tanrının gökyüzünde dolaşarak dünyayı yarattığı zaman orada bıraktığı izlerdir (Dilek, 2013: 200).

3.2.6. Üst Dünyanın Diğer Varlıkları

Üühe Doydu: Gökyüzü dünyası. Bazı destan ve anlatmalarda 3, 7 ve 8 tabakalı olarak düşünülür. Olağanüstü güçlere sahip tanrılar burada bulunur (Dilek, 2013: 202).

Xabiçax: *Xabiçagar xallannaax* “Baş sııklar sahibi olan ruhun sıfatıdır” (Pk. 11. 415).

Xabıdır: *Toğus xallaan xabıdır buoxaturdara* “boylu poslu ve kuru damarlı, dokuz tane gök bahadırı” (Pk, 1945: 307).

Xallaanna-: Göge gitmek (Pk. 11. 466).

Xallaannaagi: Gökte bulunan semavi göklerdeki göge mensup (Pk. 11. 466).

Xaralı: *Xaralı Doxsun* “dağ keçisinin hamisi olan ruh” (Pk, 1945: 335).

Xarayaaççı: Rahim, yardımcı, esirgeyen. *Xarayaaççık aañal* “ölecek adamın canını almaya gelen melek” (Pk, 1945: 336).

Xoluonay: *Xara külük, xaan ösöx Uot Xoluonyay* “bütün üç dünyayı birbirine bağlayan büyük dört yolun ruhları olan dört ilaheden biri” (Pk, 1945: 377).

xopto: 2.Anlam: Kuşun tasviridir ki yukarıda yaşayan ve insanlara delilik ve hastalık iras eden ruh olan *İirer Emeget*'e akraba olan yukarı ki soylar ruhlarından birini temsil eder (Pk.11. 805).

Yukarıda belirttiğimiz alt başlıkların içerisine dahil olmayan ya da görevinden ve isimlerinin bilinmemesinden dolayı konuşlandıramadığımız, Üst Dünya ile ilgili kavram, ruh, tanrı, lakap ve herhangi bir nesne belirten kelimeler çalışmanın bu bölümünde diğer varlıklar olarak belirtilmiş Saha Türkçesi sözlüklerinde 56 adet kelime belirlenmiştir.

3.3. Orta Dünya İyeleri

Orta Dünya, Orhun-Yenisey Yazıtlarında yer, kişi oğlunun yaratıldığı dünya gibi takdim edilmiştir. Orta Dünya Türk mitolojik sistemine göre gök ve yer altı dünyasının etkisi altındadır. Hem iyi gök ruhlarının hem de kötü yeraltı ruhlarının dikkatleri yere, Orta Dünya'ya çevrilmiştir. İyi ve kötü ruhlar arasındaki mücadele, yere sahip olmak ve oradaki insanları kendi etkileri altında tutmak için yapılmaktadır (Bayat, 2007: 55).

İnsanoğlunun yaşamının başladığı ve olağanüstü canlılığın görüldüğü Orta Dünya'da, iye ve sahip anlamına gelen, genellikle “iççi” ve “ıssı” kavramları ile karşılaşılmaktadır.

Kâinatın oluşumu, çeşitlilik ve canlılığının yüz göstermesi üzerine yeryüzünde bulunan her şeyin bir iyesi olduğu düşüncesinden hareketle iyelerle dolu bir alem olan Orta Dünya'da Türk dünyasının yaygın görülen iççileri yer almaktadır. Bu iyeler orman iyesi, su iyesi, ağaç iyesi, dağ iyesi, ağıl iyesi, yol iyesi, ateş iyesi vs. şeklinde adlandırılmaktadır.

Genel ifadeyle Yer-Su iyeleri, tanrıları olarak adlandırmakta olduğumuz Orta Dünya iççileri insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenlemektedirler. Üreme, sağlık, kötülüklerden korunma gibi görevleri bulunmaktadır.

Saha inanç sisteminde Orta Dünya'da insanlara karşı iyi olduğu gibi kötü olan iyeler de bulunmaktadır. Bu kötü iyelerin başında Üör gelmektedir. Üör'ün, yeryüzünde

başıboş dolaşmakta olduğuna ve insanlara kötülük ve hastalık getirmekte olduğuna inanılmaktadır ve farklı lakaplarıyla karşılaşılmaktadır.

Orta Dünya’da kötü iyelerin daha çok insanlara hastalık verdikleri görülmektedir. Bu iyelerin dağ tepeleri, kayalarda konuşlandıkları bilinmektedir. İyi iyelerin ise genellikle koruyucu özellikte oldukları bilinmektedir.

İnsanların iyelerle ve hayvanlarla paylaştıkları Orta Dünya ile ilgili kavramlar, Orta Dünya’nın iyelerinin ve tanrılarının, koruyucu iççilerinin, kötü abaahılarının sıfatlandırmaları ve adlandırmaları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 10 adet kelime belirlenmiştir:

aan: 5.Anlam: *Aan doydu* “İlk diyar, anavatan, kâinat, dünya, kürei –arz; insanların yaşadığı ve nebatata “bitkilere” hayat veren ve gözle görülen Orta Dünya” (Pk, 1945: 52).

buor: *Orto buor* “orta yer ‘toprak’ yani gökle yeraltı arasında Orta Dünyayı teşkil eden bizim kürei arzımız” (Pk, 1945: 136).

daydı, doydu: *Törüt doydu, turuu doydu, iye doydu* “memleket, eyalet, kâinat, yer, âlem; görülen Orta Dünya” *Orto doydu* “fani insanların yaşadığı ve nebatatın çok olduğu dünya”(Pk, 1945: 252).

ıray, aray: Cennet, aydın hayal. *Orta ıray* “Orta Dünya” *Orto tornoy ıray doydu* “ikinci cennet memleketi, yeryüzü cennet, yani yaşadığımız dünya, Orta Dünya” (Pk, 1945: 418).

kuday: *Orto kuday doydu* “açılmış yayılmış Orta Dünya” (Pk, 1945: 552).

Sette bittehteex aan doydu “yedi çemberli, destekli kâinat” (Pk, 1945: 112).

tulaayah: Dolunay üzerinde görünen leke ve gölgeler; Yakut inançlarına göre bu leke ve gölgeler ay tarafından çalınmış yetim bir kızdır (Dilek, 2013: 181).

Uoruku: Gök bahadırı *Hardağastay*’ın kölesinin adıdır. *Suoruku* olarak da bilinir (Dilek, 2013: 192).

Uot Oran: Güney ateş denizinin tanrısı (Dilek, 2013: 194).

uskulax: *Xomporub hotoy ayıttan tuskulax* “iyi uluhiyetin hamî kuş olan eğri gagalı kartalın bakımı altında bulunan” (Pk. 9. 448)

3.3.1. Orta Dünyanın İyi İyeleri

Orta Dünyanın koruyucu, iyi iyelerinin en büyüğü *Aan Alaxsın Xotun* olarak görülmektedir. *Aan Alaxsın Xotun*, tek olmasına rağmen çokluk formunda görülmektedir. Yani her alan her yer onunla ilgilidir ama her alanın ve yerin farklı iyesi bulunmaktadır. *İeyxsit*'in yeryüzünde ki yansıması olarak görülmektedir ve bitkileri, hayvanları, kuşları korumaktadır.

Aan Alaxsın Xotun, iççiler arasında sayılmasına rağmen *ayü* ruhlarının görevlerini de üstlenmektedir.

“Orta Dünyanın en büyük ruhu olan *Aaan Alaxsın Xotun*, iççiler arasında sayılması ve yeryüzünde yaşamasına rağmen *ayü* ruhlarının görevlerine sahiptir. Çocuk doğumları hariç, bütün doğum ve oluşları koruyup himaye eden iyi bir ruhtur. Olongholarda kahramanlara fazla yardım eden varlıktır (Ergun, 2013: 136)

Orta Dünyanın iyi iyelerinden bir diğeri ise “*İeyxsit*” olarak görülmektedir. Sahaların inancında, insanların, atların ve diğeri büyük baş hayvanlarla boynuzlu hayvanların ve köpeklerin koruyucusu olarak görülmekte olan *İeyhsit*, Orta Dünya’da ki kadınların genel adı olarak da bilinmektedir. *İeyhsit*'in bereket ve huzurun temsilcisi olduğuna inanılmaktadır.

Saha inanç sisteminde Orta Dünyanın koruyucu, iyi iyeleri olan iççiler çok fazla olmakla birlikte her yerde görülmektedirler. Bu iyeler orman iyesi, su iyesi, ağaç iyesi, dağ iyesi, ağıl iyesi, yol iyesi, ateş iyesi vs. şeklinde adlandırılmaktadır.

Saha inancına göre, orman iyesi, av bolluğunu, insanların ve hayvanların çoğalmasını barışı, huzuru, sağlığı sağlamaktadır.

Sibirya Türklerinin inanışlarında, genel olarak iyeler diye adlandırılan yer iyeleri, dolayısıyla orman iyeleri de insan formunda tahayyül edilmektedir (Potapov, 2012: 222).

Sahalar, orman ruhunun varlığına inanırlar. Orman ruhu, Saha inanç sisteminin en etkili ruhlarından. Avcıların ve balıkçıların en çok müracaat ettikleri ruhtur. Bir Saha avcısı ava hazırlanırken her şeyden önce orman ruhuna yönelip onun gönlünü almaya çalışır. Bunun için ateşe biraz yağ döker. Sonra dizlerinin üstüne çöker, elini kalbine koyar, ateşe doğru selam verir ve bir alkış söyler. Arkasına bakmadan da oradan ayrılır (Ergun, 2019: 180).

Sahalarda hem orman ve taygalar hem avcı ve balıkçılar hem de onghosutlar genel olarak aynı iye tarafından korunurlar. Orman iyesi olan bu iye, adı “zengin kimse” anlamına gelen *Bayanay/Bayaanay*’dır. *Bayanay*, avcıları ve balıkçıları koruyan orman iyelerinin genel adıdır. İnsanlara avcı bir ihtiyar kılığında görünür. Bu iyenin pek çok sıfatı ve aile ferdi vardır ve bunlar aynı zamanda ata ruhları olarak da kabul görürler. *Bayanay*’ın aile fertleri de iyedir. “Kurumuş orman, karanlık orman, fundalık, ağaç odun, koruluk, kütük ve tuzak, yay ve kiriş gibi av aletleri” gibi ormanın her bir bölümünün ve ormanla bağlantılı her şeyin ayrı ayrı iyesi vardır (Yıldırım, Kalkan, 2018: 173-174; Dilek, 2014: 36-38).

Bayanay, günümüzde Sahaların en fazla hürmet ettiği ruhlardan biridir. Bu saygının bir ifadesi olarak ona, *Toyon Esekke* (Bey Dede) diye hitap edilmektedir. Avcılar ve balıkçılar, bütün başarılarını ona atfederler (Dilek, 2013: 120).

Saha mitolojisinde orman ve tayga iyelerinin onghosutlara ongho söyleme yeteneği bahsettikleri de bilinmektedir.

Saha kültüründe su iyeleri genel olarak “kel, kaşsız, su yosunu elbiseli ihtiyar adam” formunda tasvir edilir. Bazen “ak saçlı ihtiyar kadın veya gök benekli boğa” şeklindedir. Bazen de su iyelerinin evli ve çocuklu olduğundan bahsedilir. Su iyesinin de ateş iyesi gibi Odun’dan türediğine inanılmaktadır. Su iyesinin gücü su ile birlikte bitki, hayvan ve insanlara nüfuz eder; onları yaşatır ve güçlendirir. Su iyesi *İeyexsit* ile bağlantılı kabul edilir. İyeli su canlı sudur (Yıldırım, Kalkan, 2018: 155-156).

Saha Türkçesinde su iyesi için çeşitli adlandırmalar ve sıfatlandırmalar bulunmaktadır.

Sibirya Türk boylarının yaratılış hikayesi ana dünya ağacı ile başlamakta ve anlatılmaktadır. Geleneksel kültürde Türk geleneksel dünya görüşünde kutsallık atfeden ağaçların “tek, ulu, kaba, yalnız, bay” vb. sıfatlar taşıyan versiyonları ana dünya ağacı gibi algılanmakta ve bunlar ana dünya yer, iduk, yer sub iyesinin mekanı olarak ormandan ayrıştırılmaktadır. Ağaç iyesi başlığı altında yaratılışın başında yaratılan ana dünya ağacını sembolize eden kutsal ağaçların iyeleri söz konusudur (Ergun, 2019: 39).

Türk Dünyasında ve Anadolu da ana dünya ağacı için, “ulu ağaç, baş ağaç, hayat ağacı, dünya ağacı, bay kayın, bay terek, ıyık mas, temir terek, luuk mas, iduk mas, aal luuk mas vb. birçok kavram kullanılmaktadır (Ergun, 2005: 293). Ana dünya ağacının

adlandırması farklı olsa da Türk geleneksel kültüründe eşi ve benzeri olmayan, daima canlı kalan, bütün yaratılmışlara hayat kaynağı olan, kökleriyle yer altını, gövdesi ile yeryüzünü ve zirvesiyle gökyüzünü birleştirdiğine inanılan, dallarından akan kutsal sıvı ile bütün canlıları doyurup besleyen, koruyup kollayan, bolluk bereket ve güç veren, aydınlatan, duyan, konuşan ve bütün kainatı kapladığı varsayılan bu ağacın Tanrı tarafından yaratıldığına ve bu ağacın dünya yaratıldığında cennetten gönderilen ilk ağaç olduğuna inanılmaktadır.

Saha Türkçesinde ve Sahaların inancında bu ana dünya ağacı karşımıza cismi anlamda daha çok kayın ağacı olarak çıkmaktadır. Kayın ağacı Sahalar tarafından kutsal sayılmakla birlikte sosyal alanda bir çok durumda kullanılmaktadır. Doğumdan, ölüme, yemeden, içmeğe, kam ayinlerinde kutsal kayın ağacının geleneksel inançlar doğrultusunda bir çok şeyin simgesi olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Kutsal ağaç inancı Saha Türklerinin, kamlık geleneğinde, dua törenlerinde, avcılık geleneklerinde, kurban törenlerinde diğer tüm inanış ve ritüellerde görülmektedir ve kutsal ağaç olan kayın ağacını bu inanışlar içerisinde gereğince kullandıkları bilinmektedir.

Saha Türkçesinde ağaç iyisi için birçok adlandırmalar ve sıfatlandırmalar bulunmaktadır.

Saha olongholarında görülen Orta Dünya iyelerinden birisi de dağ iyesidir. Sahalar, kutsal dağların ruhlarının olduğuna inanırlar. Bu iyeye *Haya İççite* denilir. Saha düşüncesinde “tepe, tümsek, yüksek taş, kayalı yamaç, dağ gibi yüksek yerlerin tümü, alçak yerlere göre daha fazla iyeye sahiptir. Afanasev’e göre dağ iyeleri de Odun’dan türemiştir. Dağ iyeleri genellikle ulu ihtiyar şeklinde görülürler. Dağ iyisi ile bağlantısı olan kişiler tabiatın derin güçlerini bilen kişi olarak kabul edilir (Yıldırım, Kalkan, 2018: 157-159).

Saha Sire’nin güneyinde ve kuzeyinde bulunan iki mukaddes dağın iyelerinin Uraanghay-Sahaları korumak ve yardım etmekle görevli olduğuna inanılmaktadır. İyeli dağ ve tepelerin yardımını temin edebilmek için onlara karşı çok saygılı olmak gerekmektedir (Yıldırım, Kalkan, 2018:157-158).

Saha Türkçesinde çeşitli dağ iyesinin yanında dağ aşığı ve geçidi ruhlarının da isim ve sıfatlandırmalarıyla karşılaşılmaktadır. Dağ ve dağ geçidi adlarının olduğu gibi, Saha

olongholarında yol iyesinin de olduğu ve yol adı ile yol iyesinin adının aynı olduğu görülmektedir. Her yöne giden yolların ayrı ayrı adları olduğu bilinmektedir.

Saha olongholarında görülmekte olan bir diğer iye grubu da ev ruhları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahalar da evin ve evi etrafındaki hami ruhlarının da varlığı görülmektedir. Bunlara ev ruhu anlamına gelen *Cie İççite* adı verilir. Bu iyelerin olmadığı bir ev, kuttan, bereketten, huzur ve güvenden yoksun bir yerdir. Bu nedendir ki, evle birlikte çevresinin hami ruhları, Saha olongholarında önemli bir yere sahiptir (Ergun, 2019: 289).

Cie İççite, kadın olarak tasavvur edilen bir iye olmakla birlikte, her evde bulunan bu küçük ruhun evi koruduğuna inanılmaktadır. Sahalarda evin genel bir iyesinin yanında kimi bölümlerinin de ayrıca iyeleri olduğuna inanılmaktadır. Örneğin çadırın içinde oturmak veya yatmak için ayrılan yer olan *oronun* ayrı bir iyesinin bulunduğu inanılmaktadır (Ergun, 2013: 199).

Saha Türkçesinde çok sayıda ev iyesinin adı ile karşılaşmaktadır.

Ev iyelerinin yanında, insanların yaşadıkları mekanların hemen yanı başlarında yer alan ahır ya da ağıl gibi yerlerde bulunan hayvanların da iyelerinin olduğu görülmektedir. Evin çevresinde yer alan mekanlardan olan ahır ve ağılların iyeleri ev halkının sahip olduğu hayvanların koruyuculuğunu yapmaktadır.

Orta Dünya’da iyeleri arasında bulunan iyelerden biri de ateş iyesi olarak görülmektedir. Sahalarda ateş iyesi *Uot İççite* olarak söylenmektedir.

Ateş ruhu (*Uot iççite*) ak sakallı, konuşkan, sürekli zıplayan bir ihtiyardır. Sürekli fısıldayarak ve çene çalarak neler söylediğini çok az insan anlayabilir; onu şaman ile henüz kulakları insan konuşmasını fark edemeyen küçük çocuklar anlar. Ateşin kendisi ise, çevrede ne konuşulduğunu, nelerin yapıldığını gayet iyi anlıyor; bu yüzden ona hakaret etmek, küfretmek, ona tükürmek veya üzerine işemek tehlikelidir. İyi bir ev sahibesi, evindeki ateşin memnun olmasına çalışır; ateş yardımıyla pişirdiği her şeyin bir parçasını ona atar. Ateşler farklı olabilir: kutsal ateş (*ai out*), onu baygın yatan şamanın üzerinde çakmaktaşı yardımıyla yakarlar. Ulu-Toyon’un yarattığı (*Ulu-Toyon uottördö ongorulah*) bir ateş türü de var. Bu yararlı günlük kullanım ateşidir; ona kurban olarak beyaz tay sunulur. Birde korkunç ateş, “yeraltındaki ihtiyarın yarattığı” (*allara ogonior ongorulah uot iççite*) ve her şeyi yok eden ateş var. Ona kurban olarak sırtı siyah ve çenesi

beyaz tay sunulur. Onun şöminesinde nasıl bir ateş yandığını kimse bilmez, bu yüzden arda bir küçük hediyeler vererek onun gönlünü hoş tutmak gerekir; ateş genellikle içyağı, yağ, kaymak gibi şeyleri sevdiğinden esasen onları ateşin üzerine püskürtürler (Şeroşevsky, 2007: 248-249).

Sahaların bütün işlerine ateşe kurban sunarak başladıkları, doğumdan, ölüme kadar yaşamın her safhasında ateş iyesine kurban sunmayı ihmal etmedikleri görülmektedir. Ateş iyesinin, insanı her türlü tehlikeden koruduğuna, iyilik isteyene daima yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Sahalar ailenin bütün fertlerinin hayatının bu içkiye bağlı olduğuna inanırlar. Ocak iyesi olarak da kabul edilen ateş iyesine saç, yani kurban sunulmazsa o evde huzur ve bereketin olmayacağına inanılır (Ergun, 2019: 274).

Saha Türkçesinde ateş iyesinin çok sayıda sıfatının olduğu görülmektedir.

Orta Dünya’da kâinat yaratıldıktan sonra içinde bulunmakta olan her şeyin bir iyesi, iççisi, koruyucusu olduğunu yukarıda tek tek bahsettiğimiz iye ve iççilerden anlamaktayız. Saha inanç dünyasında Orta Dünya’da en kalabalık iyelerin ateş, ağaç, orman, ev, su iççileri olduğu bilinmektedir ve çok fazla farklı sıfatlarıyla ve isimleriyle karşılaşılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Saha Türkçesi sözlüklerinde 250 adet kelime belirlenmiştir:

Aal: Kutsal ateş, ev ocağı (Sleptsov, 1972: 24).

Aal: Mukaddes, muhafız, koruyucu. *Aal uot* “aile ocağı, aile ateşi, mukaddes ateş” *Aal uhhan, urhan ese* “aile ateşi, ocağı ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 5)

Aalay: *Aan aalay xotun* “yeryüzünde yaşayan ve çocuk doğumu müstesna olmak üzere, bütün neşvünemayı ‘gelişmeyi’ himaye eden iyi ruh” (Pk, 1945: 51).

Aan Doydu İççite: Vatan iyesi. Dişi tasavvur edilen yer iyesi (Dilek, 2013: 4).

Aan Sabağa Xotun: Ateş iyesi *Aan Uloxanı Ehe*’nin eşidir (Dilek, 2013: 4).

Aar: Kutsal, ilahi (Sleptsov, 1972: 24).

Aar: Muhterem, sayın, büyük, mukaddes, ilâhi. *Aar ayu toyon* “Tanrı, bütün ruhların amiri, bütün kâinatın yaratıcısı ve yüce hâkimi, yeryüzü hayatının banisi, yeri ıskâ eden ve bundan dolayı hayvan yemi bolluğunun müsebbibi, yaratanı” (Pk, 1945: 53).

Alaxçın: *Aan Alaxçın* “yer ruhu” (Pk, 1945: 11).

Alp Segeyen: Dişil Bayanay' lardan biridir. *Barılaax Tardar* adı verilen törende kendisine dua edilip niyazda bulunulur; dipsiz ateş denizi iyesinin adlarından biridir (Dilek, 2013: 10).

Alp: *Alp Xandaan, Alp Xandalu* “sanat hamisi, orman ruhlarının adları” (Pk, 1945: 16).

Añaarixsa toyon: Ana toprak kâinat ruhunun adı (Pk, 1945: 22).

Araan arçı xotun: Yer ruhunun lakabı (Pk, 1945: 28).

Ataannaax: Müdafî, hamî, koruyucu. *Ataannaax – möñüönneex aan iye daydı* “kurban verilmediği zaman hoşnutsuzluk izhar eden kâinat annesi” (Pk, 1945: 41).

Atılıka: Su ruhu olan bahadırın adı (Pk, 1945: 41)

Ayaaççı: Halik, yaratıcı. *Silgını ayaaççı* “Atları yaratan, bahşeden” (Pk, 1945: 45).

Ayu buxatura “arı dünya bahadırı, aydınlık âlemin bahadırı” (Pk, 1945: 130).

Ayu: 3.Anlam: Yaratıcılık ve iyilik unsurlarını temsil eden yüksek mahlukların, iyi ruhların, meleklerin, umumi adı; İlâh, tanrı, yaratıcı. *Silgi ayuta* “at sürüsü ilahı” *Ürüñ ayu toyon* “bütün ayı’ların fevkinde olan âli varlık, iyi ruh, kâinatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle evlatlar bahşeden, yerin verimli olmasına, hayvanların artmasına umumi bir tesiri olan beyaz yaratıcı efendi” *Üöse ürüñ ayular* “yüksek beyaz ilahlar” *Ayu xotun* “ilahe” (Pk, 1945: 47).

Baltısax: *Naas baltısax oğóñor* “yaylı kapanla av yapanları himaye eden orman ruhu, yaylı kapan avı hamisi” (Pk, 1945: 64).

Baraahı Süürük: Orman iyeleri olan dokuz kardeşten birinin adı (Dilek, 2013: 30).

Baraan: *Baraan baatır* “Her aile ocağının, alaçığının ilahi” (Pk, 1945: 66).

barılaah tardar: Orman iyesini çağırma töreni (Dilek, 1945: 30).

Barılaax: Her şeye malik manasında olup, balıkçı ve avcılar hamisi olan orman ruhu *Bayanay*’ın lakabı. *Baay barılaax* “su ve balıkçılık ilahesi, dişî ruhtur.” 2.Anlam: Balıkçı ve avcılarını himaye eden *Bayanay* ruhlarından biri (Pk, 1945: 68).

Baxsı, Baksı: Ev sahibi hanım. Cie baxsıta “evin hanımı” (Pk, 1945: 60).

Bayanay: Avcıları ve balıkçıları himaye eden ruhların umumi adı. *Tia bayanaya* “orman bayanay’ı” *Uu bayanaya* “su bayanay’ı” En önemlisi *Baay bayanay* “zengin bayanay, av ve sanat tanrısının umumi ad” (Pk, 1945: 76).

Bayanay: *Bayanay*’ların av esnasında aldıkları adlar; *Battah sağıhax baay barılaax*, *Alp handaan*, *Laas baltısax* (Pk, 1945: 76).

Beçel: *Aan beçel* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 82).

Bıraday, bıriday: *Bıriday bergen* “orman ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 97).

Bırca: *Bırca bıttık* “ateş ruhunun vasfı, ateş ilahları olan yedi kardeşten biri” *Bura bırca* “ateş ruhunun vasfıdır” (Pk, 1945: 97).

Bırcal: *kıra bırcal toyon- bura bırcal xotunlar* “ateş ruhunun vasıfları” (Pk, 1945: 97).

Bodo: *Bodo borbuy* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 114).

Bordo: *Bordo murun* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 119).

Bökönö: *Öndölükü bökönö* “kamburlaşmış dev” *Bayanay* ruhlarının dokuz kardeşlerinden biri” (Pk, 1945: 124).

Buomça: *Buomça xotun* “ilahlara giden yolu muhafaza eden, tanrının lütfuna nail olmaya mâni olan ilahe” (Pk, 1945: 136).

Burğaa Tördö: Tipi, kar tanrısı (Dilek, 2013: 36).

Caralık: *Hatan Caralık* “at bağlamağa mahsus baş kazığın sahibi addolunan ruh” (Pk, 1945: 155).

Cegeyiise: *Cegeyiise – Xopkoyuusa – xotun* “kayın ağacı kabuğundan yapılmış yazlık salaşların baş direklerinin sahibi, ruhu, efsanevi ad” (Pk, 1945: 164).

Cellemey: Yakutsk eyaleti Megin nahiyesinin Balısıt obası eski muhtarının ruhu olup hürmetsizlik göstermemek için ona *Baxsı ayıta* yahut *Baxsı toyono* derler (Pk, 1945: 164).

Cesin: *Cesin Turaaxay* “yol ruhunun adı” (Pk, 1945: 167).

Cie: *Ciede – Baxsula – toyon* “ev sahibi ruhu” (Pk, 1945: 170).

Cierdiile: *Cierdiile – Baxsula – toyon* “ev sahibi ruhu” (Pk, 1945: 171).

Coluo: *Xatan coluo* “ateş ruhunun vasfi” *Moymor coluo* “ateş ruhunun vasfi” *Buxar coluo* “efsanevi bir öküzün adı” (Pk, 1945: 176).

Cösölcüt, Cösölyüt, Cösülcüt, Ceselcit: *Ürüñ – ayu cösölcüttere* “Beyaz yaratıcının hadimleri” (Pk, 1945: 180).

Cukaaki: 2.Anlam: Her hayvan yetiştiren ve besleyen davarcının evinin sol şimal tarafında yaşayan kadın cinsine mensup ruh (Pk, 1945: 181).

Çaaçar: *Çaaçar saalaax* “orman sahibi olan ruh” (Pk. 12. 939).

Çaaçar: *Hatan Çaaçar* “ateş ruhunun vasfi” (Pk, 1945: 202).

Çaaday: *Küccügen çaaday* “ev kutsal ateşinin ruhunun isimlerinden” (Pk. 12. 885).

Çağaan: *Çağaan uot* “ateş ruhunun vasfi” *Xaan çağaan* “ateş tanrıları olan yedi kardeşten birinin adı” *Kün çağaan toyon* “dehşet veren ve güneş misilli çehreli efendi” (Pk, 1945: 192).

Çançık, Çeçik, Çançık: Ateş ruhunun vasıflarından biri (Pk, 1945: 197).

Çaıy: *Mağan Çaıy* “Beyaz yaygaracı *Bayanay*’ın kızlarından birinin adı” (Pk, 1945: 197).

Çegerekey Türgen: Av esnasında on orman ruhundan *bayanay*’lardan birinin adı (Pk, 1945: 206).

Çerçi, Çeççi: *Ayu Alamay Çerçi* “yer ruhu, erkek bir tanrıdır ki kayın ağacı üzerinde yaşar” (Pk, 1945: 209).

Çıçıpka: Dolgan Yakutlarında balık gölünün sahibi olan ruhun, uzun bacaklı bir adam şeklinde yapılmış tasviri (Pk, 1945: 212).

Çıkçaanay: Mukaddes ev ateşi ruhunun ad ve sıfatlarından biri (Pk.12. 1116).

Çoıkkuruun: *Uu Çoıkkuruun* ihtiyar ve onun oğlu *Uukun* su ruhları, bunlar balık pullarıyla giyinirler, kaşları, sakalları, saçları yoktur, su hayvanlarıyla geçinirler, ilkbaharda buzları kırarak birbiri üzerine yığarlar (Pk, 1945: 230).

Çox: *Çox sieççi* “ev ruhu; dizleri öne doğru bükülmüş, arkasız, yuvarlak karınlı, iki tane kocaman kırmızı gözlü, kısa boylu adam kıyafetinde görülür; geceleyin ocak önünde peyda olurken, kömürlere dokunarak hışırtı çıkardığı için ona bu ad verilmiştir” (Pk, 1945: 225).

Çöçüö: *Hatan çöçüö* “ateş ruhunun sıfatı” (Pk, 1945: 234).

Çüçü: Ateşin sahibi olan ruhun sıfatı (Pk. 12. 1108).

Dabı: *Dabı soxxor* “uzaktan yakalayan tek gözlü orman ilahları olan dokuz kardeşten *bayanay*’lardan biri, avcılarının hamisi” (Pk, 1945: 247).

Dabıy: *Dabıy Darxan* “ateş ilahının lakabı” (Pk, 1945: 248).

Darxan tüsüü “ateş ruhunun vasıflarından biri” (Pk, 1945: 251).

Darxan: 2.Anlam: Mürekkep has isimlerin bir kısmı: *Aan – darxan – xotun* “ateş ilahı” *Aan Ulaşanı ese, Tüöne Moşol, Aan – Darxan – xotun* “ot yetişmesini ve çocuk doğumunu himaye eden yer ilahı” (Pk, 1945: 251).

Diebe: *Diebe – Baxsıya – xotun* “ev sahibi ruh” (Pk, 1945: 259).

Dierde: *Cietin iççite Dierde Baxsınat aarıktaax bas bıalaax atur sılğı buolan barılaççı kistiete (mas)* “kadın şamanın ev ruhu *Dierde Bahsınat* yularlı zillerle süslü ayrı dönerek şiddetle kişnedi” *Diebe Baxsıya Xotun, Ciede Baxsıla* (Pk, 1945: 260).

Dobun: *Dobun Soxxor* “orman ruhları olan yedi kardeşten birinin adıdır, bu ruhlar ava mâni olurlar” (Pk, 1945: 260).

Doloo, doluo: *Doluo kım* “ateş ilahının lakabı” (Pk, 1945: 263).

durdalaax: *Sette bit tiriite durdalaax* “ev ruhu hakkında; yedi bit derisinden siperi olan” (Pk, 1945: 268).

Düdük Haan: Yıldırım Tanrısının adlarından biri (Dilek, 2013: 64).

ebe: Çam ağacına veya çam ağacı ormanının ruhuna karşı söylenen saygı sözü. Yakutsk şehrinin yirmi km kuzeyinde Ebe adını taşıyan bir çam ormanı vardır. Yakutlar bu ormanın koruyucusu olan ruhları gücendirmemek için orada çam ağacına “*xarıya*” değil “*ebe*” derler (Dilek, 2013: 65).

ehe: Ayı. Yakutların en çok saygı duyduğu ve kutsadığı hayvanların başında kara ayı gelmektedir. Onlar bu hayvanı korulukların ve ormanların efendisi olarak görürler. Onun adı ehe olarak bilirse de onun bu ada kızdığına inanılır; bu yüzden o, “xox” veya sadece “xara” olarak adlandırılır (Dilek, 2013: 66).

Elbereek: *Hatan elbereek* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 278).

Elik: *Elik Handa* “orman ruhu” (Pk, 1945: 280).

Elip: *Elip Handağay* “yiğit dev, orman ruhu” (Pk, 1945: 280).

Eñil, eñil: *Hatan eñil* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 286).

Erbek: *Baay Bayanay erbex tıasın isitinnerer buollun* “Zengin Bayanay avcılarının hamisi orman ruhu” (Pk, 1945: 288).

Erbes: *Erigir xara Erbes oyuun* “karanlık büyük orman ruhunun adı” (Pk, 1945: 288).

Erbiye: *Ilgın Erbiye* “ateş ruhu olan yedi kardeşten birinin adı” (Pk, 1945: 288).

Ereke-Cereke: Yeşillik ilahları, yer anasının çocukları. *Aan aalay xotun* “onun nefesinden bütün nebatlar yeşeriyor” (Pk, 1945: 291).

Ereli: *Süüñ-xaan Süñken ereli-homporuun xotoy ayı* “kuşları yaratan ilah ve onu temsil eden kartal” (Pk, 1945: 291).

Erelik: *Süünken-erelik-toyon, Süünken-erelik-xotun* “mavi su derinlikleri ruhu olan” (Pk, 1945: 291).

Erigir: *Erigir-xara Erbes oyuun* “büyük ve karanlık ormanın, ruhunun adı” (Pk, 1945: 295).

Erkin: *Suoyon erkin, Suocan erkin* “avlanmaya mâni olan yedi kardeş orman ruhlarından birinin adı” (Pk, 1945: 297).

Esek, esekey, esekiy: *Esekkem!* “Dedeciğim!” “Orman ruhu olan Bayanay’a hitaben söylenir” (Pk, 1945: 297).

Esir kıl: *Esir kullu iñersiyde* “şark dağının ruhu, sahibi, esir kuş gibi bağırdı” (Pk, 1945: 298).

Gınaaççı: *tunnaax gınaaççı* “yaratan, can veren” *Tunnaax- xaramay gınaaççı* “bahşeden” (Pk, 1945: 303).

Hannaah Segelen: Orman ruhlarından birinin adı (Dilek, 2013: 73).

Hollorok İççite: Rüzgâr ve kasırğa ruhudur. Yakutlara göre, rüzgarlar dağlarda uyur ve herhangi bir gürültü ile uyanırlar (Dilek, 2013: 76).

Irdulaax: *İyexsit* iyesinin vasıflarından biri (Pk, 1945: 421).

İççi: Sahip, efendi, toyon, hâkim ruh, muayyen şeylerde ve tabiat tezahüratında bulunan hususi varlıklar. Herhangi bir şeyde bulunan gizli kuvvet, varlık, muhteviyat. İnsanın inkişafı üzerinde müessir olan, bütün eşya ve tabiat tezahüratı hep kendine mahsus bir iççi'ye maliktir, malik olanlar bunlardır; göller, nehirler, su, ağaç, orman, taş, arazi, toprak, her ekin yeri, yol, dağlar, dereler, girdaplar vs. Bazı ev eşyası da iççi'ye maliktir, mesela; süpürge ve ekseriyetle kendilerini yaraladıkları bıçak. Herhangi bir sebeple hareket etmeye ve ses çıkarmaya başlayan eşya bu hareketlerinden dolayı derhal bir iççi'ye malik olmaktadır. Yakutların telakkisine göre, insanın söylediği her kelime, eşya üzerinde müessir olma kuvvetine haizdir ve bundan dolayı da bu sözler herhangi bir vesile ile bu eşyanın muvakkat iççi'si olmaktadır. Ruslardan iktibas edilmeyen herhangi bir demirci aleti de keza kendi bir iççi'sine maliktir. Aynı şey şaman elbisesi vesair aksamı için varittir, mesela; demir parçası, çingiraklar, tef, tokmak. *Ampaar iççite* “ambar ruhu” *Aartık iççite* “dağ geçidi ruhu, bu ruhlara at kılı ve sair eşya kurban olarak sunulmaktadır” *Etiñ iççite* “yıldırım ruhu” *Balağan iççite* “alaçık sahibi, ev perisi” *Bılıt iççite* “bulut ruhu” *Daydı iççite* “bütün kâinatın hâkimi, yer ruhu” *Aan daydı iççite* “vatan sahibi, yer hamisi ilahe” *Aan darhan xotun, Aan alaxçın ve Mañan Mañxalıñ xotun* “kâinat ruhu” *Dalay iççite* “su derinlikleri ruhu” *Mas iççite* “ağaçlar ruhu” *Obot iççite* “aç gözlülük ruhu” *Ot iççite* “ot ruhu” *Ot mas iççite* “nebat ruhu, yeni doğan çocukların hayatta kalıp kalmamalarını bunlar halleder, bu karar daima sabittir ve kimse tarafından bozulamaz” *Samur tolon iççite* “yağmur ve dolu ruhu” *Suol iççite* “yol ruhu” *Sısu iççite* “dereyi idare eden ruh” *Taas iççite* “kaya ruhu” *Tiergen iççite* “ağıl, ahır ruhu” *Tuoy iççite* “çömlekçi toprağı ruhu” *Tia iççite* “orman ruhu” *Tıal iççite* “rüzgâr ruhu” *Uu iççite* “su ruhu” *Uot iççite* “ateş ruhu, aile ocağı ilahı” *Aal not ese iççilere* “her biri ayrı ayrı ad taşıyan yedi kardeş ateş ilahları” *Xaya iççite* “dağ ruhu” (Pk, 1945: 435).

İcegeydeex: *İcegeydeex İyexsit xatın* “ilahe” (Pk, 1945: 437).

İeyexsit: İnsanları, atları, davarları ve köpekleri himaye eden ve onların yaratıcısı addolunan ilahların umumi adı. *Nelbey, Cösögöy, İsegey ve Noruluya* “insanın *ieyexsiti* doğum zamanında yardım eder ve loğusa kadınla yeni doğan çocuğu himaye eder. Bir masalcının sözüne göre; o *Ayusit* ilahenin emriyle doğacak çocuğun canını erkeğin kafa tepesinin ortasından içeriye sokuyor; sonra bu can çiftleşme esnasında kadına geçiyor. İeyexsit’in uzaklaştıkları, terk ettikleri adamların çocuğu olmaz. Yakutlar İeyexsit ilahesini Ayı olarak addederler, hatta onu *Ayusit* diye tesmiye ediyorlar. Fakat onun yaratıcılıkla alakası yoktur ve ancak insana faydalıdır. O insanın hamisidir ve insana daimî iyelik yapan ve ondan ayrılmayan bir ilahedir, insanların dualarını daha büyük ilahelere götürür ve büyük ilahların emirlerini insanlara bildirir; Yakutlar onu beyaz dudaklı yahut gür ve dağınık yeleli aygır, kuğu kuşu, karga, şahin vesaire şekillerde tasvir ederler. İeyexsit insanoğlunun hamisi sayılır, halkın inandığına göre bu ilahe Hristiyanların koruyucu meleğiyle aynıdır, eğer bir kimse bir felaketten kurtulursa Yakutların fikrinde onun yanında *ieyexsit* bulunmuştur. Bazı Yakutların şahadetine göre bugün İeyehsitten murat Hz. Meryem’dir, Yakutlar ona *Nelbey İeyexsit* derler ve onu insanı yaratan sanıyorlar. Onun lakapları; *İlppit ieyexsit hatın, iğtimcileex ieyexsit, iğtimihilleex ergit iileex ieyexsit* ‘terbiye etmekte olan ve iyiliğe sevkeden *ieyexsit*.’ *Xan İeyexsit- Ecen ayı* ‘barış seven ruh.’ *Eyen-İeyexsit Xaam Ayusit* ‘sekiz *Ayusit* ilahenin ablası.’ Bazı müdekkikler doğurma ilahesi olan *Ayusit*’ın yaptığı bütün işleri İeyexsit ilahesine nispet ederler, kadının çocuk doğurma işine kadın cinsine mahsus olan İeyehsit ruh nezaret eder gerek çocuk doğurma kabiliyeti gerek kısırlık tamamıyla onun elindedir. Bu ilahenin belli başlı yardımcısı ebe kadın olup çocuk doğuran kadın devamlı ve fazla ağrılar çektiği zaman; İeyehsit yardım et! Diye müracaat eder. Üçüncü gün loğusanın evinde teşyi etme merasimi yapılır, bunun için loğusanın evinde bütün kadınlar toplanır, evin toprak döşemesi üzerinde çıralardan ateş yakarlar ve başlarına yüksek kapaklar giyip bu ateşin etrafında otururlar, sonra ateşe yağ dökerler, yağın kalan kısmını yüzlerine sürer ve el çırparak kahkaha ile gülerler. Ateşten hâsıl olan dumana dair kurnaz ebe izahat vererek İeyehsit’in gelecek sene de bir yavru vadettiğini söyler” (Pk, 1945: 440).

İeyexsit: Tanrıçaların genel adı (Sleptsov, 1972: 160).

İliesey: Orman ecinnisi. *İliesey böğö* “orman ruhlarının en kuvvetlisi” (Pk, 1945: 444).

Keskil: *Barılı keskil* “orman ruhu olan Bayanay’ın lakabı” (Pk, 1945: 484).

Kilbadasın: *Kilbadasın kus* “ot ruhu olan kızın adı” (Pk, 1945: 494).

Kılısıt: *Çocu Kılısıt* “bayanay denilen dokuz ruh kardeşten biri” (Pk, 1945: 496).

Kıptıy: Makas. Kız çocuğunun ruhunu temsil eder (Dilek, 2013: 101).

Kıra: *Kıra bircal toyon* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 499).

Kırıa: *Kırıa Battax* “ateş sahibi olan ruhun vasıflarından biri” (Pk, 1945: 504).

Kırıu: Kırıu töbö “ateş ruhunun vasfı” *Kırıu tüös kıptıy buut kira çohçoy udagan* “kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 505).

Kırık, kırık: *Kırık töbö* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 504).

Kırıktaax: *Kırıktaax kısıl ünüü* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 504).

Kırıl tüsümet: Ateş vasfı. Ateş ruhu olan yedi kardeşten birinin adı (Pk, 1945: 504).

Kilbien: *Mañan kilbien xotun* “alaçuk sahibi olan ruhun adı” (Pk, 1945: 520).

Köğölçör: *Küöne köğölçör* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 532).

Kömör Sıttık: Kömür yastığı; ateş iyesinin adlarından biri (Dilek, 2013: 111).

Kubuçax: *Kubuçağar kulannaax* “alaçuğun esas direklerinin sahibi olan ruhun vasfı” (Pk, 1945: 551).

Kupsuyuku: Adın bir parçası. *Obun tomtoy uot kupsuyuku* “ateşli deniz ruhunun adı, dişi ruh cinsinden” (Pk, 1945: 565).

Kurağatçı, Kurağaççı: 4.Anlam: İsmin bir parçası. *Kurağaççı süürük* “avcılara av gönderen orman ruhu kardeşlerden biri” *Kurağatçı doxsun* “kula at cinsini bahşeden ilahın adı” (Pk, 1945: 565).

Kuralay bargaen “avda isabetli atışı temin eden sanat ve av ilahı” *Kuralay süürük* “kula at cinsini bahşeden ilahın adı” (Pk, 1945: 565).

Kurulay bergan “orman ruhu olan kardeşlerden birinin adı” *Onoğos bergan* “orman ruhu, *Baay Bayanay*’ın vasıflarından biri” (Pk, 1945: 85).

Kustuk: *Kustuk tarbah* “orman ruhları, dokuz kardeşten birisinin adı” (Pk, 1945: 570).

Kuturuk: *Tüpte kuduruk* “Yakut alaçuğunun esas direği ruhunun ve efsanevi *Cebe baaba* kadının lakabı” (Pk, 1945: 573).

kuudralaax: *Ayuttan Tañarattan ojouulaax kuudralaax sette salaalaax mas* “Tanrı tarafından muayyen bir vazifesi olan yedi dallı kıvrıkcık ağaç” (Pk, 1945: 575).

Kübeyixse: *Kün-Kübeyixse hatın* “kâinatın ruhu olan *Añaarihsa toyon*’un karısı olan yüksek hürmetli güneş hanımefendi” (Pk, 1945: 576).

Külük: *Sıraana Külük* “orman ruhu, dokuz yahut on kardeşten birinin ismidir bu ruh *balık bayanaya* yani balık ruhu addolunur” (Pk, 1945: 580).

Kündül: *Kündül – çağa*an “ateş ilahları olan yedi kardeşin birisinin ismi” (Pk, 1945: 582).

Küöne: *Küöne köğölçör* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 587).

Küötçüt Kökönöy: *Bayanay* ‘lardan birinin adı (Dilek, 2013: 120).

Küre: *Küre Çağa*an “ateş ilahları olan yedi kardeşten birinin adı” (Pk, 1945: 590).

Küskel: *Mağan küskel* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 593).

Küskem: *Mağan Küskem xotun* “kımız işret âlemi için kullanılan bütün takımların sahibi olan ruh” (Pk, 1945: 593).

Laas baltisaax: Sanatkârları himaye eden o *bayanay*’dan birinin adı. Kendi kendine işleyen bir nevi kapanla avcılık yapanları himaye eden orman ruhunun adı” (Pk, 1945: 602).

Luuk: *Uluu aal luuk mas* “yerin ortasında biten efsanevi ağaç. Bu ağacın sahibi olan ruha, oğlunu veya kızını evlendirmek isteyenler, onların akıbetlerine dair sualler sormak üzere hediyeler vererek müracaat ederlerdi, bu ruh bunlara kadın şeklinde gözükdü ve eğer hediyelerle tatmin edilmiş ise yarıya kadar gözükererek ve apaçık konuşarak suallere cevap verirdi” (Pk, 1945: 609).

Mağan Mañxalın xotun “alaçuk sahibi ruh” (Pk, 1945: 616).

Mas Erilik: Orman ruhları *Baay Bayanay* ve onun *Uoralay Çutçut* ve *Merilii Bergen* adlı oğullarının şerefine iyi bir avdan sonra avcılar tarafından yapılan tahta tasvir;

bu tasvire inek kanı sürülür ve önünde çömelerek zıplanır. Bu zıplama esnasında “inayet kâr ol” sözünü tekrarlar (Dilek, 2013: 125).

Miçik: *Aan miçik xotun* “kâinat ruhunun adı” (Pk, 1945: 633).

Miçil: *Asharuma Miçil xotun* “vatan sahibi ruh” (Pk, 1945: 633).

Moşol: *Tüöne moşol* “ateş ilahı” (Pk, 1945: 639).

Mosol: Bir ruhun adı ki bunun oğulları ve kızları şimali şarkide Orta Dünyanın kenarında yaşamaktadır ve avcılığa mâni olmaktadır. Onları efsunlarda çağırıyorlar fakat orman sahibi ruhlarla hiçbir münasebetleri yoktur (Pk, 1945: 641).

Moymor: *Moymor coluo* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 641).

Ñaacay Baraan Ayuhıt: Kadınların doğumlarını kolaylaştıran ruh (Dilek, 2013: 131).

Ñaacay: *Ñaacay-Baraan- Ayusıt-xotun* “kadınların kolaylıkla çocuk doğurmasına yardım eden ilahe” (Pk. 6. 356).

Ñaacı: 3.Anlam: Ev ecinnisi. *Ñaacı canha* “mevaşi ahırının ecinnisi” *Ñaacı xotun* “şamanlarda *Ñaacı cahhan*, *Ñaacı darhan xotun* boynuzlu hayvanlar hamisi; *Ulu Toyon*’un kızı, hayvanlara karşı oynadığı rol tıpkı *Ayusıt* ve *İeyexsit*’in insanlara karşı oynadığı rol gibidir, işte bundan dolayı buna süsüsü *Ayusıta*, süsüsü *ieyexsite* denir. Orta Dünya’da yaşar (Pk. 6. 356-357).

Ñaadyı, naacı, ñaacı: Ev sahibi, hayvan beslenen her evde bulunan ruh; “bazen bir şeyle rahatsız edilirse zarar verir” (Pk. 6. 356).

Ñacı – Ñanha “sığır ahırının sahibi, ruhu” (Pk. 6. 5).

Ñaha: *Ñaha-Xarahsın-Ñılın- kuo- gamçay- ñaacı* “yurdun direği altında büyümüş, yedi bitin derisi ile perdelenmiş, esas evin ruhu (Pk. 6. 374).

Nalbeğelcin: *Sette suol Ayusıt ijete buolbut Nelbeğelcin Ayusıt* “yedi sınıf doğurma ilahelerinin anası olmuş olan, ilahe” (Pk. 6. 45).

Ñanha: *Nacı Ñanha* “mevaşi ahır sahibi, ruh (Pk. 6. 371).

Nas baltısax ogoñor “ağaç kapan ile çalışmanın hamisi olan orman ruhunun adıdır. *Çarkan Bayanay* “ağaç kapanın Bayanayı.” Bu *Bay Bayanay* ailesi efradının en

küçük ve en zayıfıdır çünkü ağaç kapana av hayvanlarının ancak ufak tefekleri yakalanır (Pk. 6. 31).

Nây: *Nay xara buruo tölönnöx yalım* “ateş ruhu hakkında: döne döne yukarıya çıkan dumandan ibaret” (Pk. 6. 6).

Nek Sağınyax: Tavşanları avcının önüne doğru süren bayanay’lardan birine verilen ad (Dilek, 2013: 129).

Nek: *Nek Berğese* “Bay Bayanay’ın ad ve unvanı. *Nek sagınyax* “tavşanları arbaletin önüne süren bayanaylardan birinin adı (Pk. 6. 37).

Nelben: *Agam caxtar Ayusita Nelben- Ayusit* “yaşlı kadınların hamisi ilahe Nelben” (Pk. 6. 45).

Nelbey İyehsit: İnsanların çoğalmasına yardım eden dişil koruyucu ruh (Dilek, 2013: 129).

Nelbey: *Nelbey ayı kubey xotun ije* “herkes tarafından tanınmış ve hürmet hakkı olan hanım ana, ilahe.” *Nelbey İyehsit* “insanların çoğalmasına yardım eden ilahe. Hz. Meryem’in karşılığı (Pk. 6. 45).

Nelegelcin, Nelegelyın: *Eder caxtar ieyexsite buolbut ... Nelegelcin – İyexsit* “genç kadınların hamisi olmuş olan.” *Nelegelcin Sien Xotoy Ayusit* “Ayusit ruhlardan biri” (Pk. 6. 40).

Nelemeycin: *Eder caxtar ieyexsite buolbut ... Nelemeycin – İyexsit* “genç kadınların hamisi olmuş olan” (Pk. 6. 42).

Ñılaxsın: *Mas iççite Ñılaxsın- uol* “ağaçlara memur ruh, Yassı yüzlü delikanlı”(Pk. 6. 425)

Niçiri: *Niçiri Bay İyexsit* “dağ geçidinin sahibi olan ruh”(Pk. 6. 353).

Nonsolun: *Doydu iççite Toyon Nonsolun* “mahallin ruhu, Nonsolun Efendi” (Pk. 6. 444).

Noruluya: *Noruluya İyexsit* “Köpeklerin çoğalmasını himaye eden ilahe” (Pk. 6. 445).

Nuo: *Ölü nuo balığa* “ölüm balığı.” *Arsan Duolay Buor Magalay* adlı ruha tabi olan balık ruh (Pk, 1945: 457).

Ocunas: *Orto doydu ocunastara* “Orta Dünya’da en birinciler” (Pk. 6. 209).

Oduñça botur “orman ruhlarından birinin adı” (Pk. 6. 207).

Ogo: *Ayu ogoto* “iyilik ruhunun yavrusu, tanrı yavrusu, menşei ayı olan semavi bir vücut, insan çocuğu.” Oruk mas “kısır kadın üzerine oturtularak şamanın okuduğu dualardan sonra doğan çocuk” (Pk. 6. 194).

Ogus: *Borukuot ogusa* “kışkı temsil eden öküz şeklinde ve hayır ilahları zümresine mensup bir ruh” (Pk. 6. 200).

Onogos: *Onogos bergen* “Orman ruhlarından Bay bayanay’ın sıfatı” (Pk. 6. 266).

Onoğos Bergen: *Baay Bayanay*’ın vasıflarından biri (Dilek, 2013: 136).

Or: *Oroyburay- or- casın* “yıldırım ilahı” (Pk. 6. 292).

Oroy Buray: Yıldırım tanrısının isimlerinden biri (Dilek, 2013: 136).

Oroy: *Oroy- buray* “yıldırım ilahının isimlerinden biri” (Pk. 6. 306).

Osoh: *Xotun osox irçite buolbut Bucuğuy butur toyon* “soba sahibi ruh” (Pk. 6. 327).

Ot Mas İççite: Ağaçların ve otların ruhları. Çok küçük ve zararsızdırlar, otlar arasında ve yapraklar altında yaşarlar. İyi bir olay yaklaştığında bundan haberdar olurlar. Felaketi ise önceden sezip rahatsızlık duyarak insanları uyarırlar. Boyutları küçük sayıları ise oldukça fazladır. Şekil olarak küçük insanlara benzerler (Dilek, 2013: 142).

Öndölükü: *Öndölükü bökönö* “Bayanay ruhlardan dokuz kardeşten biri” (Pk. 6. 408).

Sabaga: *An Sabaga hatin* “mukaddes ateşin ruhu” *An Sabaga* “ateş ruhu” (Pk. 7. 301).

Sagınyax: *Battax Sagınyax* “orman perisi *Bay Bayanay*’ın lakaplarından biridir” *Xahai Sagınyax* “ateş perisinin lakabıdır” (Pk. 7. 322).

Samur Tolon İççite: Yağmur ve dolu ruhu (Dilek, 2013: 156).

Sarcana-Baatır “Bayanaylardan birisi; *hannığan* denilen de odur, yani o öyle bir ruhtur ki kızana sanattaki muvaffakiyet durur (Pk. 7. 160).

Sarı Narahın: Dokuz *Bayanay* “ruh kardeşlerin” kız kardeşlerinden birinin adı (Dilek, 2013: 156).

Sarı: *Bayanay*’lardan birisi olan *Alıp Seğeyen*’in lakabı. *Sarı Narahın* “Dokuz *Bayanay* ruh kardeşlerin hemşirelerinden biri” (Pk. 7. 164).

Sarıtıy: Bay *Bayanay*’ın adı veya lakabı (Pk. 7. 168).

Segmelcin- udagan “*Ürgel toyon*’un kızı” (Pk 7. 207).

Seğeyen: *Alıp Seğeyen* “kadın bayanaylardan olup ‘*Barılah tardar*’ merasiminde kendisine niyaz ederler” *Sayıp Seğeyen* “Bay *Bayanay*ın hizmetçilerinden bekçi köpeğini salıveren kadın” (Pk. 7. 203).

Serge İççite: Evin, yerin yurdun ve kut sürlerin koruyucusu olarak kabul edilen iye (Dilek, 2013: 158).

Sırana: *Sıranda Sürük* “Bay *Bayanay*’ın adı veya vasfı” (Pk. 8. 319).

Sırınay: *Sırınay kısı* “orman ruhlarından biri” (Pk. 8. 331).

Sıttık: *Kömör sıttık* “ateşi temsil eden ruhun vasıflarından biri” (Pk. 8. 353).

Sinken: *Sinken Epilik* “dağ silsilesindeki kara orman ruhunun adı” (Pk. 7. 315).

Sololox: *Sololox toyon* “memur efendi” (Pk. 8. 43).

Sögölön: *Xaannax Sögölön* “bayanay orman ruhlarından yedi kardeşten birinin adı” (Pk. 8. 263).

Sögölönnöox: *Xaanaax Sögölönnööh* “kanlı minderi olan orman ruhu hakkında” (Pk, 1945: 264).

Sökölönnöox: Toplanmış sofrası yağmur damlalarının asıldığı kayın ormanı olan *Bay Bayanay* (Pk. 8. 266).

Sökso: *Xannaax söksölöox* “ağaç dallarından kanlı minderi olan *Bay Bayanay*” (Pk. 8. 266).

Sörönnüöhey: *Alıp Sörönnüöhey Usuutuma* “ateş deniz ruhunun adı” (Pk. 8. 277).

Sösüökke: Ev perisi (Pk. 8. 282).

Subaydaan: Hayvan kanına düşkün olan Bayanay kardeş ruhların iki kız kardeşinden biri (Dilek, 2013: 161).

Subaydaan: *Itik subaydaan* “Bayanay kardeş ruhların iki kız kardeşinden biri” (Pk. 8. 288).

Sulkun Ekin: Avcılığı himaye eden orman ruhu Bayanay’lardan birinin adı (Dilek, 2013: 161).

Suoduya: *Hatan suoduya* “yedi ateş kardeş ilahlarından birisinin adı” (Pk. 8. 330).

Suol iççite: Yol iyesi (Dilek, 2013: 161).

Suorgan: *Köbörünyük suorgan* “ateş ruhunun lakaplarından biri” (Pk. 8. 340).

Suoyon erkin: Avlanmaya mâni olan yedi kardeş orman ruhlarından birinin adı (Dilek, 2013: 162).

Süğe: *Süğe toyon* “üç mühim ilahın ikincisi” *Sürdeh Süğe* “yıldırım ilahının en mühim ismi” *Sürdeh-kepteeh-suğe-buray-toyon* “yıldırım ilahının yedi isminden biri yahut bazılarının fikrinde yıldırım ilahları olan yedi kardeşin birinin adı” *Sürük Süğe toyon* “sürüler ilahı” (Pk. 8. 384).

Süllüküün: Su perisi (Dilek, 2013: 163).

Süñ: *Süñ caasin* “yıldırım ilahının adı” (Pk. 8. 413).

Sürdeex: *Sürdeex Süğe-toyon* “yıldırım ilahı” (Pk, 1945: 437).

Süürük Barankı: Orman iyesine at vazifesi gören karacaya verilen isim (Dilek, 2013: 166).

Süürük: *Baraahı Süürük* “orman ruhlarından dokuz kardeşten birinin ismi” (Pk. 8. 440).

Taas İççite: Kaya iyesi (Dilek, 2013: 171).

Tele: *Tele mogoy* “ateş ilahesinin ünvanı” (Pk. 9. 126).

Teliyerime: *Tellex teliyerime* “Bayanay hemşirelerinin birinin adı” (Pk. 9. 133).

Temiyeriye, tebiyeriye: Ateş ilahının ünvanı. (Pk. 9. 139)

Teppese buray “orman perisi, tilkilerin koruyucusu” (Pk. 9. 145).

Tıa Bayanaya: Orman ruhu (Dilek, 2013: 176).

Tıal iççite: Rüzgâr iyesi (Dilek, 2013: 176).

Tıga bitirus “yedi kardeş orman ruhlarından *Bayanay*’lardan biri ve avcılık san’ati hamisi” (Pk, 1945: 102).

Tığa Bıtırıs: Yedi kardeş olan orman ruhlarından birinin adı (Dilek, 2013: 176).

Tıl iççite: Sözün iyesi, sözün sahibi olan ruh. Söylenilen söz kutsal bir kuşa dönüşür ve sözün ulaşması gereken yere uçarak sözü hikâye eder. Masallarda Orta Dünyanın bahadırı tarafından söylenen söz, genç bir aygıra dönüşerek sözü bütün göklere yaymak için yüce dünyaya uçar ve nihayet Aşağı Dünyaya ise kudurmuş bir boğa kılığında iner (Dilek, 2013: 176).

Tınıraxan: *Tınıraxan bısıy* “*Bayanay* orman ruhlarından dokuz kardeşten biri” (Pk. 9. 541).

Tınna-: *Tırım uotu tinnabit* “çok zayıf ışık veren ateşi canlandıran ateş ruhu” (Pk. 9. 537).

Tırat, tırax: *Ülle ürüyelın tıllar tıratın ebelerim iççilere* “benim bütün belli mahallerimin dolan derelerin ve nehirlerin sahip ruhları” (Pk. 9. 543).

Tiergen iççite: Ağıl, ahır iyesi (Dilek, 2013: 177).

Timir Tıgydan: *Bara Xaan Toyon*’un kızıdır. Erkek kardeşi *Nörüye Xabıhırla* ve *Uluu Toyon*’un kızlarından *Eles Xara* veya *Kün Tullay*’ın çocukları doğarken, onun şaman olup olmayacağına dair hüküm vermek için ortaya çıkar (Dilek, 2013: 177).

Tolonnoox: *Tolonnoox torooskoloox* “ateş ilahının unvanı” (Pk. 9. 232)

Tonuolyut: *Tonuolyut-bergen* “dokuz kardeş olan orman perilerinin birinin adı” (Pk. 9. 257).

Töbö: *Kırık töbö* “ateş ilahının vasfı” (Pk. 9. 293).

Töböt: *Töböt bayanay* “kırmızı tilki kırmızı sincap ilahının adı” (Pk. 9. 294).

Tögürük Tellex: Yuvarlak etek anlamında olup dişil Bayanaylardan *Tuoruçut Erkin*’in sıfatlarından biridir (Dilek, 2013: 179).

Tönürgesteex: *Tönürgesteex esekeen* “dağ horozlarının hamisi olan ruh” (Pk. 9. 324).

Töjürgesteeh Ehekeen: Dağ horozlarının koruyucusu olan ruh (Dilek, 2013: 180).

Tösö Kırık töösö “ateş perisinin unvanı (Pk. 9. 345)

Tumus: *Tumus bayanay* “çaylağın hamisi olan ruh” (Pk. 9. 388).

Tuonhaanı Bootur: Kara orman perisi (Dilek, 2013: 181).

Tuonxaanı bootur “tepedeki kara ormanın perisi” (Pk. 9. 407).

Tuorçut Erkin: Dişil orman ruhlarından biri. İş yapılırken ateşin sönmemesi için onun adına ateşe saç yapılır (Dilek, 2013: 181).

Tuorçut: Dişi orman ruhlarından birisi (Pk. 9. 414).

Tuos: *Tuos kesex* “bay bayanayın sıfatların biridir” (Pk. 9. 415).

Tutulu: *Baydan tutulu* “orman ruhu *Bayanay*’ın sıfatı” (Pk. 9. 459).

Tünül Bögö: Ev mukaddes ateşi ruhunun isimlerinden (Pk. 9. 482).

Tüönem oyun: Orman ruhunun sıfatı (Pk. 9. 490).

Tüpte: *Tüpte buray arat* “deniz ruhu olan kuşun ismi” (Pk. 9. 498).

Türbüön: *Türbüön olox urs* “baş sığırın sahibi olan ruhun sıfatı” (Pk. 9. 500).

Tütüm telleh: Dipsiz ateş denizinin dişil ruhunun lakabı (Dilek, 2013: 187).

Ukulan: Su tanrısı, balıkçıların züğürt lakin gamsız şen ve güler yüzlü tanrısı. Ona şaman vasıtası ile iki yaşında olan kara öküzçük kurban edilir. *Ukulan Toyon, Ukulan Ayu* “Balıkçıların koruyucu tanrısıdır. Bütün serveti balıklardan ibarettir. Suda yaşar balık avlayanlara yardım eder. Suyun temiz kalmasını balığın üreyip çoğalmasını sağlar (Pk. 10. 22).

Ukuun: Su ruhu. *Uu Çonkuruun*’un oğludur. Yazları karaya çıkar ve kasırgaya dönüşerek dolaşır (Dilek, 2013: 189).

Uluu Aal Luuk Mas: Mitik hayat ağacı. İnanişe göre yerin ortasında biten efsanevi ve kutlu hayat ağacıdır, evrenin merkezinde yer alır ve sekiz dallıdır. Üst ucu

kutup yıldızlara kadar uzanır, kökleri ise yeraltına kadar iner. Yeraltından tekrar yeryüzüne dönen dallarından sızan özsuyun bir göl oluşturduğunu, bu sudan içenlerin gençleştiğine, hastaların ise şifa bulduğuna inanılır. Ayrıca bu ağacın dallarında şamanlarının ruhlarının eğitildiği çok sayıda kuş yuvaları varmış (Dilek, 2013: 190).

Uolaxaan: Yıldırım tanrısı adlarından biridir (Pk. 10. 69).

Uoraan: *Uot uoraan* “cenup denizinin ruhu ve tanrısı (Pk. 10. 80).

Uoralay Çutçut: *Baay Bayanay*’ın oğullarından biridir, ormanda yaşar ve avcılara değerli hayvanlar verir (Dilek, 2013: 192).

Uoralay çutçut: *Bay Bayanay* oğullarından biridir. Ormanda yaşar ve avcılara kıymetli yabancı hayvanlar verir (Pk. 10. 79).

Uorda Caahn: Ateş ruhunun sıfatlarından biri (Dilek, 2013: 192).

Uorda: *Uorda caasin* “ateş ruhunun vafıdır” (Pk.10. 83)

Uot: *Ayi uot* “Kutsal ateştir ki onu baygın yatan şamanın üzerine” (Pk. 10. 90).

Usuutuma: *Alıp Sörönnüöhëy Uot Usuutuma* “ateş denizinin ruhudur” (Pk. 10. 272).

Uu Bayanaya: Su ruhu (Dilek, 2013: 194).

Uu iççite: Su iyisi. Balığı ve suyu korur. Kirletmek veya başka bir suretle suya zarar verenlere karşı kinlenir (Dilek, 2013: 194).

Xabdiy, Xabcıy: *Hacı bootur* “bahadır, orman ruhlarından birinin adı” (Pk. 11. 406).

Xabiçax: *Xabiçağar hallanaax* “kulübedeki baş sırtıklar sahibi olan ruhun sıfatıdır” (Pk, 1945: 307).

Xacıray-: *Bayanay xacırayar, Bayanay hannar* (Pk. 11. 425).

Xalcas Bergen: Av ruhları nezdinde öteye beriye gönderilen kızlardan biri (Pk. 11. 486).

Xaluktay: *Xaan xaluktay* “kayaların sahibi olan ruh” (Pk. 11. 479).

Xoñkuru: Ateş ruhu (Pk. 11. 793).

Xoynorus: Ahırın sahibi olan ruhun adı. *Xoynorus Xotun* (Pk.11.795).

Xoņsorukaan: Ahır ruhu (Pk. 11. 799).

Xotoy: *Xotoy Büürge* “ateş ruhu” (Pk, 1945: 396).

3.3.2. Orta Dünyanın Kötü İyeleri

Sahaların inançlarına göre yeryüzünde iyi niyetli olduğu kadar kötü niyetli de olabilen iyeler bulunmaktadır. Bu iyelerin başında “Üör” gelmektedir. Bazı kişilerin öldükten sonra ruhlarının yeryüzünde başıboş gezdiklerine ve insanlara kötülük ve hastalık getirdiklerine inanılmaktadır, bu iyelere “üör” adı verilmektedir.

Yakut inançlarında ölen insanların bir bölümünün dönüştüğü olağan dışı varlıklar olan *üör*ler, önemli yer tutmaktaydı. Onlar, insanları rahatsız eder, çeşitli hastalık ve felaketler gönderirlerdi. Yakut inançlarına göre insan öldükten sonra ölümler ülkesine göç eder ve başka dünyaya ait olduğundan yeryüzüne sadece kötü ruh *üör* şeklinde gelebilirdi. Yakutlar, zekâ özürllülerle, cinayete kurban gidenlerin ve intihar edenlerin ve ayrıca büyücülerin *üör* ruhuna dönüştüklerine inanırlardı. Zekâ özürllü çocuklar, kadının kötü ruhlarla ilişkisi sonucu doğdukları ve normal ölü olamayacakları için *üör* ruhuna dönüşürlerdi. Katledilen insanlar, mutsuzluklarının öcünü almak için *üör* olurlardı. İntihar, insan ruhunun kötü ruhlar tarafından kaçırılması olarak açıklanmaktaydı. Yakut inancına göre büyücüler, insanların asla sahip olamayacakları ve sadece ruhlara özgü olan olağanüstü yeteneklere sahip kişilerdir. Bu nedenler onların da *üör* olabileceğine inanılırdı. Nihayet en kudretli *üör*, ölen şamanların ruhları olurdu (Alekseyev, 2013: 82-83).

Üör adı verilen kötü ruhların oluşma nedeni olarak doğal olmayan ölüm gösterilmektedir. *Üör* inancı hastalıkla bütünleşmiş bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır (Duranlı, 2008: 18-19).

Üör'lerin yanında Orta Dünya'da insanlara çeşitli hastalıklar getirmekte olan *abaahı* 'ların da yaşadıklarına inanılmaktadır. Bu ruhların yeryüzünde bataklıklarda ve karanlık sık ormanlıklarda yaşadıkları bilinmektedir.

Saha inanç sisteminde genel olarak Orta Dünya'da hastalık gönderen kötü iyeler karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümün de Orta Dünya'da karşımıza çıkmakta

olan üör ve abaahı kötü ruhlarının farklı sıfatları ve adları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 20 adet kelime belirlenmiştir:

Altan: 4.Anlam: mürekkep isimler teşkil eder. *Altan sabaray toyon* “insanlara salgın hastalık gönderen ruh” *Altan Sabaray xotun* “yerin hanımefendisidir” (Pk, 1945: 18).

Baxsı, Baksı: 2.Anlam: Mürekkep adların bir parçası. *Kıday Baxsı* yahut *Kıday Baksı toyon* “sekiz yeraltı ilah soylarından birisinin reisi” Yakutlarda demircilerin hamisi addettikleri kötü ruhun adı (Pk, 1945: 60). 4.Anlam: *Baxsı ayuta* yahut *Baxsı toyono* “İnsanları akıl ve muhakemeden mahrum eden Bahsı obası eski muhtarının ruhu.”

Bayağal abaahıta: Deniz abaahısı, deniz hükümdarı (Dilek, 2013: 31).

Beki Uoraan: Orta Dünyanın kuzeyinde veya yeraltında yaşayan abaahılardandır. Musallat oldukları kişilerin toprak kut'unu yer. Kişinin kemiklerini zayıflatır, kemik erimesi hastalığını musallat eder (Dilek, 2013: 32).

Bitıktaax: *Bitıktaax oğonor* “sakallı ihtiyar, iblis *oğonor* olup Orta Dünya'da yaşayan ve muhtelif hastalık ve felaket getiren kuyruklu şeytan” (Pk, 1945: 102).

Bosol: Mana, engel. *Bosol toyon* “ilahlara giden yola muhafaza eden veya tanrının inayetine erişmeğe mâni olan ilah” (Pk, 1945: 122).

Buolun: *Buolun kütür östöox* “serbest şerir ruhu” (Pk, 1945: 136).

Buor Malaxay toyon ve Buor Malaxay xotun “insanlara muhtelif hastalıklar ve bilhassa ölüm gönderen cinler” (Pk, 1945: 136).

Caraar: Şerir ruh. İnsanın yanından ayrılmayan ve ona işlerinde zarar veren ruhlardan olmalıdır (Pk, 1945: 156).

Coxsogon: *Coxsoğon uola Kines* “insan ve hayvanlara hastalık gönderen, kıtlık vs. nin müsebbibi şerir ruhlardan birinin adı” (Pk, 1945: 175).

İtçi, irçi, iççi: Sahibi, maliki. Cin yahut binaların gözükmeyen hayali sahibi (Pk, 1945: 458).

Kahtan Buuray Toyon: Göğün güneyinde bulunur. Bel bükülmesi ve kamburluk hastalıklarını gönderir. Güç bakımından sadece *Uluu Toyon*'dan geri kalır. Ona beyaz akıtmalı doru atlar kurban olarak sunulur (Dilek, 2013: 89).

Körö, Kere: *Körö ubasalaax xotun* “baş ağrısı, iç ağrıları, kemik ağrıları vs. gönderen ruh, bir zamanlar Bayagantay nahiyesinde oturan bir Yakut kadının adı idi” (Pk, 1945: 543).

Mağan Sılgılaah: Oğulları bazen yere inip rezalet yapan bir ruhun adıdır. Bunlar kızları iğfal edip, kadınları baştan çıkarırlar. Böyle durumlarda kara şamandan yardım almak gerekir. O da yaptığı ayinle bunları def eder. Ak şaman ise tiksindiğinden bu işlerle ilgilenmez (Dilek, 2013: 125).

Muğ Sınalıkı: Orta Dünyanın kuzeyinde veya yeraltında yaşayan abaahlıdandır. Musallat oldukları kişilerin toprak kut'unu yiyerek kişiye, halsizlik, kuvvetsizlik ve zayıflık verirler (Dilek, 2013: 128).

Odun Moğoy: Orta Dünyanın kuzeyinde veya yeraltında yaşayan abaahlıdandır. Süge Toyon'un büyük kardeşidir. Musallat oldukları kişilerin toprak kut'unu yer. Kişinin bedeninde iyileşmeyen yaralar oluşmasına neden olur (Dilek, 2013: 135).

Södüöke: Evde oturan ruh, peri; küçük çirkin kız şeklinde cin, ahırda yaşar ve hayvanları bozar (Pk. 8. 265).

Sülüükün: İrkutsk vilayetinde habis ruh, evin zarar perisi. Su perisi, su ruhu, derin suların efendisi, sahibi ruhların bir nevi cini. Birinci kanundaki yortulardan başlayarak haç suya düşünceye kadar insanları korkutan dehşet veren şerir ruh (Pk. 8. 408).

Tayahtaah Emeehsin: Lena Nehri'nde Bağanay kayasında yaşadığına inanılan verem salan ruh (Dilek, 2013: 174).

Tergen: 3. Anlam: İnsanlara türlü hastalıklar getiren ve dünyanın orta yerinde oturan, şamana hiç tabi olmayan yalnız ihtiyar *Arsan Duolay*'ya tabi olan cin, peri (Pk. 9. 149).

Xotun: Ev sahibesi. *Xotuttar* “şamanların itikatlarına göre, insanlara hastalıklar getiren ve onların canlarını alan kocakarılarıdır; onların merhametini kazanmak için bazen hayvan keserek kurban getirirler” (Pk, 1945: 396).

3.3.3. Orta Dünyanın İyi, Kötü İnsanları ve Kamları

Saha inanç dünyasında Orta Dünya'da egemen olan düzenin insanların mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli şeylerle dolu olduğu görülmektedir. Bu

düzenin daim olması için insanların ve diğer canlıların dirliği söz konusu olmakta ve Orta Dünya iyeleri daima insanlar ve canlılar için koruyucu olarak rol oynamaktadır.

Orta Dünya insanları genellikle yaşanan adet ve usullere ayak uydurabilen, öngörülü olabilen ve şamanlığın gerekliliklerini bilen, kâhin, kahraman sıfatlarıyla adlandırılmakta olan yetenekli kişiler olarak bilinmektedirler.

Orta Dünyanın iyi niyetli insanların yanında kötü niyetli olup, cadı, ecinni, şeytan olarak adlandırılmakta olan insanların da varlığı bilinmektedir.

Orta Dünyanın insanların yanında kamların da varlığı kuşkusuzdur. Kamların, insan duygu ve durumunun gereklilikleri dahilinde, doğum, ölüm, hastalık vs. gibi durumlarda yaptıkları ayin ve dualarla insanlara yardımcı oldukları görülmektedir.

Orta Dünyanın insanlarını ve kamlarını bir arada ele aldığımız çalışmanın bu bölümünde sadece bazı kam sıfat ve isimlerine yer verildi. Kam sıfat ve isimleri ayrıntılı ve toplu olarak ikinci bölümde ele alındı. Orta Dünyanın insanları ve bazı kam sıfatları ve adları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 65 adet kelime belirlenmiştir:

Adaam: Âdem, cinsi beşer ceddinin adı; Yakutlara göre tıpkı Rus evleri gibi onun da yüksek bir evi vardır (Dilek, 2013: 7)

Arapuna Öröpüüne: Kadın adı. *Kün Öröpüüne xotun* “bu asrın başında ölen ve öldükten sonra serserice dolaşan ruha dönüşen ve aslen Rus olan bir kadın, bu kadın insanlara frengi, sıraca, cüzzam vb. gibi hastalıkları gönderiyor” (Pk, 1945: 27).

Bayanaydaax kisi: Talihli avcı yahut balıkçı (Pk, 1945: 76).

Bıyañ: *Bıyañ Tüñülü* “meşhur bir şaman olup, kamladığı bütün hastalar şifa buldukları gibi, zulme uğrayan veya perişan olanlar da tatmin edildiklerinden, kendisine *bıyañ* adı verilmiştir” (Pk, 1945: 102).

Bilgesit: Alamete göre tefeül edebilen, bir şeyi alametlere göre önceden sezen (Pk, 1945: 108).

Bitteex: Alamet ve emarelere göre gelecektekileri bilen; bir hadisenin vukuunu önceden hissedebilen (Pk, 1945: 112). 2.Anlam: Rüya tabir eden.

Boltoño: Lakap. *Ürün Bas Boltoño* “Yakutsk eyaleti Boturusk bölgesinin ikinci Hatilinks obası yakutların cediti âlâsının adı” (Pk, 1945: 118).

Boluo: Kâhin. *Boluoxtar* “yıldıza bakarak Hz. İsa’ya secde etmeğe gelen kâhinler” (Pk, 1945: 118).

Buolaaççı: *İye buolaaççı* “doğuran kadının karnını ovarak kolay doğurmasına yardım eden kadın” (Pk, 1945: 135).

Buor Molcun “efsanevi bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 136).

Bütteeh kihi: Damar ve adalelerin seğirmesiyle düşünülen veya tahmin edileni anlama kabiliyetine sahip olan adam (Dilek, 2013: 37).

Caba- baaba, Cebe- baaba: Masallarda adı geçen, insan eti yiyen ve çocukları çalan bir cadı. “Abaası emeexsin gibi” (Pk, 1945: 148).

Calbusıt: Hastanın hangi ruhlar tahtı tesirinde olduğunu anlamak için şaman dualarına başlayan (Pk, 1945: 152).

Cılaasıt: Kâhin. Gelecek yılın mahsulatı hakkında kehanette bulunan. *Xallaan cilğasıt suruksuta* “şamanın emirlerini bilen ve mektupçuluğunu yapan” (Pk, 1945: 168).

Ciņis: Yakutların cenupta yaşadıkları sıralarda onlara hükümdarlık eden bir Yakut hanı, rivayete göre ondan sonra *Tıgın* hükümdar olmuş ve Yakutları bugünkü vatanlarına getirmiştir (Pk, 1945: 173).

Con: Cemaat. *Connor*; insanlar, halk, milletler, kavimler, şerir abaası ruhlar kabileleri (Pk, 1945: 177).

Coyuo: *Coyuo tumus* “efsanevi *Araat* denizi kuş ruhunun vasıflarından biri” (Pk, 1945: 179).

Cögüör: *Cögör kuluba* “Yakutsk mıntıkası Botursk nahiyesi muhtarı Yeğor Nikolayef 1888 tarihinde hastalığı tuttuğu zaman intihar etmiş olduğundan ruh olarak tanınmıştır; şimdi şamanlar ona müracaat ederken Yeğor Golova olarak hitap ederler” (Pk, 1945: 179).

Cul – Cıgın: *Örös Küöl – Cul – Cıgın Omoğoy*’un cediti alası ve Yakutların ecdatlarından birinin adı (Pk, 1945: 182).

Curantaayı: *Usun Curantaayı suruksut Ürüñ – ayu – toyon*’un kâtipliğini yapan oğullarından biri (Pk, 1945: 184).

çarçuna: *Atçıgıy toyon çarçunata* “halk idaresinde küçük prens yahut prensin muavini” (Pk, 1945: 200).

Çarımınay: *Ap Çarımınay uol* “büyücü çevik delikanlı” (Pk, 1945: 200).

çıçaax: Çımçık, umumiyetle küçük kuş. Yakutlar bu kuşa hürmet eder; tekit ederlermiş ki bu, kuşun sesi mabet tegannisine benzermiş (Pk, 1945: 212).

Darxan: 1.Anlam: *Uus oyoğo darxan* “demircinin karısı, şayanı hürmet kadın” (Pk, 1945: 251).

Dellegey: Yakutsk mıntıkası Meğın nahiyesinde oba muhtarı olan birinin adıdır ki, öldükten sonra üör ‘ruh’ oldu; Meğın nahiyesinde onu ilahlar derecesine yükseltmişlerdi ve korkudan ismini kimse ağzına alamıyordu (Pk, 1945: 256).

Duxuobunay, duxuobnay: Dini, ruhani; ruhani meslek erbabı (Pk, 1945: 266).

Emçit: İlaç yapan, tedavi eden (Pk, 1945: 281).

Er: 2.Anlam: kahraman, bahadır, ütö er yiğit, en iyi bahadır. *Er Soğotox* “bekâr, evli olmayan; efsanevi kadınların adı” (Pk, 1945: 287).

Igadaanay: *Irialaax toyuktaax ırın igadaanay* “türküler ve şaman ilahileri söyleyen, kısa boyunlu, kafası omuzlarına girmiş muganni” (Pk, 1945: 407).

Kesiyeen, Kessiyeen: Erkek adı olan Kasyan. Bir rivayete göre erkek olan Kasyan, mütemadiyen elindeki çomakla şeytanın yukarıya bakmaması için alnına vurmaktadır. Yalnız dört senede bir senei kebis olduğu zaman Kaysan, kendi tevellüt günü münasebetiyle istavroz çıkarmakla meşgulken ancak şeytan yukarı bakabilir ve bu yüzden bu yıl ağır yıl olarak geçiyor (Pk, 1945: 484).

Kihi kuta: İnsan kut’u, insan ruhu. Esasında küçük, siyah bir kömür parçası veya taştır. Şaman onu bazen evin içinde bulabilir. Şaman avucuna aldıktan sonra kıpırdar. Şaman bunu bulduktan sonra yerden kalkamaz olur, o ancak insanların yardımıyla yerden kalkabilir (Dilek, 2013: 104) .

Kiibes: Ölüyü teçhiz ederken en çok ona yaklaşan, mezarcılardan birisi, aynı zamanda en pis olanı. Eski zamanlarda nefret edilen hususi bir kiibes sınıfı vardı, bunları alaçuğun içine bırakmazlardı ve ayrı hususi bir tarzda yemek vererek ancak ölüleri alaçuktan çıkarıp defnetmek için çağırırlardı. Eski Yakut defin merasimi siyasi idama

benzediği gibi, ölüyü taşıyan kiibeslerde cellatlara benziyorlardı. İçinde herhangi bir kadın veya erkek Yakutun öldüğü alaçığı kiibesler temelden sökerler, hastanın yattığı yere hayvan gübresinden yapılmış putlar koyarlardı (Pk, 1945: 528).

Kisi: *Ayu kisite* “bu dünyanın adamı” *Kün kisite* “Orta Dünya adamı” *Tañara kisite* “tanrı adamı sınıfına mensup olan (Pk, 1945: 527).

kuulusut: Âdete uyan, usul ve kaideye riayet eden (Pk, 1945: 561).

kuturar: Kutların şamanların içine girerek söylediği dua; Yakutlar normal dua-şarkı söylemekle şamanlardan farklılık arz ederler. “Kutarar” ifadesiyle şamanın kut tarafından tutulduğu, cinleri başına topladığı duayı şarkıyı şamanın değil de ona yerleşen ruhun söylediği iddia edilmektedir (Dilek, 2013: 119).

kuturugan: Şaman gibi şarkı söylemeğe heveskâr olan (Pk, 1945: 573).

kuturuksut: Şamanın çırağı, mukallidi, kılavuzu. Şamanın kamladığı zaman evet, doğru, çoooo! Gibi bağırımlarla şamana refakat eden adam, bundan maada, ateşte tefi kurutmak gibi sair hizmetler de görmektedir (Pk, 1945: 574).

kuturuktaa-: 2.Anlam: Şamanı taklit etmek, şamana refakat etmek, teşyi etmek (Pk, 1945: 574).

küöbes, kiibes: Cenazeyi giyindirerek mezarlığa götürüp gömen mezarıcı makulesinden sanat erbabı (Pk, 1945: 584).

malumpa: Dua (Pk, 1945: 613).

Malumpasıt: Duacı. Allah’a ibadet eden (Pk, 1945: 613).

Nekebil: *Ürün Nekebil- Emexsin Beyaz Nekebil* “koca karı”(Pk. 6. 38).

Onurulax: *Uloxantan Onurulax kişi* “Tanrının yarattığı adam, tanrı tarafından tayin edilen” (Pk. 6. 281).

Öksühü: Kırgız ve Buryatlarla yaşadıkları zamanlarda Yakutların hatıralarında muhafaza ettikleri en uzak ecdatlarından birinin adıdır; bunun *Meyerem Süppü* adında bir oğlu vardır (Dilek, 2013: 147).

Öröpüüne: *Kün Öröpüüne Xotun* “Yakutsk şehri esnaf ahalisinden ve ihtiyar kızlardan olup sihirbaz şöhretine malik ve frengi veya cüzam dan ölmüştür” (Pk. 6. 430).

Örös Küöl Cul- Cıgın: Yakutlarının ecdatlarından birinin adı. Ayal'ın oğlu ve *Omogoy*'un büyük babasının babası (Pk. 6. 430).

Sabiya Baay Hotun: Destan ve masallarda sıkça rastlanan ihtiyar kadın. Saxa Sarın Toyon'un eşi ve destan kahramanları *Kün Cirimine* ile *Kün Tuyaarima*'nın annesi (Dilek, 2013: 155).

Saha Sarın Toyon: Destan ve masallarda sıkça rastlanan ihtiyar erkek. Destan kahramanları *Kün Cirimine* ile *Kün Tuyaarima*'nın babası (Dilek, 2013: 156).

Simehsin Emeehsin: Masallarda görevi inek ahırlarını temizlemek olan ihtiyar ve iğrenç bir şekilde tasvir edilir. Dedikoducu, dünya görmüş, kurnaz ve kendisini çok beğenmiş bir kocakarıdır; herkesten önce her şeyi görür ve işitir (Dilek, 2013: 159).

Soxxor: *Soxxor-Dolbun-Omogoy* "Yakutlarının cediti alasının oğlu" (Pk. 8. 259).

Tağarasıt: Tanrıdan korkan, kendinde Tanrının ruhunu taşıyan (Pk. 9. 54).

Tın: Ruh, soluk, can. Kut, sür, dua hem hayvana hem nebatata has olan hayatiyet (Pk. 9. 537)

Tiseççi: Miras alan (Pk. 9. 193).

Toyon: Evin ailenin büyüğü, kadının kocası, efendisi (Pk. 9. 218).

Toyon: Resmi yönetici, evin reisi; efsane ve mitlerde mitik figürlerin adlarının önüne konulan bay, efendi, tanrı anlamında sıfat (Dilek, 2013: 179).

Tuom: Örf, adet. *Saha tuoma mannik buolar* "yakutların örf ve adetleri böyledir" (Pk. 9. 403)

uruu: Hısım akraba (Pk. 10. 245).

uruulaax: Hısım akraba olan (Pk. 10. 248).

uruuluu: Hısım akraba (Pk. 10. 248).

ünülleex: Dualı, dua eden (Pk. 10. 316).

Xaancıt: Hacematçı (Pk, 1945: 362).

Xarbas: Hodbin, haris kocakarı (Pk. 11. 587).

Xatın: Hanım, hanımefendi zevce. *Xatın suox*, *Xatın caxtar* vs (Pk. 11.676).

Xaxay: *Xaxayar* “pek meşhur ve namdar Yakut şamanlarından biridir ki, onun Bayaga nehri üzerindeki kabri şimdi de Yakutlar tarafından kutsi bir yer gibi tebcil edilmektedir (Pk, 1945: 313).

Xobusun: *Xobusunnaax oyuun* “büyük hokkabazlıklar yapan şaman yahut büyücü” (Pk, 1945: 368).

Xotun: Ev sahibesi (Pk, 1945: 396).

3.3.4. Orta Dünyanın Hayvan Ruhları

Saha inanç dünyasında Orta Dünya’da insanlarla birlikte onların sahip oldukları ve hayatlarını sürdürmekte yardımcıları olan hayvanların iyeleri olduğu da görülmektedir. Bu hayvanların başında öncelikle at, inek, dana gibi büyük baş hayvanlar gelmektedir.

İnsanların koruyucusu olarak bildiğimiz İyehsit ruhu aynı zamanda büyük baş hayvanların, boynuzlu hayvanların ve köpeklerin koruyucusu ve yaratıcısı olarak da karşımıza çıkmaktadır. İyehsit ’ten sonra karşımıza çıkan bir diğer hayvan iyesi ise boynuzlu hayvanları yaratan yeryüzünün iyesi “*Mañxal Toyon*” veya “*Mañxalun Toyon*” ‘dur.

Saha Türklerinde büyük baş hayvanların yanı sıra kuş türünün de önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Sahalarda kuşlardan ilk sırayı kartalın, aladoğanın, kuğunun, baykuşun aldığı görülmektedir. Alemlerde en çok karşımıza çıkan kuş kartaldır. Sahalar kartala “*xotoy*” adını vermektedir. Üst Dünya’da yaratıcısı, *Xotoy ayu*, “*Xomporuun Xotoy Ayu*” isimleri ile yer almaktadır.

Bir kuşu ilah olarak kabul etmenin nedeni, toplumun varlığını sürdürmesinde yardımcı bir rol oynayan kuşa gösterilen saygıdır. Kartal, dünyanın hemen hemen bütün toplumları tarafından saygı duyulan, korkulan, kutsal olduğuna inanılan bir hayvandır. Kartal dışında neredeyse hiçbir hayvan bu kadar farklı coğrafya ve kültürlerde kutsal olarak görülmemiştir (Duranlı, 2018: 6-9).

Sahaların inançlarına göre insanlara hayvan gönderen çok sayıda tanrı ve iyeye mevcuttur ve hepsi farklı şekillerde tasvir edilmektedir. Bu hayvan iyelerinin çoğu koruyucu, iyi olarak bilirse de kötü ruha sahip hayvan iyeleri de görülmektedir.

Sahalar için sahip olunan hayvanların buldukları ahır ve ağıl gibi yerlerde de çok sayıda iyelerin olduğuna inanılmaktadır. Bu iyelerin en önemlileri, “*Eles Bootur*”, “*İlarn Xotun*” ve “*Ŋaacı Caŋxa*” olarak görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde ele aldığımız, Orta Dünya’da varlıklarını göstermekte olan, tüm hayvanların koruyucu, yaratıcı, sürü sahibi olan iyelerin farklı sıfatları ve adları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 20 adet kelime belirlenmiştir.

Börö: Kurt. *Börö kul* “kurt, şaman hayvanlarından biri telakki ediliyor ve efsunlarında anılıyor” (Pk, 1945: 126).

Caŋxa: Boynuzlu hayvanlara mahsus kışlık ahırın ruhu, ecinnisi (Pk, 1945: 154).

Çierbe: *Kısil çierbe* kırmızı kurt. *İliesey araan albasın ciğkey çierbetinen* “ecinninin umumiyetle şerir ruh manasında hilelerinin pis kurdu olarak, *sir doydu ciğkey çierbe cibilgetteeğe* bütün dünya kullarının kötü hilelerine malik olan” (Pk, 1945: 220).

Çumçurukaan: *Tıl iççite obotoox Çuumçurukaan emeket* “söz perisi duymaz *Çuumçurukaan* bu ruh beyaz kelebek şeklindedir; ağzı kalabalık ve itidalsiz olanları münasebetsizlikler söyleterek pişmanlığa sevk eder” (Pk, 1945: 240).

Eles: *Eles-baatır* “ahır ve ağılı himaye eden ruh” (Pk, 1945: 279).

Habiçar Hallannah: Kulübedeki baş sırkıların sahibi olan ruh (Dilek, 2013: 73).

İlarn xotun: At ağılının sahibi olan ruh (Pk, 1945: 410).

Inaxsıt xotun Maŋan Maŋxalun “danaların hamisi olan ihtiyar kadının adı” (Pk, 1945: 616).

Inaxsıt: 2.Anlam: Buzağuları ihsan eden ruh; buzağuları himaye eden ihtiyar kadın, boynuzlu hayvanlar ruhu. *Ayı* ruhlarına mensup olup boynuzlu hayvanları himaye eden ve *Bosol toyon*’un karısı olan yeraltı dünyasında yaşayan ihtiyar kadın (Pk, 1945: 415).

Kiis: *Kiis taŋara* “mühim zamanlarda himayesine müracaat edilen samur ilah” (Pk, 1945: 530).

Kuyaar xotun yahut Usun Kuyaar xotun “sürüler ilahı” (Pk, 1945: 575).

Maḡxal: *Maḡxal toyon* “ehli hayvanların yeryüzünde yaşayan ilahı” *Maḡxalın toyon* “boynuzlu hayvanları yaratan bütün kâinatın ruhu” *Maḡan Maḡxalın xotun* “alaçuk sahibi ruh” (Pk, 1945: 616).

Maḡxal: *Maḡxal toyon* “ehli hayvanların yeryüzünde yaşayan ilahı” *Maḡxalın toyon* “boynuzlu hayvanları yaratan bütün kâinatın ruhu” (Pk, 1945: 616).

Ŋaacı Cahhan: Boynuzlu hayvanlara mahsus kışlık ahırın ruhu, ecinnisi. Şamanların iyi ruhlardan kabul ettikleri *Ŋaacı Hotun*’a verdikleri ad (Dilek, 2013: 131).

Ŋaacı: Hayvan beslenen evlerde hayvanların koruyucusu olarak kabul edilen dişil ruh. Rahatsız edildiğinde zarar verici özelliği vardır (Dilek, 2013: 131).

Noruluya İeyehsit: Köpeklerin ve tilkilerin çoğalmasına vesile olan dişil ruh (Dilek, 2013: 130).

Tugut, tubut: *Xallaan tubut kula* “efsanevi vahşi hayvan, hikayeler ve şamanlarda” (Pk. 9. 355-356).

Xoḡnorus: *Xoḡnorus xotun* “boynuzlu hayvan ahırının sahibi olan ruhun adı” (Pk, 1945: 384).

Xoḡsorukaan: Ahır ruhu (Pk, 1945: 384).

3.3.5. Orta Dünyanın Diğer Varlıkları

Yukarıda belirttiğimiz alt başlıkların içerisine dahil olmayan ya da görevinden ve isimlerinin bilinmemesinden dolayı konuşlandıramadığımız, Orta Dünya ile ilgili kavram, ruh, tanrı, lakap ve herhangi bir nesne belirten kelimeler çalışmanın bu bölümünde diğer varlıklar olarak belirtilmiştir. Saha Türkçesi sözlüklerinde 66 adet kelime belirlenmiştir:

Araat Bayaḡal: Destan ve masallarda Orta Dünyanın merkezi olarak kabul edilen denizin adı (Dilek, 2013: 16).

atara mas: Kendisinden yardım istendiği zaman *Ūrūḡ Ayı Toyon*’un yeryüzüne attığı bir tür zıpkın; abaahılar bunu görür görmez korkup şaşırırlarmış, çünkü bu zıpkın onları öldürürmüş (Dilek, 2013: 22).

ay: Ay’ın bir ruhu olduğu ve insana dair özellikler taşıdığına inanılmıştır. Dügünler kesinlikle yeni ayda yapılır. Birisi, öldüğünde de yeni ay doğuncaya kadar yeni

bir işe başlanmaz; komşu gölde balık avlanmaz, cenazenin çıkmış olduğu evde demirci iş yapmaz (Dilek, 2013: 23).

Aydaarıak bergen: Efsanevi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 45).

Aydaarıki kuo: Efsanevi bir kızın adı (Pk, 1945: 45).

ayıllan-kerdillen törüöbüt: Yakutların hayatını, kıymetli nefesini kendi elinde tutmak maksadıyla yaratılan (Pk, 1945: 47).

Aykal: Tanrılar adına söylenen ilahi. Sahalar ilahilerinde mucizelik, olağanüstülük, anlamı taşıyan armonik sözler söyler (Dilek, 2013: 27).

Baxsıtay: *Küdey Baxsıtay uustar* “Bir masal kahramanı olan kadın, demirden ev ve ambar yaptırmak için çağıracağını söylediği efsanevi demirciler” “Kıday Baxsı” (Pk, 1945: 60).

Bordonkuy: Yakutların itikadına göre, aşırı oburluğundan dolayı nehirlerin suyunu içmiş ve bunların üzerindeki adaları yemiş, çoktan ölmüş olan kudretli, ulu ruh (Pk, 1945: 119).

ces emeget: Bakır tasvir. At bağlamaya yarayan direk üzerine yapılan insan yüzü tasviri (Dilek, 2013: 48).

cie: *Tañara ciete* “Tanrı evi, kilise, ibadethane” (Pk, 1945: 170).

cölörü: *Ułaxan- kudulu – tügeh- cölörü aartık* “şerir ruhların gezdikleri yolun adı” (Pk, 1945: 180).

çuraadıyıı: Sabah ve akşam ayazlarında melun ruhlar korkusundan, yapılması günah sayılan, bağırış, gürültü, türkü, kamlama, şaman ayini. Uzaktan işitilen, çınlayarak insanın içine nüfuz eden, ürpertici duygu telkin eden ve yüksek sesle söylenen türkü (Pk, 1945: 244).

dallan öksökü: Hikayelerde ismi geçen sekiz kafalı ve dört köşeli gagalara sahip kuşların kralı sayılan kartal (Dilek, 2013: 63).

halarık: Kasırğa. Abaahı, şaman veya bazı tanrı ya da ruhların kasırğa şeklinde seyahat ettiğine inanılır. Eğer hasat zamanı kasırğa çıkarsa yabaları ona karşı koyarlar, çünkü kayın ağacından bu nesnelere *ayı* oku olarak kabul edilirler (Dilek, 2013: 73).

iaay: *Aan iye daydı sırdık iaay kiiniger* “kâinat anamızın büyük, parlak göbeğinde” (Pk, 1945: 407).

ıria: *Bayanay ırıata* “avcıları himaye eden ruhlar hakkında türkü” (Pk, 1945: 421).

iççileex: *Ruhu. İççileex mas* “içinde orman ruhunun yaşadığı ihtiyar ağaç” (Pk, 1945: 436).

İgii Toğuu: Gümüşçülük ve süslemeciliğin tanrısıdır (Dilek, 2013: 84).

ilge, ilgen: İlahe usare yani özsu (Pk, 1945: 443).

ilge, ilgen: İlahlar armağanı, insana kuvvet ve zenginlik verir (Pk, 1945: 443).

Kisi: *Ayu kisite* “bu dünyanın adamı” *Kün kisite* “Orta Dünya adamı” *Tanjara kisite* “tanrı adamı sınıfına mensup olan (Pk, 1945: 527).

kötör toyono: Kartal. Turukhansk Yakutlarda kartala ilk şamanın yaratıcısı gözüyle bakılır. Yakutlar korku ve saygılarından dolayı ona “*ulahan kul, toyon kul, kanattaax kul*” adlarını vermişlerdir (Dilek, 2013: 114).

kuoas: *Kuççuguy kuoas* “temiz kâinat kuşu telakki edilmektedir” (Pk, 1945: 560).

küögel: *Küögel nushal* “mülâyemet ve mülâtafa ifade eden nida. Doğurma ilahesi olan *Ayusit* teşyi ettikleri zaman, kadınlar gelecek sene için bir çocuk bağışlamasını rica ederek bu nida ile hitaplarını bitirirler, ebelik vazifesini ifa etmeğe başladığı vakit İyehsit ilaheye dahi bu nida ile hitap ederler (Pk, 1945: 585).

Liesey: Orman ecinnisi. *Liesey berde* “orman ecinnilerinden en mühimi” (Pk, 1945: 605).

ñaart: Şimal karabatağı. Yakutların inancına göre hamile kadınlar ve genel olarak genç Yakut kadınları bu kuşun etini yememelidir, aksi halde doğacak çocukların ayakları bu kuşun ayağı gibi tersine dönük olur (Dilek, 2013: 131).

Ñamaalyıya, ñabaankılıya: *Ñamaalyıyanı suruyaaççı* “İncil yazan havari”(Pk. 6. 366).

nırdaaayı: Angut cinsinden bir tür kuş. Şaman kuşlarından biri olarak kabul edilir (Dilek, 2013: 130)

nırdaayı: Ankut cinsinden kuş. *Tallan kuogas, orto kuogas* “bu kuşu yakutlar muzir şaman kuşlarından addederler” (Pk. 6. 474).

nuken, nüken: *Orto doydu nüken uraya* “Orta Dünyanın melcei, cenneti” (Pk. 6. 470).

Obot İççite: Aç gözlülük iyesi (Dilek, 2013: 134).

Oğo Tulaayah: Yakutların soyundan geldiğine inandıkları mitik atın adı (Dilek, 2013: 135).

olloh tas: Talih taşı. Kartal gibi kuşların yuvasında bulunan ve sahibine zenginlik getirdiğine inanılan taş (Dilek, 2013: 135).

öksökü: Hikayelerde iki veya üç kafalı olarak tasvir edilen şaman kuşu; kanatlıların kralı. 2.Anlam: Ruhun ve kurban getirilen davarın gök teşyii merasiminde serge denilen ve evvelden hazırlanan direğin önüne dikilen üç sırıktan birini geçirilmekte olan iki başlı kuşun ağaçtan yapılan şekli (Pk. 6. 382).

ölböttöx: Ebedi hayata malik olan (Pk. 6. 389).

salama: İki kayın ağacı arasına gerilmiş ve kumaş parçalarından askılarla donatılmış kutsal ip. Bazı yerlerin iyelerine kurban sunulurken yapılan ayinde açık bir alana dikilen körpe fidanların üzerindeki kurdele, deri parçası ve benzeri şeylerden ibaret süs askıları. 2.Anlam:Üzerine at yelesinden püsküller asılmış at kılından sicim ki, ortası bir direğe ve uçları bu direğin iki yanında yere çakılmış kayın fidanlarına bağlanır; üzerine iyi ve kötü ruhtar için birtakım hediyeler dizilmiş iplik, şamanlık esnasında gerilen yay kirişi ipi (Dilek, 2013: 156).

salama: İki kayın ağacı arasında gerilmiş ve kumaş parçalarından askılarla donatılmış kutlu, mukaddes ip. Bazı yerlere mahsus perilerin namına kurban getirme ayinleri yapılırken, açık bir alana dikilen körpe fidanların üzerinde ki kurdele, deri parçası vs. gibi şeylerden ibaret süs askıları. Üzerine at yelesinden püsküller asılmış at kılından sicim ki ortası bir direğe ve uçları kayın fidanlarına sabitlenir; üzerine iyilik ve fenalık perilerine birtakım hediyeler dizilmiş kıldan iplik, şamanlık esnasında gerilen yay kirişi ipi. 2.Anlam: Kurbanlık olarak verilen bir şey, bez parçası, bir tutam saç vs. ağaçlara asılan veya toprak üzerine atılan. 3.Anlam: Hastanın vücuduna girip yerleşmiş cin uğruna kesilecek kurbanlık hayvanı bağladıkları ve üzerine kertikler çentilmiş ağaç (Pk. 7. 356).

salamaat: Düğünlerde verilen bir yemek olup, kudretli perilere, zengin insanlara, hasta ve lohusalara mahsus bir aş sayılır (Pk. 7. 357).

Salanyay, Soluonyay: Hagdan- *buray- toyon*'un karısı *Mus- Salanyay*. Başka yerde *Köhö- buuray- toyon*'un karısı *Mus- Salanyay Xotun* (Pk. 7. 379).

salıt: *Salgın kuppun salitan turan onorbuttara (mas)* “öyle yaptılar ki benim hava ruhumu bir daha dönmek üzere gitmeğe mecbur ettiler” (Pk. 7. 385).

sata: Yada taşı. Hava durumunu değiştirmeye yarayan büyümlü taş. Satanın özelliğinin açığa çıkması için ona vurmak gerekir (Dilek, 2013: 157).

saybarın sıru: *Sigarın sıru* “kahramanın veya *Ayusıtın* gelmesi veya gitmesi” (Pk. 7. 332)

Sayda törütteex kisi “soyunda demirci veya şaman bulunmuş olan adam” Pk. 7. 334).

Sayıp Segeyen: *Baay Bayanay*'ın bekçi köpeğini salıveren kadın (Dilek, 2013: 158).

sekse: Eskiden yakutların masa kullanmadıkları zaman kulübelerinde bir nevi çam ağacından yapılı yatak üzerinde ziyafet verilirdi. Bu yatak şaman ayini için de kullanılırdı (Pk. 7. 209).

serge: Evlerin önünde at bağlamaya mahsus direklerdir. Saha ailesinin sembolüdürler. Direklerin başına at başı figürü yapılı (Dilek, 2013: 158).

sınah oyuun: Yarılmış çıra arasına sıkıştırılarak yakılmak suretiyle fal bakmaya yarayan bir değnektir (Dilek, 2013: 159).

sibienne-: Cin ve periler karıştırmak. *Bilir tuğu da bilbetitten öyö hoppotuttan kisi barını barı iççilen sibiennen iser ebit* “eskiden insan cehaletinden her şeye peri ve cin karıştırıyordu” (Pk. 7. 273).

siegi çağıl aartık: Yeryüzüyle gökyüzü dünyaları arasındaki geçişi sağladığına inanılan geçit (Dilek, 2013: 159).

sieği: *Ayı sieği bıata* “bahadlırların alt dünyadan yukarı çıkmak için tanrılar tarafından indirilen halat” (Pk. 7. 257).

sür: Can, insan ve hayvandaki yaşam kudreti, enerji ve irade. İnsanların, hayvanların hatta balıkların bile ruhi hayatı. Sür, *Uluutuyar Uluu Toyon- Uluu Suorun* tarafından verilmiştir ve ölümden sonra da onun yanına gider; sür, abahı tarafından yenilemez. Rüyada görülenlerin sür olduğuna inanılır. Sür, kutlarla ayrılmaz bir şekilde bağlıdır (Dilek, 2013: 165).

taba: Geyik. Dolgan Yakutlarında şamanın hastaya musallat olan kötü ruha sunduğu ağaçtan yapılan geyik tasviri (Dilek, 2013: 171).

Tanaralax: İlahi. *Oguz tanaralah* “öküzü ülühiyet, koruyucu olarak tanıyan adam, şaman” *Puçça tanaralah* “şaman ayini vaktinde rus şeytanın yanına gelen adam” (Pk. 9. 54).

tayaah: Dolgan Sahalarında bir hastayı geyiğe bindirmek için kullanılan değneğin eşi ki, şaman Üst Dünyaya yaptığı mitik yolculukta *Ayu Toyon*’a takdim etmek için bunu yanına alır (Dilek, 2013: 174).

Taybır: *Ayu taybır, aan taybır-tayba* “yakut mitolojisinde geçen isimlerden” (Pk. 9. 20).

Tillex: Efsanevi bir kızın adının bir kısmı (Pk. 9. 175).

timir culuo aartık: Yeryüzünden yeraltına indiğine inanılan demirden kaygan ve düz geçidin adı (Dilek, 2013: 177).

Togustaa-: Dokuzlamak. Bir işi dokuz defa yapmak (Pk. 9. 210).

Tomorolyun: *Tomoroliyun-Ulaan* “efsanevi isim” (Pk.9. 243).

ulahan ölüü: Ölü şamanların ecdadından olup Orta Dünyaya gelen ruhların aşıladıkları bazen bir kabilenin tamamının yok olmasına sebep olan bir hastalık. Çiçek, kızamık gibi hastalıklar bu cins hastalıklardır (Dilek, 2013: 189).

uoy: Efsanevi söylevin nakaratının son sözlerinden biri (Pk. 10. 65).

uunuulaax: *Uon tarbax uunuulaax artık* “on parmaktan verilen atıye için ruhlar tarafından açılan geçit” (Pk. 10. 55).

Üllüüs: Bir ruhun adıdır ki şamanlık etmek istemeyen bir adamı gereği gibi hırpalasın diye onun kızının gelmesi için dua ederler (Pk. 10. 302).

ütteh taas: Delikli taş. İnsanların ve hayvanların ağır hastalıklarını tedavi ettiğine inanılan taş (Dilek, 2013: 202).

Xan: Destani efsanevi kahramanların ve kahraman kadınların ve birde ruhların ve efsanevi havvanların isimlerinin bir parçası. *Xaan xarahān- Xaan xarahān toyon* “efsanevi şahsiyetler” (Pk. 11.508).

Xayarañ: Yakutların dedelerinden Tüörtügöl’ün oğlu ve Elley ile Omagay’ın babası olan birisinin adıdır. Sekizinci batnın cediti alasıdır (Pk. 11.440).

xaygia, xoyguo: 4.Anlam: Bayanay’ın ağaçtan kabataslak yontulmuş tasviridir ki onu ocak yanına korlar ve onun suratına kurban olarak kesilen hayvanın kanını sürerler” (Pk. 11. 429)

3.4. Aşağı Dünya İyeleri

Saha Türkleri tarafından Cehennem olarak kodlandırılan, Orta Dünya’dan sonra ikinci önemli alem olarak zikredilen Aşağı Dünya kötü ruhlar tarafından korunmaktadır. Bu alemde iyeler genel olarak karşımıza “*İfrit, ucube, abaahı*” kavramlarıyla çıkmaktadır. Sahalar kötü ruhlar için “*uluu kütür*” ve “*Satana*”, küçük kötü ruhlar için ise “*Kusagan Abahı*” veya “*Kusagan Tıgın*” terimlerini kullanmaktadırlar (Ergun, 2013: 198, 203).

İfrit, ucube, kötü ruhlar, küçük kötü ruhlar, kötünün kötüsü ruhlar, olarak farklı sınıflandırılan iyeler Aşağı Dünya’da oldukça kalabalık olarak bulunmaktadır.

Aşağı Dünyanın iyeleri genellikle, tek bacaklı ve tek gözlü yaratıklar olarak tasavvur edilmektedirler ve daima çirkin olarak bilinmektedirler. Bu iyelerin, felaketlere, hastalıklara, kötü olan her şeye sahip iyeler olduklarına inanılmaktadır. Kötü iyelerin, Orta Dünya ya çıktıklarında insanoğluna zarar verdikleri de bilinmektedir.

Yakutlar, Alt Dünyanın yeryüzüne benzeyen, fakat daha kötü şartları olan karanlık bir ülke olduğuna inanılırdı. Orada mitolojik varlık olan *abaasılar* yaşardı. *Abaasılarla* onların hayvanları, yeryüzüne çıkararak sıradan insanların göremedikleri varlıklara dönüşüp onlara çeşitli hastalık ve felaketler getirirlerdi. Alt Dünyadan gelen yabancıların varlığını sadece şamanlar, kahinler (*körbüöççü*) görebilirdi (Alekseyev, 2013: 67).

Sahalar tarafından Aşağı Dünyanın sahibi, efendisi “*Arsan Duolay*” olarak görülmektedir. *Arsan Duolay*, Aşağı Dünya iyelerinin sekiz kabilesinin reisi ve insanlara

çeşitli felaketler getiren bir iye olarak bilinmektedir. *Arsan Duolay* bazı destanlarda sekiz başlı mitolojik *abaahı* bahadırının da adıdır. Olongholarda *geçen Uokaan Aakaan* adı ise *Arsan Duolay*'ın sıfatlarından (Ergun, 2013: 144, 217). *Arsan Duolay*'ın karşımıza çıkan farklı sıfatları ve isimleri bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ele aldığımız çirkinlikleri ve kötülükleri ile meşhur Aşağı Dünya iyelerinin isimleri ve adları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 115 adet kelime belirlenmiştir:

Aan Caahın Hotun: Yeraltının hâkimi *Arsan Doulay*'ın karısı (Dilek, 2013: 4).

Aan Uola: Genç kızlara ve kadınlara musallat olan eril kötü ruhlar (Dilek, 2013: 7).

Abaahı Kuha: Dişil bir abaahıdır. Kadınları takip edip onları elde etmek için insanlarla mücadele eder. Fakat her defasında mağlup olur (Dilek, 2013: 6).

Abaahı Kuha: İnsanlara hastalık veren dişil abaahıların genel adıdır (Dilek, 2013: 6).

Abaahı Kihı: Genç kız ve kadınları takip edip onları elde etmek için insanla mücadeleye girişen ve her zaman ona mağlup olan kötü ruhların genel adı (Dilek, 2013: 6).

Abaahı: Kötü ruhlara verilen ad. Bunlar üst, orta ve Aşağı Dünyalarda yaşayarak tabiattaki kötülük unsurunu temsil ederler (Dilek, 2013: 4).

Abaası kız “insanlara hastalık veren ve kadın cinsine mensup olan karanlık ruhların umumi adı; *abaası kısa oyoxtoox*” (Pk, 1945: 516).

Abakay Taacı: Erlik'in eşinin adı. Destanlardaki tasvirine göre; dağınık kara saçlı, pasaklı kara görünümlü, iki memesi kova gibidir. İki saç örgüsünün uçlarına demir ve bakır tokmaklar bağlıdır (Dilek, 2013: 7).

Abra: Yeraltındaki Toybodım nehrinde bulunduğu inanan kötü ruhlar (Dilek, 2013: 7).

Acaray allaraağı daytıda tardan “Aşağı Dünya ruhlarını kendine çekti” *Allaraau abaası* “alttaki kötü ruh.” 2.Anlam: Aşağı Dünyanın şehir ruhu, yer altı dünyası bahadırı (Pk, 1945: 17).

Acaray: Kötü ruhların adıdır. Bunlara genellikle abaahı denir. Masallarda adları geçer ve sekiz ayaklı olduklarından bahsedilir (Dilek, 2013: 7).

Albın, albin: İnsanları aldatan kötü ruh (Pk, 1945: 13).

Allaraa abaasilar “yerin altında, cehennemde yaşayan kötü Yakut ilahları” (Pk, 1945: 17).

allaraa: Aşağı, alt, Aşağı Dünya. *Allaraattan* “Aşağı Dünya’dan” *Allaraa daydı* “yer altı dünyası, cehennem” (Pk, 1945: 17) .

Allaraağı daydı aymaa “cehennem halkı, yeraltı ruhlarının hepsi” (Pk, 1945: 49).

allaraan: Aşağıda bulunan her şey. *Allaraau sir* “aşağı yer, yer altı, cehennem” (Pk, 1945: 17).

Amırınnaax: Yavuz, haşin, sert, şedit. *Amırınnaax tunnaax abaası* “felaket ve dehşet getirici nefesi olan abaası” (Pk, 1945: 19).

anaraa, annaraa: Öteki taraf (Pk, 1945: 21).

anaraağı: Öte taraftaki. *Anaraağı doydu* “öteki dünya” (Pk, 1945: 21).

anni, annınaağı: Alttaki, aşağıdaki (Pk, 1945: 22).

Antınkırıs, amtın kırıs: (rus) Deccal (Pk, 1945: 22).

Arsan Duolay, Aarsın Duolay, Aarsan Duolay: Yeraltı ruhlarının sekiz soyunun reisi; insanları çeşitli felaketlere duçar eden. Yakutlar bu ruhlara ve bunların daha aşağı olanlarına sonbahar kırmızı bayramının ikinci gecesinde kurban keserler (Pk, 1945: 34).

Aşağı Dünya iyeleri sadece insanlara değil hayvanlara da kötü musibetler yaşatmaktadır. Sadece hayvanlara kırgın hastalıklar getirdiklerine inanılan kötü iyeler “*Inax Abaaxıta*” ve “*Inax Caņa*” olarak bilinmektedir.

Aşağı Dünya iyelerinin yönettiği hastalıklar; verem, sara, ağrılı hastalıklar olarak görülmektedir. Hastalık gönderen kötü iyelerin yanında, uğursuzluk, bela, kıtlık, kavga, insanları kötüye alıştırmaya gibi birçok kötü durumları oluşturan ve yöneten iyelerde bulunmaktadır.

Aşağı Dünya’da Azrail olarak görülmekte olan ve insanlara daima ölüm getiren iyenin adı ise Sahalar tarafından *Buxar Dodor* olarak söylenmektedir.

Aşağı Dünya’da bulunan ve boynuzlu hayvanlara, buzağılara, atlara çeşitli hastalıklar gönderen çok sayıda kötü iye bulunmaktadır. Bu kötü iyelerin tek amacı hastalık ile ölüme sebebiyet vermektir.

Aşağı Dünyanın hâkimi olarak karşımıza çıkan “*Buor Malagay Toyon*” insanlara hastalık ve ölüm getirmekle birlikte abaahıların başkanı olarak geçmektedir.

Beybeekin: Kadın lakabı. *Melcehsi kısa Beybeekin uduğan* “insanları delirten şerir ruh” (Pk, 1945: 90).

Bılt Kuha: Oloŋxo abaahılarından. Kişinin hava kut’una zarar verir. Musallat olduğu kadınları kötü yola sevk eder. İçine girdiği kişi aile kurmayı unuttur (Dilek, 2013: 32).

Bısatata, bıсата: *Bısatata ilbis kırgıtara* “öldürücü kız ruhlar” (Pk, 1945: 98).

bıttexteex: *sette bıttexteex nes tüöttügen* “yedi destekli yeraltı dünyası” (Pk, 1945: 112).

Bollox: 2.Anlam: Lakap. *Çağday bollox* “bilhassa gözlere zarar veren bir ruh ki bu yüzden Xarah abaasita diye adlanmaktadır” (Pk, 1945: 117).

Boloğur, bolugur: *Bologur xotuna* “önce insan olup, sonradan işlediği günahlardan dolayı kötü ruha tahavvül etmiş olan dişi cin; bu cin insanları muhakeme ve tefekkürden mahrum eder” (Pk, 1945: 118).

Böğö: *Böğö atax* “puhu, baykuş” *Acaray böğö acaray* “ruhların en güçlüsü” *Soğuruu böğö toyon* “cenubun korkunç hükümdarı” *Soğuruu böğö uola* “cenup devi” (Pk, 1945: 124).

Buor Bulaxay “yeraltı dünyasının adı” (Pk, 1945: 136).

Buor Bulaxay: Yeraltı dünyası bahadırının adı. Yer karıştıran (Pk, 1945: 130).

Buor burguy buxar sitim oğonor “yeraltı dünyası piri” (Pk, 1945: 130).

Buxar: *Buxar dodor, Buxar daday* “ölümü kendisinde tecelli ettiren tanrı.” 1.anlam: Bahadır, fevkalade güçlü, kuvvetli. *Abaası buhatıra* “abaası bahadır, zulmet bahadırı (Pk, 1945: 130).

Caalık Tördö: Oloḡho abaahılarındandır. Kişinin hava kut'una zarar verir. İnsanlara sarhoşluk, tütün ve kumar gibi kötü alışkanlıklar kazandıran bir abaahıdır. Bu ruhun musallat olduğu kişi kendi ahlakını bozar (Dilek, 2013: 39).

Cabaal: İblis (Sleptsov, 1972: 122).

Cabın: 2.Anlam: Kötü ruhların *abaası*'ların buldukları yer, şamanların öldükten sonra gittikleri öteki dünya. *Cabın tördö* “cehennem” (Pk, 1945: 149).

Caḡ: *Suor- Xara caḡ* “elinde tefi ile zengin Yakutları ziyaret ederek tef çalan şerir ruh; bundan dolayı herkes ekseriya baş ağrısı ile hastalanır” (Pk, 1945: 154).

Carsılı: *Aan- Carsılı – buxatur* “abaası bahadırın adı onun diğer ismi *Açıraman- Çacıraman- buhatur*” (Pk, 1945: 158).

Caxtan: *Caxtan- biraday* yahut *Dampay- biraday* “eskiden şaman olan şeytan” (Pk, 1945: 150).

Ceke: *Ceke – töñürges – taḡara – abaası* “bahadırlarını himaye eden ilahın adı” (Pk, 1945: 164).

Çaaday Bollox “ayak ve göz hastalıklarını mucip olan, iras eden” (Pk, 1945: 203).

Çalışmanın bu bölümüne ele aldığımız, erkek ya da kadın cinsine ait olan, insanlara ve hayvanlara çeşitli hastalık göndermek ve ölüm getirmekle görevli kötü iyelerin sıfatları ve adları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 24 adet kelime belirlenmiştir:

çeegey: Göz hastalıklarını iras eden ruhlar soyu (Pk. 12. 946).

Çuoranna Sımikaan Udaḡan: En fazla tanınan dişil kötü ruhlardan birinin adı (Dilek, 2013: 61).

Duolay: *Arsan, Arsin Duolay* “yeraltı ruhlarının başbuḡu” (Pk, 1945: 267).

Duusa: Kötü ruh (Sleptsov, 1972: 120).

Emeexsin: *abaası emeexsin, emeget emeexsin* “insan eti yiyen ve çocukları çalan masaldaki cadı karı; diğer adı *Caba baaba*'dır” *Xaḡas dieki emeexsin* “şamanlardan başka kimsenin görmediḡi kötü” *Tayahtaax emeexsin* Lena nehrinde Baḡanay kayasında yaşayan ve verem yapan ruh” (Pk, 1945: 282).

Emeget, emiget:3.Anlam: Hastalık gönderen veya gönderme kabiliyetinde olan abaası ruhunun, kayın ağacı kabuğundan, kâğıttan yahut çürümüş ağaçtan yapılmış tasviri;şaman bu tasvir üzerinde afsun yapıp, kurban getirdikten sonra, onu ormana götürerek ya karaçama asar yahut yere gömer (Pk, 1945: 281)

emsex, emisex: *Emsex ölüü abaası* tarafından emilmekle insanda meydana gelen bir nevi hastalıktır (Pk, 1945: 283).

ergiiir: *Tüñneri ergiirdeex küñneex, kedirgi ergiirdeex ıydaax* “aksi devir yapan güneşi, geriye dönen ayı olan yeri yeraltı, Aşağı Dünya” (Pk, 1945: 295).

Haan Caahık: Oloñxo abaaahırlıdır. Kişinin hava kut’una zarar verir. En korkunç ve kötü abaaahıdır. O herhangi birine musallat olduğunda kişi, sürekli başkalarına öldürmeyi düşünür (Dilek, 2013: 73).

Handa: Ev perisi, cini (Pk.11.513)

Hanyas xotun yahut *Hanyas emeexsin* “kocası *Muñas toyon* ile birlikte şark tarafında yer altında yaşayan yer mahal sahibi olan ruha götüren yolu muhafaza eden bir kadın ruh” (Pk. 11. 515).

3.4.1. Hastalık Gönderen Ruhlar

ıaru: *Saxalı ıaru* “Yakutça hastalık, şerir ruhların desisesiyle gelen hastalık” (Pk, 1945: 404).

Inah abaaahıta: Hayvan kırgınlarına sebep olan buzağuları yok eden abaaahı (Dilek, 2013: 80).

Inahsıt Toyon, Inahsıt Hotun: Boynuzlu hayvanların cini olduklarına inanılan eril ve dişil ruhlar; gebe ineklere zarar verdiğiğine inanılan ihtiyar canlı (Dilek, 2013: 80).

İlbis tördö “cinlerin kabile başı” (Pk. 9. 340-341).

İlbis Tördö: Kan dökme, savaş ruhlarının başçısı (Dilek, 2013: 84).

İlbis: Hunharlık ilahı, harp ilahı. *İlbis Kusa* “harp ilahesi, ecelsiz ölümler için ona dualar yapılırdı, sefere çıkmadan önce oklar ve yaylar bir meydanlıkta serilirdi ve şaman bunları efsunlayarak ilahenin yardımını bu silahlar üzerine celbederdi” *İlbis kusa küöx sölön ud* “gazaplı ecelsiz ölüm kızı Gök-Sölön şaman kadın” (Pk, 1945: 442).

İlbis: *İlbis kuha* “Savaş tanrıçası, ölüm ruhu” (Sleptsov, 1972: 145) .

İlbistee-: Efsunlamak, hunharlık ruhu vermek (Pk, 1945: 442).

İlcixsit: Ölüm meleği, Azrail (Pk, 1945: 442).

kebeli: *Kieñ kebeli xotun* “yeraltı ruhlarının yaşadıkları yeraltı dünyasının adı” (Pk, 1945: 466).

Keecey: *Mañalay kusa tıñıraxtaax keecey* “kadın şamanlardan dünyaya gelen ve insanlara delilik ve başka hastalıklar veren ifrit” (Pk, 1945: 487).

Keeleeni: Şehvetperestlik ruhu, cismani aşk hissini tahrik eden ilah. Kamlama esnasında şamana Rus yahut Tunguz keza abaası kığsa yahut abaası uola şeklinde gelmektedir. Şaman onu çok gülünç bir şekilde tasvir eder; onun dili peltek ve iki ayağı da topaldır buna rağmen bütün kadınlara kendi aşkını teklif eder (Pk, 1945: 487).

Kelen: Bir tür ruh. Cin. Tüm şamanları törenler sırasında ziyaret ederler. Onları kendi adlarından konuşmaya ve sapkın hareketler yapmaya zorlarlar (Dilek, 2013: 98).

Keñis: Kün Keñis oyunu “baş ifritlerden biri ve *Aan Argıl oyuun*’un oğludur” (Pk, 1945: 476).

Kıus: *Abaası kıusa* “kadın cinsinden efsanevi bir ucube olup, kızları kadınları takip eder ve onları elde etmek için insanla mücadeleye girişir fakat her defasında mağlup olur” (Pk, 1945: 516).

Kıskıydaan: *Timir kıskıydaan* “iblis koca karı olan *Cesiñkey*’in kızı” (Pk, 1945: 508).

Kıtay: *Kıtay Bahsı toyon* “Yakutlara, liyakatli demircileri ve kudretli şamanları bahşeden iblis” (Pk, 1945: 509).

Kıydaan: *Kıydaan kus Keeleeni*’nin karısı sema ruhu olan *Nemiriye kinees kıusa*’nın sekiz kız kardeşinden biridir; umumiyet üzerine kız hastalıklara sebep olur, kızları isteriye, akıl zaafına maruz bırakır, şehvetlerini tahrik eyler (Pk, 1945: 512).

Kıydan Kıus: Bir tür cin olduklarına inanılan “*Kelen*”lerden birisidir. Dişildir ve kızların akıl hastalıklarına yakalanmalarına sebep olup cinsel dürtülerini arttırır. Şaman onun için ayin sırasında davulunu yere bırakarak içine bir parça tereyağı, havyar, para ve bazı nesnelere bırakır. Daha sonra onların bir kısmını yakar, bir kısmı da kendisine kalır (Dilek, 2013: 102).

Kikiimere: Gulyabani, ecinni (Pk, 1945: 520).

Kinees oyuun “vaktiyle Yakutsk mıntıkası, Nam nahiyesinin Bötünsk obasında şaman olan insanlara her türlü kötülük yapabilen çok kuvvetli bir ruhun adı” *Toyon Kinees* “şerir bir ruhun adı” (Pk, 1945: 523).

Kinees: *Çoxsoğon uola Kinees* “insanlara daima kötülük eden yani hastalık, hayvanlara kırcın, yem kıtlığı vs. gönderen ruh” (Pk, 1945: 523).

Kölöçüöhe: *Kölgömnöox Kölöçüöhe* “obur bir ruhun adı, diğer bir adı da *Tayahtaax Nataaliya*’dır. Muhtelif hastalıkların müsebbibi” (Pk, 1945: 535).

Kudulu Haan Toyon: Yeraltı dünyasının baş abaahısı (Dilek, 2013: 115).

Kudulu: *Kudulu xarsa* “çocukları mahveden üç kötü ruh soyundan birisi” *Kudulu xaan toyon* “yeraltı dünyasının baş abaasısı” (Pk, 1945: 552).

Kuoxay: İsmi bir parçası. *Xoptoloox Kuoxay kus* “kendisine kurban olarak martı kuşunun sunulmasını talep eden kız ruh, bu ruh bilhassa gözlere zarar veriyor” (Pk, 1945: 560).

Kuoxtua: *Kuoxtua xotun iye* “muhtelif hastalık gönderen aç göz ruhun lakabı. Onun gönderdiği hastalıklar şunlardır; frengi, bağı ölüü, tot ölüü” (Pk, 1945: 561).

Küüsteex: *Köstübet küüsteex* “göze görünmeyenlerin yani şerir ruhların en kuvvetlisi” (Pk, 1945: 597).

Malaxay: *Buor Malaxay toyon* ve karısı *Buor Maxalay xotun* “insanlara muhtelif hastalıklar ve bilhassa ölüm gönderen ecinniler” (Pk. 1945: 613)

Mañalay: *Mañalay kusa tıñrahtaax Keecey* “kadın şamanlardan olup insanlara delilik ve diğer hastalıklar saçan ifrit” (Pk, 1945: 616).

Nataliya: *Tajahtax Nataaliya* “yutucu ruh, ruhu mültekim; *Kuohtuya xotun* (Pk. 6. 33).

Neçey: *Tajahtaax Neçey* “habis ruhun adı” (Pk. 6. 56).

Nes: Ölümlü. *Kilegi, kusagan ölü xotugu ölüü* “insanlar üzerine sara ve veba hastalıkları gönderen sekiz cins yeraltı ruhlarından biri”(Pk. 6. 54).

Nurda: Yakut eyaletinin garbi Kangalas ulusuna mensup birinci Nurda adlı kızın ruhu, yani üör; yırtıcılık yapmaktadı, bu kızın ruhu şimdi akrabasından yedi yaşına kadar olan çocuklara hastalık ve ölüm iras etmektedir” (Pk. 6. 416).

Obot Tördö: Oloḡho abaahılarındanır. Kişinin hava kutuna zarar verir. Obot kelimesi doymazlık, açgözlülük, tamahkarlık anlamlarına gelir. Bu abaahı musallat olduğu kişiye hasetlik duygusunu yerleştirir. *Obot Tördö*'nün içine girdiği kişi aşırı derecede kıskanç olup, hırsızlıkta yapabilir (Dilek, 2013: 134).

Obun Tomtoy: Oloḡho abaahılarındanır. Kişinin hava kut'una zarar verir. Bu abaahının musallat olduğu kişi bir yerde durup kalamaz, yapacağı işi çepeçevre düşünmez, her şeyi hafife alır (Dilek, 2013: 134).

Ogonyor, ogoncor: 3.Anlam: Şeytan (Pk. 6. 196).

Osol: *Osol uola* “küfür ilahı. Fenalık ilahları sayılır ve zamanın Yakutları onları abasılar olarak sayıyorlar (Pk. 6. 326).

Örgöstöy: Kadın cinsinden seyyar bir ruh, üör. *Üçüḡey xarax örgöstöy Marına* “en büyük şöhrete malik korkunç ruhlardan” (Pk. 6. 423).

Sabaray: *Altan Sabaray Toyon* “insanlara kronik çıbanı gönderen iblis” (Pk. 7. 303).

sacık: Acaray yerine söylenir (Pk. 7. 329).

Sah: İblis, şeytan habis ruh (Pk. 7. 189).

Sah: İblis, şeytan, habis ruh (Dilek, 2013: 156).

Sah: Şeytan, cin, iblis (Sleptsov, 1972: 319).

Saha inanç dünyasında Aşağı Dünya'da bulunmakta olan kötü iyelerin çoğu insanlara ve hayvanlara çeşitli hastalıklar göndermektedir. Her hastalığın bir iyelinin olduğu karşımıza çıkmakla birlikte bazı iyelerin kişilere ölüm getirdikleri de bilinmektedir.

Sarasın: Şerir ruh, ruh-kuş vasfı. Abası kızın karışık adından bir parça. *Sarasın tuos Emeget* “bir şaman tarafından tertip edilip ve mağlup edilmesi icap eden. Abası kıza faik gelen put” (Pk. 7. 150).

Sarkıl: Sarkıl Xotun “cinlerin büyük annelerinin adı” (Pk. 7. 160).

Satana Xaragın uuta “şeytanın gözyaşı” (Pk. 10. 2).

Satana: Şeytan, abası ruhların padişahı, tanrısının düşmanı, şer ve günah tecessümü. Satana ogonyor “ihitiyar şeytan”(Pk. 7. 183).

Satulukı: *Kıs Satulukı* “insanları cinayet ve intihara tahrik eden kadın ruh” (Pk. 7. 189).

Sayıp saydahan: Dişi cinsten olan cin taifesine mensup bir kızın, acarayın adıdır (Pk. 7. 340).

Sırı: *Sırı kus* “ahlaksızlığı temsil eden ilahe” (Pk. 8. 329).

Sibien Sibieņ: Peri, cin, gulyabani, hayalet. 2.Anlam: Felaketi haber veren ruh (Pk 7. 272).

Sogurunu: *Sogurunu bögö* “cenuptaki kuvvetli, düşman abası bahadır, acaray ile aynı anlamda” (Pk. 8. 27).

Solloņox: “*Soguru bögö, solloņoxo* “kudretli, kuvvetli, cenup abaslarının en aç gözlüsü” (Pk. 8. 39).

Sordooh Çuonah: Önceden kadın bir şaman olduğuna, öldükten sonraysa kötü ruha dönüştüğüne ve muhtelif bulaşıcı hastalıklar gönderdiğine inanılan ifrit. O tek kollu, tek bacaklı ve tek gözlü olarak tasavvur edilir (Dilek, 2013: 161).

Sorudax: *Sogoru-bögö sorudağa* “cenubun kadir abaslarının emir ve havalesi” (Pk, 1945: 246).

Sotuun: Avare avare dolaşan habis, kötü ruh, iblis, şeytan” (Pk. 8. 256).

Södüöke: Ahırda yaşayan ve hayvanlara zarar veren küçük, çirkin kız suretindeki kötü ruh (Dilek, 2013: 161).

Suntar: *Suntar Moño Kuluba Kusa* “pek tanınmış üör ruhlarının, büyüklerinden biri” (Pk. 8. 323).

Suodalba: *Suodalba-bögö* “ifrit bahadırın adı”(Pk. 8. 328).

Suor Hara: Orta Dünyanın kuzeyinde veya yeraltında yaşayan abaahılardandır. Elinde tefi ile zenginleri ziyaret ederek tef çalan kötü ruh; bundan dolayı evdeki herkesin baş ağrısına yakalandığına inanılır. Baş ağrılarına sebep olan ruhtur (Dilek, 2013: 162) .

Tasırdaah Tan Taralı Toyon: Altı kabileye ayrılmış olan kötü ruhların en ileri geleni (Dilek, 2013: 174).

Toyon: *Abası Toyono* “yer altı ruhlarının amiri” *Baxsı Toyono* “abasının muhtarı” (Pk. 9. 218).

Tönürges, tögürges: 2.Anlam: *Ceke-Tönürges-tanara* “karanlık bahadırının hamisi olan tanrının adı” (Pk. 9. 324).

Törüöt: *Törüötü tardaççı* “fenalık yapan, şerir” *Törüöt-bergen* “yer bahadırının adı” (Pk. 9. 337).

ulaxaan ölüü “şamanların veya meneriklerin ecdadından olup Orta Dünyaya gelen ruhların aşıladıkları merhametsiz bir hastalık olarak bazen bütün bir kabile hayatını söndüren çiçek, kızamık vs. gibi teknil salgın hastalıklar sayılmaktadır” (Pk. 6. 401).

Uocugan: Togus uocugannax çolon toyon “çolobon efendinin dokuz hilesini bilen” (Pk. 10. 65).

Uol: *Abası uola erdex* “şehvetengiz düşler gören kadın” *Abası uolattara* “ifritlerin uşakları” (Pk.10.68).

Uor: Şerir, kötü (Pk. 10. 78).

Uota-xomusuna “onun abaası anasının ateşi ve kehanet” (Pk, 1945: 380).

Uraaḡhay: Serveti eksilten, mevcudu yok eden ve şamandan başka kimsenin göremediği kötü ruh (Dilek, 2013: 194).

Uygul: *Uygul-Toyon* “ifrit *suostugannax ulu toyon*’un büyük oğlu, *Uygul-Xotun-Uygul Toyon*’un karısı” (Pk 10. 18).

Üögen Harsa: Çocuklara zarar verip öldüren kötü ruhlardan biri (Dilek, 2013: 199).

Üör: Şerir ruhların tümü. Ölenlerin ruhları. Herhangi bir sebepten tahatlık bulamayan ve dirilere rahatsızlıklar veren ölü ruhu. Birinin ölümünden sonra peyda olan ve kendinin ölmüş adam ve onun ruhu olduğunu idda eder, yakutların fikrine göre günahkâr adamın gök tanrıları tarafından kabul edilmeyen ana ruhu. Bazı yakutların dediği üzere eski çağlarda her ölen adamın ruhu üöre dönebilirdi şimdi ise yalnız şamanın yahut intihar eden adamın ruhları ancak üöre dönebilir. *Üöre*; “şerir ruh” Kendisinin türlü

yollarla hatırlatarak ekseriye kendisinin hısımlarına akrabalara tazip eder. Üörler şunlardır: *Kün Ögrüüpüne, Ellemey, Simax Xarahtaax, Simikaan udagan, Ürün Ogustaax* vs (Pk.10. 330).

Xaadan: *Xaadan-buuray-toyon* “yeraltı ruhlarının yedi kabilesinden birinin reisi, *Xaatur-Xaadan-Buuray toyon* diye de tesmiye olunur ki, bu birinci kategoriden bir abasıdır ve kuvvetçe yalnız *Uluu Toyon*’dan aşağı duran kudretli bir ruhtur” (Pk, 1945: 311).

Xaam: *Xaam Ayusit xotun* “Yeraltı hanımı” (Pk. 11. 489).

Xagdañ, Xaldaş, Xardan: *Ak xagan-buuray toyon* “yeraltı ruhlarının yedi kabilesinden birisinin adı” *Xaatur Xagdan Buuray toyon* “birinci kategoriden olan abası” (Pk. 11. 416).

Xalaasalaax: *Xatın caxtar xalaasalaax* onun sayın kadın soydaşları buz olan yeraltı dünyası sahibi (Pk, 1945: 317).

Xalcas-bergen: Kayın ağacı yarımadası kızı, av ruhları nezdinde öteye beriye gönderilen kızlardan biri (Pk, 1945: 316).

Xalhalıma: *Timir xalhalıma* “Hail demir ifrit bahadırının adıdır” (Pk. 11. 475).

Xañas Xotun veya Xañas emeexsin “şark tarafında yeraltında yaşayan mahal sahibi olan ruha giden yolu, kocası *Muñas Toyon* ile birlikte muhafaza eden kadın ruh” (Pk, 1945: 326).

Xarañar: *Xarañarar külükteex acaray allaraağı dayda aymağa* “kararan gölgeli yeraltı ifrit tayfası” (Pk, 1945: 336).

Xargıs: 2.Anlam: Bir şeye engel olan, iyi şeylere engel olan ve onları bozan şerir ruh. *Xannaaax hargıs xaya, Xara xargıs* “şerir ruh” (Pk, 1945: 341).

Xarsa: Huysuz, şerir. 2.Anlam: Umumiyetle her iki cins şerir ruhlardan üç kabilenin adı; bunlar öyle varlıklardır ki, yeni doğan çocukların beşiklerini dağıtırlar ve bu çocukları yerler. Oğlanlar erkek çocukları, kızlar kız çocukları yerler, kendi inlerinde sıçan gibi gezerler, şaman kamlarken bu şerir oğlanlarla kızların korkup kaçmaları ve bir daha gelmemeleri için bu inleri sincapla tıkar işte bu sayede doğan çocuklar ölmezler, yaşarlar. *Xarsa uola kusa* “tatsızlıklar çıkararak ufak ruhlar” *Xarsa Cabın* “kavga ve kötülük ruhları” (Pk, 1945: 344).

Xarsaah: Genelde her iki cinsten şerir ruhlardan üç çeşidinin adıdır. Bu öyle ver varlıklarıdır ki yeni doğan çocukların beşiklerine berbat ederler ve çocukların kendilerini yerler. İnlerinde sıçanlar gibi gezerler şaman kamlarken bu inleri balık denilen hayvanla tıkar ki bu şerir oğlanlar ve kızlar ondan korkarak kaçarlar, bunun sayesinde çocuklar ölmezler” *Xarsa uola kuis* “tatsızlık çıkararak ufak ruhlar, kavga ve kötülük ruhları” (Pk. 11. 607).

Xoços: *Xotun cahtar xoços* “şeytan hanım” (Pk.11.870).

Xolbonyoy: Bir kadının adıdır ki Yakut destanlarında onunla harp ilahı temsil edilmiştir, bu kadının tam ismi; *İlbis kılisa ebir kuturuk kuo – Xolboñoy, utk kıymılun, tiil tiliñex, labaa tohtugan, toroo tüürey*’dir (Pk, 1945: 372).

Xomoğoy: İnkisarı hayal ruhu, hırs ruhu (Pk, 1945: 378).

Xoñoloy xorsuna: Şerir ruhların elebaşı, *abaası atamaana*’nın adı (Pk, 1945: 384).

Xoro: 3. Anlam: Şerir ruhların kökü. *Horo tañaralaah oyuum* “hamisi kartal olan şaman” *Xoro tañarallaax kisi xotoy ölörbüt tuppap* “hamisi horo olan adam” Has isim ve has ismin bir parçası; *Uluu Xoro* (Pk. 11.818).

Xotuttar “şamanların itikatlarına göre, insanlara hastalıklar getiren ve onların canlarını alan kocakarılarıdır; onların merhametini kazanmak için bazen hayvan keserek kurban getirirler” (Pk, 1945: 396).

3.4.2. Kötü İnsan Ruhları ve Kamlar

Saha inanç dünyasında kötü iyelerin yanında, kötü iyelerin yolunu izleyen, onların düşüncelerini ve davranışlarını edinen insanlar da görülmektedir. Aşağı Dünya’da insanların *abaahı*larla, iblis ve ifritlerle arkadaş oldukları ve kötü iyelerin yardımcılarıyla hareket ettikleri bilinmektedir.

Aşağı Dünyanın kötü insanları genellikle ifrit, iblis bahadır, şeytani efsane kahraman, cadı sıfatlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu kötü ruhlu insanların, kamlarda görülen efsunlama, büyü yapma gibi yeteneklere sahip oldukları da görülebilmektedir.

Aşağı Dünyanın kötü kamları, *abaahi kam*, *şeytani kam* olarak adlandırılmaktadır. Kötü kamlar genellikle büyücü, sihirbaz, üfürükçü olarak sıfatlandırılmaktadır. Büyücü

olarak adlandırılmakta olan kamlar, dua ile efsunlayan kamların aksine beddua ile efsunlayıp, şerir ruhlar için kamlayanlar olarak görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Aşağı Dünya'nın abaahı ruhlarıyla hareket eden ve kötülük için bulunan kötü insan ruhları ve kamları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 37 adet kelime belirlenmiştir:

Aan Arbalyın, Duon Arbalyın: Abaası olan şamanların adları (Pk, 1945: 29).

Aan Arbay toyon: Yeraltı hükümdarlarından biri (Pk, 1945: 29).

Alabır: İblis kadın şamanın adı (Pk, 1945: 11).

Aptaax: Abaası ile alakası olan ve onun yardımıyla hareket eden, sihri kuvvete malik adam. Erkek ve kadın sihirbaz, üfürükçü (Pk, 1945: 25).

Arcamaan – Carcamaan buxatur “Tek gözlü Tunguz bahadırın adı” (Pk, 1945: 29)

Billırit: 2.Anlam: *Caba baaba* adında efsanevi bir cadının çocuklarından birinin adı (Pk, 1945: 96).

Bılarañkı: Yakut efsanesinde geçen bir cadının *Caba baaba*'nın oğullarından birinin adı (Pk, 1945: 96).

Burguy: *Buor burguy buxar sitim oğonor* “yeraltı dünyası ihtiyarı” (Pk, 1945: 136).

Buura: *Buura Doxsun* “efsanevi bir mahluk olan *Üller etij*'in oğludur” (Pk, 1945: 141).

caardaax: *caardaax ağa uusa* “pis kokan kabile. Masallarda abaası ruh kabilesine verilen ad” (Pk, 1945: 162).

Cebidiye: *Timir Cebidiye* “şeytani bir kahramanın adı” (Pk, 1945: 163).

Cesine: *Timir – Cesine – buxatur – abaası* bahadırın adı (Pk, 1945: 167).

Cesiñkey: Şeytani koca karının adı (Pk, 1945: 167).

Cesteybe: Kırmızı gözlü efsanevi bir cadı kadının çocuklarından birisinin adı (Pk, 1945: 167).

Cyaba – baaba: Cadı (Pk, 1945: 189).

Çaaday: *Çaaday oğoñor* “şerir ruh olan ihtiyar” (Pk, 1945: 203).

Çamçay: Abaası koca karının adının bir parçasıdır; *Kuo – Çamçay – tısı – xopçolgu – emeexsin* (Pk, 1945: 196).

Çaskıy: *Timir Çaskıy* “çınlayan demir, şeytani kadın şaman” (Pk, 1945: 201).

Çerekene: *Timir Cebidiye* denilen ifrit bahadırın, anası olan koca karının adı (Pk, 1945: 209).

Çıbıy: *Ira – çıbıy* kıza, onu ele geçiren abaası bahadır tarafından verilen mürekkep ismin bir kısmı (Pk, 1945: 211).

Çıñıs, Çıgıs: *Çıñıs – xaan Odun xaan ve Cılğa toyon oloñxo*’da sulh muahedesi akdedilirken muharip tarafların muabede ahkâmına riayet edip etmediklerine nezaret etmek üzere, her üç dünya için intihap edilen yüksek memurlar sırasında zikredilmektedir, *çıñıs xallaan* sert veya merhametsiz sema, sema ayaz seması. 2.Anlam: *Çıñıs xaan* “Yakutların bugünkü tasavvurlarına göre, güya semada yaşayan eski Yakut ilahlarından biri olup merhametsiz, mağrur, amansız sert bir ilahtır” *Çıñıs xaantan cılğalaax* Cengiz Hanın büyük neslinden gelen bahadır, anlaşılan bu Cengiz Han’dır. Zamanımıza intikal eden rivayetlere göre Yakutların vaktiyle Cengiz Hana tabi olduklarına hükmolunabilir, perakende ve müphem rivayetler gösteriyor ki Yakutlar, bir zamanlar güya Bara bozkırlarında yaşarlardı, sonra Yenisey membalarına doğru gitmişler, daha sonra Baykal’ın öte tarafına geçmişlerdir, onları oradan ya Cengiz Han tazyikle çıkarmış yahut kendileri ayrılmışlardır (Pk, 1945: 216).

Çieres: *Cerietihik çierese* “şerir ruhlara dönen ölülerin en garibi, *lippeleex sıraydaax* çierese buolbut kirli suratlıların başlıcası” (Pk, 1945: 220).

Çilçik: Ucube (Pk, 1945: 221).

Dıbirdaan: *Timir Dıbirdaan, Ösük Harbıla Timir Libirdaan, Xoro Dıbirdaan – abaası* kahraman adları (Pk, 1945: 257).

Ekkeçeen: Yakut masal cadılarının birisinin çocuğunun adı (Pk, 1945: 277).

Emeget, emiget: Şamanı himaye eden ve onun ayrılmaz bir parçasını teşkil eden ruh; hatta şamanların en ehemmiyetsizi bile bir emegete maliktir. Bu ruh tamamıyla hem

abaasından hem serseri ruh olan üör'den de farklıdır, ekseriyetle bu bir zamanlar yeryüzünde yaşamış olan şamanın canıdır, bazen ise ehemmiyetsiz semavi mahluklardan biridir. *Toņus emeget* “hami ruhu Tungus menşeli olan şaman hakkında söylenir” (Pk, 1945: 281).

Ergilin: *Ergille saacağay* “her tarafı rengârenk ihtiyar kadın abaasının lakabı” (Pk, 1945: 293).

Hatan Çaskıy “çınlayarak bağırان ifrit kızı” (Pk, 1945: 201).

İlbisteex: Efsunlanmaya kabiliyeti olan, öldürmeye ve yaralamaya haris olan. *İlbisteex kisi* “efsunlamaya kabiliyeti olan adam” (Pk, 1945: 442).

ileet: Cani, şerir (Pk, 1945: 443).

Künes: *Künes oyuum* “öldükten sonra bir üör ruh olan şamanın adı. Hastalıklara ve yürek çarpıntılarına sebep oluyor” (Pk, 1945: 582).

Kütür: Şerir ruh, ifrit, ucube (Pk, 1945: 594).

Mağalay, Mañalay: *Arsan Duolay Buor Mağalay* “yeraltı dünyasında yaşayan ruhlar sahibi, ihtiyar şeklinde ruh” (Pk, 1945: 611).

Moņus: Efsanevi ucube (Pk, 1945: 639).

ogustax: *Ürün ogustax ogoñor* “Vaktiyle Yakut eyaletinin garbi Kangalas ulusuna mensup yer abası şamanın sahip olduğu tek öküzünü çalmışlar. Bundan fevkalade hiddetlenen şaman korkunç bir üör şeklini alarak kendisine iki yaşlık beyaz dana veya iki yaşlık beyaz boğa kurban getirilmediği takdirde ekseriyetle ölümle neticelenen hastalıkların amili oluyormuş (Pk. 6. 204).

Sınalaa-: *Üölen sinalabıt Bologur* obasının üör ruha inkilab eden kadın şamanı; insanları muhakeme kabiliyetinden mahrum eder. *Kullan Sinalappıt* (Pk. 8 306).

Silirdeen: *Sir annıgar silirden udagan baar üsü* “yer altında silirden şaman kadın var imiş” (Pk. 7. 297)

3.4.3. Kötü Hayvan Ruhları

Saha alongholarında Alt dünyada yaşayan ve boynuzlu hayvanların hamisi olduğuna inanılan ruh, *Atusıt Xaat Xotun*'dur (Ergun, 2013: 145).

Alt Dünyada kötü hayvan ruhlarının, hayvanlara musallat olarak onlara hastalık gönderdiklerine inanılmaktadır. Her hayvana eziyet eden, hastalık gönderen ruhların farklı adlandırmaları ve sıfatları olduğu görülmektedir. Kötü hayvan ruhları derken, hem hayvanlara zarar veren kötü ruhlar hem de kötü olan hayvan ruhlarını anlamamız gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde hayvan hamileri, kötü hayvan ruhları ve kötü olan hayvan ruhları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 16 adet kelime belirlenmiştir:

Aan Arbatu toyon: Hayvanlara hastalık gönderen yeraltı ruhu (Pk, 1945: 29).

Abaası xarday kula “ifrit Harday kuşu” (Pk, 1945: 340).

Caaxsıt: Hayvanların tırnaklarına musallat olan cin, şerir ruh (Pk. 1945: 160).

Çörööküye: 2.Anlam: Sık sık ve çok miktarda kaybolan buzağuların yediği zannolunan küçük bir *abaası*, buzağuları yiyen, mahveden ruh, küçük cin (Pk, 1945: 238).

Doğur: Atlara eziyet eden fena ruh (Pk, 1945: 262).

Mek: *Mek Tuguy Kul*” *abaası* için at hizmetini gören, göbeği üzerinde üç sıra ayak bulunan, bir nevi efsanevi hayvanın adı” (Pk, 1945: 623).

Milaaday: Yaratıcılığı ile boynuzlu hayvanların, hasusiyle güzel buzağuların çoğalmasına sebep veren ilah. Teveccühkar bakışını affettiği yerde buzağular ölmez ve sığırlar sütlü olur. Anlattıklarına göre yeraltı âleminin en güzel yerinde yaşıyormuş (Pk, 1945: 631).

Nemiriye: Ölümünden sonra üör’e dönüşerek insanlara ve bilhassa kadınlara musallat olmuştur (Dilek, 2013: 129).

Oyuun abaahıta: Şaman abaahısı. İnsanlara kötülük yapma gücüne sahip olan kartal (Dilek, 2013: 143).

ölüü balğa: Uğursuz balık, ölüm yeri balığı; ağzı gırtlığının altında, gözü ensesinde olan yeraltı dünyası balığı (Dilek, 2013: 149).

Ölüü emek kul: Şamanların abaahı’sı olan hayvanın adı (Dilek, 2013: 150).

Saar: *Möörböölüüt saar*” yakutların efsanevi bir mahluk olarak addettikleri deve” (Pk. 7. 439).

Tördö: *Anaxsıt tördö* “boynuzlu hayvanların *İsegey İeyehsit* namındaki ilahenin umumi adıdır” (Pk. 9. 340).

Xaat: *Atıst xaat xotun* “bir ruhtur ki onun şahsında boynuzlu hayvanlar Aşağı Dünyanın himayesi altında bulunurlar” (Pk, 1945: 365).

Xarıaca, Xoruoca: *Xarıaca Doxsun*” kara tilkilerin, kara samurların, kara sincapların ruhunun adı” (Pk, 1945: 341).

Xatangayan: Bayağı samurların ve çillerin hamisi olan ruh (Pk.11.663).

3.4.4. Diğer Kötü Ruhlar

Yukarıda belirttiğimiz alt başlıkların içerisine dahil olmayan ya da görevinden ve isimlerinin bilinmemesinden dolayı konuşlandıramadığımız, Aşağı Dünya ile ilgili kavram, ruh, tanrı, lakap ve herhangi bir nesne belirten kelimeler çalışmanın bu bölümünde diğer varlıklar olarak belirtilmiştir. Saha Türkçesi sözlüklerinde 106 adet kelime belirlenmiştir:

Aan Acaray: Yeraltı bahadırlarından birinin adı (Dilek, 2013: 3).

abaahı oybono: Yer deliği, ruhların deliği. Kötü ruhların ‘oybon’udur ki bunu şamanlar kuyrukları birbirine birleşen iki balık arasında olan yuvarlak bir delik olarak tasvir ederler (Dilek, 2013: 6).

alcarxaydaax: Mahvedici, uğursuzluğu, belayı mucip olan. *Allaru alcarxaydaax ağıs biisin uğsa (mas)* “Aşağı Dünya ruhlarının mahvedici soyu” (Pk. 1997: 14)

Altaxtaa: *Altaxtur Daadar* efsanevi bir abaası bahadırın lakabı (Pk. 1997: 18).

Araat: *Araat balık* “Efsanevi bir abaası’nın adı” (Pk, 1945: 29).

Arğa Muustah Muora: *Abaahı* ruhlarından *Timir Cehintey*’in sahibi olduğu ve yeraltında bulunan denizin adı (Dilek, 2013: 19).

Arsan Duolay, Aarsın Duolay, Aarsan Duolay: 2.Anlam: Sekiz başlı efsanevi bir abaası bahadırı (Pk, 1945: 34).

Atamaan: Reis. *Abaası ataamana* “Ruhların reisi, en kuvvetlisi” (Pk, 1945: 37).

ayurgu: 2.Anlam: Günah telakki edilen her şey (Pk, 1945: 48).

Bohtoo: *Bohtobotox modun moy* “efsanevi bir abaası’nın adı” (Pk, 1945: 116).

Buordaax: *Buordaax Molyoy Toyon* “yeraltı dünyası ruhlarının yedi kabilesinden birinin reisi” (Pk, 1945: 136).

Buxar coluo “efsanevi bir öküzün adı” (Pk, 1945: 130).

çağaya: *Cağaya, buyakabın!* “Efsanevi bir abaası kızın sözlerini bitirdikten sonra çıkardığı nida” (Pk, 1945: 150).

çağayahay: *İsilleexpin tasillaaxpın, çağayahaybın!* “Efsanevi bir abaası kızın konuşmadan evvel çıkardığı nida” (Pk, 1945: 150).

Ciegelikeen: *Timir Ciegelikeen – emeexsin* “efsanevi abaası koca karının adı” (Pk, 1945: 170).

Cies: *Cies – Xotoobo* efsanevi abaası koca karının adının bir kısmı (Pk, 1945: 172).

Coyon: *Timir Coyon – emeexsin* “efsanevi bir abaası koca karının adı” (Pk, 1945: 178).

Culurğa: *Culurğa xara toyon* “yeraltı ruhlarından olan yedi kabileden birinin reisin adı” (Pk, 1945: 183).

Curaastay: *Uot – Curaastay* yeraltı abaasının adı (Pk, 1945: 184).

Cüsük: *Üs cüsük kubuluyammın* “muhtelif şekle girerek, muhtelif şekil alarak; *üör* ruhu şekline girmiş abaası hakkında” (Pk, 1945: 187).

cüsün: *Abaası cüsüne* “şerir ruhun resmi, tasviri, put” (Pk, 1945: 188).

Çuoraannaax: *Timir çuoraannaax* “demir çingiraklı *abaası* kız” (Pk, 1945: 243).

Çuort: Şeytan (Pk, 1945: 243).

Dagda: 3.Anlam: *Dagda – buuray – toyon* “yer altı ilahlarının yedi kabilesinden birinin reisi” (Pk, 1945: 248).

Dağdar: *Altaxtur Dağdar* “efsanevi abaası kahramanın adı” (Pk, 1945: 253).

Dallaaxtur – daada – buuray “efsanevi bir kadının adı” (Pk, 1945: 248).

Dampay biraday “vaktiyle şamanlık etmiş şeytan” (Pk, 1945: 97).

Dırhan: *Aan – Dırhan – buxatur* “bir abaası bahadırın adı” (Pk, 1945: 258).

Habıki: *Bökçöğör habıki, keltegey keeleeni* “birinci kategoriden iki ruhun abasının isimleridir” (Pk. 11. 408).

haraņa hallaan: Yeraltı dünyasının kara göğü (Dilek, 2013: 74).

İnçiktay: *Itak inçiktay* “abaası bahadırın adı” (Pk, 1945: 415).

İtulla: *Timir itulla* “ifrit bahadırının adı” (Pk, 1945: 428).

isilleex – tasillaax: *İsilleexpin-tasillaaxpın* “nutkunun başında kız abaasının söylediği sözler” (Pk, 1945: 455).

İsil-tasil: *İsilim Tasılım!* “Kız abaasının konuşmaya başlarken kullandığı nakarat” (Pk, 1945: 454).

Kepteex: Akıbeti kötü olan. *Abaası kepteex* “kendisiyle beraber uğursuzluk getiren, bedbahtlığı mucit olan” (Pk, 1945: 478).

Köxö: Efsane ve masallarda geçen adın bir parçası. *Köhö buutay toyon* “kötü ruhların dokuz kabilesinden birisinin reisi ve Uluutuyar uluu toyon’un oğludur (Pk, 1945: 534).

Lıppıçıaxa: Efsanevi ad: *Timir Lıppıçıaxa emeexsin- Açaraman çaçıraman* “abaası pehlivanın ihtiyar annesinin adı” (Pk, 1945: 604).

luça: Bu kelime Tunguzcada bostan korkuluğu, korkuluk, ucube manalarını ifade eder. Mençular ilk defa Ruslarla münasebete başladıktan sonra onlara *loça* yani insan telef eden ifrit derlerdi (Pk, 1945: 608).

Luo xaan toyon “yeraltı dünyasının baş abaası” *İjıranar luo toyon* “yeraltı ruhlarının yedi kabilesinden birinin reisinin adı” (Pk, 1945: 609).

Mohol Tördö: Oloņxo abaahılarından. Kişinin hava kut’una zarar verir. Kişinin düşünce kabiliyetini ve cesaretini yok eden abaahıdır (Dilek, 2013: 127).

Molcoy, molyoy: Adın bir parçası. *Buordaax Molyoy toyon* “yeraltındaki ruhların yedi kabilesinin birinin reisi” (Pk, 1945: 638).

nadırık: *Allara doydunu tardınan nadırığınan tarpıt vas.* “Aşağı yer ahalisine bila istisna vergiler tarh etmiş olan”(Pk. 6.4)

Ñını, nını: *Ñını- ñını- ñınılıkpın!* “Abaası kızın başlangıç sözleri” (Pk. 6. 433).

Ñınılık, nınılık: Abaası kızın efsanevi nutkunun okşayıcı sözleri (Pk. 6. 433).

Nörüye: *Nörüye xarbıst* “bir çocuk doğduğu vakit, onun şamanlığa istidadını tedkik için gelen, yer altı hâkimi, *Bara Xaan toyon*’un oğlu” (Pk. 6 .452).

Nurda: Kangalas halkına mensup Birinci Maltan obasında İlyin ve Kazlof kabileleri arasında yaşamış ve inanişâ göre 1884 yılında suya atılarak ölmüş genç bir kızın insanlara kötülük veren ruhuna verilen ad (Dilek, 2013: 131).

Nurgustay: Masal kahramanlarının en ahlaksız, en palavracı ve en korkağı (Dilek, 2013: 131).

nuunay: Abası kadının başlangıç nakaratındaki ilk sözlerinden biri (Pk. 6. 456).

nüöttüügen: Cehennem, yer altı dünyası (Pk. 6. 472).

Oduruunnax: 2.Anlam: *Oduruunnah bis usa* “hırçın, abasların bir ailesi” (Pk. 6. 208).

Oguruoday-Uot oguruoday “masalda abasının ismi” (Pk. 6. 200).

ot: Abasının söze başlarken çıkardığı nida (Pk. 6. 335).

Ölüü- luo- besirik oğus “abası bahadırının koşum öküzünün adı” (Pk. 6. 401).

ölüü: *Ölör ölüü tügege* “cehennem” (Pk. 6. 401).

salbırgastaax: *Ayusıt xotun salbırgastaah attıga* “*Ayusıt* kadının donanmış yol uğrağı” (Pk. 7. 365).

Saraahın tuos Emeget: Dişil abaahılardan birinin tasviri (Dilek, 2013: 156).

Sarkıl Hotun: Güçlü kabul edilen abaahılardan birinin adı (Dilek, 2013: 156).

satana harağın Uuta: Şeytanın gözyaşı. Yakutlar cıva, demir, bakır, gümüş gibi madenlerin görünmez varlıklar olan abaahıların gözyaşları olduğuna inanırlar (Dilek, 2013: 157).

Satulay: *Salaskalax satulay* “bir üör kadının lakabı” (Pk. 7. 188).

Sımıkan udagan: *Nemiriye kines kusa* kardeşlerden biri. *Calax çuoranna sımıkan udagan* “en fazla bir popüler şöhrete sahip olan korkunç üör kadınlardan biri” (Pk. 8. 297).

Sımıkan Udağan: Nemiriye'nin yaşadığına inanılan “dokuz ormanlık tepe” de yaşayan sekiz kız kardeşten birinin adıdır. Elinde çingirak ve ahşap bir tepsi taşır. Ona kalçalarında beyaz benler olan bir kısrak kurban olarak sunulur (Dilek, 2013: 159).

Simik: *Simik-Samiya* “bahadır abasının zaptettiği kıza verilen mürekkep adın bir parçası” (Pk. 7. 306).

Sinneye: *Sir yola Sinneye* “şeytani bir kahramanın, bir devin adı” (Pk. 7. 315).

Sir annınaağı connor “yer altı ahalisi” (Pk, 1945: 22).

Soluonyay: *Itık Soluonyay* “kadın abası adının bir kısmı” (Pk. 8. 49-227).

Talurdaah Tan Taralı Toyon “Yeraltı tanrıların sekiz kabilesinden biri” (Dilek, 2013: 172).

Talla: *Talla-Sacıla- Toyon* “yer altı reislerinden biri” (Pk. 9. 39).

Tallan: *Tallan-Meniye- Xohtuya Suorun Buxatır* “abası kahramanın adı” (Pk. 9. 39).

tan taralı: Cehennemın alt kısmı, cehennemın kötü ruhlarının bulunduğu kısmı. Yakut inançlarına göre orada insanlar kızgın ateşte yakılır (Dilek, 2013: 172).

Tıgılastay: *Itık tıkılstay* “abası kızın adıdır” (Pk. 9. 521).

Timir Coyoston Emehsin: Efsanevi bir abaaahı kocakarının adı (Dilek, 2013: 177).

Timir Uoraan: Cehennem bahadırlarından birinin adı (Dilek, 2013: 178).

tömörköy: *Tüör on tüört tömörköy tüöden aana* “kırk dört derin delikli kapısı olan tamuğ, cehennem” (Pk. 9. 318).

Tördö: *Cabın tördö* “cehennemın dibi” (Pk. 9. 340-341).

Tunalay: Cadı karının çocuklarından birinin adı (Pk. 9. 395).

Turtas: *Turtas esken* “karacanı hami ruhu” (Pk. 9. 431).

Tügeh Doydu: Ölüler ülkesi, cehennem: Yakutlar ölüler ülkesini; sekizinci göğün ötesinde, kuzeyde ebedi bir gecenin hüküm sürdüğü, dondurucu bir rüzgârın hiç kesilmediği, solgun kuzey güneşinin parladığı, ayın sadece ters dönmüş olarak kendini

gösterdiği, genç kız ve erkeklerin sonsuza dek saf ve el değmemiş kaldıkları bir yer olarak tasarlarlar. Öte yandan bazı kaynaklara göre, yerin altında bizimkine tıpatıp benzeyen bir dünya daha vardır; oraya yeraltı bölgelerinde yaşayanların havalandırma için bıraktıkları delikten ulaşılır (Dilek, 2013: 182).

Tüğex: *Üöden tügehinegi kisi* “yerin cehennemi mahali” (Pk. 9. 467).

tüktüye: Kayın ağacı kabuğundan yapılmış bir tür kutu. İçine üör tasviri konarak kapatılır ve keçe evin çatı serenine bırakılır. Zaman zaman ona yiyecek saçı olarak sunulur. Kayın ağacı kabuğundan yapılmış kutuya ölen akrabasının tasvirinin yapılarak konması işlemine *Tüktüyeleex Tañara*; ölmüş şamanın üör’e dönüşmüş ruhunun tasvirinin kayın ağacı kabuğundan yapılmış kutuya konması işlemine ise *Tüktüyeleex Oyuun* denir (Dilek, 2013: 183).

Tüörtügen, tüöttügen: *Nes tüöttügen* “yeraltı dünyası” (Pk. 9. 494).

Tüpte: *Tüpte kuturuk* “abaası kızının mürekkep adının bir kısmı” (Pk. 9. 498).

Ubaslax: *Ubasalax xotun* “Bir ruhun adı. En ziyade dehşetli üör kadınlardan biri” (Pk. 10. 4).

Üöden Tüğeğe: Cehennem çukurunun dibi; cehennem, yeraltı (Dilek, 2013: 199).

üöden: Şerir ruhların yaşadığı yer (Pk. 10. 320).

üödey: Vay şeytan seni (Pk.10. 320).

Ütügen: *Nes tüört ütügen* “yeraltı memleketleri, yer altı alemi (Pk. 10. 384).

Xaan angaarıkı “birinci dereceden abasının adıdır” (Pk. 11.508).

Xaan Añaatıkı uol: Yer altı ruhu (Pk, 1945: 22).

Xaarılla: *Xaan xaarılta* “bahadır abasının adıdır” (Pk. 11.624).

Xaarılla: *Xaan-Xaarılla* “bir abaası bahadırının adı” (Pk, 1945: 364).

Xabaraannan-: Şerirlenmek (Pk. 11. 403).

Xabıdal: *Habıdal-Hara-buhatır* “Abaası bahadırının adıdır” (Pk. 11. 408).

Xalxalıma: *Timir Xalxalıma* “demir siper, ifrit bahadırın adı” (Pk, 1945: 317).

Xara: Kara, kötü, şerir, bedbaht (Pk.11.555).

xaranga: *Xaranga baraaxı xotun* “birinci kategoriden abasının adıdır” (Pk.11. 571).

xaraña: *xaraña cie:* Kara ev, abasının evi hakkında (Pk, 1945: 335).

Xarbıalaa: *Ösük xarbıalaa timir* “bir bahadır abasının adıdır” (Pk. 11. 590).

Xarday: *Abaası xarday kıla* “ifritlik bir kuş olan Harday” (Pk. 11. 597).

Xat: *Xat Xotun* “bir ruhtur ki onun şahsına boynuzlu hayvanlar Aşağı Dünyanın himayesi altında bulunurlar” (Pk. 11. 656).

Xatılı: Booturun dokuz karısından biri (Pk.11. 674).

Xaxay: *Xaxay sañıyax* “aslan abası; ateş ulûhiyetinin unvanlarından tesadüf ediliyor” *Atur xaxay-Tayhtaax Xayaaçay* denilen kadın şamanın kocası (Pk, 1945: 313).

Xobuosay: Bir şerir ruh (Pk, 1945: 368).

xollronnoox: Yer altından yolu olan (Pk.11. 746).

Xomogoy: Hayal ruhu. Hırs ruhu (Pk.11. 778).

Xooñkuya: Yeraltı dünyasına giden ve taş kapısı olan yol (Pk, 1945: 399).

Xooxoon: Üçüncü kategoriden bir abası ruh (Pk, 1945: 399).

Xoruocay: Bir ifrit bahadırın adı. *Xoruocay-bergen* “kartal tanrısının oğlu olan gümüş bahadırın adı” (Pk, 1945: 391).

DÖDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA TÜRKLERİNDE GELENEKSEL İNANÇLAR

4.1. Evlenme, Düğün ile İlgili İnançlar

Türk düşünce sisteminde, evin içinde bulunan ocağının aileyi temsil ettiğine ve kutsal olduğuna inanılmaktadır. Ailenin sembolünün, evin merkezinde bulunmakta olan ocağın olduğu bilinmektedir. Nitekim, evlilik törenlerimizdeki ocak ve ateşle ilgili inanma ve âdetler de evin merkezinde bulunan bu ocak etrafında gerçekleştirilmektedir. Sahalarda da evlilik, sönmeyen bir ateş yakma şeklinde ifade edilmektedir. Çünkü evlilik sırasında yeni bir ocak kurulmuş oluyordu. Bu ocağın daima yanması gerekmektedir.

Saha Türklerinde “Aal uot” (aile ocağı) olarak adlandırılmakta olan bu ocağın sorumlusu, gerçekleştirilen düğün ve gelin almadan sonra damadın evine gelen gelin yani evin hanımı olarak bilinmektedir. Evin hanımı daima ocağa saygı duymalı ve ocağı beslemelidir.

Yakutlar, iyi beslenen ateşe sunuda bulunan evlerin mutlu olduğuna, sunu yapmanın ihmal edildiği evlerinse, zayıf ve çelimsiz olduğuna inanırlar (Harva, 2014: 198).

Türk düşünce sisteminde ve Sahaların inançlarında ortak görülen aile kavramının evin, ocağına bağlı olması görülmektedir. Evin ocağını erkek kurmakta, ona sahip çıkmakta, kadın ise ailenin dirliği, birliği ve huzuru için ocağı daima yakmakta ve yaşatmaktadır.

Saha Türklerinde evlenmenin uzun bir süre kız kaçırma adeti ile meşru sayıldığı bilinmektedir. Yakut boylarında kız kaçırmaya gidecek gençler kam tarafından bir ayın yapıldıktan sonra yola çıkarlardı. Bu ayın şöyle yapılırdı; kız kaçırmaya gidecek gençler bir araya toplanır ve atlarını hazır halde bulundurlar. Kam, direklerle bağlı atların çevresine saç saçar. Kırk kötü ruhun adlarını söyleyerek bunlara karşı gençleri koruması için dua eder. Ayinden sonra gençler atlarına binip kaçırılacak kızın kabilesine doğru yönelirler (İnan, 2020: 169).

Yakut düğününün dört aşamadan geçtiği ve iki ana kutlamadan ibaret olduğu savunulmaktadır. Onlardan biri, kalım (başlık parası) kısmi olarak ödendikten sonra, damadın akrabalarıyla birlikte, gelinin evinde yapılmaktadır. İkinci kutlama ise, gelinin

katılmasıyla damadın evinde yapılmaktaydı. Her iki taraftan akrabalar düğün töreninin hazırlığında aktif rol oynamaktadırlar. Düğün töreninin her etabında algıların bulunduğu tören düzenlenmekteydi. Bunlar: ateş ruhuna (iyesine) yapılan algıs, gelini gönderme algısı, gelinin anne-babası için yapılan algıs, yer-su iyelerine yapılan algıslar, atların bağlandığı direğin yanında yapılan algıs, yeni evde ocağın ateşini yakarken yapılan algıs ve dünürçü algısıdır (Dmitrieva, 2006: 154).

Saha düğünlerinde baş rolü her zaman uruk oynamaktadır; düğünün bir ziyaretinde gelinin uruğu, diğer ziyarette de damadın uruğu ön plandadır. Elbette düğüne akrabalar dışında başkaları da katılabilir, ama akrabalar her zaman çoğunluktadır. Düğüne getirilen hediyelerin büyük kısmı onların arasında paylaşılır, kesilen hayvanlardan elde edilen etin çoğu onlara sunulur. Eskiden düğünlerde çok sayıda hayvan kesilmekteydi ayrıca hediyelere de çok masraf yapılmaktaydı (Seroşevky, 2007: 181).

Düğün masraflarını her iki tarafın, gelin ve damat tarafının karşıladığı bilinmektedir. Gelin tarafının herkese, yağ, süt, şeker, kaymak ve kımız dağıtmaktadır.

Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru gelinin geldiği gün başına saçını saçmaktır. Saçı, yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayinin kalıntısıdır (İnan, 2020: 170).

Günümüzde Saha düğünlerinde törenleri çok az görüldüğüne, çeşitli etkinliklerin eskideki kadar yapılmadığına değinilmektedir.

Isiah olarak adlandırılan bu kımız serpmeye ayinine “Törenler ile İlgili İnançlar” bölümünde ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, Saha Türklerinde düğün öncesi ve sonrasında yapılan adetler, gelin kıyafetleri ve verilen yemek ziyafetleri gibi konu başlıkları ele alınmıştır. Saha Türkçesi sözlüklerinde 42 adet kelime belirlenmiştir.

aman ös: Candan gelen, samimi ve hoş sözler. Kız babasından istenirken söylenir (Pk, 1945: 19).

andax: Yaşmak; eskiden gelinlerin yüzüne örttükleri peçe, duvak (Pk, 1945: 21).

as: Aş, yemek. *İtii killerer as* “Her şeyden evvel düğün alayının geldiği zaman verilen yemek” *Tañara asa* “Tanrı yemeği, dini ayinlerde kullanılan ekmek” (Pk, 1945:

34). 3.Anlam: *Açmak uos asar* “yüz görümlüğü; maddi iktidara göre para ya da canlı hayvan olarak, nişanlı tarafından gelinin ana ve babasına söz kesimi günü verilir”

attanar as: Gelinin babası evinden, nişanlısının evine gideceği gün hazırlanan yemek (Pk, 1945: 43).

ayulaax: *Sükter kús kenyin hayısan körböt ıyaaxtaax, ol – ayulaax colo haalar dien* “baba evinden giden kız, arkasına bakmamalıdır, çünkü bunun fena neticesi vardır, onun saadeti ebeveyninde kalır derler” (Pk, 1945: 48).

Barar malaasin “gelinin güveyin evine gitmesi münasebetiyle yapılan eğlenceli ziyafet” (Pk, 1945: 613)

bastıga, bastmga: Evli kadınların başlarına taktıkları bir nevi süslü başörtüsü, sıkma (Pk, 1945: 72).

beppiiske: Bir mahzur ve itirazı olmadığına dair kabile reisi tarafından evlenecekler verilen senet (Pk, 1945: 84).

bergese: 2.Anlam: Evlenme merasimi esnasında güveyi ve geline giydirilen taç (Pk., 1945: 86).

bergeseleex: Nikâhlı, evli olan (Pk, 1945: 86).

Bergeselen-: 2.Anlam: Nikâhlanmak, evlenmek. *Bergeselener* “nikâh, düğün” (Pk, 1945: 86).

bierii: 2.Anlam: Kız alınırken, söz kesimi veçhile ona karşılık olarak ailesine verilen her şey (Pk, 1945: 106).

çobuo, çoboo: *Uotu inninen kenninen bısıta süğren toğo çobootoy – çoçuray?* “Ne cesaret, ateşin hem önünden hem arkasından geçerek geziniyor. Yakutlarda adet olduğu üzere, geline ve çocuk doğuran kadına muayyen bir müddet zarfında ocak önünden geçmek yasaktır, ocağın arka tarafından dolaşabilirler” (Pk, 1945: 223).

haramcıy: Gelinin zengin takımlarla eyerlenmiş atlarıdır ki yüklerini onlar üzerinde götürür; gelinin güveyi evine nihai surette taşınmasından sonra kız babasının kendisine verilmesini istediği hayvanlar (Pk. 11. 568).

körör: *Cie körör* “gelinin kendi kocasının evine girdiği zaman yapılan merasim. Gelin tarafından gelen üç süvari ateş yakıldığı zaman daha gelin eve girmeden evvel

güveyin evine giriyor ve ateşin önünde yer alıyorlar, bunlara kıımız ikram ediliyor” (Pk, 1945: 543).

körsüsü: *Taşara körsüsüite* “gelin alayının geldiği zaman gelinin ve güveyin ailesi tarafından ikram edilen rakı içme merasimi” (Pk, 1945: 543).

körüü: *Cie körüüite* “üç görücünün gelin alayından ayrılıp, damadın evine ateş karşısında diz çökerek kıımız veya içki içmek âdeti, merasimi” (Pk, 1945: 545).

kurdum: Düğün (Pk, 1945: 567).

kurum: Mehir. 2.Anlam: Düğün, ziyafet, düğün yemeği (Pk, 1945: 68).

namıska: 2.Anlam: Kayın peder veya kayın biraderle karşılaşmak, kaçınılmaz bir hale gelirse gelinin yüzüne örttüğü örtü veya maske (Pk. 6. 22).

nemieste: Gelinlik kız, nişanlı kız (Pk. 6. 49).

nemiştelen-: Kızı nişanlamak (Pk.6. 49).

ohsusu: *İli ohsusu* “nikah cemiyeti, nişan cemiyeti” (Pk. 6. 354).

oyox: 2.Anlam: *Oyox bier-* “kızını kocaya vermek.” *Oyox il* “evlenmek, nikahlanmak” (Pk. 6. 219).

sıbaajba: Düğün (Sleptsov, 1972: 355).

Sıbaajbalaa-: Düğün kutlamak (Sleptsov, 1972: 355).

sıbaybala-: Düğün yapmak (Pk. 8. 258).

sıt, sırt: Nişanlama (Pk. 8. 349).

sıtta-: Birisine kızını vermek, nişanlamak (Pk. 8. 351).

sieteççi: Atın dizgininden tutarak gelini güveye getiren ve evin içerisine kadar kendisine refakat eden kadın (Pk. 7. 267).

sobolon: *Atax sobolono* “Nişanlı, koca ya da akrabası tarafından kız nişanlısının düğünde bulunan akrabasına verilen hediyeler” (Pk. 7. 346).

suol: *Bergeselener suol* “evlenme merasimi” (Pk. 8. 332).

süğün, sükter: *Sükter kus* “baba evinden ayrılıp gitmekte olan kız” (Pk.8. 388).

süüktü: *Süüktüte* “gelinin düğün alayı ile birlikte güveyin evine gitmesi, kadının kocasının evine yerleştirilmesi” (Pk. 8. 400).

törküt, tökköüt: Gelinin, düğünde bulunarak hediyeler alan akraba ve ahabpların karşılıklı hediyeler almak üzere, onların ziyafeti, kadının hediyeler ile ana babasını ziyaret etmesi, yeni gelin ve kocasının baba ve akrabalarına yaptıkları ziyaret. 2.Anlam: Yeni gelinin babası öldükten sonra miras almak için biraderine gitmesi (Pk. 9. 331).

törkütte, tökküttee-: Düğün hediyelerine karşılık, hediyeler almak (Pk. 9. 331).

tustax: 2.Anlam: Düğünde çağrılan konuk; gelinin düğüne çağrılan akrabaları (Pk. 9. 450).

tünür, tügür: 2.Anlam: Kız isteyen baş dünür. Gelinin kaynatası erkeğin kaynatası (Pk. 9. 486).

tüsüsü: Düğün zamanında güveyi ile gelinin baba analarının birbirini karşılıklı olarak ziyaret etmeleri (Pk. 9. 515).

Uruu keskile “düğün merasimi, âdetleri” (Pk, 1945: 484).

uruulas-: 2. Anlam Düğün yapmak (Pk.10.248).

4.2. Törenler ile İlgili İnançlar

Tören kelimesinin kökü nizam, âdet, gelenek, görenek, eğitim, görgü, örf anlamlarına gelen töre kelimesinden gelmektedir. Tören kelimesi içerisinde birçok gelenek, görenek, ritüel barındıran toplantılar olduğu bilinmektedir. Törenlerin toplum hayatında birçok işlevi bulunmaktadır. Törenlerin toplumları bir arada tutan, yazılı olmayan toplumsal kurallar bütünü olan gelenek ve görenekleri yaşatarak geçmiş ile gelecek arasında bağlantının kurulduğu, insanların günlük hayatın karmaşasından kaçabildiği, kişiler ve toplumlar arası ilişkileri düzenleyip geliştiren, bireylerin acılarını, hüznlerini ve sevinçlerini paylaştığı toplantıların bütünü olarak olarak görülmektedir. Törenlerin başlangıcından sonuna kadar bir takım kurallar dizisi bulunmaktadır. Çünkü törenlerin gelişigüzel şekillenen toplantılar değil muhtelif mekânlarda, muhtelif zamanlarda, belli kurallar dâhilinde düzenlenen toplanmalar olduğu gözlenmektedir. Bu kurallar toplum tarafından benimsenip çeşitli vesileler ile gerçekleştirilen törenlerde yaşatılmaktadır. Törenler eğlendirici, birleştirici, paylaşımı sağlayan, teselli verici, topluma ve dolayısıyla insana güç kazandıran kutlamalar olarak görülmektedir. Sosyal

hayatla ilgili, resmi ve dini içerikli birçok törenler geçmişten bugüne bünyesine birçok unsuru katarak veya değişen zaman ve hayat şartlarına orantılı olarak bünyesinden bazı şeyleri çıkararak insan hayatında daima önemli bir yer teşkil etmektedir.

Şamanlıkta değişik nedenlerle yapılan toplu tapınmalara, dualara, kurbanlara tören denir. Törenler genellikle ikiye ayrılır. Biri belli günlerde yapılan törenler, ikincisi durum gereği daha önceden belirlenmeyen günlerde yapılan törenler. Bütün törenler birer dini toplantı niteliğindedir. Bu törenlere ayin de denir (DTA, 1999: 505).

Belli zamanlarda gerçekleştirilen törenler toplumun ortak olarak gerçekleştirdiği dini bayramlar olarak nitelenmektedir. Bu dini bayramlar, özellikle yaz ile güz mevsimlerinde gerçekleştirilmekte olan eski dönemlerden kalan törenler olarak bilinmektedir.

Türklerde dini törenler Şamanların katılımıyla Gök Tanrı inancı doğrultusunda oluşmaktaydı. Eski zamanlarda her Türk ailesinin bir şamanı bulunmakta ve ihtiyaç durumunda çağrılarak çeşitli ayinler yapılmaktaydı. Bu bazen kendisine dua okutmak, büyü yaptırmak bazen hastalıktan kurtulmak bazen diriltmek için yapılmaktaydı ve bunlar dini törenler olarak kabul edilmekteydi.

Eski Türklerde yılın belirli zamanlarında kurban merasimleri yapıldığını görmekteyiz. Şamanistlerde kurban sunulmadan ayin ve tören kesinlikle yapılmazdı. Her ayin için kanlı veya kansız kurban gerekirdi. Bunların en önemlisi at kurbanıdır. Bundan sonra koyun gelirdi (Kocasavaş, 2002: 72). Kurban törenlerini de yönetenler şamanlardır. Türk mitolojisindeki Ak Şamanlar geçmişte iyi ve aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ve ayin törenlerini idare ederler, Kara Şamanlar ise kötü ve karanlık tanrıların ruhuna ayinler düzenlerlerdi (Güngör, 2002: 267).

Törenler genel olarak kam tarafından idare edilmektedir. Kamlar törenlerde kurbandsız ayin yapmamaktadır. Kurbanlar kanlı ya da kansız kurban olarak nitelendirilmektedir. Kanlı kurban, canlı hayvanın kesilmesi ve kanının akıtılması olarak bilinmektedir.. Türk mitolojisindeki Ak Şamanlar geçmişte iyi ve aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ve ayin törenlerini idare ederler, Kara Şamanlar ise kötü ve karanlık tanrıların ruhuna ayinler düzenlerlerdi (Güngör, 2002: 267).

Kansız kurban olarak karşımıza çıkan terim ise “saçı”dır. Saçı, her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı nimetlerden biri olur. Göçebe

kavimlerde süt, kmz, yağ çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap tüccar kavimlerde para vs. saçı olarak kullanılır (İnan, 2020: 100).

Sahalarda “saçu, serpme” olarak adlandırılan bu kavram kutlanan “ııııah” (kmz serpme bayramı) da ve birçok tören ve merasimde karşımıza çıkmaktadır.

Sahaların gerçekteştirdikleri en büyük kutsal bayramları olan *Isıah*; doğa uyanışı, yaz başlangıcı, halkın birlik ve bereket sembolüdür. Bayram, ak kam eşliğinde ateşe kmz serperek gerçekteştirilmektedir.

Sahalarda çok sayıda *ııııah* bayramı yapılmaktaydı. Herkes ve her vesile ile böyle bayramlar düzenlenmekteydi ancak esasen iki büyük *ııııah* bayramı vardı: otların yeşermeye başladığı bahar döneminde düzenlenen *küçük ııııah* ile bazen boy mensuplarının tamamının katıldığı ve yaz ortasında düzenlenen *büyük ııııah* (Seroşevky, 2007: 149).

Sahalarda eskiden ııııah törenlerinin sık sık yapıldığı, çok kişinin katıldığı ve katılanların, oyunları, şenlikleri, çok sevdiği, törene katılanların yiyip, içerek, çeşitli oyunlar oynarak ve dans ederek çok şenlendiği bilinmektedir.

ııııah törenleri, düğün öncesinde, barış yapılırken, herhangi bir sevinçli olay ile ilgili düzenlenebilmektedir. Çeşitli, oyunlar, at yarışları, ok atışları ııııah törenin önemli parçaları olarak görülmektedir.

Pekarskiy, folklorik malzemeyi de topladığı meşhur lgatinde; bu bayramın mayıs ayı sonunda veya haziran ayı içinde kısırak sütünün bol olduğu sıralarda büyük tanrı Aar Toyon (rñ Aar Toyon) şerefine tertip edildiğini ve kurban merasiminin de yapıldığını belirtir. Yine bu lügatte, sonbaharda ve ilkbaharda kutlanılan başka bayramlardan (abaası ııııağa “sonbahar bayramı, bu bayramda ilk gece Uluu Toyon’un ve onun yukarı ruhları şerefine ve ikinci gece ise Arsan Duolay’ın ve onun aşağı ruhları şerefine kurban merasimi yapılır”, ayı ııııağa –rñ ayı toyon’a ve diğer ayı’lara kurban merasimi yapılan ilkbahar bayramı) söz edilmektedir (Kirişçioğlu, 2004: 2).

Saha Türklerinde törenler diyince aklımıza, farklı zamanlarda başka nedenlerden kaynaklı yapılmakta olan merasim, bayram ve kutlamalar da gelmelidir. Bunlar, çoğunlukla sosyal hayatla ilgili düzenlenen tören ve merasimler olarak değerlendirilmektedir.

Saha Türklerinde törenler çoğu zaman adak, kurban üzerine tertip edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, belli günlerde yapılan bayram, merasim ve törenlerin yanında, tesadüfi olaylar üzerine yapılan ruhlar, hastalar ve ölümler adına gerçekleştirilen kurban törenleri için Saha Türkçesi sözlüklerinde 43 adet kelime belirlenmiştir:

berbeekey: 2.Anlam: Bütün aile efradını, ev sahibi ve sahibesinden başlayarak, hizmetçi ve işçiye varıncaya kadar herkesi temsil eden ve bebek gibi sarılan aşık kemiklerinden ibaret çocuk oyuncakları (Pk, 1945: 85).

busalka: *Busalkalaax berieme* “Yakutların ihtiyat erzaklarının bittiği, kıştan kalma kemiklerin kaynatıldığı mevsim” (Pk, 1945: 104).

calın: Yer iyesi adına yapılan bir tören. Bu tören için kutsal hayat ağacını temsil eden bir ağacın yanına yere üç direk çakılır. Direklerin başı kımız koyacak şekilde oyulur. Bu kımızlar yer iyenin şerefine içilir. Direklerin çevresine kabuklu ve yapraklı kayın ağacı dalları saplanır. Bunların arasına siyah ve beyaz ipler çekilerek bu iplere beyaz bez parçaları veya at kılları asılır (Dilek, 2013: 40).

ciribineeyep: Ay Yeremey günü, mayısın birine tesadüf eden ekin bayramı (Pk, 1945: 174).

kömüü: Cenaze töreni. *Kömüü ırıata* “cenaze şarkısı” *Kömüü marşa* “cenaze marşı” (Sleptsov, 1972: 178).

coroon, cyoroon, çoroon: Yakutların kımız içtikleri ağaç kap, çanak (Pk, 1945: 178).

cyoroon: Kımız kadehi (Pk, 1945: 189).

çeçir: Kuznetsk ahalisi tarafından her ilkbaharda yapılan kayın ağacı bayramı (Pk, 1945: 205).

çögöçök, çögöçöx: 2.Anlam: Rakı kadehi şeklinde, fakat ondan daha küçük olan ve şaman tarafından kurban getirirken kullanılan küçük bir kap, bunların hepsi dokuz tane olur (Pk, 1945: 234).

delekey: *Delekey ıstah* “bol kımız ziyafeti” (Pk, 1945: 255).

debdirge turuor: Yerin dişil ruhu için yapılan tören (Dilek, 2013: 63).

duom: Adet, ayin, merasim: *Duoma otço!* “Âdet, merasim, böyledir!” (Pk, 1945: 267).

hamıyah: Kayın ağacından yapılmış bir çeşit kepçedir. Onunla Isıax bayramlarında ağaç kupalardan kımız alınıp tabiata serpilir (Dilek, 2013: 73).

xaylıga, xaaylıga: Buret şamanlarının inanişına göre, öteki dünyada binerek gezsin diye kesilerek, ölü ile gömülen at. Ölünün kabri üzerinde kurban niyetiyle kesilen hayvan (Pk, 1945: 358).

Xaanna: *Muñxanı xaannıur* “balık ağını kamlama töreni” (Pk, 1945: 363).

Isıax: Serpme; ruhani ayinde kımız serpmesi. *Ayu veya Aar toyon*’un şerefine tertip edilen büyük kımız bayramı; bu şenlikler esnasında ateşe kımız serpilir. *Abaası ısıağa* “sonbahar bayramı, bu bayramda ilk gece *Uluu Toyon*’un ve onun yukarı ruhları şerefine ve ikinci gece ise *Arsan Duoloy*’ın ve onun aşağı ki ruhları şerefine kurban merasimi yapılır” (Pk, 1945: 423).

İtktaax: *İtktaax ısıax* “şaman yardımıyla şifa bulunduğu takdirde, adak üzerine tertip edilen Kımız bayramı” (Pk, 1945: 428).

İs: *İser* “ısıaxta algıs yapılıp bittikten sonra yazın gelmesi, kısrakların ilk sağılması ve ilk kımız hazırlanması şerefine kımız içme merasimi” (Pk, 1945: 454).

Kımız: Kımız (Pk, 1945: 497).

malaasın: Ziyafet, sofrası, âyin münasebetiyle verilen ziyafet. Kışlak ve yaylak göçlerinde, doğum, ad koyma, nişan evlenme, isim günü gibi fevkalade hadiseler dolayısıyla bütün Yakutlar tarafından tertip ediliyor, bu kabil ziyafetlerde Yakutların en nefis ve gıdalı yemekleri, süttten yapılan bir nevi bulamaçtan yağla terbiye edilmiş yoğurt ve kımızdan, at etinden ibarettir (Pk, 1945: 613).

cie malaasına “yeni eve taşınıldığında verilen ziyafet, evin takdis edilmesi” (Pk, 1945: 613).

oloççu: *Isıah hamıgayın oloççu uğan kebispitter* “kımız bayramının kepçesini yerleştirdiler” (Pk. 6. 248).

onor-: *Isıağı onor* “kımız bayramı yapmak” (Pk. 6. 277).

Praasınuk: Bayram (Pk.6. 481).

Praasınıktan-: Bayramlaşmak (Pk. 6. 481).

Sayıñı: Kelime anlamı yaza ait olmakla birlikte ak şamanın idare ettiği ve iyilik tanrıları adına düzenlenen *Isıax* adlı yaz bayramının diğer adıdır (Dilek, 2013: 158).

Saı Tardar: *Saı Tattarar* “bir yerin sahip, pirinin şerefine merasim” (Pk.7. 417).

satanax: Kötü ruh için kurban kesmeğe mahsus yer. Yakut çadırının ya da kulübelerinin umumi direği (Pk. 7. 183).

Saxalı: *Saxalı bısığa* “yakut adetine göre” (Pk. 7. 191).

Saxatıy-: Eski Yakut adetine göre muamele etmek (Pk. 7. 192).

Tabıl: *Tabılax kün* “Bayram günü” (Pk. 9.6).

Tabılınay: *Tabılınay kün* “resmi bayram” (Pk. 9.7).

Tañara:5.Anlam: Bayram. *Ulaxan Tanara* “büyük bayram.” *Tanara Kün* “bayram günü” (Pk. 9. 54).

Toroosun: *Trosso günü* “dini bayram” (Pk.9. 271).

Torum: *Torum ısıax* “Kımızın mebzuliyetinden dolayı yapılan büyük bayram” (Pk. 9. 275-276).

töröhö: *Kereh uota* adlı kurban töreni yapılırken yakılan büyük ateş (Dilek, 2013: 180).

tühülge: Isıah bayramının yapıldığı ve kımız fiçilerinin konulduğu açık alan; düğün ya da ısıax'ta taze kayın çubuklarından yapılan çit (Dilek, 2013: 183).

Tunal: *Tunal ısıax* “zengin kımız ziyafeti” *Manan tunal xotun* “ev sahibi ruhun adı” (Pk. 9. 390).

tunax: İçki meclisi; halk bayramları esnasında kımız serpmeye, yere kımız serpmeye (Pk. 9. 393).

туруор: *Debdirge turuor* “yerin sahibesi olan ruhun şerefine yapılan merasim” (Pk. 9. 438).

tüsülge: *Dirrin tösülge* “ısıax denilen halk bayramının bütün sahası, bol kımız ziyafeti” (Pk. 9. 513).

Uluu Abaahı İhyağa: Sonbahar bayramı. Bu bayramda ilk gece *Uluu Arsan Doulay*'ın ve onun aşağıdaki ruhları şerefine kurban merasimi yapılır (Dilek, 2013: 190).

üöt-: 2.Anlam: Kurban getirme töreni esnasında ruhlara bağırarak (Pk. 10. 346).

4.3. Kurban, Kurban Verme ile İlgili İnançlar

Kurban, dinsel ya da kutsal amaçlarla sembolik bir sununun yok edilmesini içeren, verme eylemidir. Kurban yiyecek ya da içecek türünden olan kurban objesini sunmak, teklif etmekten ibarete olabilir. Açıklayıcı teorilere göre kurban, bugün ya da gelecekte Tanrının lütfunu kazanmak için O'na sunulan bir hediyedir (Erginer, 1997: 18).

Şamanist Türkler, kötü ruhlardan etkisi ile insanların huzurlarının bozulduğuna veya bozulabileceğine inanmaktadırlar. Huzurun yeniden sağlanabilmesi için ise; tanrılara ve ruhlara kurban sunmaları gerekmektedir. Kurbanlar, tanrı ve ruhlara bağlantının sağlanabileceği üç dünyanın çeşitli kutsal mekânlarına bırakılırdı (Bezertinov, 2000: 188).

Sahalarda genel olarak kurban kelimesine *kereh* denmektedir. Küçük kurbanı ise *ıttık* denildiği bilinmektedir. Onlarda kurban verme, Tanrının, doğaüstü güçlerin yardımını ve koruyuculuğunu almak için, onlarla ilişki kurmak için ve her şeye kâmil olduklarını vurgulamak için yapılmaktadır. Esas düşüncenin bu olmasıyla birlikte, refahı sağlamak, hastayı kötü ruhtan arındırmak, aile ocağını huzura kavuşturmak, hami ruhları merhamete getirmek, ölünün ruhuna sunmak gibi birçok konu kurban vermenin çeşitli sebeplerinden sayılmaktadır.

Sahalar, kanlı kurban olarak verdikleri hayvanlarını genelde at, koyun, sığır, geyik olarak belirlemektedirler. Ölülerine güçlü atlardan kurbanlar vermektedirler. Kurban, adak olarak belirledikleri hayvana, yük vurmamakta, bu hayvanın sütünü sağmamakta, yününü kırmamaktadırlar. Sahalar, kurban verme inançlarını duruma göre, dağ, orman, kabir vs. farklı yerlerde gerçekleştirmektedirler.

Saha eyaletindeki ormanlarda kurban sunma izleri her tarafta görülmektedir. En tercih edilen yerler ise, *koçay*⁵ kurmak için uygun olan kalın gövdeli, dallı budaklı, yaşlı

⁵Koçay, ucu ok biçiminde yapılan 2 metre uzunluğunda bir sopa olup, yerden iyice yüksekte, yaşlı ve dallı budaklı bir ağacın ana dallarının dibine perçinlenir. Bu sopanın ortasına bir delik açılır, sivri ucu ise azıcık yukarı kaldırılmış biçimde, her zaman güneğe yöneliktir. Bu sopa "şaman ile kurbanlık hayvanın göklere giderken izleyecekleri yolu" simgelemektedir (Seroşevkiy, 2007: 233).

melez ağaçların genellikle çokça bulunduğu ve tumul adı verilen ormanlık tepelerdir (Seroşevsky,2007:233).

Sahalar arasında kurban sunmanın üç çeşidi olduğu bilinmektedir. Bunlar; *Tühürgen*, *Koçay-kereh* ve *ustunya* olarak karşımıza çıkmaktadır. *Tühürgen*: Hayvanı evde keser, iç organlarını, etini ve içyağını ibadet köşesinde masa üzerinde bırakırlar;bazen bu tür bir masa ormanda kurulabilir;hayvanın derisi ise yakılır. *Koçay-kereh*: Hayvanı ormanda keserek, derisini-başı-boynuzları ve tırnakları da üzerinde olmak kaydıyla bir ağacın dalına asar ve bu ağaca, koçay denilen yol göstergesini asarlar. *Ustunya*: Şaman cezbe halindeyken yanına getirilen boğayı boynuzlarından kavrayarak yere fırlatır, daha sonra ona at gibi binerek davul çalar ve ilahi söyler. Sonunda hayvanın henüz canlıyken ayaklarını keser, göğsünü yarar ve kalbini çıkararak, avuç içinde yukarı kaldırır, daha sonra dişleriyle ısırarak onu yiyormuş gibi taklit yapar, yüzü, elleri ve kaftanı kana bulanır. Bu çok eski bir gelenek olup günümüzde uygulanmamaktadır (Seroşevsky, 2007: 234).

Şamanlar tarafından sunulan bu kurbanlar haricinde, daha genel, daha yaygın ve daha uygun kurban türü daha görülmektedir. Yağ, içyağı ve et paçaları ateşe atılır, omada ise ağaca takılır;ateşe ya da hayvanların yelesine votka, kaymak, kımız püskürtülür; ormanlarda ağaç dallarına saç, kıl demetleri asılır. Yine bu amaçla dağ geçişlerine, ırmak kıyılarına, küçük ormanlıklara vb. yerlere yolcular tarafından renkli bez parçaları, yazmalar, gümüş ya da bakır paralar,çay, tütün, tuz, un, ekmek bırakılır.Adı geçen kurbanlar herhangi bir kişi tarafından her yerde ve her vesileyle sunulabilir (Seroşevsky,2007:235).

Törenler bölümünde de değindiğimiz kansız kurban türü olan, Saçı; ateşe et atma, yağ veya içki dökme gibi uygulamalar Türk topluluklarında eskiden beri yaşayan uygulamalar olarak görülmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen kurban eylemi; ocağa (ateşe) yağ atma, saç, dua vb. olarak sınırlandırılmaktadır.

Şamanist Türk halklarında yalnızca dağlar değil aynı zamanda su kaynakları da iduk yerleri içerisinde değerlendirilmektedir. Eberhard'ın belirttiğine göre: "Sönmüş volkanik dağların ağzında oluşan volkanik göller de iduk yeri olarak kabul edilmektedir (Akgün, 2007: 143).

Sahalar için kurban ve kurban vermenin önemini, gereğini belirttiğimiz çalışmanın bu bölümünde, kurban yerleri, kurban çeşitleri, kurban verme şekilleri için Saha Türkçesi sözlüklerinde 24 adet kelime belirlenmiştir:

aaltaar, aaltur: Mihrap, kurban getirilen yer (Pk, 1945: 51).

bağax: Kurban derisinin asıldığı yahut kurbanlığın bağlandığı sütun. *Üs moyhoox aar bağax* “kadın şamanın kamlamağa başladığı zaman çaktığı üç boğumlu mukaddes kurban sütunu” (Pk, 1945: 58).

dalbar: *Dalbar çeçir* “kımız bayramı ‘ıııax’ esnasında yapılan kurban mahalli; bunun için geniş bir alana üç direk diker ve bunları kirişlerle birbirlerine raptederler; bu direklerin yanlarına yaş kayın ağaçları saplayarak kıl iplerle bağlarlar ve bunları da at kılları, renkli kumaşlar ve kayın ağacından yapılmış buzağı burunduruğu tasvirleri ile süslerler” (Pk, 1945: 249).

debderge, debdirge: Bir mahallin ilahını merhamete getirmek için atılan yahut asılan kurbanlık (Pk, 1945: 253).

delberge, delbirge, dölbürge: Umumi kurban merasiminde kayın ağaçlarını süsledikleri kurdeleler. *Delbirge salama* “bir mahallin hami ruhunu merhamete getirmek için verilen kurban” (Pk, 1945: 255).

ııtık: Kurban, kurbanlık. Dolganlara nezredilen hayvan, bu gibi hayvanlara Yakutlar hürmet ederler, onları hiçbir zaman dövmezler, kuyruk ve yelelerini kesmezler ve ıııax zamanında üzerlerine kurban merasimine mahsus hayvandan serperler. Bu gibi hayvanları öldürmek lazım geldiğinde şaman çağrılır, şaman o hayvanın adandığı iblisi merhamete getirmek için âyin icra eder. *Tunnaax ııtık* “canlı kurban; bir ruh tarafından istenilen hayvan bu ruha adanır, çöle salınır, kurbanlık hayvan satılmaz ve öldürülmez, eski zamanlarda sağılmazmış” (Pk, 1945: 427).

kerbeñ: 2. Anlam: Kurban sunmak için köşelerin beher dalında dokuzar çanı ağacı bulunmak suretiyle yapılmış alaçık. *Kerbeñ mastar* “kökünden yeni kesilmiş olan dokuz taze ve ince çam ağacı ki bunlar şimal ruhları için yapılan ayinde, birbiri ardınca konulan dokuz muhtelif kuş tasvirleri arasına birer birer dikilmektedir” (Pk, 1945: 478).

kerex: 2. Anlam: Şamanın iştirakiyle kurban sunma. Kötü ilahların hiddetini teskin etmek için, şaman tarafından kanlı, davarla sunulan putperest kurbanı; ilahın işlevine göre başka renkten davar kurban getirilir, etin bir kısmı pişirilir, bu etin en iyi

parçaları sofraya kendisi için kesilenlere konur, kalanını ise şaman yer. Ziyafetin sonunda ne kalırsa yakılır, davarın derisi, baş, yele, kuyruk ve tırnaklarıyla beraber ormanın تنها bir yerinde bir dala asılır. *Kuoçay kerex* “ormanda hayvanı öldürüp, derisini başını, boynuzları ve tırnaklarıyla beraber, yol gösteren işaretin takıldığı ağacın başına astığı zaman icra edilen bir nevi kurban sunma merasimi.” 4.Anlam: Vilüysk mıntikasında orman ruhlarına sunulan kurbanlığın konulduğu yahut asıldığı tahta ile döşenmiş yer, bu kabil yerler daima kesilmiş üç ağacın üzerinde yapılır (Pk, 1945: 479).

oğus: Kelime anlamı öküz, boğadır. Tanrı ve ruhlara adanan kurbanlardan birisidir, bazı tanrı ve ruhlar boğa kılığına girerek yeryüzüne inerler. Şamanın en güçlü iye *kul*’larından biridir. Şamanlar yaklaşık 48 cm uzunluğunda ve 37 cm boğa tasvirini hastaya giren kötü ruhu çıkarmada bir araç olarak kullanırlar (Dilek, 2013: 135).

otun, ottor: *Uot ottor* “gelin güveyin evine gelir gelmez bir kaç ağaç parçası ile bir kaşık yağı ateşe atmak suretiyle ifa ettiği kurban getirme merasimidir” (Pk. 6. 347).

salama: 3.Anlam: Ağaçlara asılan veya toprağa saçılmak suretiyle kurbanlık olarak sunulan baston, kamçı, bez parçası, bir tutam saç veya benzeri şeyler. 4. Anlam: İnsanı hasta eden kötü ruhu vücuttan çıkarmak için kurbanlık hayvanın bağlandığı ve üzerine kertikler çentilmiş ağaç (Dilek, 2013: 156).

satağa: İşçilere ve zengin bir ölünün yakınlarına yemek için verilen davar. Ölünün ruhu için kesilen kurbandan ayrıdır; bu yolda verilen davar eti ölünün evinde yenmez, bu eti ancak herkes evine bir kol, bir but... halinde bütün bir parça olarak götürür, işte 8-9 kurban kesip bunları kemiklerini kırmadan paylaşmaktan ibarettir (Dilek, 2013: 157).

siertibe siertime: Kurban, kurban etme.

sürehten: *Abasığa sürehtemmit kisi* “bütün kabile fena ruhlara teslim olunmuş adam, şamana dair” (Pk. 8. 430).

tabık: *Keltegey tabık* “kurbanlık atın tahniti” (Pk. 9. 5).

tabıyık: Kurban olarak adanmış kır atın derisinden korkuluk yapılarak bunu ruhlara ulaştırma görevi yedi veya dokuz şamana verilir. Kurban edilmiş bu atın derisi kurutulmuş dağda yüksek bir yere asılır ve üzerine vurularak ses çıkarılır. İnanişe göre *tabıyık*’ı koyan adamın yakın çevresinden biri ölecekse korkuluk ses çıkarırmış (Dilek, 2013: 171).

törösö, tölösö: *Törösö keleh uota* “kurban merasimi yaparken yakılan büyük ateş” (Pk. 9. 333).

tuttulaax: *Tuttulaax süösü* “şaman tarafından herhangi bir adamın hastalanmasına sebebiyet veren abası sokulan, kurbanlık hayvan” (Pk. 9. 457).

tühürgen: Bir tür kurban çeşididir. Hayvan evde kesilir. İç organları, eti ve iç yağı ibadet köşesinde masa üzerinde bırakılır. Bazen bu tür bir masa ormanda da hazırlanabilir. Hayvanın derisi ise yakılır (Pk. 9. 183).

tüles, tülesi: Yuğ merasiminde pişirilmiş et; şaman kurbanlığı(Pk. 9. 475).

ustuunya: 2.Anlam: Eski zaman kurban kesme ayinir ki bu sırada şaman getirilen inek deri halinde iken bacaklarını keser, göğüsünü açar ve ordan ruhun kalbini çekip çıkararak dişleriyle çiğner (Pk. 10. 261).

xaylıga, xaaylıga: Buret şamanlarının inanışına göre, öteki dünyada binerek gezsin diye kesilerek, ölü ile gömülen at. Ölünün kabri üzerinde kurban niyetiyle kesilen hayvan. *Haylıga at* “ölüm atı, ölü için kesilen at” (Pk, 1945: 358).

4.4. Ölüm ile İlgili İnançlar

Sahalarda önemli izleri olan Kut-Sür İtegele (Kut-Sür İnancı) veya Tañara Üöretege (Tanrı İlmi Öğretisi) inancı bulunmaktadır.

Kut, bütün canlı varlıkların canı anlamına gelmektedir. Kut, insan canı üç unsurdan oluşmaktadır. Buor kut (toprak can); Salgın kut (hareket eden, esen hava-can); İye kut (ana can). Kut, Ürüñ Ayı Toyon tarafından verilmektedir. Bunu Ayuhıt İlahesi getirmektedir.Sür, enerji, irade ve genellikle insandaki ruhî hadiseler timsali, herhangi bir şeyin en yüksek derecesi, insanların, hayvanların hatta balıkların bile ruhî hayatı, yaşam kudreti anlamına gelmektedir. İnsan uyurken sür'ü vücuttan çıkıp her tarafta dolaşabilmektedir.Tın, soluk almak, üflemek, nefes, hayat, ruh, can anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre, kutun bedenden ayrılması ile ölüm gerçekleşmez ama kişideki kutsallık kalkar, sıradanlaşır. Kut, insan için kesinlikle bir güç ve uzun ömrün vazgeçilmez bir dayanağıdır. Birey onsuz hayatını sürdüremez. Ancak tın bedenden ayrıldığı vakit, bedenin ölümü hemen gerçekleşmiş olur (Kirişçioğlu, 2010: 2).

Sahalar,ölümü hayatın doğal ve kaçınılmaz sonu olarak düşünmekte ve ölümü rahatlıkla, korkusuzca karşılamakta oldukları görülmektedir.

Yakutlara göre, bir insanın ölümünün iyi ya da kötü olması, kişinin yaşamında sergilediği davranışlar ve yaptığı seçimlere göre değişir. Buna göre, “ölüm” kavramı “iyi” ya da “kötü” ölüm olarak değerlendirilebilecek ahlaki bir olgudur. Uygun ya da iyi bir şekilde ölen insanların yaşamsal öğelerinin (kut ve sur) ölümden sonra kökenleriyle yeniden birleştiği ve belirli bir zaman sonra da tekrar yeniden doğduğuna inanılırdı. Zamanından önce ya da kötü şekilde ölenler ise “abaası” denilen kötü ruhların kurbanları oldukları ve bu yüzden de “yuer” ruhuna dönüştüklerine inanılırdı. “Erdemli” bir yaşam sürmek kişinin atalarının dünyasına “erdemli” bir şekilde gidebilme hakkını kazanması anlamına gelirken, kötü bir yaşam sürenlerin aynı hakkı elde edebilmesi için “erdemsiz” davranışlarından arınması açısından şamanların aracılığına ve müdahalesine gerek duyulmaktadır (Bravina, 2013: 10).

Sahalar ölümü insanın ruhunu kötü ruhların kapıp yemesi olarak açıklamaktadırlar. Bu ruhların, ailenin ölmüş bireylerine ya da yabancı ruhlara ait olduğu bilinmektedir.

Sahalar arasında ölüm öncesinde ölecek kişinin eşyalarının yakınlarına ve tadıklarına hediye edilmesi *kereska* olarak adlandırılmaktadır. Bu uygulama Sahalar arasında oldukça yaygın görülmektedir. Hediye olarak genellikle kap, kakak, seyrek olarak da giysiler ve para dağıtılmaktadır. Yakınlarını fazla zahmetten ve cesetle uğraşmaktan kurtarabilmek amacıyla, son ve Saha inançlarına göre zorunlu yıkama çoğunlukla ölümden hemen önce gerçekleştirilir. İhtiyaten bir tarafta bekletilen hiç kullanılmamış giysilerin cesede giydirilmesi de çoğu zaman kişi henüz ölmeden gerçekleştirilir (Seroşevsky, 2007: 200).

Saha insanının sadece bir şeyi, ölümünden hemen sonra herhangi bir hayvanın kesilmiş olduğunu düşünmekte olduğu bilinmektedir. Zira öteki dünyaya onun sırtında veya onunla beraber gidecektir. Bu amaçla erkekler için öküz ya da at, kadınlar için ise inek ya da buzağı kesilmekte olduğu bilinmektedir. Kesilen hayvanların etlerinin ise tabut yapan ya da mezar kazan kişilere, cenaze evini ziyaret edenlere ikram edildiği görülmektedir. Bu geleneğe ise Sahaların, *haylıga* veya *halige* dedikleri bilinmektedir.

Sahaların ilk ölü gömme uygulamalarına göre, ölüleri askı görevi gören sııklara sabitleyerek ağaç üzerine koydukları ve ceset çürüyene kadar orada bıraktıkları daha sonrasında etten sıyrılan kemikleri topladıkları bilinmektedir. Bu defin yöntemine ise *Araņas* adı vermektedirler. Sahaların bu düşüncesine göre ağaca bırakılıp sabitlenmiş ölü,

kuşlara ve hayvanlara yem olur ve et kemikten ayrılmış olmaktadır. Böylece ölen kişi yeniden dirilebilmektedir. Bunun yanında yaygın olan ölüyü doğrudan toprağa gömme işlemi de gerçekleştirilmektedir. Kutsal sayılan ağaç kabuklarının üzerinde yıkanan ceset onun için hazırlanan tabuta yerleştirilmekte ve defnedilecek mahale götürülmektedir.

Yakutlarda, eski geleneğe uyarak ölüyü giysisiyle gömmek âdettir. Defin sırasında, ölen erkekse, atı da kesilir; kadınsa, bir inek boğazlanır. Nihayet daha kuzeyde yaşayan ; kadınsa, bir inek boğazlanır. Nihayet daha kuzeyde yaşayan Yakutlar, ölü için ren geyiği keserler. Yakutlar eskiden ölülerini içi oyuk bir ağaç gövdesine ya da tahta bir tabuta yerleştirip kazıklar üstüne koyarlardı. Bunların yanında çeşitli silahlar, av malzemesi, giyecek ve ev eşyası bulunmuştur. Gmelin'e göre, Yakutların eskiden ölüleri yakmak âdeti vardı. Ayrıca zengin bir kişinin ölümünde, kendisine öteki dünyada hizmet etmeleri için, en iyi uşakları da yakılırdı. Yakutların eskiden erkekle birlikte eşini de diri diri gömdüklerinden söz edilir (Buluç, 2016).

Sahalarda her şeyin bir ruhu olduğu inancına bağlı olarak ölen kişinin mezarına ona ait olan eşyaların konulması dikkat çekmektedir.

İnanışa göre bütün canlılarda bulunan tının vücuttan ayrılması ölüm olayına neden olmakta ve kişi öldükten sonra da ruhu aracılığıyla bu dünyada istediği gibi dolaşabilmektedir. Ayrıca öte dünya inancı gereği, ölen kişiye en güzel elbiseleri giydirilmiş, sevdiği eşyaları, silahları, çeşitli yiyecekler, hatta atı da kendisiyle gömülmek suretiyle ölümden sonraki yaşam için bir tür hazırlık yapılmıştır (Çıblak, 2002: 606).

Son olarak ölen kişinin ardından ölüyü anmak için yapılan merasim, ölü yemeği gerçekleştirilmektedir. Bu yemek, 3, 7, 9 ve 40. Gün ölünün yakınları tarafından verilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde sırasıyla ele aldığımız ölüm, ölü gömme geleneği ve çeşitleri, ölüm yemeği verilmesi konularıyla ilgili Saha Türkçesi sözlüklerinde 41 adet kelime belirlenmiştir:

ağinnarı: Ölüleri anma. Ölüyü anmak için yapılan merasim yahut verilen ziyafet (Pk, 1945: 8).

amnax: *Ölünük amnax yahut aņnax* “ölye giydirilecek elbise” (Pk, 1945: 19).

araņas: Ağaç ve direkler üzerine yapılan ambar. Ormanda veya açık bir yerde ardak biçimimde bir nevi türbedir ki kadim Yakutlar hürmet ettikleri kimselerin cesetlerini bir tabut içinde onun üzerine koyarlardı (Pk, 1945: 27).

ayan ırıata: lmek üzere olan adamın başucunda okunan dua (Pk, 1945: 44).

bospuor: zerinde icazet verici dua yazılı olup ölülerin sol eline verilen yahut göğsünün sol tarafına konulan ve bu takdirde sol elle, sıkıştırılan kğit (Pk, 1945: 122).

caama: Yakut obalarında ölülerin konulduğu mahal (Pk, 1945: 161).

caasık: *Casık kiese /abaasılaax kiese* “yerine yakın bir yerde yaşamış olan bir kimsenin öldüğünün akşamı ve gecesi veya daha uzaklarda yaşamış olan kimsenin gömüldüğü günün akşama ile gecesi, Yakutların itikadına göre bu gecelerde her yerde şerir ruhlar abaası’lar dolaştığından çocukların evden çıkmalarına müsaade etmezler” (Pk, 1945: 162).

dernetyibik: Ölünün ruhu (Sleptsov, 1972: 122).

ılah: Ağaç tepelerinde askı, dört karaçam arasına çapraz konulmuş olan ve tabutu tutan sırıklarm(Dilek, 2013: 79).

keries ahuluk: l yemeği. Kelime anlamı vasiyet yemeği. Ölünün ardından 3, 7, 9 ve 40. Günlerinde ölünün yakınlarının verdiği yemek. Vilujsk bölgesi Yakutlarında define katılanların tamamı l yemeğine çağırılır, yemekte bolca et bulunsun istenir, tereyağı yenilir ama cenaze yemeklerinde her şeyden daha önemlisi lavaştır (Dilek, 2013: 100).

keries as: Öleceğini hisseden kişinin genellikle de kadınların ölmeden evvel arzusu üzerine son yediği yemek, veda yemeği; defin yemeği (Dilek, 2013: 100).

keries: *Keries bierer* “iyilikle hatırlamak için ölmeden önce dostlara hediye vermek âdeti” (Pk, 1945: 482).

keriestehin: lm yaklaşmış ve öleceğini sezen kişinin ölmeden önce kişisel eşyalarını akraba ve yakınlarına hediye etmesi. Saha inanışlarına göre kendisine hediye verilen kişinin bu verilenleri alması zorunludur (Dilek, 2013: 101).

krematorij: Cesetlerin yüksek sıcaklıkta yakıldığı yer (Sleptsov, 1972: 184).

kremetsiya: l yakma (Sleptsov, 1972: 184).

kristiep: Paskalya günü. *Ölbüt kristiebe* “ölenleri hatırlama günü” (Pk, 1945: 550).

kuorçax: Tabut, ölüyü içerisine koymak için sandık. 2.Anlam: Açık yerde yüksek sütunlar üzerine yahut bir ağaca konulan ve içerisinde erkek veya kadın şaman cesedi bulunan içi oyulmuş ağaç gövdesinden tabut. 3.Anlam: Kaba yontulmuş ağaç gövdelerinden mezar içerisinde yapılan oda ki buraya ölüyü tabutsuz gömerler şimdi ise tabutun yerleştirildiği mahal (Pk, 1945: 562).

kuralay: *Kurulay serge* “ölünün definden bir gün sonra sevdiği atın gömüldüğü çukurun yakınına dikilen yukarı kısmı oymalı, nakışlı ve ucunda iki çatalı olan direk, atı bu sütuna bağlarlar ve şamanı davet ederler” (Pk, 1945: 565).

manuka: Bir ölünün hatırasının tazisi, ziyafet, hayratı. 2.Anlam: Herhangi bir erkek ya da kadın Yakutun ölümünden sonra kesilen hayvan (Pk, 1945: 614).

oloh: Ölüyü anma günlerine verilen ad. “*Mannaygi oloxo* ‘ölünün dokuzuncu günü’, *ortoku oloxo* ‘ölünün yirminci günü’, *kenniki oloxo* ‘ölünün kırkinci günü’” (Dilek, 2013: 135).

ölörüğen: Ölüm getiren, öldürücü (Pk. 6. 398).

ölünük tanas: Ölülere gömülürken giydirilen elbise; kefen (Dilek, 2013: 149).

ölünük: Ölümlük, cenaze için lazım olan her şey. *Ölünyük tanas* “gömülürken giydirilen elbise, ölüm elbisesi, kefen” (Pk. 6. 404).

ölüü uuta: Ölüm suyu. Yeraltı ülkesine yine yeraltından giden yol; Hastalıklar suyudur ki insanlar öldükten sonra ondan içerler (Dilek, 2013: 150).

ölüü: Yakutlar yaşayan her şeyin bir ruhu olduğuna ve öleceğine inanmışlardır. Kaynaklar eski zamanlarda elden ayaktan düşmüş ihtiyarların bazen kendi istekleri doğrultusunda atı ve bazı eşyalarıyla birlikte diri diri mezara gömülmek veya aşırı yemek yedirerek boğazına bir yiyecek tıkanmasını sağlayarak ölümünü sağladıkları yolunda bilgiler verilmiştir (Dilek, 2013: 150).

ösük: *Itik ösük tanas* “ölülere giydirilen elbise, defin elbisesi, kefen” (Pk.6. 453).

pesibietney: *Tunnaax da kisi xaalbatın dien, ölör da kisi pesibietney tıla keries tıl aattanar* “yaşayan ve ölen adamın son sözü, vasiyet” (Pk. 6. 475)

saaban: Ölü üzerine örtmek için kullanılan kalın bezden örtü, ölülerin yüzünü örtmek için ketenden, bezden yapılan örtü (Pk. 7. 302).

sadaga, sataga: Ölen bir zengin hısımlarına yemek için verilen davar, ki ölünün ruhu için kesilen kurbandan ayırır. Bu yolda verilen davar eti ölünün evinde yenmezdi bu eti, herkes evine ancak bütün bir parça olarak götürürdü; işte sekiz dokuz kurban kesip bunların etlerini kemik kırmadan paylaşmaktan ibaret olan “*sadağa bısar*” töresi buradan gelir (Pk. 7. 323).

sadalga: Sadağın asıldığı yer, herhangi bir çengel kanca (Pk. 7. 324).

sobuorubay: *Sobuorubay gin* “birine ölü duası okumak”(Pk. 8. 23).

tanarala-: 2.Anlam: Ölmek. Can vermek. *Tanaralabit* “ölmüş, merhum” (Pk. 9. 54).

telleeh: Tabutta cenazenin altına konan kumaş (Dilek, 2013: 175).

terilte: *Ölbüt teriltete* “cenaze merasimi” (Pk. 9. 151).

tun: *Tina suox* “nefessiz, cansız” *Tanarga tını bier* “canı tanrıya vermek, canı çıkmak, ölmek” (Pk. 9. 537).

tur-: 5.Anlam: Öldükten sonra dirilmek (Pk. 9. 422).

uu: *Ölü uuta* “hastalıklar suyudur ki insanlar öldükten sonra ondan geçerler” (Pk. 10. 2).

xarayaaççık: Yardımcı, esirgeyici. *Harayaaççık aanyal* “Azrail. Ölümü muhakkak olan adamın canını almaya gelen melek” (Pk. 11. 555).

Xayliga at “ölüm atı, ölü için kesilen at” (Pk, 1945: 358).

xaylga: Ölüm atı. *Ölbüt kisi hayligata* (Pk. 11. 432).

xoyilagan: Buret şamanların inanışına göre öteki dünyaya binerek gezsin diye kesilerek ölüye verilen attır (Pk. 11. 431).

xoyilga: Ölünün kabri üzerinde kurban olmak üzere kesilen hayvan (Pk. 11. 431).

4.5. Doğum ve Ad Verme ile İlgili İnançlar

İnsan, hayatı boyunca biyolojik ya da toplumsal olarak bir durumdan başka bir duruma geçmekte ve bu dönemler “geçiş dönemleri” olarak adlandırılmaktadır. Bu geçiş dönemlerinin ilk sırasında yer edinen doğum, geçiş döneminin birinci unsuru olarak bilinmektedir.

Evlat sahibi olmak, insanın en büyük zenginliği, mutluluğu olarak değerlendirilmektedir ve sağlıklı her bireyin evlenmesi, çoluk-çocuk sahibi olup soyunu devam ettirmesi beklenmektedir. Çünkü her doğum hem ailenin hem de o toplumun nüfusunu, dolayısıyla da gücünü ve dayanışmasını arttırmaktadır.

Doğum hem aile hem de toplum için önemli bir geçiş dönemi olduğundan türlü ritüellerin yapılmasını gerektirir. Bu yüzden de insan hayatının bu ilk geçiş döneminde uygulanan pratikler, doğum öncesinden hatta ailenin çocuk istemeye başladığı andan itibaren başlamakta ve bu süreç de pek çok dinsel ve büyüsel fonksiyona sahip pratikler tarafından yönetilmektedir (Türker, Gündoğdu, 2016: 143).

Tüm Türklerde olduğu gibi Saha Türklerinde de çocuk sahibi olmak oldukça önem teşkil etmektedir.

Sahalar Tanrıdan çocuk isterlerken ak şamana müracaat etmektedirler. Ak şaman ise *Ayısıt* hatuna ya da ak at sürüleri sahibi olan ilaha dua etmektedir. Bu tören gerçekleştirilirken duanın, dileğin gerçekleşmesi için başvuru olan ilaha kurban sunumu yapılmamaktadır. Bu ilaha ıtık olarak bir hayvan bağışlanmaktadır.

Çocuğu olmayan Saha kadınları kutsal saydıkları ağacın dibinde, ak boz at derisinin üzerinde yer iççisine yalvarıp, ağlayarak dua etmektedirler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer, ağaç ruhları tarafından gerçekleştiğine inanmaktadırlar.

Yakutlar’da ilk doğuma büyük ehemmiyet verilmektedir. Doğum günü yaklaşınca erkek ormana gidip bir kayın ağacı keser. Bu ağaçtan bir buçuk arşın uzunluğunda üç kazık hazırlar. Bunlar tek bir kayın ağacından alınmalıdır. Kiler, ev sandıklarını hep açık bırakırlar. Ateşe yağ atıp “ey doğum tanrısı *Ayısıt* hatun ye! Yolun açık olsun!” derler. Çocuk doğduğu gibi yağlı bir yemek yerler; bir hayvan kurban keserler. Hayvanın kafasını kırmadan pişirirler. Kemiklerini bir kaba doldurup ormana götürüp bir ağaca asarlar. Doğumun üçüncü günü *Ayısıt* hatunu çıkarma ayini yapılır (İnan, 2020: 171).

Sahalar çocuk olunca gerçekleştirilen yemek merasiminden sonra çocuğa ad vermek için de “ad verme” olarak bilinen töreni düzenlemektedirler. Bu töreni gerçekleştirene de *attaax* isim bayramı yapan, olarak adlandırmaktadırlar.

Dilimizde ‘ad verme, ad koyma, ad takma’ şekillerinde adlandırılan folklor olayı aslında tüm insanlığın ortak malıdır (Acıpayamlı, 1992: 1).

İnsanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simge” olduğu düşünülen adın, çocuğun bütün hayatına etki edeceğine inanılmakta, bu yüzden de hem verilen ada hem de bu işlemin dinsel törenler eşliğinde “kutlanarak ve kutsanarak” yapılmasına önem verilmektedir. Bu törenler, çocuğa kişilik kazandırmakta ve çocuk yeni adıyla “yeni bir dünyaya” geçerek, toplumda statü kazanmaktadır (Türker, Gündoğdu, 2016: 144).

Bütün Türklere ad verme konusunda ortak olan veya çoğunda göze çarpan üç unsur görülmektedir. Çocuğun önemli bir iş yaptıktan sonra ad alması veya çocuğa ad verilmesi, ad verilirken bir tören düzenlenmesi ve bir de genellikle ak sakallı, saygı duyulan bir kişinin çocuklara ad vermesidir. Çocuğun ad alacak duruma gelmesi, bir kahramanlık yapması kendini topluma ispat etmesidir. Çocuk, ad almakla artık toplumda bir yer edinmekte ve kendini kabul ettirmektedir. Çocuk, ana babanın devamı, ana baba hasletlerinin gerçekleştirildiği bir varlıktır. Bundan dolayı çocuk, önemli bir iş başarıp ad almayı hak ettiğinde, baba da bir nevi üzerine düşeni yapmakta ve huzura kavuşmaktadır (Alkaya, 2001: 444).

Sahalarda doğan çocuğa ad verme konusunda eski geleneklerini sürdürmekte olup, çocuğa ilk adını doğduktan üç ay sonra vermektedirler. Çocuğa ilk olarak geçici bir ad verilmektedir ki asıl ad, çocuk yay çekip ok attıktan sonra verilmektedir. Yani çocuk bir kahramanlık göstererek, topluma kendisini kanıtlayarak ad almış olmaktadır.

Eski ya da şimdiki Sahalarda doğum ve ad verme geleneği belli başlı ortak tezlere dayanarak gerçekleşmektedir. Çalışmanın bu bölümde doğum, doğum sırasında ve sonrasında yapılan törenler, verilen ziyafetler ve okunan dualar ile ilgili Saha Türkçesi sözlüklerinde 8 adet kelime belirlenmiştir:

Aattaax: 2.Anlam: Ad, isim bayramı yapan (Pk, 1945: 55) .

ayuhıt tardar: Az doğuran ya da hiç doğurmayan kadın için Ayuhıtlardan çocuk istemek amacıyla ak şaman tarafından idare edilen tören (Dilek, 2013: 25).

Ayusıtı atağar: Doğumdan üç gün sonra *Ayusıtı*'a yapılan uğurlama merasimi (Pk, 1945: 41).

Ñaart: Şimal kara batağı, Yakutların inancına göre gebe kadınlar ve umumi olarak genç yakut kadınları bu kuşun etini yememelidirler, aksi halde doğacak çocukların ayakları kuşun ayağı gibi tersine dönük olur (Pk. 6. 373).

saaytarii: *Togoso saaytariiita* “bir ayın ki çocuk doğurma sıralarında yapılır. Kalınlığı bir erkek elinin kavrayacağı kadar olan, dallı budaklı bir kayın ağacı kesilir ve doğuracak olan kadının evine getirilip hasta yatağının yanı başında toprak döşemeye kakılır. Kayın ağacının dalları arasına kalın bir değnek yerleştirilir ve bunun üzerine giyeceklerden bir şey atılır. Kadın tam doğuracağı zaman bu değneğe tutunur ve aynı zamanda bir ot minder üzerine diz çöker”(Pk. 7. 337-338).

tıbr: *Nan tıbrar* “eğer yeni çocuk doğuran kadın tatamı ile arılanmadan eski, hırpalanmış süpürgeğin yüz tarafından geçerse ateş ruhu yeni doğan çocuğa sivilceler ve oyuz serper” (Pk. 9. 520).

tıgydan: *Timir tıgydan* “*Bara han toyon*’un kızıdır ki o erkek arkadaşı ile *Nörüye Habııt* ile *Ulu toyon*’un kızlarından biri ile birlikte bir çocuk doğarken, onun şaman olmaya müstaid olup olmadığını hakkında bir hüküm vermek için peyda olur” (Pk. 9. 520).

Unuuox araxsıbit malaasına “çocukların annesinin kemiklerinden ayrılması ziyafeti, ikizlerin doğduğu zaman verilen ziyafete de böyle derler” (Pk, 1945: 613).

4.6. Bahadır ve Demirci Lakapları

Saha sözlü geleneği içerisinde “*Oloŋxo*” olarak adlandırılmakta olan destanlarda, olağanüstü ve kutsal bahadırların kahramanlıkları ve hayat hikayeleri ile karşılaşmaktadır.

Saha Türklerinde bahadırlar *baatır*, *bootur*, *buxatır* olarak adlandırılmaktadır. İyi bahadırlar için, *baatır*, *bootur* kötü bahadırlar için ise *buxatır* söylenmektedir.

Saha olonholarının iyi ve kutlu bahadırları, olağanüstü fiziki güce sahip, yakışıklı ve manevi değerleri olan mükemmel insanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bahadırlar, iyi ve doğru için, kötülüğe, zulme ve düzensizliğe karşı mücadele göstermektedirler. Kötü bahadırları ise tam tersi tanımlanmaktadır. Onlar, yamyam olarak tabir edilmekte,

kaba, kültürsüz, pis olarak görülmektedirler. Bahadırlar insan olduğu gibi farklı varlık ve karakter tasvirleri ile de karşımıza çıkmaktadırlar. Mesela sıradan insanların yapamadıklarını yapan bahadırların şekil değiştirme özelliğine sahip oldukları bilinmektedir. Kartal ya da doğan olup gökyüzünde uçmakta, balık olup denizlerde yüzmektedirler.

Bahadırların diğer bir özellikleri ise atları ile anılıyor olmasıdır. At, bahadının yoldaşı, dostu olarak bilinmektedir. Bu atlar, onları zor durumlardan kurtarmaktadırlar. Atlar kanatlıdır, gökte uçabilmekte, konuşabilmekte ve düşünebilmektedirler. Bu yetenekleri ile karşılaşılacak tehlikeyi önceden sezebilmektedirler.

Sahaların kainatında bahadırlar, Üst Dünya, Orta Dünya ve Aşağı Dünya'da konumlanmaktadır ve bahadırların mücadeleleri bu üç alem arasında gerçekleşmektedir. Mücadele ettikleri konular farklılık göstermektedir.

Bahadırların evlilik için mücadele ettikleri görülmektedir. Bahadırlar evlenecekleri kadınları verdikleri mücadele ya da savaşlar sonucunda elde ederler. Bahadırların mücadeleleri ülke ya da zorda kalanlar için değil, mutlu bir evlilik adıdır ki, bu da soyun devamını sağlamaya yöneliktir (Ergun, 2013: 23).

Saha olonholarında görülen bir diğer mücadele konusu ise bahadırların kötülüklerin kaynağı olan ruhları temizlemek adına verdikleri mücadeleler olarak bilinmektedir ve bu mücadelelerde her zaman kötü ruhların yenilip bahadırların galip geldiği sonucuna varılmaktadır.

Kirişçioğlu alemler arası iyi ve kötü ruhların mücadelesini şöyle anlatmaktadır: *“Olonkonun kahramanlık sistemi hemen hemen tüm eserlerde kalıcı ve değişmezdir. Baş kahraman ayı aymax kavminden olan bir bahadır (veya kadın bahadır)dır. Onun esas fonksiyonu soyun başı olarak bir ailenin kurulması ve kavmin çıkarlarının korunması için mücadele etmektir. Genellikle onun rakipleri Aşağı ve Yukarı Dünyaların mitolojik sakinleri, kendilerinde kötülüğü taşıyan ve ayı aymax kavminin değişmez düşmanları olan abaahı aymax “kötü ruh”lardır. Çatışma her zaman kahramanın zaferi, abaahı'nın yok edilmesi ya da kovulması ile sonuçlanır. Bazen rakip olarak aynı kavimden bir bahadır ortaya çıkmaktadır. Bu da bazı kabile içi (ya da kavim içi) çatışmaların varlığına işaret etmektedir. Genellikle bu tür durumlardaki çatışmalar barışçı bir sonuca ulaşmaktadır”* (Kirişçioğlu, 2004: 4).

Saha olonholarında kahraman bahadırların yanında demirciler de karşımıza çıkmaktadır. Demirciler de konumlarından ve yeteneklerinden sebep olarak kutsal sayılmaktadırlar.

Saha inanışında demircinin ve kamın ortak atadan geldiğine inanılmaktadır. Demirciler, şamanlara yakın ve kısmen akrabadırlar. “Demirci ile şaman aynı yuvadandır. Demirciyle şaman aynı düzeydedir. Şamanın karısı önemli, demircinin karısı saygındır”⁶ Demirciler de tedavi yapabilir, âkil verebilir, gelecekte haber verebilirler, fakat onların bilgilerinde büyüsel nitelik yok; onlar sadece akil, çok bilgili kişilerdir, parmakları özeldir. Demircilik, özellikle kuzey de ırsi bir meslektir; dokuzuncu kuşaktan bir demirci bir takım olağanüstü nitelikler kazanabilir, ayrıca ataları arasında ne kadar çok demirci varsa bu niteliklerde bir o kadar önemlidir (Seroşevsky, 2007: 218).

Türklerde, demircilerle din adamı sayılan Ozanlar (Şaman, Kam, Oyun, Bahşi, Büyücü, Hekim, Atasagun), aynı ocaktan (yuvadan) sayılmıştır. Yakutlar bu ilişkiyi anlatmak için “us da oyun da bir uyalah” derler. Demir sözcüğünün hem göksel motiflerde hem de yeraltına bağlı motiflerde geçmesi, demirin tanrısal olduğunu gösterdiği gibi; her iki kaynaktan beslendiğine de işaret etmektedir. Gök Tanrı’nın (Kayrakan) arabasının Demirkazık Yıldızı etrafında dönmesi ile Erlik’in sarayının siyah demirden olması, bu tanrısal ilişkiyi net olarak bizlere ifade etmektedir. Ayrıca Erlik ile Gök Tanrı’nın en başta, yani başlangıçta beraber olması ve her ikisinin de “han” sıfatı taşıması, bu iki yüce varlığın gücüne işaret etmektedir. Şaman’ın yeraltına ve gökyüzüne seyahati, yeraltında demirci ile ilişkisi ve yine “darhan” sözcüğünün demirci, asilzade, vergiden muaf anlamları yanında Şamanların atası anlamında da kullanılması, bu ortak ata teorisine ayna tutmaktadır (Çeribaş, 2007: 115).

Demircinin ve kamın ortak olduğu bir diğer konu da ateş motifi olarak bilinmektedir. Her iki tarafında icra ettiği işte ateşe hükmetmektedir. Şaman ateşi daha çok kötü ruhları korkutmak, fala bakmak ya da iç arınmayı gerçekleştirmek için kullanırken; demirci, çeliğe ya da demire yeni bir şekil vermek için kullanıyordu. Ateş sayesinde yeni bir araç geliştirmeyi beceren demirci, geçmiş dönemler içinde harikulâde bir iş yapıyor kabul edilmiş; bir zanaatkâr olarak böyle bir işi becermesi ve Şamancıl öğeler (ateş) taşımasından dolayı da Şaman katına yükselmiştir (Çeribaş, 2007: 116).

⁶“Us da oyun bir uyakakh. Oyun us bir sirten turor. Oyun oygo-cöhtöh, us oygo-darkhan” (Seroşevsky,2007:218)

Saha olonholarında gördüğümüz kutsal sayılan demirciler sadece ürettikleri demir nesnelerin kamların üzerinde taşımalarından kaynaklı kutsallığa erişmiş olmasının yanında, demircilerin olonholarda yer alan baş kahramanlar için demirden ev ve ambar inşa etmek, hastalar için tedavi yöntemlerinde demirin kullanılması vasıtasıyla gördükleri işler de bilinmektedir.

Demirciler de bahadırlar gibi Saha kâinatın da üç alemde de varlıklarını göstermektedirler.

Çalışmanın bu bölümünde Saha olonholarında varlıkları ve yetenekleri ile yer edinmiş kutsal, efsane, baş kahraman olan ve şerir ruha sahip, bahadırların ve demircilerin adları ve lakapları için Saha Türkçesi sözlüklerinde 90 adet kelime belirlenmiştir:

Aalıs luo xaan: Masalda adı geçen bir demirci (Pk, 1945: 51).

Ayxaal: 3.Anlam: Efsanevi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 46).

Baatır, bootur: Kahraman, kahraman bahadır. *Sağmay baatırdara – buhatırdara* “bahadırların bahadırı”. 2.Anlam: Destan ve masal kahramanlarının adlarına takılan lakap; *Ağıya baatır, Aydaan baatır, İreen baatır* “destan kahramanlarının adları” (Pk, 1945: 81).

Bakanan: Masalda geçen bir demircinin adı (Pk, 1945: 60).

Balxaan: Deniz bahadırının adı (Pk, 1945: 62).

Bargıy: *Timir Bargıy* “şeytani bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 68).

Basımñılaan – buxatur, Basımñılaan – baatır efsanevi bahadırların adları (Pk, 1945: 72).

Bekirdeen: *X ara Bekirdeen* “abaası bahadırın adı” (Pk, 1945: 83).

Bekiriyi: *Üs-külük-Bekiriyi suorun buxatur – Keke suorun toyon*’un oğlu olan bahadırın adı (Pk, 1945: 83).

Bergen: 2.Anlam: Kahraman, bahadır. Destan ve masal kahramanlarına, keza ruhlara takılan lakap. *Alçardur bergen* “Ruslarla muharebe eden ve menkıbeye göre onlar tarafından asılan bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 85).

Bert: Yiğit, kahraman. *Er berde* “bahadırlar bahadırı” (Pk, 1945: 87).

Börüküye Bötös: Cinlerden bir bahadırın adı (Pk, 1945: 126).

Bucu: *Acu Bucu* “efsanevi bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 126).

Bülgün, bürgün: *Kus bülgün buxatur* “efsanevi bir bahadır kızının adı” (Pk, 1945: 143).

Caarsın, caasın: *Aan-Caarsın- buxatur* “tek gözlü Tunguz bahadırının adı” (Pk, 1945: 162).

Ciesintey: *Timir Ciesintey* efsanevi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 172).

Cirbine: *Kün Cirbine buxatur* bir bahadırın adı (Pk, 1945: 174).

Cirimine: *Kün Cirimine buxatur* bir bahadırın adı (Pk, 1945: 174).

Çaxçahax: *Altan çaxçaxay* iki kardeş tarafından kurtarılmış olan bir bahadırın adı (Pk, 1945: 193).

Çoçooyo: Birinci Üödügey obasında bir demircinin lakabı (Pk, 1945: 224).

Çüöllüt: Çüöllüt bahadırlar (Pk.12.1103).

Dıbilıysa: *Timir Dıbilıysa* Demir *Lıbilıysa* yedi hileli ve üç gölgeli adam, demir kayıkta demir kürekli yedi başlı bahadır (Pk, 1945: 257).

Duodarba: *Toğus uus tördö Ölüü Duodarba-Xara- Uusa* “Dokuz demircinin cediti olan *Helak Duodorba* Kara Demirci” (Pk, 1945: 267).

Iyıktaı bootur: Bir kahramanın adı (Pk.12.1203).

Kıday: *Kıday Baxsı* “şerir bir ruh, Yakutlar onu demircilerin hamisi addederler” (Pk, 1945: 492).

Küdey: *Küdey baxsıtay uustar* “efsanevi demirciler” (Pk, 1945: 577).

Luo: *Xatus luo xaan* “masalda isimleri geçen demirciler” (Pk, 1945: 609).

Narın, narın: *Narın Nurgustay* “en ahlaksız, en ögüngen, en korkak masal kahramanın adıdır. Kadın adı (Pk. 6. 31).

Ñıgıl, ńıgıl, ńıml: *Ñıgıl- bootur, Timir Ñıgıl buxatur* “efsanevi kahramanların adları” (Pk. 6. 420).

Ñıgıl: *Ñıgıl bootur* “masal kahramanın adı” (Pk. 6. 473).

Ñıgıllaan: *Timir Ñıgıllaan buxatır* (Pk. 6. 421).

Nuoralym: *Timir Nuoralym* “ifritlerin bahadırı” (Pk. 6. 462).

Nuralı: *Itık Nuralı* “masal dilberi olan, *Saha Saarın Toyon*’un kızı” (Pk. 6. 465).

Ñurgun: Şanlı, bahadır. Efsanevi kahramanın adı. *Ñurgun bootur, Ñurgun bögö, Kıs Ñurgun buxaatır, Toyon Ñurgun* (Pk. 6. 414).

Nurgustay: *Narın – Nurgustay* “masal kahramanlarının en ahlaksız, en palavracı ve en korkağı” masallarda geçen kadın adı (Pk. 6. 465).

Oburgu: 2.Anlam: Masal kahramanlarının isimlerine ilave vazifesini görüyor; *Ölböt – Bergen- oburgu, Uot Curastay- oburgu, Timir Lippiçiaha- oburgu* vs (Pk. 6. 192).

Oçullan- çocullan: Bahadır adı (Pk. 6. 356).

Odun Berğen: Masalda bir bahadırın adı (Pk. 6. 207).

Odunça: *Odunça buxatır* “bir bahadırın ismi” (Pk.6. 207).

ogus, oxsor- 4.Anlam: Demir dövmek. *Timiri ogus* “demircilik yapmak” (Pk. 6. 201).

olonxo, olono: Kahramanlık destanı, bahadırların kahramanlığını tesit eden şarkı, efsane (Pk. 6. 236).

olonxolo-: Kahramanlık manzumesini, başkaların sözlerini şarkı şeklinde ve sesi değiştirerek nakletmek (Pk. 6. 236-237).

Olonxoloon: Efsanevi bir kahraman adı (Pk. 6. 237).

Olonxosut: Hikayelerini nakleden, hikayeci (Pk. 6. 237).

Omogoy: Yakut kahramanın adı (Pk. 6. 254).

Oruluos: *Oruluos doxsun* “bahadır adı” (Pk. 6. 318).

Öbüyük: *Toyon Öbüyük baxatır* “bahadır adı” (Pk. 6. 362).

Öksöküleex: *Öksöküleex Dalantay* “dünya bahadırının adı” (Pk. 6. 383).

Ölböt: Ebedi hayat. *Ölböt bergen* “bahadır adı” (Pk.6. 389).

Ölün: *Ölün Daxsın* “bahadır adı” (Pk.6. 404).

Örünçe: Eski zamanlarda yaşamış tungus bahadırının adı (Pk. 6. 437).

Proobuyap: Yakut hikayelerinin birinde ki kahramanın adı (Pk. 6. 482).

Saabılan: 2.Anlam: Efsanevi bahadırın ve zengininin adı (Pk. 7. 308).

Saarın: *Orto doydu buxaturın saarina buolbut* “orta yerin bahadırları arasında en marufu” *Saha Saarın Toyon* “efsanevi şahsın adı” *Duğuy Saarın- buxatır* “bahadır adı” (Pk.7. 168).

Sandalıya: *Sandalıya buuxatır* “bir kahramanın adı” (Pk. 7. 410).

Sandıl: *Sandıl- baay- toyon* “masalda geçen bir ad” (Pk. 7. 412).

Sasil: *Sasil udagan* “şaman tilki, masal kahramanı” (Pk. 7. 175).

Sesen: *Ulu Toyon*’un cediti. *Sergen Sesen* “hikâye ve masalarda adı geçen efsanevi ihtiyar hâkim ki bahadırlara akıl öğretir, onlara yol gösterir vs” (Pk. 7. 244).

Simexsin emeexsin: Destan ve masal kahramanı (Pk. 7. 304).

Sogo toyon: Efsanevi bir ad (Pk. 8.23).

Suorduya: *Timir- suorduya- buxatır* “Demir suorduya bahadır”(Pk. 8. 341).

Suorun: 2.Anlam: Bahadırlar ve efsanevi adların parçası; Cebediye suorun buxatır, *Xara Suorun-Toyon* vs (Pk. 8. 343).

Suyullaa: *Itık syullaa buxatır* “Muhterem Suyullaa bahadır” (Pk. 8. 300).

Sülümedire buxatır: Bahadırın ismi (Pk.8. 408).

Süüdüo: *Süüdüo-baxatır* “efsanevi bahadırın ismi” (Pk, 1945: 393).

Telbistey kuo: Efsanevi bir kızın uzun adının bir kısmı (Pk. 9. 131).

Tirili: *Timir tirili* “bahadır ismi” (Pk. 9. 190).

Torolyun: *Ton torolyun buxatır* “efsanevi bahadırın adı” (Pk. 9. 270).

Toyon: Hikâye ve efsanelerde tesadüf edilen kahramanların ve esatiri mahlukların adlarının önüne bay yerine örnek olarak kullanılır. *Ar-toyon, Arhax- toyon, Bayanay-toyon* vs (Pk.9. 219).

Tördö: *Uus xaan tördö* “demircilerin cediti alası” (Pk. 9. 340-341).

Tulaayax: *Ogo tulaayah* “bir bahadırın adı” *Dolban Ogo tulaayah* “bir ilahenin adı” (Pk. 9. 366).

Tuollan: *Tuollan buuray buxatur* “bir bahadırın adı” (Pk. 9. 492).

Tuonxaani: Efsanevi bir bahadırın adı (Pk. 9. 407).

Tura: *Tura-bögö* “masalda iş gören adamın adı” *Tura törüöbüt-tura buxatur* “ayakta doğan Tura bahadır” (Pk. 9. 424).

Tuulayıma: Bir bahadırının adı (Pk. 9. 366).

Ubaydax: *Timir dolonuksa buxatur ubaydagım* “benim büyük biraderim Demir Dolonuksa bahadır idi” (Pk. 10. 4).

Ulahan: Büyük, ulu. *Ulahan toyon* “büyük, asıl bay efendi.” *Ulahan uus* “büyük demirci, Bakançabitanı’nın oğlu olan demircidir (Pk. 10. 36).

Uluu, uluk, ulug: *Uluu uus* “hatırı sayılır demirci” *Uluu xallan* “hatırı sayılır demirci” (Pk. 10.40).

Uola: *Ürün uolan* “ak genç, kahraman destanlarındaki alp” (Pk. 10. 69).

Uoluya: *Uoluya buxatur* “bahadırın adı” (Pk. 10. 71).

Uoraan: *Timir uoraan* “tamu bahadırının adı” (Pk. 10.80).

Uorda: *Uorda manan buxatur* “bir bahadırın adı” (Pk. 10. 83).

Uosuya: *Timir uosuya buxatur* “bir bahadırın adıdır” (Pk.10. 90).

Uranıkaan: Masalda ruhu olan şahıs (Pk. 10. 237).

Uus Haan Tördö: Demircilerin piri (Dilek, 2013: 194).

Uyantıma: *Uyantıma- kuo* “efsanevi bir kahraman adı” (Pk. 10. 22).

Üödüyən: *Üödüyən bögö* “efsanevi bahadırın adı” (Pk. 10. 320).

Xaptağay: *Xaptağay uus-Bakaança-Bitaanı* “şamanın oğullarından biri olan demircinin adıdır” (Pk, 1945: 331).

Xaraxaan: Ceddi ala uzak dede. Kahraman destanlarında ve masallarda baş rol oynayan şahsiyetin adı; *Xaraxaan Toyon* (Pk. 11. 582).

Xatis: *Xatis luo xaan uus* “bir demircidir ki onun ihtisası demiri pişirmek idi” (Pk.11.682).

4.7. Sihar/Büyü, Falcılık ve Kehanet

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip bulunan ve psikokültürel bir olgu olan sihir-büyü; sözün tılsımlı gücünden ve belli birtakım nesnelere yararlanıp doğüstü varlıklarla irtibat kurarak bir dileğin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır (Gümüş, 2021: 3).

Saha Türklerinde de bazı kam ve insanların yürüttüğü sihirbazlık, büyücülük, falcılık birçok alanda çeşitli sebeplerden kaynaklı görülmektedir.

Büyü, Sahaların kainatında genel olarak şerir ruhların, abaasların yürüttüğü kötülükler olarak görülmektedir. Bu kötülükler konusu gereği karşımıza, insanlara, hayvanlara ve diğer varlıklara acı verme, hastalık ve sakat bırakma ve ölüm gibi olumsuz tesir elde etmek amaçlı yapılan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyü yapılmasındaki birinci amaç, insan hayatına, sağlık ve mutluluğuna, evine barkına, malına mülküne zarar vermektir. Bunu *kara kam*, *şerir ruhlar*, *abaaslar* görev edinmekle birlikte, *Erlık* denilen kötülük tanrısının yardımını da alarak kötülüğü ve uğursuzluğu yardımcı ruhlarıyla birlikte alemler arasında yer değiştirerek yaymaktadırlar.

Büyü yapılmasındaki ikinci amaç ise, birinci amacın aksine hastalıklardan, kötü ruhlardan, tabiat üstü gizli güçlerin etkilerinden, ölüm ve diğer felaketlerden kurtulmak ve korunmaktır. Buna karşı mücadele edenler ve tüm bunların üstesinden gelenler ise kamlardır. Kamlar belli ritüelleri ile ateş vasıtasıyla tüm bu uğursuzlukların üstesinden gelmek için ayinler yapmaktadırlar.

Büyü yapılmasındaki üçüncü amaç ise, tabiat olaylarını bozmak, soğuk, yağış, kar ve fırtına çıkarmaktır. Bu uygulamalar tabiattaki olayları idare etmeyi mümkün kılan inançtan ileri gelmektedir.

Sihir, doğanın halihazırda var olan güçlerini, uygun zaman ve koşullar altında bir araya getirip olumlu sonuçlar almak üzere uygulanır. Zararsızdır ve bir başkası üzerinde rızası olmadan uygulanamaz. Sihri, görünen güçlerin görünmeyen nitelikleri oluşturur. Sihir, doğal oluşumları kullanarak olma ihtimali az olanı olabirliğe kavuşturmak ve hatta yaratının izni, ataların da desteğiyle, kesinliğe ulaştırmak açısından çok önemlidir (Mansur, 2020: 153-154).

Saha olonholarında sihir-büyü karşımıza şekil değiştirme olarak da çıkmaktadır. Büyüye bağlı olan şekil değiştirme motifi; bahadırların alemler arası gerçekleştirdikleri mücadele sırasında çeşitli hayvan şekillerine girerek, hilebazlık yaptıkları görülmektedir.

Falcılık ile ilgili uygulamalar insanlık tarihi kadar eskidir. Doğaüstü güçlerden yararlanmak suretiyle kişinin gelecek yaşamı, hakkında önemli tespitlerde bulunur. Falcılık ve kehanet gereken şartlara uyulduğunda kişinin kendisinin veya başkasının geleceğinden haberdar olabileceği inanışıdır (Gümüş, 2021: 7).

Fal açma ve kehanette bulunma, diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Sahalarda da çeşitli sebeplerden kaynaklı yapılmaktadır. Bu durum, kaybolan hayvan ve eşyaları bulmak, uzakta bulunan akrabalardan haber almak, rızık ve talih konusunda sıkıntılar olduğunda çözüm bulmak, çocuksuzluk problemi ve av ve savaşta karşı karşıya kalılabilecek engelleri ortadan kaldırmak gibi birçok sebeplere bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Fal bakarken; kürek kemiği, aşık kemiği, yıldızlar, su, ayna, ateş alevi, közlerin duruşu, odunun ısıklık sesi, kaynayan kazandaki köpük, kahve fincanında kalan telve, iskambil kartları, fal kitapları kullanılmıştır (Gümüş, 2021: 8).

Sahalarda en yaygın olan fal, kürek kemiği falı olarak bilinmektedir. Sahalar bu fal için geyik kemiğini kullanmaktadırlar. Bu fal, fal baktırmak isteyen kişinin bir geyik kemiği bulması ile başlamaktadır. Falcı kemiği ateşte kızdırtan sonra kemiği elinde tutarak, beliren çizgi ve çatlaklara bakarak kehanetinde bulunmaktadır.

Türk dünyasında ortak motif olarak görülen sihir-büyü, falcılık ve kehanet Saha Türklerinde de geniş bir alana hakim görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, bu uygulamaların çeşitli yapılış nedenleri, yapılış şekilleri, kimler tarafından yapıldığı ile ilgili Saha Türkçesi sözlüklerinde 22 adet söcük belirlenmiştir:

albas: Sihir, tılsım, büyü (Pk, 1945: 13).

Albastaax kisi: Sihirbaz adam (Pk, 1945: 13).

ap: Büyü, sihir (Sleptsov, 1972: 43).

ap: Büyü, sihir (Sleptsov, 1972: 43)

ap: Sihirbazlık, büyücülük, kâhinlik, falcılık. *Manı xaya appinan xomusummunan kuotuomaasiam* “hangi sihirle, şamanlıkla ben abaasının takibinden kurtulacağım” (Pk, 1945: 25).

apçıt: Sihirbaz, büyücü (Pk, 1945: 25).

barahıay: Kehanet, fal (Sleptsov, 1972: 63).

homustaax: Kehanet sihirbazlık efsun (Pk. 11.781).

keyeer, keyier: Efsun. *Ketitten keskilleex keyierbin sergegelee!* “İfa ettiğim vâsi ahitler efsununu işit, dinle!” (Pk, 1945: 487).

Körbüyeççi: İstikbali kehanet eden, üfürükçü. Orta derece bir şamandan daha iyi olan (Pk, 1945: 542).

kuturugun uñuoğun tallarar: İnek kuyruğundan fal bakmak. Bu fal şöyle bakılır; İneğin kuyruk kılları yakılarak eti yenir. Kuyruk kemikleri birbirinden ayrılır. Ayrılan her parça sıra ile fal baktıran kızların önüne bırakılır. Bir köpeğe bu kemiklerden biri seçtirilir. Böylece fal baktıran kızlardan hangisinin daha önce evleneceği tespit edilmiş olur (Dilek, 2013: 119).

Osogostox: 2.Anlam: Bir büyücünün adı (Pk. 6. 325).

serebeycit: *Serebelliyit* “falcı, iskambil falcısı; çalınan eşyanın yerini ve kaybolan şahsın berhayat olup olmadığını anlamak üzere fal açmak” (Pk. 7. 231).

sesenne-: Kehanet etmek (Pk. 7. 245).

seserge-: 2.Anlam: Büyü yapmak, kehanet etmek (Pk. 7. 246).

Sesergeççi: Büyü yapan (Pk. 7. 246).

Seset: Sihirbaz (Pk. 7. 246).

Taayaççı: Falcı, kâhin (Pk. 9. 24).

Tayılx: Falcı, kâhin (Pk. 9. 25).

tüörex: *Üs xarahtax ebir xamıyax tüörex* “üç delikli alaca fal kaşığı” (Pk. 9. 492)

Tüörexsit: Kehanetle bilen, kehanet yapmaya istidatlı, kaşık vasıtasıyla fal açan erkek (Pk. 9. 492).

tüsküllee-: Gelecekte haber vermek (Pk. 9. 343).

Xomuhua: Büyü (Sleptsov, 1972: 497).

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPISAL İNCELEME

5.1. İsimler

Adlar, evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözlere dir. Gerçekte ya da tasavvurda bir varlığa ad olan kelimeler addır (Korkmaz, 2009: 195). İsimden isim yapma ekleri, isim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan yapım ekleridir. Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenirler (Ergin, 1993: 146).

Çalışmada Saha Sözlüklerden söz varlığı için belirlenen kelimelerin isim yapımını incelediğimiz bu bölümde karşımıza en çok çıkan, isimlerden meslek adı ya da bir işi sürekli yapan anlamında isimler türeten işlek olan; **+cIt, +cUt; +çIt, çUt; +hIt, +hUt; +ñIt, +ñUt; +sIt, +sUt** ekleridir. İsim olan kelimeler şu şekildedir:

aal: Kutsal ateş, ev ocağı (Sleptsov, 1972: 24).

Aal: Mukaddes, muhafız, koruyucu. *Aal uot* “aile ocağı, aile ateşi, mukaddes ateş”
Aal uhhan, urhan ese “aile ateşi, ocağı ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 50).

aalias: Şamanın, herhangi bir felaketi, ateş vasıtasıyla bacadan defetmek için, ocak önünde efsunlanırken çıkardığı nida. *Aalias aalias!* (Pk, 1945: 51).

Aalis luo xaan: Masalda adı geçen bir demirci (Pk, 1945: 51).

aaltaar, aaltur: Mihrap, kurban getirilen yer (Pk, 1945: 51).

Aan Arbalyın, Duon Arbalyın: Abaası olan şamanların adları (Pk, 1945: 29).

Aan Arbatı toyon: Hayvanlara hastalık gönderen yeraltı ruhu (Pk, 1945: 29).

Aan Arbay oyuun: Bir şaman adı (Pk, 1945: 29).

Aan Arbay toyon: Yeraltı hükümdarlarından biri (Pk, 1945: 29).

Aan: 3. Anlam; Kader, akıbet. *Aannaax alcarxay* “Allah tarafından gelen felaket” (Pk, 1945: 52).

Aanyal: Melek. Cismani olmayan, cismani görünüşü olmayan (Pk, 1945: 52).

Aar: Kutsal, ilahi (Sleptsov, 1972: 24).

Aat: Cehennem (Pk, 1945: 53).

Alaanı: *Bayanay alaanuta* “sanatları” himaye eden Bayanay adlı ruha edilen dua” (Pk, 1997: 15).

Alabır: İblis kadın şamanın adı (Pk, 1997: 11)

Alahçın: *Aan Alaxçın* “yer ruhu” (Pk, 1997: 11)

Alasa: Malikâne, köşk. Kadın şamanın yaşadığı yer (Pk, 1997: 12)

Albakın: Şamanın lakabı (Pk, 1997: 13)

albas: Sihir, tılsım, büyü (Pk, 1997: 13)

algı: Takdis, hayırhahlık, medih. Isıaxta ev sahibi yahut muhterem misafirlerden birisi tarafından söylenen ve Tanrıyı *Ürüñ ayu toyon*’u takdis eden ve aynı zamanda kendi akrabaları için saadet ve refah dileyen, niyaz (Pk, 1997: 15).

Algusıt: Takdis eden, kutsayan (Pk, 1997: 15).

Alğaatçı, algusıt: Hayırhah. *Tanara alğaatçı* “gelinin nişanlısı evine gireceği zaman davet edilen şaman, duacı” (Pk, 1997: 15).

alı: Dere, vadi, kötü otlı, dar ve uzun yer. Batağay alıgta, İnğah dağı civarında Verhoyansk-Zaşıver yolu üstünde bulunan Bağatay deresi; Yakutların söylediklerine göre burada kötü ruhlar pek çoktur (Pk, 1997: 16).

Alp: *Alp Handaan, Alp Handalu* “sanat hamisi, orman ruhlarının adları” (Pk, 1997: 16).

Altan: 4.Anlam: mürekkep isimler teşkil eder: *Altan sabaray toyon* “insanlara salgın hastalık gönderen ruh” *Altan Sabaray xotun* “yerin hanımefendisidir” (Pk, 1945: 18).

anabil: Kısmet, kader, hisse, veraset, adak, tövbe (Pk, 1945: 20).

antınkırıs, amtın kırıs: (rus) Deccal (Pk, 1945: 22).

Añaarixsa toyon: Ana toprak kâinat ruhunun adı (Pk, 1945: 22).

Añır: Baykuş (Pk, 1945: 24).

ap: Büyü, sihir (Sleptsov, 1972: 43).

ap: Sihirbazlık, büyücülük, kâhinlik, falcılık. *Manı xaya appınan xomusummunan kuotuomaasıam* “hangi sihirle, şamanlıkla ben abaasının takibinden kurtulacağım” (Pk, 1945: 25).

Apçıt: Sihirbaz, büyücü (Pk, 1945: 25).

Aptaax: Büyücü (Sleptsov, 1972: 44).

Araan arçı xotun: Yer ruhunun lakabı (Pk, 1945: 28).

Araat: *Araat balık* “Efsanevi bir abaası’nın adı” (Pk, 1945: 29).

araax, haraax: İn, ayı ini (Pk, 1945: 30).

araņas: Ağaç ve direkler üzerine yapılan ambar. Ormanda veya açık bir yerde çardak biçiminde bir nevi türbedir ki kadim Yakutlar hürmet ettikleri kimselerin cesetlerini bir tabut içinde onun üzerine koyarlardı (Pk, 1945: 27).

Arapuna Öröpüüne: Kadın adı. *Kün Öröpüüne xotun* “bu asrın başında ölen ve öldükten sonra serserice dolaşan ruha dönüşen ve aslen rus olan bir kadın, bu kadın insanlara frengi, sıraca, cüzzam vb gibi hastalıkları gönderiyor” (Pk, 1945: 27).

arax: Korku nidası. *Arax araxpın* “şamanın ve isterik birisinin afsunlarının müessir olamayacaklarını hissettikleri vakit çıkardıkları nida” (Pk, 1945: 26).

Arbaastaax: 2.Anlam: Şaman. *Arbaastaaxda abıraabat iturustaaxda buxaabat* “şaman yardım etmeyecek ve kurtarmayacak” (Sleptsov, 1972: 45)

Arbatı Bükeeççiye: Bir şaman lakabı (Pk,1945: 29).

Arcamaan – Carcamaan buxatur: Tekgözlü Tunguz bahadırın adı (Pk, 1945: 29).

arçı arçı! Herhangi bir hastalık getirmiş olan kötü ruhu kovmak için, yıldırımla parçalanmış ağacın bir parçasıyla meskenin etrafını tütsülediği zaman, Yakutun söylediği sözler (Pk, 1945: 30).

arçı: Herhangi bir şeyden fena tesirleri uzaklaştırma, bilhassa, yıldırımla parçalanmış ağacın çıralarından yapılmış çıra bağıny yakarak şerir ruhları kovmak için, yapılan şaman ayini (Pk, 1945: 30).

arçı: Yıldırım vurmuş ağaçtan yapılan meşaleyle bir şeyi tütsüleyerek içinden *abaası*'yı çıkartma merasimi sırasında şaman tarafından söylenen sözler (Pk,1945: 28).

arçı: Ayin (Sleptsov, 1972: 46).

Arkuray: Başpapaz, ruhaniler başkanı, mukaddes ayin icra eden (Pk, 1945: 34).

Arsan Duolay, Aarsın Duolay, Aarsan Duolay: Yeraltı ruhlarının sekiz soyunun reisi; insanları çeşitli felaketlere duçar eden. Yakutlar bu ruhlara ve bunların daha aşağı olanlarına sonbahar kımız bayramının ikinci gecesinde kurban keserler (Pk, 1945: 34).

Arxax xotun: İnsanlara veremi gönderen ruhlar (Pk, 1945: 30).

as: Aş, yemek. *İtii killerer as* “Her şeyden evvel düğün alayının geldiği zaman verilen yemek” *Tañara asa* “Tanrı yemeği, dini âyinlerde kullanılan ekmek” (Pk, 1945: 34).

asatınyañ: Misavirperver (Pk, 1945: 34).

Ataannaax: Müdafî, hami, koruyucu. *Ataannaax – möñüönneex aan iye daydı* “kurban verilmediği zaman hoşnutsuzluk izhar eden kâinat annesi” (Pk, 1945: 41).

Atamaan: Reis. *Abaası ataamana* “Ruhların reisi, en kuvvetlisi” (Pk, 1945: 37).

Atılıka: Su ruhu olan bahadırın adı (Pk, 1945: 41).

attanar as: Gelinin babası evinden, nişanlısının evine gideceği gün hazırlanan yemek (Pk, 1945: 43).

Ayaaççı: Halik, yaratıcı. *Sılgını ayaaççı* “Atları yaratan, bahşeden” (Pk, 1945: 45).

ayan ırıata: Ölmek üzere olan adamın başucunda okunan dua (Pk, 1945: 44).

Ayax: *Aaltur ayaxa:* Cennet kapısı. *Üöden ayaxa* “Cehennem kapısı” (Pk, 1945: 44).

Aybit Ayn Toyon: Yaratıcı, halik (Pk, 1945: 43).

Aybit Ayusit: Acıyan, merhamet eden türetici ilahe (Pk, 1945: 37).

Aybit: Yaratmış olan, yaratan, yaratıcı (Pk, 1945: 43).

Aydaariak bergen: Efsanevi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 45).

Aydaarıkı kuo: Efsanevi bir kızın adı (Pk, 1945: 45).

Aygır: Efsanevi bir kadın şamanın adı (Pk, 1945: 46).

Ayu: 1. Anlam; varlık, yaratılış, yaratıcılık, yaratıcı unsur (Pk, 1945: 47).

ayu: Kabul edilmiş usul, âdet. *Ütüönen ayulaax!* “Balık ağı tütsülendiği zaman son efsunlama sözü” (Pk, 1945: 48).

ayurgu: 2. Anlam: Günah telakki edilen her şey (Pk, 1945: 48).

Ayusit: *Ayusit xatın* “Merhametli, türetici ilahe” (Pk, 1945: 37).

Ayusit: Yaratan, yaratıcı, halik (Pk, 1945: 49).

Ayusiti atağar: Doğumdan üç gün sonra *Ayusit*'a yapılan uğurlama merasimi (Pk, 1945: 41).

ayılıat: Temenni ve istimdat sözleri. *Ayılıatım!* (Mas) “şaman efsunlamasının mukaddemesi” (Pk, 1945: 47).

Ayılıbit: Yaratılmış, varlık, mahluk (Pk, 1945: 47).

aymax: Aile, soy, akraba. *Ayu aymaa* “bütün iyi ruhlar, iyi ruhların mecmuu” *Ağıs biisin aymaaittan (mas)* “aşağı tabakaya mensup sekiz oymaktan ibaret ruhlardan” *Allaraağı daydı aymaa* “cehennem halkı, yeraltı ruhlarının hepsi” *Xallaan aymaa* “gökte yaşayanlar” (Pk, 1945: 49).

Ayतालun: Masalda bir kadın şamanın adı (Pk,1945: 50).

ayxal: Şamanın ruhları çağırması veya onların inayetini istemesi (Pk, 1945: 46).

Ayxalcıt Kırgıttar: (mas) İlahi söyleyen kızlar (Pk, 1945: 46).

Ayxallaatçı: İyi ruhları yahut onların yardımını, kötü ruhları yahut onların kötülüklerini celbetme kabiliyetine sahip olan şaman (Pk, 1945: 46).

Baadyay, baacay: *Kedergi – baacay xotun* “semavi şerir ruhlar kabilelerinden birinin reisi olan *Cadağa- buurray toyon*’un karısı” (Pk, 1945: 78).

Baar: Varlık. *Baar gın* “vücuda getirmek, yaratmak” (Pk, 1945: 79).

baara: Çift, eş, aynı donda eş, çift (Pk, 1945: 79).

Baarağay: *Cie baarağaya* “ev hanımı” (Pk, 1945: 79).

baartıya: Avlanan balıklara bölüşmeye iştirak eden, bütün aile efradı (Pk, 1945: 80).

Bacır: *Ayu Bacır* “Efsanevi bir şaman adı” (Pk, 1945: 56).

Bağacı: İblis, yezit. İnsan ile abaası arasında bir mahluk ne insan ne de abaası (Pk, 1945: 58).

Bağarınya: *Colloox Bağarınya* “Meşhur bir şamanın adı” (Pk, 1945: 59).

bağax: Kurban derisinin asıldığı yahut kurbanlığın bağlandığı sütun. *Üs moyñoox aar bağax* “kadın şamanın kamlamağa başladığı zaman çaktığı üç boğumlu mukaddes kurban sütunu” (Pk, 1945: 58).

Bağlı: *Kieli bağlı* “hanımefendi, yilkılar hamileri” (Pk, 1945: 78).

Bakanan: Masalda geçen bir demircinin adı (Pk, 1945: 60).

Baktırı: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 60).

Balında: Meşhur şamanlardan birinin adı (Pk, 1945: 63).

balık: *Ölüü balıga* “meşum balık, ölüm yeri balığı, şaman elbisesinin sol taraf göğsü üzerinde balık tasviri” *Abaası balıga* “şaman elbisesinin arkasındaki süs” *balık timir* “balık şeklinde kesilmiş demir levha tasviri şamanın elbisesi arkasında baldırının yarısına kadar uzanan kayışa bağlı asılır” *Balık kıasaan* “şaman elbisesi arkasında asılı ve güneşin kuyruğunu temsil eden iki küçük demir parçasından biri” (Pk, 1945: 62).

balmar: Kilisenin çanını çalan, buhurdanlığını, mumlarını yakan (Pk, 1945: 63).

Baltar: *Mas Baltar – Xoruocay* adlı abaası bahadıyla karşılaştığı zaman Tulayıma bahadırın taşıdığı ad (Pk, 1945: 64).

Baltısax: *Naas baltısax oğonor* “yaylı kapanla av yapaları himaye eden orman ruhu, yaylı kapan avı hamisi” (Pk, 1945: 64).

Balxaan: Deniz bahadırının adı (Pk, 1945: 62).

Başa: Bir şamanın lakabı. *Bökçööör – habıka – kelteey – keeleeni – atur – xara – Başa* “şamanın kamladığı zaman kendisiyle birlikte bulunan arkadaşı ve kötü ruhu yenen üç galipten birisi” (Pk, 1945: 64).

bap: Bah, baf: Bap taşara “hastalıklar gönderen herhangi bir ruhun şerefine, çürümüş ağaçtan yapılan put” (Pk, 1945: 64).

Baraa: *Baraa xaan toyon ve xara Baraahi xotun* “yaşadıkları yerde erkek ve kadın şaman türeyen ruhlar, şamanların yetiştiği mahallin ruhları” (Pk, 1945: 66).

Baraan: *Baraan baatır* “Her aile ocağının, alaçığının ilahi” (Pk, 1945: 66).

Bargıy: *Timir Bargıy* “şeytani bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 68).

Barğaança: *Atur, Barğaança Doxsun Dorğoonço* “âyin esnasında şamanın ayrılmaz arkadaşları olan ve kötü ruhları mağlup eden üç alptan biri” (Pk, 1945: 68).

Basımñılaan – buxatur, Basımñılaan – baatır efsanevi bahadırların adları (Pk, 1945: 72).

bastıga, bastımga: Evli kadınların başlarına taktıkları bir nevi süslü başörtüsü, sıkma (Pk, 1945: 72).

batıya, batia: 2.Anlam; Hasta adama ait silahın tasviri, bu tasviri şaman *Ayu Toyon*’a takdim etmek üzere yukarki dünyaya götürür (Pk, 1945: 74).

Baxsı, Baksı: Ev sahibi hanım. *Cie baxsıta* “evin hanımı” (Pk, 1945: 60).

Baxsiya: *Diebe – Baxsiya xotun* “ev sahibesi ruh” (Pk, 1945: 60).

Bayanay: Avcıları ve balıkçıları himaye eden ruhların umumi adı. *Tia bayanaya* “orman bayanay’ı” *Uu bayanaya* “su bayanay’ı” En önemlisi *Baay bayanay* “zengin bayanay, av ve sanat tanrısının umumi ad” (Pk, 1945: 76).

Bayanay: Bayanayların av esnasında aldıkları adlar; *Battax sağıhax baay barılaax, Alp handaan, Laas baltısax...* (Pk, 1945: 76)

Beçel: *Aan beçel* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 82).

beçierine: Kilisede yapılan akşam ayinleri (Pk, 1945: 82).

Begi, beği: *Begi suorun toyon* “semavi abaası ruhlarının başı, reisi olan, *Uluutuyar Uluu toyon*’un oğlu, hayvanatın hami tanrısı” *Mejneex begiyer, Begi suorun toyon* “alnı akıtmalı yağız sürüleri olan semavi şerir ruhlar kabilesi” (Pk, 1945: 83).

belepçi: Eskiden zengin Yakutların elbiseleri üzerlerinden kemerlerine takarak taşıdıkları mavi veya kırmızı kumaştan yahut kürkten, deriden yapılmış bir kalçalık. *Ese belepçi* “ayı derisinden kalçalık” (Pk, 1945: 84).

belex: Hediye, kurban (Pk, 1945: 83).

beppiiske: Bir mahzur ve itirazı olmadığına dair kabile reisi tarafından evlenecekler verilen senet (Pk, 1945: 84).

berbeekey: 2.Anlam: Bütün aile efradını, ev sahibi ve sahibesinden başlayarak, hizmetçi ve işçiye varıncaya kadar herkesi temsil eden ve bebek gibi sarılan aşık kemiklerinden ibaret çocuk oyuncakları (Pk, 1945: 85).

Beregies, berebies: *Xallaan beregiese* “sema dubası, gökteki taşıma vasıtaları ki Beriet bergen adlı semavi nakliyatçı tarafından idare edilmektedir” (Pk, 1945: 85).

Bergen: 2.Anlam: Kahraman, bahadır. Destan ve masal kahramanlarına, keza ruhlara takılan lakap. *Alçardır bergen* “Ruslarla muharebe eden ve menkıbeye göre onlar tarafından asılan bir bahadırın adı” *Kurulay bergen* “orman ruhu olan kardeşlerden birinin adı” *Onoğos bergen* “orman ruhu, Baay Bayanay’ın vasıflarından biri” (Pk, 1945: 85).

bergese: 2.Anlam: Evlenme merasimi esnasında güveyi ve geline giydirilen taç (Pk, 1945: 86).

Beriet: *Beriet bergen* “semavi nakliyatçının adı, kahraman adı” (Pk, 1945: 86).

berigi: *Kelteğey berigi abaası* masası; bu kabil dokuz masa gelinin kocası evine girdiği zaman yan yana sıra ile dizilirdi (Pk, 1945: 86).

berik: Hediye, armağan. *Berik tusax* “hediye tuzak, bir mahalın ruhuna verilen kuyruk ve yeleden ibaret olan kurban” (Pk, 1945: 86).

berimci, berimni: Hediye, kurban. *Tağara ütö berimeite* “Tanrı nimeti” (Pk, 1945: 86).

Bert: Yiğit, kahraman. *Er berde* “bahadırlar bahadırı” (Pk, 1945: 87).

Beybeekin: Kadın lakabı. *Melcexsi kusa Beybeekin uduğan* “insanları delirten şerir ruh” (Pk, 1945: 90).

beyegde: Evli olmayan, bekâr (Pk, 1945: 90).

bıarık, bıalık: Şaman tefinin demir halka veya haç şeklindeki kulpu; âyinlerde şaman tefin bu kulpundan tutmaktadır (Pk, 1945: 92).

Bıra: Lakap. *Bıra bırcı, bırcal* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 104).

Bısaaççı, bısaaççık: Müdafî, koruyucu, hâmi (Pk, 1945: 104).

bısaalka: *Bısaalkaax berieme* “Yakutların ihtiyat erzaklarının bittiği, kıştan kalma kemiklerin kaynatıldığı mevsim” (Pk, 1945: 104).

Bıktarı: 2.Anlam: Yakutsk eyaleti Boturusk bölgesinin birinci İgidey obasında Bereeyi soyuna mensup ölmüş bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 92).

bılaayax: 2.Anlam: Şaman tefinin tokmağı ki, şaman, ruhlar diyarına giderken tefi at ve tokmakta ona kamçı vazifesini görmektedir (Pk, 1945: 92).

bılaayax: Şaman tokmağı (Sleptsov, 1972: 91).

Bılağasıan: *Bılağasıan küñne* “vahi günü; Cebrailin Hazreti Meryem’e İsa’nın viladetini doğumunu tebşiri günü” (Pk, 1945: 92).

Bılçaxı: Şaman lakabı (Pk, 1945: 95).

bılırgıttan: *Con bılırgıta*” halk rivayeti, efsane” (Pk, 1945: 96).

bilit: 2.Anlam: Dolgan Yakutlarında şamanın, insanlara akli hastalılar gönderen ruhu, üzerine koyup hastadan uzaklaştırdığı ve bulutu tasvir eden ağaçtan masa biçiminde bir şey, birkaç sırıktan ibaret olan ve üzerine tahta, kuş vs. tasvirleri konulan bir şey ki şamanın aydın dünyaya gittiği zaman yolda durduğu dokuz duraktan birini temsil eder.*Tohsus bilit* “şamanın, yukarı ‘aydın’dünyaya seyahatinin dokuzuncu durağını ve aynı zamanda seyahatin gayesini temsil eden kuşlu uzun sırık şeklindeki tasviri” (Pk, 1945: 96).

Billirit: 2.Anlam: *Caba baaba* adında efsanevi bir cadının çocuklarından birinin adı (Pk, 1945: 96).

Biltaraŋki: Yakut efsanesinde geçen bir cadının *Caba baaba*’nın oğullarından birinin adı (Pk, 1945: 96).

Bıraday, bıriday: *Bıriday bergen* “orman ruhunun lakabı” *Dampay bıraday* “vaktiyle şamanlık etmiş şeytan” (Pk, 1945: 97).

bırasıanyıya: Günahların affı (Pk, 1945: 97).

Bırca: *Bırca bitık* “ateş ruhunun vasfı, ateş ilahları olan yedi kardeşten biri” *Bıra bırcı* “ateş ruhunun vafıdır” (Pk, 1945: 97).

Bırcal: *kıra bırcal toyon- bıra bırcal xotunlar* “ateş ruhunun vasıfları” (Pk, 1945: 97).

Bırdıy: Yakutsk eyaletinin Megin bölgesinde 18. asrın ilk yarısında yaşamış olan bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 98).

Bırkıya, Bıkkıya: Şaman lakabı (Pk, 1945: 98).

Bıs, bısar: *Sıtii bısar* “insana çocuk, davara yavru doğurmasını temin eden şaman ayini, merasimi” (Pk, 1945: 98).

bısu: Âdet. *Saxalı bısuğa* “Yakut âdet ve geleneklerine göre” (Pk. 101)

Bitık: *Xara bitık* “şaman lakabı” *Bırca bitık* “ateş ruhunun vasfı, ateş ilahlarından olan yedi kardeşten birinin adı” (Pk, 1945: 102).

Bitırıs: Şaman elbisesinin eteklerinde saçak püskül. *Tıga bitırıs* “yedi kardeş orman ruhlarından *Bayanay*’lardan biri ve avcılık san’ati hamisi” (Pk, 1945: 102).

Bıyañ: *BıyañTüñülü* “meşhur bir şaman olup, kamladığı bütün hastalar şifa buldukları gibi, zulme uğrayan veya perişan olanlar da tatmin edildiklerinden, kendisine bıyañ adı verilmiştir” (Pk, 1945: 102).

biere: Mezhep, din (Pk, 1945: 106).

Biereeççi: *Tun biereeççi* “hayat bahşeden” (Pk, 1945: 106).

bierii: 2.Anlam: Kız alınırken, söz kesimi veçhile ona karşılık olarak ailesine verilen her şey (Pk, 1945: 106).

biie: *Aymax bile* “akraba, hısım” (Pk, 1945: 108).

biis: Soy, cins. *Alara daydı biisin uusa* “Yeraltı dünyası ruhlarının kabileleri. Şamanların kamlama esnasında çağırdıkları ruhlar üç *biis*’e bölünmektedir, bunlar; yukarı “semavi”, orta “yeryüzü”, alt “yeraltı” *biis*’leridir. Bu ruhların her biğs’i üç dokuzar soydan ve her soy ise üç dokuzar şahıstan ibarettir” (Pk, 1945: 112).

Bil: 2.Anlam: Dolgan Yakutları şamanlarında; kuyruk uçlarından birleştirilmiş iki alabalığın tahtadan yapılmış tasviri, şaman birleştirilmiş bu iki kuyruk arasındaki boşluğu yine tahtadan yapılmış hani balığı ile tıkayarak yeraltı dünyasına giden yolu kapatmış olduğunu tasvir etmektedir (Pk, 1945: 108).

Bilgesit: Alâmete göre tefeül edebilen, bir şeyi alâmetlere göre önceden sezen (Pk, 1945: 108).

bit: Gelecek hadiseye emaret eden emare, alâmet (Pk, 1945: 112).

Boççomus: Şaman lakabı (Pk, 1945: 114).

Bodo: *Bodo borbuy* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 114).

Boğuraacısa: Meryem ana (Pk, 1945: 114).

bokuonńuk: Ölü, merhum. “*Ölüöxsüt*” (Pk, 1945: 116).

Bolçoñnuur: Bir şamanın adı (Pk, 1945: 117).

Bollox: 2.Anlam: Lâkap. *Çağday bollox* “bilhassa gözlere zarar veren bir ruh ki bu yüzden Xarah abaasita diye adlanmaktadır” (Pk, 1945: 117).

Bolotoy Oxxon: *Molotoy Oxxon* “Elley’in dört oğlundan biri” (Pk, 1945: 118).

Boltoño: Lâkap. *Ürüñ Bas Boltoño* “Yakutsk eyaleti Boturusk bölgesinin ikinci Hatılınks obası yakutların cediti âlâsının adı” (Pk, 1945: 118).

Boluoş: Kâhin. *Boluoştar* “yıldızla bakarak Hz. İsayaya secde etmeğe gelen kâhinler” (Pk, 1945: 118).

Bootur, baatır: 2.Anlam: Masal ve mitolojide geçen adlara takılan ek. *Uluya bootur, Bayanay bootur* (Pk, 1945: 122).

Bordo: *Bordo murun* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 119).

Boruonya: *Boruonya kineğe* “ölümünden sonra yedi kızı meşhur serseri ruhlar olan, bir kabile ceditiasının adı” (Pk, 1945: 120).

Bosol: Mana, engel. *Bosol toyon* “ilahlara giden yola muhafaza eden veya tanrının inayetine erişmeğe mâni olan ilah” (Pk, 1945: 122).

bospuor: Üzerinde icazet verici dua yazılı olup ölümlerin sol eline verilen yahut göğsünün sol tarafına konulan ve bu takdirde sol elle, sıkıştırılan kâğıt (Pk, 1945: 122).

Böğö: *Böğö atax* “puhu, baykuş” *Acaray böğö acaray* “ruhların en güçlüsü” *Soğuruu böğö toyon* “cenubun korkunç hükümdarı” *Soğuruu böğö uola* “cenup devi” (Pk, 1945: 124).

Bökönö: *Öndölükü bökönö* “kamburlaşmış dev. Bayanay ruhlarının dokuz kardeşlerinden biri” (Pk, 1945: 124).

Börö: Kurt. *Börö kıl* “kurt, şaman hayvanlarından biri telakki ediliyor ve efsunlarında anılıyor” (Pk, 1945: 126).

Börüküye Bötös: Cinlerden bir bahadırın adı (Pk, 1945: 126).

Bucu: *Acu Bucu* “efsanevi bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 126).

Bugunay, bugnay: *Bugunay xotun* “kumarbazların efsunla davet ettikleri orya kızı” (Pk, 1945: 130).

bulağay: Şer, bela (Pk, 1945: 130).

Buolaaççı: *İye buolaaççı* “doğuran kadının karnını ovarak kolay doğurmasına yardım eden kadın” (Pk, 1945: 135).

Buolun: *Buolun kütür östöox* “serbest şerir ruhu” (Pk, 1945: 136).

Buomça: *Buomça xotun* “ilâhlara giden yolu muhafaza eden, tanrının lütfuna nail olmaya mâni olan ilahe” (Pk, 1945: 136).

Buor Bulaxay: Yeraltı dünyası bahadırının adı. Yer karıştıran (Pk, 1945: 130).

Burguy: *Buor burguy buxar sitim oğonor* “yeraltı dünyası ihtiyarı” (Pk, 1945: 136).

Buura: *Buura Doxsun* “efsanevi bir mahluk olan *Üller etiņ*’in oğludur” (Pk, 1945: 141).

Buuray: Efsane ve masallarda mürekkep isimler teşkiline yara: *Adağalaax Adılgı Buuray xotun* “şamanları terbiye eden yeraltı ruhları” *Adaam Buuray toyon* “yeraltı dünyasının baş ruhlarından birisinin adı” (Pk, 1945: 141).

Buxar: *Buxar dodor, Buxar daday* “ölümü kendisinde tecelli ettiren tanrı” *Buor burguy buxar sitim oğonor* “yeraltı dünyası piri” *Buxar coluo* “efsanevi bir öküzün adı” (Pk, 1945: 130).

Buyaņ: *BuyaņTöņülü* “Töngülü civarında yaşamış bir şamanın lakabıdır, göle de o şamana izafetle bu ad verilmiştir” (Pk, 1945: 141).

Bülgün, bürgün: *Kııs bülgün buxatur* “efsanevi bir bahadır kızının adı” *Bülgün timire* “omuz kemiklerini tasvir eden ve şaman çüppesinin yenlerine takılan iki demir parçası” (Pk, 1945: 143).

Büökestey: Semavi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 143).

büt: Alâmet, emare, fal açma (Pk, 1945: 146).

bütteğir: Çizmelere, çaprağa ve şaman elbisesine süs olarak takılan gümüş düğmeler (Pk, 1945: 146).

büttex: Şaman tefinin etrafındaki çıkıntılar (Pk, 1945: 146).

Caarsın, caasın: *Aan-Caarsın- buxatur* “tek gözlü Tunguz bahadırının adı” (Pk, 1945: 162).

cabaalcıya: İncil (Pk, 1945: 148).

Cabağan: Kötünün kötüsü. *Cabağan – buuray- toyon* “semavi şerir ruh kabilelerinden birinin reisi” (Pk, 1945: 148).

Cabın: 2.Anlam: Kötü ruhların *abaası*'ların buldukları yer, şamanların öldükten sonra gittikleri öteki dünya. *Cabın tördö* “cehennem” (Pk, 1945: 149).

Cadağa: *Cadağa- buuray- toyon* “semavi şerir ruh kabilelerinden birinin reisinin adı; onun çocukları kuru ve çirkindirler, onlar yere inip hayvanları emerler ve bundan dolayı da hayvanlar zayıflar ve mahvolurlar” (Pk, 1945: 149).

cağaya: *Cağaya, buyakabın!* “Efsanevi bir abaası kızın sözlerini bitirdikten sonra çıkardığı nida” (Pk, 1945: 150).

cağayahay: *İsilleexpin tasillaaxpın, cağayahaybın!* “Efsanevi bir abaası kızın konuşmadan evvel çıkardığı nida” (Pk, 1945: 150).

Cağıl: *Uordaax cağıl, Uordaax casabil:* “Semavi gazapların savcısı” *Erbex cağıl* “semavi kahraman kartal” (Pk, 1945: 150).

calbur: Şamanın âyinlerde kullandığı ve yedi yerinden at kıllarıyla bağlı söğüt dalı (Pk, 1945: 152).

calburcıt: Azıcık şamanlık yapan (Pk, 1945: 152).

calbusıt: Hastanın hangi ruhlar tahtı tesirinde olduğunu anlamak için şaman dualarına başlayan (Pk, 1945: 152).

Calısıt: *Biligi abaası kişi eten- tınan, ullaan-tuoyan, calısitan tüseren ilye barda* ve bu abaası konuşarak, nefes alarak, teganni ve terennüm ederek, kehanet göstererek şarkısını tutturdu gitti (Pk, 1945: 152).

Calkıya: *Buus- çalkıya- xotun – Uluutuyar Uluu toyon*’un karısı (Pk, 1945: 153).

Callıksıt: efsanevi bir hâkimin mürekkep adının bir kısmı: *Xarçı – Soto Xarıkıra – Xonnox, Selibir- Bitık Seerkeen- Sesen xaan- Callıksıt- toyon* “sekiz ayaklı acaray ruhun takibinden kurtularak, koynunda saklanmasını rica eden kızın müracaat ettiği Akça Baldır, Titreyen Sakal, Konuşan Muhterem, nasihat veren toyon” (Pk, 1945: 153).

Cañ: *Suor- Xara cañ* “elinde tefi ile zengin Yakutları ziyaret ederek tef çalan şerir ruh; bundan dolayı herkes ekseriya baş ağrısı ile hastalanır” (Pk, 1945: 154).

Cañxa: Boynuzlu hayvanlara mahsus kışlık ahırın ruhu, ecinnisi (Pk, 1945: 154).

Capsaana: Şaman lakabı (Pk, 1945: 55).

Caralık: *Hatan Caralık* “at bağlamağa mahsus baş kazığın sahibi addolunan ruh” (Pk, 1945: 155).

Carcimaan: *Arcamaan- Carcimaan* “masalda bahsi geçen bir Tunguz şamanın adı” (Pk, 1945: 156).

cargın, cargır: *Xaŋ- cargin bilaayax* “çınlayıcı muhterem tef tokmağı” (Pk, 1945: 157).

Carsılı: *Aan- Carsılı – buxatur* “abaası bahadırın adı onun diğer ismi *Açıraman- Çaçıraman- buhatır*” (Pk, 1945: 158).

Casabil: Semavi gazap habercisi, tanrı gazap habercisi yukarı ilahlardan- yedi kardeşten biri (Pk, 1945: 158).

Caxtan: *Caxtan- biraday* yahut *Dampay- biraday* “eskiden şaman olan şeytan” (Pk, 1945: 150).

Caxxan, Carxan: *Naacı- caxxan* “Şamanların iyi ruhlardan saydıkları *Naacı-xotun*’a verdikleri ad; bu ruh *Ayusit* ile *ieyexsit*’in insanlara karşı oynadıkları rolü hayvanlara karşı oynamaktadır; onun için Yakutlar onu: *süösü Ayusita, süösü ieyexsite* de tesmiye ediyorlar” (Pk, 1945: 150).

Cebidiye: *Timir Cebidiye* “şeytani bir kahramanın adı” (Pk, 1945: 163).

Cegeyiise: *Cegeyiise – Xopkoyuusa – xotun* “kayın ağacı kabuğundan yapılmış yazlık salaşların baş direklerinin sahibi, ruhu, efsanevi ad” (Pk, 1945: 164).

Ceke: *Ceke – tönjürges – taŋara – abaası* “bahadırlarını himaye eden ilahın adı” (Pk, 1945: 164).

cerebey: Kur’a, tali: *Toğus ilr ieyexsit cerebeye* “gözüğe gelen dokuz hami ilahın kur’ası” (Pk, 1945: 165).

Cerekee: *Erekee – Cerekee* “yeşillik ilahları, ana toprağın çocukları onların nefeslerinden nebatat, bitkiler yeşerir, *Eryaka – cyaryakya* yeşillik ilahı, ana toprağın oğlu” (Pk, 1945: 166).

Cergestey: *Cergestey – udağan* “Süreyya burcu. *Urgel toyon*’un kızının adı” (Pk, 1945: 166).

cerietiñik: Ruh, hayâlet (Pk, 1945: 166).

Cesegey, Cüsügey, Cösögöy, Cüsegey: *Cesegey – toyon* “hayvan yaratıp gönderen ilah. Yakutlar bu isim altında şimdi İsayı kastediyorlar” *Cesegey – ayu* “yukarı ilahlara mensup, yedi kardeş iyi ruhların genel adı” *Kürüö- Cesegey – toyon* “kuvvetli ağılları ve ahırları olan, gök sakini” *Cellik – Cesegey – toyon* “ilkbahar ısıxlarından kadehleri birleştiren, insanları cemiyet halinde toplayan” (Pk, 1945: 166).

Cesik: *Börö Cesik* “ilahlardan birinin adı” (Pk, 1945: 167).

Cesin: *Cesin Turaahay* “yol ruhunun adı” (Pk, 1945: 167).

Cesine: *Timir – Cesine – buxatur – abaası* bahadırın adı (Pk, 1945: 167).

Cesiñkey: Şeytani koca karının adı (Pk, 1945: 167).

Cestybe: Kırmızı gözlü efsanevi bir cadı kadının çocuklarından birisinin adı (Pk, 1945: 167).

Cılğa: *Cılğa- xaan* yahut *Taŋxasıt Cılğa – xaan* “insan mukadderatına hâkim olan tanrı, insanların iradesini elinde tutan ulu ilahe” *Sette – küre – cesegey – ayu* adını taşıyan büyük ilahe kardeşlerden biri. *Cılğa – xaan Sürdeex – Süge – toyon*’un babası (Pk, 1945: 168).

Cılğasıt: Kâhin. Gelecek yılın mahsulatı hakkında kehanette bulunan. *Xallaan cılğasıt suruksuta* “şamanın emirlerini bilen ve mektupçuluğunu yapan” (Pk, 1945: 168).

Cie: *Ciede – Baxsula – toyon* “ev sahibi ruhu” (Pk, 1945: 170).

cie: *Taŋara ciete* “Tanrı evi, kilise, ibadethane” (Pk, 1945: 170).

Cierdiile: *Cierdiile – Baxsula – toyon* “ev sahibi ruhu” (Pk, 1945: 171).

Cies: *Cies – Xotoobo* efsanevi abaası koca karının adının bir kısmı (Pk, 1945: 172).

Ciesintey: *Timir Ciesintey* efsanevi bir bahadırın adı (Pk, 1945: 172).

Ciit: Yahudi (Pk, 1945: 174).

Ciñis: Yakutların cenupta yaşadıkları sıralarda onlara hükümdarlık eden bir Yakut hanı, rivayete göre ondan sonra *Tıgın* hükümdar olmuş ve Yakutları bugünkü vatanlarına getirmiştir (Pk, 1945: 173).

Ciribine: *Ölüü timir ciribine* “balık efsanevi meşum demir alacabalık” *Kün Ciribine buhatır* bir bahadırın adı (Pk, 1945: 174).

Ciribineeyep: Ay Yeremey günü, mayısın birine tesadüf eden ekin bayramı (Pk, 1945: 174).

Cirimine: *Kün Cirimine buxatur* bir bahadırın adı (Pk, 1945: 174).

Coluo: *Hatan coluo* “ateş ruhunun vasfı” *Moymor coluo* “ateş ruhunun vasfı” *Buhar coluo* “efsanevi bir öküzün adı” (Pk, 1945: 176).

Con: Cemaat. *Connor*; insanlar, halk, milletler, kavimler, şerir abaası ruhlar kabileleri (Pk, 1945: 177).

coroon, cyoroon, çoroon: Yakutların kırmızı içtikleri ağaç kap, çanak (Pk, 1945: 178).

Coxsogon: *Coxsoğon uola Kines* “insan ve hayvanlara hastalık gönderen, kıtlık v.s. nin müsebbibi şerir ruhlardan birinin adı” (Pk, 1945: 175).

Coyon: *Timir Coyon – emeexsin* “efsanevi bir abaası koca karının adı” (Pk, 1945: 178).

Coyuo: *Coyuo tumus* “efsanevi *Araat* denizi kuş ruhunun vasıflarından biri” (Pk, 1945: 179)

Cögüör: *Cögüör kuluba* “Yakutsk mıntıkası Boturusk nahiyesi muhtarı Yeğor Nikolayef 1888 tarihinde hastalığı tuttuğu zaman intihar etmiş olduğundan ruh olarak tanınmıştır; şimdi şamanlar ona müracaat ederken Yeğor Golova olarak hitap ederler” (Pk, 1945: 179).

Cölöörüme: *Kün cölöörüme Sarkıl – xotun- Altan Sabaray toyon*’un ve ailesi olan fena ruhların cediti alâsı; onun 52 delikli masası ve 52 hademesi vardır, insanları kumar oyununa, sarhoşluğa, hırsızlığa, katle, fena işlere, intihara teşvik eder (Pk, 1945: 180).

Cölörü: *Uloxan- kudulu – tügex- cölörü* “ağrtık şerir ruhların gezdikleri yolun adı” (Pk, 1945: 180).

Cösögöy, Cösököy, Cesegey, Cüsügey: Hayvan sürülerinden ibaret olan, zenginliği veren ilahe. *Cösögöy ieyexsit* “sevdiği insanları gökten at sürüleri gönderen

gök ilahı bundan dolayı yıllık yaran ilah olarak addolunur” *Uordaax Cösögöy* “bazı kimseleri himaye eden tanrı” (Pk, 1945: 180).

Cösögöy: *Uottaax Cösögöy* “insana beyaz tüylü, sürüler veren ilahe” (Pk, 1945: 180).

Cösölcüt, Cösölyüt, Cösülcüt, Ceselcit: *Ürüñ – ayu cösölcüttere* “Bayez yaratıcının hadimleri” (Pk, 1945: 180).

Cösölyük: *Xallaan cösölyüktere* “sema hadimleri, savcıları” (Pk, 1945: 180).

Cukaaki: 2.Anlam: Her hayvan yetiştiren ve besleyen davarcının evinin sol şimal tarafında yaşayan kadın cinsine mensup ruh (Pk, 1945: 181).

Cul – Cıgın: *Örös Küöl – Cul – Cıgın Omoğoy*’un cediti alası ve Yakutların ecdatlarından birinin adı (Pk, 1945: 182).

Culuo: *Culuo – moybor toyon* efsanevi bir ad (Pk, 1945: 183).

Culurğa: *Culurğa xara toyon* “yeraltı ruhlarından olan yedi kabileden birinin reisin adı” (Pk, 1945: 183).

Cuortu: Şeytan. *Añar xaraxtah acaray uola, soğotox ataxtaax cuortu uola acaray* ruhun tek gözlü oğlu, tek ayaklı şeytanın oğlu (Pk, 1945: 184).

Curaastay: *Uot – Curaastay* yeraltı abaasının adı (Pk, 1945: 184).

Curantaayı: *Usun Curantaayı suruksut Ürüñ – ayu – toyon*’un kâtipliğini yapan oğullarından biri (Pk. 1945: 184).

Cusal: *Cusal oyuuna* “Yusal şamanı” (Pk, 1945: 185).

Cüörbe: *Cüörbe tüñür* “beyzi ve kocaman şaman tefi” (Pk, 1945: 187).

Cüsegey, Cüsügey, Cösögöy, Cesegey: *Sette – küsüö cüsegey ayu* “baş ilah *Ayu – toyon*’un mahiyeti, ilahlar atların hamileri sayılırlar” *Uordaax Cüsügey ayu* “kinci derecede erkek ilahlardan biri olup insanlara cesur erkekler, iyi at ve öküz bahşeder” (Pk, 1945: 187).

Cüsül: Haberci, savcı. *Tañara cüsüllere* melekler (Pk, 1945: 187).

Cüsülyük, Cüsülyüt: Yalavaç, savcı. *Xallaan cüsülyüt uolattara* “semanın haberci delikanlıları” (Pk, 1945: 187).

cüsün: *Abaası cüsüne* “şerir ruhun resmi, tasviri, put” *Emeget cüsüne* “şaman elbisesinin kalp üstüne gelen kısımda yapılan şerir ruhun resmi” (Pk, 1945: 188).

Cyaba – baaba: Cadı (Pk, 1945: 189).

cyoroon: Kıymız kadehi (Pk, 1945: 189).

Çaaçar: *Çaaçar saalaax* “orman sahibi olan ruh” (Pk.12.939).

Çaaçar: *Hatan Çaaçar* “ateş ruhunun vasfı” *Çaaçar sağlaax* “tüfek yerine yaya malik olan orman ruhu” (Pk, 1945: 202).

Çaaçık: *Aan çaaçık oyuun çaskıy udaganın* şaman olmayan oğlu (Pk.12. 942).

Çaaday: *Küccügen çaaday* “ev kutsal ateşinin ruhunun isimlerinden” (Pk.12.885).

Çabaaki, Çibaaxı: Şaman lakabı (Pk, 1945: 211)

çabiçax: Tünür yerine kullanılır şaman tefi (Pk, 1945: 190).

Çaçıgır: *Çaçıgır Taas oyuun* “bir şamanın adı” (Pk, 1945: 191).

Çağaan: *Çağaan uot* “ateş ruhunun vasfı” *Xaan çağaan* “ateş tanrıları olan yedi kardeşten birinin adı” *Kün çağaan toyon* “dehşet veren ve güneş misilli çehreli efendi” *Aan çağaan* “bir şamanın lakabı” (Pk, 1945: 192).

Çahçaagay: *Altan çahçaagay buxatur* “Ürün ayı toyon’un büyük oğlunun adıdır” (Pk. 12. 937).

Çakı: *Çakı çuoraan* “deliliğin menşei olan bir ruh” *Çuoraan xotun* “semavi şerir ruhların kudurmuş kabilesinin, başı olan *Suturuo – çuoour toyon* ’un karısı” (Pk, 1945: 194).

Çallaay: *Er – Soğotox – Elley*’in ahfadının belli başlı cedlerinden biri. Ruslarla harp etmiş ve onlar tarafından, üzerine büyük çardak direği yıkılmak suretiyle öldürülmüştür. *Tıgın*’ın dört oğlundan biri (Pk, 1945: 196).

Çamçay: *Abaası koca karının adının bir parçasıdır; Kuo – Çamçay – tısı – hopçolgu – emeexsin* (Pk, 1945: 196).

Çançık, Çençik, Çanğçık: Ateş ruhunun vasıflarından biri (Pk, 1945: 197).

çañ, çaañ: İbadet esnasında nefesle çalınan alet (Pk, 1945: 197).

Çañıy: *Mağan Çañıy* “Beyaz yaygaracı *Bayanay*’ın kızlarından birinin adı” (Pk, 1945: 197).

çarabana: *Ap Çarabana bayağal* “sihirli, tılsımlı” (Pk, 1945: 199).

Çarçına: *Atçıgıy toyon çarçınata* “halk idaresinde küçük prens yahut prensin muavini” (Pk, 1945: 200).

çardaat, Çardat: Kabir taşı (Pk, 1945: 200).

Çaxçaxay: Altan çahçahay iki kardeş tarafından kurtarılmış olan bir bahadırın adı (Pk, 1945: 193).

Çeçir: Kuznetsk ahalisi tarafından her ilkbaharda yapılan kayın ağacı bayramı (Pk, 1945: 205).

Çeegey: Göz hastalıklarını iras eden ruhlar soyu (Pk.12.946).

Çeekey, Çeegey: Göz hastalıkları gönderen ruhun hakiki adı, bunun başka adları *Xaņas diekki* yahut *Naacı xotun* dur (Pk, 1945: 210).

Çegerekey Türgen: Av esnasında on orman ruhundan *bayanay*’lardan birinin adı (Pk, 1945: 206).

Çegeyikeen: *Çep – çegeyikeen oyuun* şaman (Pk, 1945: 206).

Çekçeges: *Çekçeges udağan* kadın şaman (Pk, 1945: 206).

Çekestey: *Başkaca Aarı Darxan udağan* diye tesmiye edilen ve iyi beyaz şamanları yaratan tanrı (Pk, 1945: 206).

Çemey, Çeemey: *Naacı* denilen ruhun hakiki adı, buzağuları itlaf eden ruh (Pk, 1945: 207).

Çençile: Kakım hamisi olan ruh koca karı (Pk, 1945: 208).

Çeñeyi Böğö: Amga nehri vadisinde yaşayan kabilelerin cediti alası ve *Hatan – Xañilla* ahfadının yiğit bahadırlarından biri (Pk, 1945: 208).

Çepçeki, Çepçiki, Çepçigi: Çepçeki alaxtaax “ayağı hafif uğurlu olan, yani kendisinin gelmesiyle hastanın fazla rahatsız olmasına sebebiyet vermeyen, büyük mükâfat istemeyen adam, şaman veya tabip gibi” (Pk, 1945: 209).

Çerçi, Çeççi: *Ayu Alamay Çerçi* “yer ruhu, erkek bir tanrıdır ki kayın ağacı üzerinde yaşar” (Pk, 1945: 209).

Çerekene: *Timir Cebidiye* denilen ifrit bahadırın, anası olan koca karının adı (Pk, 1945: 209).

Çıbıy: *Ira – çıbıy* kıza, onu ele geçiren abaası bahadır tarafından verilen mürekkep ismin bir kısmı (Pk, 1945: 211).

Çıkçaanay: Mukaddes ev ateşi ruhunun ad ve sıfatlarından biri (Pk.12.1116).

çılıgras, çılıuras: Şaman elbisesinde, arkasının yukarı kısmında bulunan muhtelif şekildeki küçük levhacıklar. (Pk, 1945: 214).

Çiççik: 2.Anlam: Ucube. *Bilit çiççige* “bulut ucubesi; bulutlarla abaası tına şerir ruhun nefesi gelir, bu ucube birkaç defa ikiz çocuk doğuran kadından doğar, *illiesey sette ydaax çiççige* gulyabaninin yedi aylık ucubesi (Pk, 1945: 219).

Çierbe: *Kısil çierbe* kırmızı kurt. *İlliesey araan albasın ciğkey çierbetinen* “ecinninin umumiyetle şerir ruh manasında hilelerinin pis kurdu olarak, *sir doydu ciğkey çierbe cibilgetteeğe* bütün dünya kullarının kötü hilelerine malik olan” (Pk, 1945: 220).

Çieres: *Cerietinik çierese* “şerir ruhlara dönen ölümlerin en garibi, *lippeleex sıraydaax* çierese buolbut kirli suratlıların başlıcası” (Pk, 1945: 220).

Çilçik: Ucube (Pk, 1945: 221).

Çocukuus: Eski zamanlarda bugünkü Vilüysk mıntıkasında Mastah nahiyesinin birinci Kulet obasında yaşayan meşhur bir şamanın adı (Pk, 1945: 224).

Çoçooy: *Uot Çohçoy* bir erkek *abaasının* masaldaki adı, mürekkep ismin bir parçası (Pk, 1945: 226).

Çogdor oyuun: Şaman *Bakanca – Bitania*’nın dokuz oğlundan birinin adı (Pk, 1945: 225).

Çolbon: Masallarda bir has isim olarak görülür *Çolbon toyon* Çolbon Efendi. Vilüysk mintikasında *esekeen* denilen kurdun adı. Demir evde yaşar, onun iradesiyle muvaffakiyetsiz yıllarda gökte garip şekillerde yıldızlar peyda olur (Pk, 1945: 227).

Çolbontoy: *Çolbontoy – toyon çolbon*’ları gönderen bir ruh (Pk, 1945: 228).

Çoņkurdaan: *Timir Çoņkurdaan – udağan* “Demir Çınlıyan kadın şaman. Dokuz başlı *Duon Arbayın* şamanın büyük kızı” *Itik Çoņkurdaan udağan* “Muhterem Çınlıyan kadın şaman” (Pk, 1945: 230).

Çox: *Çox sieççi* “ev ruhu; dizleri öne doğru bükülmüş, arkasız, yuvarlak karınlı, iki tane kocaman kırmızı gözlü, kısa boylu adam kıyafetinde görülür; geceleyin ocak önünde peyda olurken, kömürlere dokunarak hışırtı çıkardığı için ona bu ad verilmiştir” (Pk, 1945: 225).

Çöçüö: *Hatan çöçüö* “ateş ruhunun sıfatı” (Pk, 1945: 234).

Çökçöydöön: *Itik Çökçöydöön udağan* “Muhterem çömelmiş kadın şaman” (Pk, 1945: 234).

Çömördüür: Bir şamanın adı (Pk, 1945: 236).

çuolbar: 3. Anlam: Şaman entarisinde bulunan ayin esnasında yapılan dua ve alkışlarla kullanılan ve onun kemiklerini temsil eden iki plak (Pk.12.1087).

Çuonaax: 2.Anlam: Vaftiz adı Agrafena olan bir Yakut kadının lakabı; onun ruhu, Yakutların çok korktuğu üör olmuştu ve hemen bütün eyalette ismi korku ile telaffuz ediliyordu. *Dalbar Çuonaax* “birinci sınıf ifrit; cenubi gökte yaşıyor o, güneşin yerde, gökte yaşayan kadın şeklinde bir ruhtur” *Sordoox Çuonaax* “evvelce kadın şaman olmuş şimdi ise kadın cinsinden bir ifrit olup muhtelif bulaşık hastalıklar gönderiyor” *Xotun Çuonaax* “bir kadın şamandır, onun ruhu insanları her türlü haksız işlerden dolayı cezalandırır” (Pk, 1945: 242).

çuoraan: 3.Anlam: Şaman kaftanının kenarlarından saçak halinde sarkan uzun kayışların uçlarına asılı, küçük bakır içleri boş kürecikler (Pk, 1945: 243).

Çuort: Şeytan (Pk, 1945: 243).

Çuuçugus: Eski zamanlarda Vilüy ülkesinde yaşamış olan bir şamanın adı (Pk, 1945: 245).

Çüççü: Ateşin sahibi olan ruhun sıfatı (Pk.12.1108).

Çüöllüt: Çüöllüt bahadırlar (Pk.12.1103).

çüörekın: *Töğürük çüörekın* “yuvarlak def” (Pk. 12. 1105).

Çüüççü, çüürçü, cüütçü: *Çüürçü kılaman* “Ateşin sahibi olan ruhun sıfatı” (Pk, 1945: 246).

Dabı: Dabı sohhor uzaktan yakalayan tek gözlü orman ilahları olan dokuz kardeşten *bayanay*’lardan biri, avcılarının hamisi (Pk, 1945: 247).

dabıdal, dabıtıl: 2.Anlam: Şaman elbisesinin kollarında ve boydan boya yarığı olan uzun demir levhalar (Pk, 1945: 247).

Dabıy: *Dabıy Darxan* “ateş ilahının lakabı” (Pk, 1945: 248).

Dagda: 3.Anlam: *Dagda – buuray – toyon* “yer altı ilahlarının yedi kabilesinden birinin reisi” *Dallaaxtur – daada – buuray* “efsanevi bir kadının adı” (Pk, 1945: 248).

Dağdar: *Altaxtur Dağdar* “efsanevi abaası kahramanın adı” (Pk, 1945: 253).

Dalantay: *Öksöküleex Dalantay, Kieñ Dalantay* semavi bahadırların adları (Pk, 1945: 249).

Dalbar: *Dalbar çeçir* “kırmız bayramı ‘ısıax’ esnasında yapılan kurban mahalli; bunun için geniş bir alana üç direk diker ve bunları kirişlerle birbirlerine raptederler; bu direklerin yanlarına yaş kayın ağaçları saplayarak kıl iplerle bağlarlar ve bunları da at kılları, renkli kumaşlar ve kayın ağacından yapılma buzağı burunduruğu tasvirleri ile süslerler” (Pk, 1945: 249).

Darhan: 1.anlam: *Uus oyoğõ darxan* “demircinin karısı, şayanı hürmet kadın” *Darhan olox* “eskiden alaçıkta ocak karşısındaki mahal” *Darhan tüsüü* “ateş ruhunun vasıflarından biri” (Pk, 1945: 251).

Daydı, Doydu: *Törüt doydu, turuu doydu, iye doydu* “memleket, eyalet, kâinat, yer, âlem; görülen Orta Dünya” *Orto doydu* “fani insanların yaşadığı ve nebatatın çok olduğu dünya, bütün kâinat üç dünyaya bölünüyor” *Üösee doydu* “yukarı semavi dünya, gök” *Allaraa doydu* “aşağı yer altındaki dünya, cehennem” *Orto doydu* “orta yeryüzündeki dünya, yeryüzü, soğuruğ doydu cenup dünyası” Yakutlar Rusya ve diğer memleketleri böyle tesmiye ediyorlar (Pk, 1945: 252).

debderge, debdirge: Bir mahallin ilahını merhamete getirmek için atılan yahut asılan kurbanlık (Pk, 1945: 253).

Delbeğey: *Delbeğey oloxtoox xotun* “geniş oturmuş hatun, ilahilerde *ilahe Ayusit*’ı tazim makamında söylenir” (Pk, 1945: 255).

delberge, delbirge, dölbürge: Umumi kurban merasiminde kayın ağaçlarını süsledikleri kordelalar. *Delbirge salama* “bir mahallin hâmi ruhunu merhamete getirmek için verilen kurban” (Pk, 1945: 255).

delegey: *Delegey ısıtax* “bol kımız ziyafeti” (Pk, 1945: 255).

Dellegey: Yakutsk mıntıkası Meğın nahiyesinde oba muhtarı olan birinin adıdır ki, öldükten sonra üör ‘ruh’ oldu; Meğın nahiyesinde onu ilahlar derecesine yükseltmişlerdi ve korkudan ismini kimse ağzına alamıyordu (Pk, 1945: 256).

Dıbdıya: Şaman lakabı (Pk, 1945: 257).

Dıbirdaan: *Timir Dıbirdaan, Ösök Xarbıla Timir Lıbirdaan, Xoro Dıbirdaan* – abaası kahraman adları (Pk, 1945: 257).

Dıgdıya: *Dıgdıya oyuun* “bir şamanın adı” (Pk, 1945: 257).

Dılbişsa: Masalda şaman hırkasına verilen mürekkep ismin bir kısmı: *Timir – dürbüü – kuo – kuyax – itik – Dılbişsa* (Pk, 1945: 257).

Dırıxan: *Aan – Dırıxan – buxatur* “bir abaası bahadırın adı” (Pk, 1945: 258).

Diebe: *Diebe – Bahşıya – xotun* “ev sahibi ruh” (Pk, 1945: 259).

Dobun oyuun: Şaman adı (Pk, 1945: 260).

Dobun: *Dobun Soxxor* “orman ruhları olan yedi kardeşten birinin adıdır, bu ruhlar ava mâni olurlar” (Pk, 1945: 260).

dolbuur: Dini tasvirlerin konduğu raf (Pk, 1945: 262).

Doloo, doluo: *Doluo kum* “ateş ilahının lakabı” (Pk, 1945: 263).

Domnúut: Afsuncu. *Toğus xallaan domnúuta Atıur Umsur – udağan* “dokuz semanın afsuncusu cesur *Umsur-Udağan*” (Pk, 1945: 263).

doŋ: Tefe vurmaktan hâsıl olan ses. *Tüñürün doŋ-doŋ ohso-ohso algur.* “Tefi vura vura tıngırdatarak şaman kadın afsunluyor, dua ediyor” (Pk, 1945: 263).

dor: Tefe vurmaktan hâsıl olan ses. *Düñürderin dor-dor, ohso-ohso alğaatar.* “Teflerine dor dor vurarak şaman kadınlar âyin yapıyorlardı” (Pk, 1945: 263).

Dorğoonço: *Atur Baraağnça Daxsun Dorğoonço* “Şamanın âyin esnasında yanından ayrılmayan ve şerir ruhu yenen üç galipten biri” (Pk, 1945: 264).

Doyompo: Şaman lakabı. *Doyompo oyuun* (Pk, 1945: 265).

Duodarba: *Toğus uus tördö Ölüü Duodarba-Xara- Uusa* “Dokuz demircinin cediti olan Helak Duodorba Kara Demirci (Pk, 1945: 267).

Duolay: *Arsan, Arsin Duolay* “yeraltı ruhlarının başbuğu” (Pk, 1945: 267).

duom: Adet, ayin, merasim: *Duoma otço!* “Âdet, merasim, böyledir!” (Pk, 1945: 267).

Duon Arbalyın – abaası: Şamanın adı (Pk, 1945: 267).

Duxuobunay, duxuobnay: Dini, ruhani; ruhani meslek erbabı (Pk, 1945: 266).

Düdük: *Düdük-Xaan* “yıldırım ilahının isimlerinden biri” (Pk, 1945: 269).

düñür, düğür: Yumurta şeklinde ve iç tarafında demir haçı olan şaman tefi yahut davulu, bu alet ziller ve pullar ile süslenir, ruhlar diyarına gittiği zaman şamana at vazifesini görür (Pk, 1945: 270).

Ebienneex: Maça, iskambil kâğıdında *ebienneex xotun* maçanın tecessümü, kumarcıların dua ile kendisine müracaat ettikleri, kadın bir ruh (Pk, 1945: 272).

Ebienye: Öğle vakti âyini (Pk, 1945: 273).

Ecien, ecen: *Han İeyexsit Ecien ayu* “sulhperver ruh, yaratıcı mahluk, inayeti ilahiyenin habercisi, savcısı” (Pk, 1945: 274).

Elbereek: *Hatan elbereek* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 278).

Eles: *Eles-baatır* “ahır ve ağılı himaye eden ruh” *Eles-xara* “Uluu Toyon’un dört kızından birinin adı” (Pk, 1945: 279).

Elik: *Elik Handa* “orman ruhu” (Pk, 1945: 280).

Elip: *Elip Handağay* “yiğit dev, orman ruhu” (Pk, 1945: 280).

Elkeney: *Ürün Elkeney toyon* “vücudu süt gibi beyaz olan ve yakutların beyaz ve kara yazısını yazan, üç beyaz gök tabakasının arkasında yaşayan ‘Beyaz Nazlı Efendi’” (Pk, 1945: 280).

Emçit: İlaç yapan, tedavi eden (Pk, 1945: 281).

Emeexsin: *abaası emeexsin, emeget emeexsin* “insan eti yiyen ve çocukları çalan masaldaki cadı karı; diğer adı *Caba baaba*’dır” *Xaņas dieki emeexsin* “şamanlardan başka kimsenin görmediği kötü” *Tayahtaax emeexsin* Lena nehrinde Bağanay kayasında yaşayan ve verem yapan ruh” (Pk, 1945: 282).

Emeget, emiget: Şamanı himaye eden ve onun ayrılmaz bir parçasını teşkil eden ruh; hatta şamanların en ehemmiyetsizi bile bir emegete maliktir. Bu ruh tamamıyla hem abaasidan hem serseri ruh olan üör’den de farklıdır, ekseriyetle bu bir zamanlar yeryüzünde yaşamış olan şamanın canıdır, bazen ise ehemmiyetsiz semavi mahluklardan biridir. *Toņus emeget* “hami ruhu Tungus menşeli olan şaman hakkında söylenir” (Pk, 1945: 281) .

Emek: *Ölüü emek kul* şamanların abaası olan hayvanın adı; abaası *Ölüü emek kul* olan şamana *Ölüü emek kullaax oyuun* derler (Pk, 1945: 281).

emsex, emisex: *Emsex ölüü abaası* tarafından emilmekle insanda meydana gelen bir nevi hastalıktır (Pk, 1945: 283).

Eñil, eğil: *Hatan eğil* “ateş ruhunun lakabı” (Pk, 1945: 286).

Er: 2.Anlam: kahraman, bahadır, ütö er yiğit, en iyi bahadır. *Er Soğotox* “bekâr, evli olmayan; efsanevi kadınların adı” (Pk, 1945: 287).

Erbeh: *Baay Bayanay erbex tıasın isitinnerer buollun* “Zengin Bayanay avcılarının hamisi orman ruhu” (Pk, 1945: 288).

Erbes: *Erğir xara Erbes oyuun* “karanlık büyük orman ruhunun adı” (Pk, 1945: 288).

Erbiye: *İlgın Erbiye* “ateş ruhu olan yedi kardeşten birinin adı” (Pk, 1945: 288).

Ereke-Cereke: Yeşillik ilahları, yer anasının çocukları. *Aan aalay xotun* “onun nefesinden bütün nebatlar yeşeriyor” (Pk, 1945: 291).

Ereli: *Süüñ-xaan Süñken ere-li-xomporuun xotoy ayı* “kuşları yaratan ilah ve onu temsil eden kartal” (Pk, 1945: 291).

Erelik: *Süünken-ere-lik-toyon, Süünken-ere-lik-xotun* “mavi su derinlikleri ruhu olan” (Pk, 1945: 291).

Ergiir: *Tüñneri ergiirdeex küñneex, kedirgi ergiirdeex ıydaax* “aksi devir yapan güneşi, geriye dönen ayı olan yeri yeraltı, Aşağı Dünya” (Pk, 1945: 295).

Ergilin: *Ergille saacağay* “her tarafı rengârenk ihtiyar kadın abaasının lakabı” (Pk, 1945: 293).

Eridime: *Eridime Doxsun* “gök bahadırı olan” (Pk, 1945: 295).

Erigir: *Erigir-xara Erbes oyuun* “büyük ve karanlık ormanın, ruhunun adı” (Pk, 1945: 295).

Erkin: *Suoyon erkin, Suocan erkin* “avlanmaya mâni olan yedi kardeş orman ruhlarından birinin adı” (Pk, 1945: 297).

Esek, esekey, esekiy: *Esekkem!* “Dedeciğim!” “Orman ruhu olan Bayanay’a hitaben söylenir” (Pk, 1945: 297).

Esir kıl: *Esir kullu iñersiyde* “şark dağının ruhu, sahibi, esir kuş gibi bağırdı” (Pk, 1945: 298).

Eyñelik: *Eyñelik-udağan* “masalda geçen kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 301).

Gınaaççı: *Tunnaax gınaaççı* “yaratan, can veren” *Tunnaax- haramay gınaaççı* “bahşeden” (Pk, 1945: 303).

Haadan: *Haadan-buuray-toyon* “yeraltı ruhlarının yedi kabilesinden birinin reisi, *Haatur-Haadan-Buuray toyon* diye de tesmiye olunur ki, bu birinci katagoriden bir abaasıdır ve kuvvetçe yalnız *Uluu Toyon*’dan aşağı duran kudretli bir ruhtur” (Pk, 1945: 311).

Hagdañ, aldaş, hardan: *Ak hagan-buuray toyon* “yeraltı ruhlarının yedi kabilesinden birisinin adı” *Haatur Hagdan Buuray toyon* “birinci kategoriden olan abası” (Pk. 11. 416).

Hahaydaan: *Itık Hahaydaan udağan- Arsan Duolay’ın Alcahaydaax* kabilesinden bir kadın şaman (Pk, 1945: 313).

Handa: Ev ecinnisi, cini. Cie iççite “şerir bir ruhun adı” (Pk, 1945: 324).

Handa: Ev perisi, cini (Pk. 11. 513).

Hanyaahatur: *Mañan hanaahatur udağan* “beyaz martı, efsanevi kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 326).

Hoboçok: Vilüylü bir şamanın lakabıdır (Pk, 1945: 367).

Hobuosay: Bir şerir ruh (Pk, 1945: 368).

ıaru: *Saxalı ıaru* “Yakutça hastalık, şerir ruhların desisesiyle gelen hastalık” (Pk, 1945: 404).

Iarık: *Iarık-xotun* “Nes ölüü denen ruhun karısı (Pk, 1945: 404).

İçim: Erkek şaman lakabı (Pk, 1945: 406).

ı-ı-ı: Şaman tarafından sanki kuvvet sarfiyle kendine doğru bir şey çekiyormuş gibi çıkarılan sürekli bir ses ki, böylelikle davet edilen ruhlar kesif bir duman halinde şamanın açık ağzına giderler (Pk, 1945: 401).

İların xotun: At ağılının sahibi olan ruh (P, 1945: 410).

İlbalcın, ıybalcın: *Iy toyon kusa Iybalcın udağan* “ay efendinin kızı İlbalcın şaman” (Pk, 1945: 410).

İllan: *İllanar ırasuluuspa* “icra edilmekte olan âyin” (Pk, 1945: 412).

İmu: *Oğo imuta* “çocuğun baş ucunda çulluk kuşu gibi bağırın ilah; bağırsıyla güya neslin çoğalacağını haber veriyor” (Pk, 1945: 414).

Inaxsıt: 2.Anlam: Buzağıları ihsan eden ruh; buzağıları himaye eden ihtiyar kadın, boynuzlu hayvanlar ruhu. *Ayu* ruhlarına mensup olup boynuzlu hayvanları himaye eden ve *Bosol toyon*’un karısı olan yeraltı dünyasında yaşayan ihtiyar kadın (Pk, 1945: 415).

İnçıktay: *İtak inçıktay* “abaası bahadırın adı” (Pk, 1945: 415).

İñalı-udağan: Ay beyefendinin kızı *İñalı* kadın şaman (Pk, 1945: 416).

Iray, aray: Cennet, aydın hayal. *Orta iray* “Orta Dünya” *Orto tornoy iray doydu* “ikinci cennet memleketi, yeryüzü cennet, yani yaşadığımız dünya, Orta Dünya” (Pk. 418)

Irdulaax: *İyexsit* iyisinin vasıflarından biri (Pk, 1945 421).

Iria: *Bayanay ırıata* “avcıları imaye eden ruhlar hakkında türkü” *Tañara ırıata* “kilise âyini” (Pk, 1945: 421).

ıt: 2.Anlam: Şaman elbisesinde köpeği tasvir eden yassı demirden bir şekil. *It kilyuta* “düşmanına hastalık vermek amacıyla köpek ruhunu düşmana bağlamak için demir gibi sağlam zinciri tasvir eden, şamanın elbisesindeki demir çubuk” (Pk, 1945: 425).

Itık: Takdiri ilahi, tanrı tarafından gönderilmiş, uğurlu, tebci edilmemiş, bahtiyar (Pk, 1945: 427).

Itıktaax: *Itıktaax ısıax* “şaman yardımıyla şifa bulunduğu takdirde, adak üzerine tertip edilen kısım bayramı” (Pk, 1945: 428).

Itulla: *Timir itulla* “ifrit bahadırının adı” (Pk, 1945: 428).

Iy: Menakıpta ve masallarda ıy sözü kahraman isimlerini keza ehli hayvanların mürekkep lakaplarını teşkil eder. *Iy toyon* “ışık gibi insan ve hayvanları olan Ay Efendi” (Pk, 1945: 430).

Iyđıñalaax: *Iyđıñalaax udağan* “mehtaplı şaman kadın, Ay kızının adıdır” (Pk, 1945: 431).

ıyık: *Iyık mas* “göklerde bulunan tepesinin ucu dokuzuncu göğe kadar varan ve üzeri urlarla kaplı olan bir ağaçtır ki, şamanlar, şaman kadınlar ve sihir ile kehanete âşına olanlar bu urlardan doğarlar” (Pk, 1945: 431).

Iyıktaay bootur: Bir kahramanın adı (Pk.12.1203).

ıççileex: Ruh. *İççileex mas* “içinde orman ruhunun yaşadığı ihtiyar ağaç” (Pk, 1945: 436).

ie: *ie* tuoluoy! “Şerir ruhlarla müzakerede bulunurken ruhlar memnuniyetsizlik gösterdiği zaman şaman onları teskin etmek için bu kelimeyi üç defa tekrarlar” (Pk, 1945: 437).

İcegeydeex: *İcegeydeex İeyexsit xatın* “ilahe” (Pk, 1945: 437)

iemex: 3.Anlam: Şaman elbisesinde *oybon timire* denilen demir parçasına takılan askı, salkım” (Pk, 1945: 437).

İeyexsit: İnsanları, atları, davarları ve köpekleri himaye eden ve onların yaratıcısı addolunan ilahların umumi adı. *Nelbey, Cösögöy, İsegey ve Noruluya* “insanın *ieyexsiti* doğum zamanında yardım eder ve loğusa kadınla yeni doğan çocuğu himaye eder. Bir masalcının sözüne göre; o *Ayusit* ilahenin emriyle doğacak çocuğun canını erkeğin kafa tepesinin ortasından içeriye sokuyor; sonra bu can çiftleşme esnasında kadına geçiyor. İeyexsit’in uzaklaştıkları, terkettikleri adamların çocuğu olmaz. Yakutlar İeyexsit ilahesini Ayı olarak adlederler, hatta onu *Ayusit* diye tesmiye ediyorlar. Fakat onun yaratıcılıkla alakası yoktur ve ancak insana faydalıdır. O insanın hamisidir ve insana daimî iyelik yapan ve ondan ayrılmayan bir ilahedir, insanların dualarını daha büyük ilahelere götürür ve büyük ilahların emirlerini insanlara bildirir; Yakutlar onu beyaz dudaklı yahut gür ve dağınık yeleli aygır, kuğu kuşu, karga, şahin vesaire şekillerde tasvir ederler. İeyehsit insanoğlunun hamisi sayılır, halkın inandığına göre bu ilahe hıristiyanların koruyucu meleğiyle aynıdır, eğer bir kimse bir felaketten kurtulursa Yakutların fikrinde onun yanında *ieyexsit* bulunmuştur. Bazı Yakutların şahadetine göre bugün İeyehsitten murat Hz. Meryem’dir, Yakutlar ona *Nelbey İeyexsit* derler ve onu insanı yaratan sanıyorlar. Onun lakapları; *İppit ieyexsit hatın, iğtimcileex ieyexsit, iğtiminilleex ergit iileex ieyexsit* ‘terbiye etmekte olan ve iyiliğe sevkeden *ieyexsit.*’ *Xan İeyexsit- Ecen ayı* ‘barış seven ruh.’ *Eyen-İeyexsit Xaam Ayusit* ‘sekiz *Ayusit* ilahenin ablası.’ Bazı müdekkikler doğurma ilahesi olan *Ayusit*’ın yaptığı bütün işleri İeyehsit ilahesine nispet ederler, kadının çocuk doğurma işine kadın cinsine mahsus olan İeyehsit ruh nezaret eder gerek çocuk doğurma kabiliyeti gerek kısırlık tamamıyla onun elindedir. Bu ilahenin belli başlı yardımcısı ebe kadın olup çocuk doğuran kadın devamlı ve fazla ağrılar çektiği zaman; İeyehsit yardım et! Diye müracaat eder. Üçüncü gün loğusanın evinde teşyi etme merasimi yapılır, bunun için loğusanın evinde bütün kadınlar toplanır, evin toprak döşemesi üzerinde çıralardan ateş yakarlar ve başlarına yüksek kapaklar giyip bu ateşin etrafında otururlar, sonra ateşe yağ dökerler, yağın kalan kısmını yüzlerine sürer ve el çırparak kahkaha ile gülerler. Ateşten hâsıl olan dumana dair kurnaz ebe izahat vererek İeyehsit’in gelecek sene de bir yavru vadettiğini söyler” (Pk, 1945: 440).

İlbi: Hunharlık ilahı, harp ilahı. *İlbi Kusa* “harp ilahesi, ecelsiz ölümler için ona dualar yapılırdı, sefere çıkmadan önce oklar ve yaylar bir meydanlıkta serilirdi ve şaman bunları efsunlayarak ilahenin yardımını bu silahlar üzerine celbederdi” *İlbi kusa küöx sölön ud* “gazaplı ecelsiz ölüm kızı Gök-Sölön şaman kadın” (Pk, 1945: 442)

İlbi: *İlbi kuxa* “Savaş tanrıçası, ölüm ruhu” (Sleptsov, 1972: 145) .

İciexsit: Ölüm meleği, Azrail (Pk, 1945: 442).

ileet: Cani, şerir (Pk, 1945: 443).

İlge, ilgen: İlâhe üsare yani özsu (Pk, 1945: 443).

İlge, ilgen: İlâhlar armağanı, insana kuvvet ve zenginlik verir (Pk, 1945: 443).

İliesey: Orman ecinnisi. *İliesey böğö* “orman ruhlarının en kuvvetlisi” (Pk, 1945: 444).

İret: *Elbeği ireppit* “Ayı toyon pek çoklarını yaratmış olan ve kendi hikmetiyle idare eden, yaratan tanrı” (Pk, 1945: 452).

İsegey: *İsegey ieyexsit* “boynuzlu hayvanları himaye eden ilahe, bundan dolayıdır ki bu ilaheye mah *Ayusita* adı verilmektedir” (Pk, 1945: 454).

İsil-tasil: *isilim tasilum!* “Kız abaasının konuşmaya başlarken kullandığı nakarat” (Pk, 1945: 454).

İtçi, irçi, iççi: Sahibi, maliki. Cin yahut binaların gözükmeyen hayali sahibi (Pk, 1945: 458)

iteğeyii: İnanma. *Tanarağa iteğeyii* “tanrıya inanmak, Allaha itikat” (Pk, 1945: 458).

İye: İlâhe. *İye kut* “ana can, canının üç unsurundan biri; *ıye kul* ‘ana canavar, ana kuş’şamanın hayvana tahavvül etmiş canı, şamanın kendi canını içine koyduğu hayvan, mesela boğa, aygır, erkek geyik ayı, kurt, kartal, karga. Dolgan Yakutlarında en mühim şaman ruhu olup şamanın bütün hayatı ona bağlıdır, keza bu ruhun iki başlı ve dört ayaklı olarak ağaçtan yapılmış heykeli” (Pk, 1945: 460).

Kebeli: *Kieñ kebeli xotun* “yeraltı ruhlarının yaşadıkları yeraltı dünyasının adı” (Pk, 1945: 466).

Kedergi: *Kedergi Baacay xotun* “semavi kötü ruhlar kabilesinin reislerinden biri olan *Cadağa buuray toyon*’un karısı” (Pk, 1945: 469).

Keecey: *Mañalay kusa tıñırahtaax keecey* “kadın şamanlardan dünyaya gelen ve insanlara delilik ve başka hastalıklar veren ifrit” (Pk, 1945: 487).

Keeleeni: Şehvetperestlik ruhu, cismani aşk hissini tahrik eden ilah. Kamlama esnasında şamana rus yahut tungus keza abaası kığsa yahut abağsu uola şeklinde gelmektedir. Şaman onu çok gülünç bir şekilde tasvir eder; onun dili peltek ve iki ayağı da topaldır buna rağmen bütün kadınlara kendi aşkını teklif eder (Pk, 1945: 487).

Keereken: Bir şamanın lakabıdır. Rivayete göre bu şaman, ölümünden sonra cabın’a uçabilmesi için eline bir tef ve tokmak verilip oturmuş bir şekilde defnedilmesini vasiyet etmiştir (Pk, 1945: 488).

Keğe: 2.Anlam: Ruhun ve kurbanlık davarın göğe teşyii esnasında, at bağlama kazıklarının önüne çakılan üç sınıktan birisinin tepesine konulan kuku kuşunun tahtadan tasviri (Pk, 1945: 470).

Kejeerin: Ruh çağırma ayini (Sleptsov, 1972: 217).

Keke: Efsane ve masalarda geçen adların bir kısmı. *Keteğinen ayahtaax Keke – buuray* “şimali şarkta yaşayan, yukarı dünya abaası kabilesinin reisi, *keteğin tüüte kilbeyen köstör kilbienneex kieñ xallaan kineğse Keke suorun toyon* ‘ensesinin kılları ışık saçan ve geniş parlak göğün beyi, *Keke cuoraan toyon* ‘dağ tepelerinde yaşayan üç ifrit kabilesinin âmiri olan *Suostugannaax uluu toyon*’un küçük oğlu” (Pk, 1945: 471).

keltegey: *Keltegey iy* “şaman elbisesindeki eğri büğrü ay resmi” *Keltegey Maatax* “yarım yüzlü beyaz şaman” (Pk, 1945: 473).

Keñis: Kün Keñis oyunuun “baş ifritlerden biri ve Aan Argıl oyunuun’un oğludur” (Pk, 1945: 476).

kepseen: Efsane, rivayet, destan. Kepseen hakiki olonxolardan kısılalığı, yaşanan devrin yakın oluşu ve muhteviyatının bayalığı, nihayet dilinin sadeliği ile ayrılmaktadır. Hiçbir zaman terennüm edilmez ancak bazı yerlerde olonğho olarak telakki edilenleri müstesnadır, mitolojik unsurlar olonxoda kepeşgn’e göre daha çoktur (Pk, 1945: 478).

kepsii: Günah çıkarma, günahlarını itiraf (Pk, 1945: 478).

Kerbelyin: *Er – Kelbelyin – oyuun* “hunharlığı ile meşhur olan siyah bir şamanın adı” (Pk, 1945: 478).

kerbeņ: 2.Anlam: Kurban sunmak için köşelerin beher dalında dokuzar çanı ağacı bulunmak suretiyle yapılmış alaçuk. *Kerbeņ mastar* “kökünden yeni kesilmiş olan dokuz taze ve ince çam ağacı ki bunlar şimal ruhları için yapılan ayinde, birbiri ardınca konulan dokuz muhtelif kuş tasvirleri arasına birer birer dikilmektedir” (Pk, 1945: 478).

Kerdii: 5.Anlam: Kötü ruhları yaşadıkları yere götürürken şamanın katettiği hayali mesafe. Üör ruh tarafından çalınan canın arkasından koşarken, şamanın her bir ciheti üçer defa eğilerek selamlaması için durması. *Ağıs ayu kerdiiite* “her gün ilahları tebciil etmek için söylenen hususi türküler” (Pk, 1945: 479).

kerex: 2.Anlam: Şamanın iştirakiyle kurban sunma. Kötü ilahların hiddetini teskin etmek için, şaman tarafından kanlı, davarla sunulan putperest kurbanı; ilahın nevine göre başka başka renkten davar kurban getirilir, etin bir kısmı pişirilir, bu etin en iyi parçaları sofraya kendisi için kesilenlere konur, kalanını ise şaman yer. Ziyafetin sonunda ne kalırsa yakılır, davarın derisi, baş, yele, kuyruk ve tırnaklarıyla beraber ormanın تنها bir yerinde bir dala asılır. *Kuoçay kerex* “ormanda hayvanı öldürüp, derisini başını, boynuzları ve tırnaklarıyla beraber, yol gösteren işaretin takıldığı ağacın başına astığı zaman icra edilen bir nevi kurban sunma merasimi” (Pk, 1945: 479).

keries: *Keries bierer* “iyilikle hatırlamak için ölmeden önce dostlara hediye vermek âdeti” (Pk, 1945: 482).

Kesiyeen, Kessiyeen: Erkek adı olan Kasyan. Bir rivayete göre erkek olan Kasyan, mütemadiyen elindeki çomakla şeytanın yukarıya bakmaması için alnına vurmaktadır. Yalnız dört senede bir senei kebise olduğu zaman Kaysan, kendi tevellüt günü münasebetiyle istavroz çıkarmakla meşgulken ancak şeytan yukarı bakabilir ve bu yüzden bu yıl ağır yıl olarak geçiyor (Pk, 1945: 484).

Keskil: *Barılı keskil* “orman ruhu olan Bayanay’ın lakabı.” *Uruu keskile* “düğün merasimi, âdetleri” (Pk, 1945: 484).

keyeer, keyier: Efsun. *Ketitten keskilleex keyierbin sergeğelee!* “İfa ettiğim vâsi ahitler efsununu işit, dinle! (Pk, 1945: 487).

keyeerin, keyeriņ: Ef’al ve harekâtının cezasını vermek için insan ruhunu yahut kötü ruhu davet etmek üzere merasimle yapılan sihri âyin. Bu âyinlerde bulunanların kötü

ruhları konulan yemlemeye gelmeleri için çıkardıkları nida. Hırsız davarı çalı kestiği zaman Yakut bir put yapar ve kesilmiş davarın etinden kalan bakiye ile putu tütsüledikten sonra: benim davarımı kim çaldı ve kesti? Diye sorar. Aynı zamanda şüphelendiği bütün hırsızların adını birer birer sayar. Hırsızın adını isabetle söylediği zaman, put eğrilirmiş sonra onu şişten geçirerek kesiyorlarmış. Yakut telakkisine göre hırsız, put un yediği darbe yerinden hastalanarak muhakkak ölmüş. Bu âdete hırsıza yapılan keyeğrin derler (Pk, 1945: 487).

kısaan, kusaan: *Oyuun kısaana* “şamanın elbisesindeki ziynetler. İpek püskül ve saçaklarla yuvarlak demir tokalar, ullardan ibaret.” *Uluu kul sototun unuououn kurduk kısaana* “şaman kadının elbisesinin geyiğin ayak kemikleri gibi olan ziynetleri.” Bunlar şaman elbisesi arkasında asılı durur ve uçlarındaki deliklerden geçirilmiş kayışlarla elbiselere bağlanır. *Kırbas kısaan* “şaman elbisesinde asılı duran demir parçalar.” *Xobo kısaan* “şaman elbisesine arkadan bakıldığı zaman yukarı kısmın sol tarafında midye kabukları şeklinde demir çingiraklar” *Xoyxo kısaan* “şaman elbisesinde mahrut şeklinde bir borucuk” (Pk, 1945: 489).

Kıday: *Kıday Baxsı* “şerir bir ruh, Yakutlar onu demircilerin hamisi addederler” (Pk, 1945: 492).

kıgur: Çakmak ile ateş yakmak istediği zaman şamanın oturarak çıkardığı nida (Pk, 1945: 493).

Kukillaan: Erkek ve kadın şamanların efsnevi adları. *Kusar bilit iççite Kukillaan udağan* “kızıl bulutun sahibi olan ruh kadın şaman” (Pk, 1945: 514).

kukır: 2.Anlam: Şamanın çakmak çaktırmak niyetinde olduğu zaman oturarak çıkardığı nida (Pk,1945: 514).

Kura: Kadın şaman isminin bir parçası. *Kıru Tüös Kıptuy Buut Kura Çohçoy udağan* (Pk, 1945: 515).

Kurık töös “ateş perisinin unvanı” (Pk. 9. 345).

Kıs: *Abaası kusa* “kadın cinsinden efsanevi bir ucube olup, kızları kadınları takip eder ve onları elde etmek için insanla mücadeleye girer fakat her defasında mağlup olur.” *Abaası kız* “insanlara hastalık veren ve kadın cinsine mensubolan karanlık ruhların umumi adı; *abaası kusa oyoxtoox*” (Pk, 1945: 516).

kusaan: Şamanın hayvan derisinden mamul kışlık elbisesindeki demir askılar. Şaman elbisesindeki çingiraklar. *Balık kusaan* “balık şeklinde veya demir çubuktan ibaret olan yekpare askı.” *Köndöy kusaan* “içi boş mahruti askı.” Bunlar şaman elbisesinin arka kısmında asılı duran *küller küseje* üzerinde iki demir çubuk olup, güneşin kuyruğunu temsil ederler. *İye kusaan tördö* “şaman elbisesinin sol tarafına asılı, biri düz diğeri neşter şeklinde olan iki demir levhacık, bu iki askıdan sonra diğeri askıların sırası başlar ve bunlar bütün askıların esası olarak sayılır” (Pk, 1945: 516).

Kıkır atax: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 493).

Kılbadasın: *Kılbadasın kus* “ot ruhu olan kızın adı” (Pk, 1945: 494).

Kılısıt: *Çocu Kılısıt* “bayanay denilen dokuz ruh kardeşten biri” (Pk, 1945: 496).

Kımıs: Kımız (Pk, 1945: 497).

Kınap: Efsanevi bir şamanın ismi (Pk, 1945: 498).

Kındıalana: *Uot kındıalana* “Ürüş ayı toyon’un sekiz kızından birisinin adı” (Pk, 1945: 498).

Kındıs: *Kındıs uota kımñıulaax* “sema ateşinden kamçısı olan yıldırım ilahı” (Pk, 1945: 498).

Kıra: *Kıra bırcal toyon* “ateş ruhunun vasfı.” *Kıra kıstay* “şerir ruhu mağlup eden üç ruhtan biri olup bu ruhlar şaman kamladığında daima onun ayrılmaz arkadaşlarıdır.” *Kıra hana toyon* “katle sevkeden sema ruhlarının reisi” (Pk, 1945: 499).

kırabıl: Beddua (Pk, 1945: 499).

kırbas: *Kırbas kıasaan* “şaman elbisesine asılan demir parçalar” (Pk, 1945: 502).

Kırbıkı: *Kıtalıktır Kırbıkı* “sema şamanı gey oyunu’un kız kardeşi” (Pk, 1945: 502).

Kırıa: *Kırıa Battax* “ateş sahibi olan ruhun vasıflarından biri” (Pk, 1945: 504).

Kırıu: *Kırıu töbö* “ateş ruhunun vasfı.” *Kırıu tüös kıptıy buut kırıa çoççoy udagan* “kadın şamanın adı”(Pk, 1945: 505).

Kırık, kırık: *Kırık töbö* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 504).

Kırıktaax: *Kırıktaax kısıl ünñüü* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 504).

Kırıl tüşümet: Ateş vasfı. Ateş ruhu olan yedi kardeşten birinin adı (Pk, 1945: 504).

Kıskıydaan: *Timir kıskıydaan* “iblis koca karı olan Cesinkey’in kızı.” *Kıptuy sarn kıtağas tarbax Kıs Kıskıydaan* “efsanevi bir kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 508).

Kıstay: *Kıra kıstay* “şerir ruhu mağlup eden üç kahramandan birinin adı. Bunlar şaman kamladığı zaman yanından ayrılmazlar” (Pk, 1945: 508).

kıtalık: 2.Anlam: Şaman elbisesinde demir levhadan yapılmış beyaz turna şekli; şaman kaftanının ön tarafında, yakasından aşağıya doğru eteklerine kadar tersim olunan ve şamanın uçtuğunu temsil eden her üç beyaz turna resminden beheri (Pk, 1945: 509).

Kıtalıktur: *Kıtalıktur Kırbıki* “semavi şaman Kubalıır oyuun’un kız kardeşi” (Pk, 1945: 509).

Kıtay: *Kıtay Baxsı toyon* “Yakutlara, liyakatli demircileri ve kudretli şamanları bahşeden iblis” (Pk, , 1945: 509).

Kıydaan: Kıydaan kııs Keeleeni’nin karısı sema ruhu olan Nemiriye kinees kıısa’nın sekiz kızkardeşinden biridir; umumiyet üzerine kız hastalıklara sebep olur, kızları isteriye, akıl zâfına maruz bırakır, şehvetlerini tahrik eyler (Pk, 1945: 512).

Kiis: *Kiis tangara* “mühim zamanlarda himayesine müracaat edilen samur ilah” (Pk, 1945: 530).

Kikiimere: Gulyabani, ecinni (Pk, 1945: 520).

Kilbien: *Mağan kilbien xotun* “alaçuk sahibi olan ruhun adı” (Pk, 1945: 520).

Kinees: *Çoxsoğon uola Kinees* “insanlara daima kötülük eden yani hastalık, hayvanlara kırcın, yem kıtlığı vs. gönderen ruh.” *Kinees oyuun* “vaktiyle Yakutsk mıntıkası, Nam nahiyesinin Bötünsk obasında şaman olan insanlara her türlü kötülük yapabilen çok kuvvetli bir ruhun adı.” *Toyon Kinees* “şerir bir ruhun adı” (Pk, 1945: 523).

Kisi: *Ayu kisite* “bu dünyanın adamı.” *Kün kisite* “Orta Dünya adamı.” *Tanğara kisite* “tanrı adamı sınıfına mensup olan” (Pk, 1945: 527).

Kögölçör: *Küöne kögölçör* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 532).

Kölöçüöhe: *Kölgömnöox Kölöçüöhe* “obur bir ruhun adı, diğer bir adı da *Tayahtaax Nataaliya*’dır. Muhtelif hastalıkların müsebbibi” (Pk, 1945: 535).

Kömüskeeççi: Koruyucu, hami (Pk, 1945: 537).

körbüyeççi: İstikbali kehanet eden, üfürükçü. Orta derece bir şamandan daha iyi olan (Pk, 1945: 542).

Körö, Kere: *Körö ubasalaax xotun* “başağrısı, iç ağrıları, kemik ağrıları vs. gönderen ruh, bir zamanlar Bayagantay nahiyesinde oturan bir Yakut kadının adı idi.” *Körö kömüş buoatur* “semavi bir bahadırın adı” (Pk, 1945: 543).

körör: *Cie körör* “gelinin kendi kocasının evine girdiği zaman yapılan merasim. Gelin tarafından gelen üç süvari ateş yakıldığı zaman daha gelin eve girmeden evvel güveyin evine giriyor ve ateşin önünde yer alıyorlar, bunlara kıymız ikram ediliyor” (Pk, , 1945: 543).

körsüsü: *Tağara körsüsüite* “gelin alayının geldiği zaman gelinin ve güveyin ailesi tarafından ikram edilen rakı içme merasimi” (Pk, 1945: 543).

körüü: *Cie körüüite* “üç görücünün gelin alayından ayrılıp, damadın evine ateş karşısında diz çökerek kıymız veya içki içmek âdeti, merasimi” (Pk, 1945: 545).

Kötümee: *Suor kötümex* “beyaz şaman olan Keltegey Mağtax’ın dört oğlundan birinin adı” (Pk, 1945: 548).

Köxö: Efsane ve masallarda geçen adın bir parçası. *Köxö buutay toyon* “kötü ruhların dokuz kabilesinden birisinin reisi ve Uluutuyar uluu toyon’un oğludur” (Pk, 1945: 534).

Kristiebeles: Paskalya bayramında bayramlaşma, öpüşme (Pk, 1945: 550).

Kristiep: Paskalya günü. *Ölbüt kristiebe* “ölenleri hatırlama günü” (Pk, 1945: 550).

Kubalur: *Kubalur oyuun* “insanlara sağrlık ve her türlü kulak hastalığı gönderen gök şamanı” (Pk, 1945: 550).

Kubuçax: *Kubuçağar kulannaax* “alaçüğun esas direklerinin sahibi olan ruhun vasfı” (Pk, 1945: 551).

Kubulaat: *Abaası aymaain kubulaata* “kötü ruhların tahavvülü.” *Aygır udagan tugnda gınan anı siteritten aasta, kabulğata baranna* “Aygır adlı bir kadın şaman her ne yapsa da artık ermek imkânından mahrum kalmıştır” (Pk, 1945: 551).

kuduk: *Üs tüüleex kuduk mas* “şamanın teessüs ettiği ağaç” (Pk, 1945: 552).

Kudulu: *Kudulu xarsa* “çocukları mahveden üç kötü ruh soyundan birisi.”
Kudulu xaan toyon “yeraltı dünyasının baş abaası” (Pk, 1945: 552).

Kulan: *Kulan aarık bıarıktaax* “bakır halkalardan çingiraklı çapraz kirişleri olan şaman tefi” (Pk, 1945: 554).

kulusun: 2.Anlam: Sık olarak şamanın elbisesine takılmış olan ve herhangi bir hareketle ses çıkaran, tulani saç levhacıkları (Pk, 1945: 556).

Kumu: Umumiyetle *taņas* yahut *kurar taņas* denilen şaman kaftanı, şaman cübbesi; şamanlar kendi elbiselerine *ösük sağabit* yahut daha doğrusu *ösük saaxpıt* demektedirler (Pk, 1945: 557).

kunus: 3.Anlam: Şamanın elbisesinin yanlarına asılan uzun yassı demir parçaları (Pk, 1945: 558).

kuoçay: 2.Anlam: Şaman elbisesindeki ay tasvirinin üzerine asılan ok tasviri (Pk, 1945: 559).

kuolusut: Âdete uyan, usul ve kaideye riayet eden (Pk, 1945: 561).

kuorçax: Tabut, ölüyü içerisine koymak için sandık (Pk, 1945: 562).

Kuoxay: İsmi bir parçası. *Xoptoloox Kuoxay kus* “kendisine kurban olarak martı kuşunun sunulmasını talep eden kız ruh, bu ruh bilhassa gözlere zarar veriyor” (Pk, 1945: 560).

Kuoxtuya: *Kuoxtuya xotun iye* “muhtelif hastalık gönderen açgöz ruhun lakabı. Onun gönderdiği hastalıklar şunlardır; frengi, bağı ölüü, tot ölüü.” *Soğotoox xarahtaax soouruu Suordaax Kuoxtuya oburgu* “yol ruhunun dağ geçidi ruhunun ve sık orman anasının adıdır” (Pk, 1945: 561).

Kupsuyuku: Adın bir parçası. *Obun tomtoy uot kupsuyuku* “ateşli deniz ruhunun adı, dişi ruh cinsinden” (Pk, 1945: 565).

Kurağatçı, Kurağaççı: 4.Anlam: İsmi bir parçası. *Kurağaççı süürük* “avcılara av gönderen orman ruhu kardeşlerden biri.” *Kurağatçı doxsun* “kula at cinsini bahşeden ilahın adı” (Pk, 1945: 565).

Kuralay: *Kurulay serge* “ölünün defniden bir gün sonra sevdiği atın gömüldüğü çukurun yakınına dikilen yukarı kısmı oymalı, nakışlı ve ucunda iki çatalı olan direk, atı bu sütuna bağlarla ve şamanı davet ederler.” *Kuralay bargen* “avda isabetli atışı temin eden sanat ve av ilahı.” *Kuralay süürük* “kula at cinsini bahşeden ilahın adı” (Pk, 1945: 565).

Kurbay: *Uot kurbay udağan* “bir kadın şamanın adı”(Pk, 1945: 566).

kurum: Düğün (Pk, 1945: 567).

kurum: Mehir (Pk, 1945: 568).

Kustuk: *Kustuk tarbax* “orman ruhları, dokuz kardeşten birisinin adı” (Pk, 1945: 570).

Kut: Bütün canlı mahlukatın canı üç unsurdan ibarettir; *Buor kut* “toprak can”, *salgın kut* “hareket eden esen, hava can” *ie kut* “ana can” Yakutların rivayetine göre kut; Ürügün ayı toyon tarafından verilmektedir, bunu *Ayusit* ilahesi getirmektedir. Hikâye ve masallarda ağa kut “baba can” sür kut “hayat can” ibarelerinede tesadüf edilmektedir. *Soroxtoro salgın kuta salıybitin, iye kuta telesiybitin, bitarıyar buor kuta burallıbitin bulan agalannar sürüger kutugar holbuu iherdiler* “bazı şamanlar onun dönmemek üzere gitmiş olan hava canını, uzaklaşmış olan ana canını, dağılmış olan toz olup dökülen toprak canını bulup getirerek bütün bir cisim haline koydular ve onun yaşamak kabiliyetini haiz bedenine aşıladılar.” *Bisigini Ayusit xotun ağa kupputun attıallıgına aybit, İeyexsit xotun iye kupputun igirelii erçiybit* “*Ayusit* ilahesi bizim baba canımızı birbirine yakın yapmakla bizi yarattı, *ieyexsit* ilahesi ise tıpkı ikiz gibi bizim ana canımızı birbirine bağladı” (Pk, 1945: 570).

Kut: Ruh (Sleptsov, 1972: 194).

kuturaan: Elem. *Oyuun kelbetiğine kuturaan buolar üsü* “şaman ne zaman gelmesin elem oluyor diyorlar” (Pk, 1945: 572).

Kuturuk: *Tüpte kuduruk* “Yakut alaçuğunun esas direği ruhunun ve efsanevi *Cebe baaba* kadının lakabı” (Pk, 1945: 573).

kuturuksut: Şamanın çırağı, mukallidi, kılavuzu. Şamanın kamladığı zaman evet, doğru, çoooo! Gibi bağırımlarla şamana refakat eden adam, bundan maada, ateşte tefi kurutmak gibi sair hizmetler de görmektedir (Pk, 1945: 574).

Kuyaan: *Ayaan Kuyaan* “bir şaman abaasının adı” (Pk, 1945: 575).

kuyraa, kuyuraax: Bakırdan yapılmış üç dallı süs, askı. Şaman elbisesi için kullanılan bir nevi askıların umumi adı (Pk, 1945: 575).

Kübeyixse: *Kün-Kübeyixse hatın* “kâinatın ruhu olan Añaarihsa toyon’un karısı olan yüksek hürmetli güneş hanımefendi” (Pk, 1945: 576).

Küdey: *Küdey baxsıtay uustar* “efsanevi demirciler” (Pk, 1945: 577).

Kükürdee: *Kükürdüür buxatur* “yeraltındaki dünya kahramanın adı” (Pk, 1945: 578).

Kültügür: 2.Anlam: *Aan Çaaçık oyuun*’un ikiz erkek çocuklarından birinin adı. Rivayete göre bu çocuk doğarken isterik olan ebesi, çocuğun başı ana rahminden henüz görünür görünmez kültüs dediği için çocuk bu adı almış (Pk, 1945: 579).

Külük: *Sraana Külük* “orman ruhu, dokuz yahut on kardeşten birinin ismidir bu ruh *balık bayanaya* yani balık ruhu addolunur” (Pk, 1945: 580).

Kün: 2.Anlam: Bir ilah sıfatıyla güneş (Pk, 1945: 581).

kündü, kündüü: 3.Anlam: Şerir ruha kesilen kurban. *Kündü tiriite künküleeki* “şerir ruhlar için kurban edilen hayvanın derisinden yapılan giyim” (Pk, 1945: 582).

Kündül: *Kündül – çağaan* “ateş ilahları olan yedi kardeşin birisinin ismi.” *Kündül sandıl!* “Arkası üzre düşmüş olan şamanın üzerindeki çakmakla ateş çakılırken tekrar edilen nida” (Pk, 1945: 582).

Künes: *Künes oyuun* “öldükten sonra bir üör ruh olan şamanın adı. Hastalılara ve yürek çarpıntılarına sebep oluyor” (Pk, 1945: 582).

Künnes: *Toyon Künnes* “ruhu bilhassa yalan yere yemin edenleri cezalandırmak için davet edilen şamanın adı” (Pk, 1945: 583).

küöbes, kiibes: Cenazeyi giyindirerek mezarlığa götürüp gömen mezarcı makulesinden sanat erbabı (Pk, 1945: 584).

Küögel: *Küögel husxal* “mülâyemet ve mülâtafa ifade eden nida. Doğurma ilahesi olan *Ayusit* teşyi ettikleri zaman, kadınlar gelecek sene için bir çocuk bağışlamasını rica ederek bu nida ile hitaplarını bitirirler, ebelik vazifesini ifa etmeğe başladığı vakit İeyexsit

ilaheye dahi bu nida ila hitap ederler.” *Küögel udağan* “Güneşin kızı olan Küögel kadın şaman” (Pk, 1945: 585).

Küögelcin: *Kün Toyon kusa küögelcin udağan* “Güneş efendinin kızı *Küögelcin* kadın şaman” (Pk, 1945: 585).

Küöne: *Küöne köğölçör* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 587).

Küörçex: *Küörçex oyuun* “şaman lakabı” (Pk, 1945: 587).

Küöregelcin: *Ayu küöregelcin oyuuna* “hareketinde süratli ve şen olan beyaz şaman” (Pk, 1945: 588).

Küre: *Küre Çağaan* “ateş ilahları olan yedi kardeşten birinin adı” (Pk, 1945: 590).

Küre: *Sette Küre Cesegey ayu* “yukarıdaki ilahlar” (Pk, 1945: 590).

Kürüö: *Sette kürüö cesegey ayu yahut Sette kürüö cesegey toyottor* “yukarıdaki ilahlar olan yedi iyi ruh kardeşlerin umumi adı” *Kürüö Cesegey toyon* “büyük ağılları ve ahırları olan sema sakini” (Pk, 1945: 592).

küseñe: Şaman elbisesindeki çingiraklar (Pk, 1945: 593).

Küskel: *Mağan küskel* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 593).

Küskem: *Mañan Küskem xotun* “kımız işret âlemi için kullanılan bütün takımların sahibi olan ruh” (Pk, 1945: 593).

kütür: Şerir ruh, ifrit, ucube (Pk, 1945: 594).

Küübe: *Küübe oyuun* “Yakutsk mıntıkasının Bayağantay nahiyesinin ikinci İgidey obasında yaşamış olan şamanın lakabı” (Pk, 1945: 595).

Laas baltısaax: Sanatkârları himaye eden o *bayanay*’dan birinin adı. Kendi kendine işleyen bir nevi kapanla avcılık yapanları himaye eden orman ruhunun adı (Pk, 1945: 602).

Labıñxa: *Labıñxa süürük* “Er Elley’in altı oğlundan büyüğü, o bilahara kaybolmuştur, birinci şaman aynı zamanda Yakut âdet ve dinini yayanı olarak addediliyor” (Pk, 1945: 599).

leçiy: *Ñaacı xotun* denilen ruhu şaman veya üfürükçü tarafından çağırdıkları zaman *looçuy leçiy leçiy!* Diye çıkardığı nidalardan biri (Pk, 1945: 602).

lıçıy: Şaman yahut üfürükçünün çağırdıkları zaman *Ñaacı xotun* denilen ruhun *leeçuy lıçıy lıçıy!* Diye çıkardığı nidalardan biri (Pk. 604)

Lıppıçıaxa: Efsanevi ad: *Timir Lıppıçıaxa emeexsin- Açaraman çaçıraman* “abaası pehlivanın ihtiyar annesinin adı”(Pk, 1945: 604).

Liesey: Orman ecinnisi. *Liesey berde* “orman ecinnilerinden en mühimmi” (Pk, 1945: 605).

looçuy: Şaman veya sihirbazın *Ñaacı xotun* denilen ruhu çağırdığı zaman looçuy lıçıy lıçıy! Looçuy leçiy leçiy diye çıkardığı nidalardan biri” (Pk, 1945: 608).

luça: Bu kelime Tunguzcada bostan korkuluğu, korkuluk, ucube manalarını ifade eder. Mençular ilk defa Ruslarla münasebete başladıktan sonra onlara *loça* yani insan telef eden ifrit derlerdi (Pk, 1945: 608).

Luo: *Xatis luo xaan* “masalda isimleri geçen demirciler” *Luo xaan toyon* “yeraltı dünyasının baş abaası.” *İñıranar luo toyon* “yeraltı ruhlarının yedi kabilesinden birinin reisinin adı” (Pk, 1945: 609).

Luuk: *Uluu aal luuk mas* “yerin ortasında biten efsanevi ağaç. Bu ağacın sahibi olan ruha, oğlunu veya kızını evlendirmek isteyenler, onların akıbetlerine dair sualler sormak üzere hediyeler vererek müracaat ederlerdi, bu ruh bunlara kadın şeklinde gözükürdü ve eğer hediyelerle tatmin edilmiş ise yarıya kadar gözükerek ve apaçık konuşarak suallere cevap verirdi” (Pk, 1945: 609).

lüñ: Şaman davulunun çıkardığı ses; içi kof karaçam ağacının düşmesinden çıkan ses (Pk. 609)

lüñkünes: Şaman davulu hakkında, lüñ sesi çıkaran (Pk, 1945: 609).

Maatax: Keltegey Maatax “yarım yüzlü beyaz şaman, bir rivayete göre Bootur’un oğlu” (Pk, 1945: 623).

Mağalay, Mañalay: *Arsan Duolay Buor Mağalay* “yeraltı dünyasında yaşayan ruhlar sahibi, ihtiyar şeklinde ruh” (Pk, 1945: 611).

Mağan: *Mağan Silgılaaxa* “oğulları bazen yere inip rezalet yapan gökte yaşayan bir ruhun adıdır”(Pk, 1945: 611).

malaasın: Ziyafet, sofraya, âyin münasebetiyle verilen ziyafet. Kışlak ve yaylak göçlerinde, doğum, ad koyma, nişan evlenme, isim günü gibi fevkalade hadiseler dolayısıyla bütün Yakutlar tarafından tertip ediliyor, bu kabil ziyafetlerde Yakutların en nefis ve gıdalı yemekleri, süttten yapılan bir nevi bulamaçtan yağla terbiye edilmiş yoğurt ve kıımızdan, at etinden ibarettir. *Cie malaasına* “yeni eve taşınıldığında verilen ziyafet, evin takdis edilmesi” *Unuvox araxsıbt malaasına* “çocukların annesinin kemiklerinden ayrılması ziyafeti, ikizlerin doğduğu zaman verilen ziyafete de böyle derler.” *Barar malaasın* “gelinin güveyin evine gitmesi münasebetiyle yapılan eğlenceli ziyafet” (Pk, 1945: 613).

Malaxay: *Buor Malaxay toyon* ve karısı *Buor Maxalay xotun* “insanlara muhtelif hastalıklar ve bilhassa ölüm gönderen ecinniler” (Pk, 1945: 613).

Maluman: Âyin merasimi. *Uulax maluman* “suyu takdisle yapılan âyin” *Uuta suox maluman* “su takdis edilmeyerek yapılan âyin” (Pk, 1945: 613).

Malumpa: Dua (Pk, 1945: 613).

Malumpasıt: Duacı. Allah’a ibadet eden (Pk, 1945: 613).

manuka: Bir ölünün hatırasının tazisi, ziyafet, hayratı (Pk, 1945: 614).

Mañalay: *Mañalay kusa tıñrahtaax Keecey* “kadın şamanlardan olup insanlara delilik ve diğer hastalıklar saçan ifrit” (Pk, 1945: 616).

Mañan: *Abaası mañan kusa, Mañan Suorun Toyon kusa, Mañan Xańaxtur udağan, Mañan Mañxalun Xotun, Sebçigirey Mañan* adlarının parçası (Pk, 1945: 616).

Mañhal: *Mañhal toyon* “ehli hayvanların yeryüzünde yaşayan ilahı.” *Mañhalun toyon* “boynuzlu hayvanları yaratan bütün kâinatın ruhu.” *Mañan Mañhalun xotun* “alaçuk sahibi ruh” (Pk, 1945: 616).

Mege: *Ölböt mege uuta* “abıhayat, ebediyet suyu” (Pk, 1945: 623).

Mek: *Mek Tuguy Kıl* “abaası için at hizmetini gören, göbeği üzerinde üç sıra ayak bulunan, bir nevi efsanevi hayvanın adı” (Pk, 1945: 623).

Melyexsin: *Melyexsin ayuta* “garb nahiyelerinin birinde yaşamış bir kadın olup, insanları çıldıracak dereceye getiren gökler ruhu” (Pk, 1945: 625).

Meje: *Meje taņara* “ölçülemeyen gök. Tanrının bulunduğu gök.” *Ölböt meje uuta* “ebediyet suyu, abıhayat” (Pk, 1945: 627).

Mıçilla: Büyük şamanın ünvanı (Pk, 1945: 631).

Mılaaday: Yaratıcılığı ile boynuzlu hayvanların, hasusiyle güzel buzağuların çoğalmasına sebep veren ilah. Teveccühkar bakışını affettiği yerde buzağular ölmez ve sığırlar sütlü olur. Anlattıklarına göre yeraltı âleminin en güzel yerinde yaşıyormuş (Pk, 1945: 631).

Mılaxsın: *Mılaxsın toyon ve Mılaxsın xotun* “mitolojik adlar”(Pk. 631)

Miçik: *Aan miçik xotun* “kâinat ruhunun adı” (Pk. 633)

Miçil: *Aşarımı Miçil xotun* “vatan sahibi ruh” (Pk, 1945: 633).

Moçuy: Bir şaman lakabı (Pk, 1945: 636).

Moğol: Büyük, ulu. *Moğol taņara* “büyük tanrı, ulu tanrı.” *Moğol toyon* “hayvanatı himaye eden ilah” (Pk, 1945: 636).

Moğoydoox: Xoro kavminin ağası olan, şamanın oğlu (Pk, 1945: 637).

Molcoy, molyoy: Adın bir parçası. *Buordaax Molyoy toyon* “yeraltındaki ruhların yedi kabilesinin birinin reisi” (Pk, 1945: 638).

Molçoy: Adın bir kısmı: *Ürüñ Molçoy, Ürüñ ayu toyon*’un sekiz kızından birisi (Pk, 1945: 638).

Moņol: *Tüöne moņol* “ateş ilahı” (Pk, 1945: 639).

Moņus: Efsanevi ucube (Pk, 1945: 639).

Mosol: Bir ruhun adı ki bunun oğulları ve kızları şimalişarkide Orta Dünyanın kenarında yaşamaktadır ve avcılığa mâni olmaktadır. Onları efsunlarda çağırıyorlar fakat orman sahibi ruhlarla hiçbir münasebetleri yoktur (Pk, 1945: 641).

Mosxoyuu: Şaman lakabı (Pk, 1945: 640).

Moxoğtuk oyuun: Erkek şaman lakabı (Pk, 1945: 638).

Moymor: *Moymor coluo* “ateş ruhunun vasfı” (Pk, 1945: 641).

Möñüü: *Ölböt möñüü uuta* “ölmezlik suyu ve ebedilik suyu” (Pk, 1945: 647).

muşuya: Masalda kız abaasının konuşmaya başlarken ilk sözlerinden biri (Pk, 1945: 652).

Muoçay: Boroğon nahiyesindeki şamanın adı (Pk, 1945: 652).

Muosaani: Oyuun abası ile aynı manada olup ihtiyaç halinde erkek veya kadın şamanın müracaat ettikleri hususi bir abasıdır (Pk, 1945: 653).

Muttuk: Bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 655).

Ñaacaday: *Ñaacaday-Baraan- Ayusit- xotun* “kadınların kolaylıkla çocuk doğurmasına yardım eden ilahe” (Pk. 6. 356).

Ñaacı: 3.Anlam: Ev ecinnisi. *Ñaacı canxa* “mevaşi ahırının ecinnisi” *Ñaacı xotun* “şamanlarda *Ñaacı caxxan*, *Ñaacı darhan xotun* boynuzlu hayvanlar hamisi; *Ulu Toyon*’un kızı, hayvanlara karşı oynadığı rol tıpkı *Ayusit* ve *İeyexsit*’in insanlara karşı oynadığı rol gibidir, işte bundan dolayı buna süsüsü *Ayusita*, süsüsü *ieyexsite* denir. Orta Dünya’da yaşar (Pk. 6. 356-357).

Ñaacıy: *Tajaxtax Ñaacıy* “insanların üzerine göğüs tıkanıklığı gönderen kadın şamanın adı” (Pk. 6. 375).

Ñaadyı, ñaacı: Ev sahibi, hayvan beslenen her evde bulunan ruh; “bazen bir şeyle rahatsız edilirse zarar verir” (Pk.6. 64).

ñaart: Şimal kara batağı, Yakutların inancına göre gebe kadınlar ve umumi olarak genç yakut kadınları bu kuşun etini yememelidirler, aksi halde doğacak çocukların ayakları kuşun ayağı gibi tersine dönük olur (Pk.6. 373).

Nâci: Çocukları habis ruhlardan muhafaza eden hususi şaman. *Nacı – Ñanxa* “sığır ahırının sahibi, ruhu” (Pk. 6. 5).

Nadırık: *Allara doydunu tardınan nadırığınan tarpıt vas.* “Aşağı yer ahalisine bila istisna vergiler tarh etmiş olan” (Pk. 6. 4).

Nalbeğelcin: *Sette suol Ayusit ijete buolbut Nelbeğelcin Ayusit* “yedi sınıf doğurma ilahelerinin anası olmuş olan, ilahe” (Pk. 6. 45).

Nalıgır, nolugur: *Nalıgır ayusit- xotun* “çocuk doğumunda hazır bulunan ilahe” (Pk.6. 12).

Nam: Masalda erkek lakabı. *Namnayı, Aan Erese* “şamanın oğlu” (Pk. 6.14).

ńamaalyıya, ńabaankılıya: *ńamaalyıyanı suruyaaççı* “incil yazan havari” (Pk. 6. 366).

Namısın: *Agıs ayı namısın aymaga* “sekiz iyi ruhun latif nesli.” Ayı namısın udagattara aymahtaga üsü “leylek sürüsü gibi, ilahi nazik kadın şamanlardan Ürün Ayı Toyon’un akrabaları vardı” (Pk. 6. 22).

namıska: 2.Anlam: Kayın peder veya kayın biraderle karşılaşmak, kaçınılmaz bir hale gelirse gelinin yüzüne örttüğü örtü veya maske (Pk. 6. 22).

ńanha: *Nacı ńanha* “mevaşı ahır sahibi, ruh (Pk.6. 371).

ńanyır: *ńanyırdah xallan uola* “müthiş, muhrip semanın oğlu” (Pk. 6. 370).

nañnar: *Nañnar hatın* “serpilmiş kayın ağacı” (Pk.6.25).

Naraha: Efsanevi şamanın adı (Pk.6.28).

ńargıt: *Xallan ńargıt udagata* “semavi asıldan gelen gür sesli şaman kadın (Pk. 6. 373).

Narın, narun: *Narin Nurgustay* “en ahlaksız, en öğüngen, en korkak masal kahramanın adıdır. Kadın adı (Pk. 6. 31).

Narıy Xotun: Kudretli ruh, zengin ve cömert, ehli hayvanların muhafızı (Pk. 6. 30).

Nas baltısax ogonyor “ağaç kapan ile çalışmanın hamisi olan orman ruhunun adıdır. *Çarkan Bayanay* “ağaç kapanın Bayanayı.” Bu *Bay Bayanay* ailesi efradının en küçük ve en zayıfıdır çünkü ağaç kapana av hayvanlarının ancak ufak tefekleri yakalanır (Pk.6.31).

Nastıyaha: Anastasyanın musağğarı. *Nastıyaha- udagan- Nastyuha* “şaman” (Pk. 6.33).

Natalıya: *Tajahtax Nataalıya* “yutucu ruh, ruhu mültekim; *Kuohtuya xotun* (Pk.6.33).

ńaxa: *ńaxa-Xaraxsın-ńılın- kuo- gamçay- ńaacı* “yurdun direği altında büyümüş, yedi bitin derisi ile perdelenmiş, esas evin ruhu (Pk. 6. 374).

Ñaxsıt: *Aam-caam ñaxsıt – horınca* “orman ruhu *Barılah*’a yalvaran şamanın sözleri” (Pk. 6. 375).

Neçey: *Tajahtaax Neçey* “habis ruhun adı” (Pk. 6. 56).

Nek: *Nek Berğese* “Bay Bayanayın ad ve ünvanı. *Nek sagınyax* “tavşanları arbaletin önüne süren bayanaylardan birinin adı (Pk. 6. 37).

Nekebil: *Ürün Nekebil- Emexsin Beyaz Nekebil* “koca karı” (Pk. 6. 38).

Nelben: *Agam cahtar Ayusıta Nelben- Ayusıt* “yaşlı kadınların hamisi ilahe Nelben” (Pk. 6. 45).

Nelbey: *Nelbey ayı kubey xotun ije* “herkes tarafından tanınmış ve hürmet hakkı olan hanım ana, ilahe.” *Nelbey İeyxsıt* “insanların çoğalmasına yardım eden ilahe. Hz. Meryem’in karşılığı (Pk. 6. 45).

Nelegelcın, Nelegelyın: *Eder cahtar ieyxsıte buolbut ... Nelegelcin – İeyxsıt* “genç kadınların hamisi olmuş olan.” *Nelegelcin Sien Xotoy Ayusıt* “*Ayusıt* ruhlardan biri” (Pk. 6. 40).

Nelemeycin: *Eder cahtar ieyxsıte buolbut ... Nelemeycin – İeyxsıt* “genç kadınların hamisi olmuş olan” (Pk. 6. 42).

nemieste: Gelinlik kız, nişanlı kız (Pk. 6. 49).

Nemiriye, Nemerıye: *Nemiriye kinees kısa* “bir vakitler genç bir yakut kadını, görünürde bir sebep olmaksızın aklını oynatmış ve öldükten sonra semavi ruha dönmüş, bu ruh insanlara ve bilhassa kadınlara musallat olarak onların aklını alıyor, asabi kaçık, mecnun vs. ‘bütün kendi kendini ve başkalarını ısırınları’ meydana getiriyor (Pk. 6.51).

nes: Ölümlü. *Kilegi, kusagan ölü xotuğu ölüü* “insanlar üzerine sara ve veba hastalıkları gönderen sekiz cins yeraltı ruhlarından biri” (Pk.6. 54).

Ñıgıl, ńıgıl, ńımıl: *Ñıgıl- bootur, Timir Ñıgıl buxatır* “efsanevi kahramanların adları” (Pk. 6. 420).

Nıgıl: *Nıgıl bootur* “masal kahramanın adı” (Pk. 6. 473).

Ñıgıllaan: *Timir Ñıgıllaan buxatır* (Pk. 6. 421).

Ñılaxsın: *Mas iççite Ñılaxsın- uol* “ağaçlara memur ruh, Yassı yüzlü delikanlı” (Pk. 6. 425).

ñını, ñını: *Ñını- ñını- ñınılıkpın!* “Abaası kızın başlangıç sözleri” (Pk. 6. 433).

ñınılık, ñınılık: Abaası kızın efsanevi nutkunun okşayıcı sözleri (Pk.6. 433).

Nırdaayı: Ankut cinsinden kuş. *Tallan kuogas, orto kuogas* “bu kuşu yakutlar muzir şaman kuşlarından addederler” (Pk. 6. 474).

Niçiri: *Niçiri Bay İeyexsit* “dağ geçidinin sahibi olan ruh” (Pk.6. 61).

Nonsol, Nohsol: *Nonsol toyon* “ehli hayvanatın muhafızı, kudretli, zengin ve cömert ruh” (Pk. 6. 443).

Nonsolun: *Doydu iççite Toyon Nonsolun* “mahallin ruhu, Nonsolun Efendi” (Pk. 6. 444).

Noruluya: *Noruluya İeyexsit* “Köpeklerin çoğalmasını himaye eden ilahe” (Pk. 6. 445).

Nörüye: *Nörüye xarbisit* “bir çocuk doğduğu vakit, onun şamanlığa istidadını tedkik için gelen, yer altı hâkimi, *Bara xaan toyon*’un oğlu” (Pk.6 .452).

Nuken, nüken: *Orto doydu nüken uraya* “Orta Dünyanın melcei, cenneti” (Pk. 6. 470).

Ñulgu-halgıy: Yusal şamanın lakabı (Pk. 6. 409).

Nuolur: 2.Anlam: *Çolbon- toyon kusa Nuolur- udagan* “Çolpan bayın kızı Nuolur şaman kadın” (Pk. 6. 461).

Nuoralıyın: *Timir Nuoralıyın* “ifritlerin bahadırı” (Pk. 6. 462).

Nuorullaan: *Xotoy- ayu kusa Itık Nuorullaan udagan* (Pk.6.463).

Ñuragalcın: Gökte sakin kadının adı. *Ayu ñuragalcın xotun* “gök sakini, *Ayin Sier Toyon*’un karısı” (Pk. 6. 414).

Nuralı: *Itık Nuralı* “masal dilberi olan, *Saha Saarin Toyon*’un kızı” (Pk. 6. 465).

Ñurda: Yakut eyaletinin garbi Kanggalas ulusuna mensup birinci Nurda adlı kızın ruhu, yani üör; yırtıcılık yapmaktadı, bu kızın ruhu şimdi akrabasından yedi yaşına kadar olan çocuklara hastalık ve ölüm iras etmektedir” (Pk. 6. 416).

Ñurgun: Şanlı, bahadır. Efsanevi kahramanın adı. *Ñurgun bootur, Ñurgun bögö, Kıs Ñurgun buxaatur, Toyon Ñurgun* (Pk. 6. 414).

Nurgustay: *Narin – Nurgustay* “masal kahramanlarının en ahlaksız, en palavracı ve en korkağı” masallarda geçen kadın adı (Pk.6. 465).

Ñurğustay: Efsanevi kadın şamanların adlarına mülhak kelime; *Kün Tolomon Ñurğustay, Itik Ñurğustay udagan* (Pk.6. 415).

Nuuruldaan, Nuurullaan: *Nuurullaan kuo udagan* “masalda anılan bir şaman kızın adı” (Pk. 6. 466).

Nüörelcin, Nüörelcin: *Xarama Nüörelcin- xotun- Buor Magalay*’ın karısı (Pk. 6. 471).

Nüörükteeyi: *Bökçögör Nüörükteeyi- toyon*, onun karısı, *Aan- calkiyaxotun* “gökteki kindar ruhlar ırkının başkanı” (Pk. 6. 472).

Oburgu: 2.Anlam: Masal kahramanlarının isimlerine ilave vazifesini görüyor; *Ölböt – Bergen- oburgu, Uot Curastay- oburgu, Timir Lippiçiaha- oburgu* vs (Pk. 6. 192).

Ocunas: *Orto doydu ocunastara* “Orta Dünya’da en birinciler” (Pk. 6. 209).

Oçullan- çocullan: Bahadır adı (Pk. 6. 356).

Odun Berğen: Masalda bir bahadırın adı (Pk. 6. 207).

Odun: 2.Anlam: Yüce, yüksek. *Odun xan* “kaderin yüksek hâkimi.” Odun bıs “gökteki fenalık ruhlarının kabilesi.” *Odun bıs usa* “gökteki fenalık ruhlarının bir ailesi” (Pk. 6. 207).

Odunça: *Odunça buxatur* “bir bahadırın ismi.” *Odunça botur* “orman ruhlarından birinin adı” (Pk. 6. 207).

Oduruunnax: 2.Anlam: *Oduruunnah bıs usa* “hırçın, abaasların bir ailesi” (Pk. 6. 208).

Oduy: Bir şamanın adı (Pk. 6. 205).

Ogo: *Ayu ogoto* “iyilik ruhunun yavrusu, tanrı yavrusu, menşei ayı olan semavi bir vücut, insan çocuğu.” Oruk mas “kısır kadın üzerine oturtularak şamanın okuduğu dualardan sonra doğan çocuk” (Pk. 6. 194).

Ogonyor, ogoncor: 3.Anlam: Şeytan (Pk. 6. 196).

Oguruoday-Uot oguruoday “masalda abasının ismi” (Pk. 6. 200).

Oguruolax oyuun: Bir şamanın lakabı (Pk. 6. 200).

Ogus: *Borukuot ogusa* “kışı temsil eden öküz şeklinde ve hayır ilahları zümresine mensup bir ruh” (Pk. 6. 200).

ohsusu: *İli ohsusu* “nikah cemiyeti, nişan cemiyeti” (Pk. 6. 354).

Oloççu: *Isiay xamıgayın oloççu uğan kebispitter* “kımız bayramının kepeğini yerleştirdiler” (Pk.6. 248).

Olodo: Şamanın lakabı (Pk.6. 235).

olonxo, olono: Kahramanlık destanı, bahadırların kahramanlığını tesit eden şarkı, efsane (Pk. 6. 236).

Olonxoloon: Efsanevi bir kahraman adı (Pk. 6. 237).

olonxosut: Hikayelerini nakleden, hikayeci (Pk. 6. 237).

Omogoy: Yakut kahramanın adı (Pk. 6. 254).

Omuk: *Omuk udagana* “tunguz kadın şamanı” (Pk. 6. 258).

Onogos: *Onogos bergen* “Orman ruhlarından Bay bayanay’ın sıfatı” (Pk. 6. 266).

Onurulax: *Uluxantan Onurulax kişi* “Tanrının yarattığı adam, tanrı tarafından tayin edilen” *İççilex tullax barı sirge eppit tılğın iselieter buol dien onurulax oyun kişi* “ilahların takdirini haiz öyle bir şaman ki sözlerinin esrarengiz kuvvetiyle tesir edilebilir ve her yerde sözünü dinletir” (Pk. 6. 281).

Or: *Oroyburay- or- casın* “yıldırım ilahı” (Pk.6. 292).

Oroy: *Oroy- buray* “yıldırım ilahının isimlerinden biri” (Pk. 6. 306).

Oruluos: *Oruluos doxsun* “bahadır adı” (Pk. 6. 318).

Oruolcut, oruolyut, oruoccut: *Oruolcuttar* “ikinci derece iyilik ilahlarına verilen umumi bir ad ki; *Uordax Cüsügey-ayı, Xotoy-ayı, Ayusit, İeyexsit* bunlara mensuptur (Pk. 6. 320).

Osogostox: 2.Anlam: Bir büyücünün adı (Pk. 6. 325).

Osoh: *Xotun osox irçite buolbut Bucuğuy butur toyon* “soba sahibi ruh” (Pk.6. 327).

Osol: *Osol uola* “küfür ilahı. Fenalık ilahları sayılır ve zamanın Yakutları onları abasılar olarak sayıyorlar (Pk. 6. 326).

osoy: *o- osoy, o- osoy!* Şaman şarkısında ki nakarat (Pk.6. 325).

ostuol, ustuol, ostol: *Sibie ostuol* “şamanın yemek masası” (Pk.6. 331).

ot: Abasının söze başlarken çıkardığı nida (Pk. 6. 335).

otosut: Otacı. Tabip. Yakutların tabibi, ekseriyetle şaman, üfürükçü, çıkıkçı, baytar (Pk.6. 342).

Otun, ottor: *Uot ottor* “gelin güveyin evine gelir gelmez bi kaç ağaç parçası ile bir kaşık yağı ateşe atmak suretiyle ifa ettiği kurban getirme merasimidir” (Pk. 6. 347).

oy: 2.Anlam: Şaman kadının ayine başlarken, esneyerek çıkarttığı taninendaz, bir nida (Pk. 6. 209).

Oybon: 2.Anlam: Şaman elbisesinin arkasında “*an iye doydu*” hamını taşıyan yuvarlak demir üzerinde dünyayı tasvir eden delik ki, şamanın Aşağı Dünyaya inmek üzere geçmekte olduğu oybon’u temsil ettiği tahmin ediliyor. Bu delikli yuvarlak demir “*oybon timir*” adını taşıyor bu “*oybon künese*” olarak ta söylenir. Bunu şamanlar kuyrukları birbirine birleşen iki balık arasında olan yuvarlak bir delik gibi tasvir etmektedirler. Mezkûr delik vasıtasıyla kişilere düşman olan ruhlar ağacı dünyadan Orta Dünyaya çıktıkları gibi kişiye hastalık aşılaman ruhu da şaman hasta yanından alarak bu delikten aşağıya getirmekte ve ruhlar tarafından hastadan çalınan canı onlardan kurtararak aynı delikten Orta Dünya avdet etmektedir (Pk. 6. 211-212).

oylot, oyluot: 2.Anlam: *Oylot- oylot! Oylot – oyloppun* “Şaman duasındaki nakaratların ilk ve son kelimeleri” (Pk. 6. 213).

oyogos: *Oyogos timir* “şaman elbisesinin yanlarına rabtedilen dört parmak genişliğinde ve bir karıştan biraz kısa iki adet demir levha.” *Oyogos unuoga* “şaman elbisesinde ki kaburga kemiği.” *Oyogos unuohtar* “şaman elbisesinin yanlarında ki iblisin dörder kaburga kemiği” (Pk. 6. 217).

Oyun, oyuun: 2.Anlam: Şaman, kam, sihirbaz, falbakıcı. *Ayu oyuna* “insanlar ile iyilik ruhları arasında vasıtalık yapan beyaz şaman; beyaz şamanlar hiç kimseye hiçbir zaman fenalık yapmazlar ve yapmıyorlar; şaman elbisesi olamadığı gibi şaman davulu da yoktur ve onlar ancak hayır, dua verirler ve *Ürün Ayu Toyon*’ dan merhamet diliyorlar. Bunun haricinde kısırlığı tedavi ve bir erkek çocuk niyaz etmek için *Magan sılğilah* veya diğer ilahlara müraacat ediyorlar; kurban kesmezler ve ancak şu veya bu hayvanı ilahlardan birine ithaf edebilirler. Böyle bir hayvanı çalıştırmazlar korurlar ve mümkün olduğu kadar iyi bakarlar. *Abası oyuna* “fenalık ruhları ile insanlar arasında vasıtalık yapan siyah şaman.” *Bastın oyun* “kudretli şaman” *Kıra oyun* “zayıf şaman” *Üöse uogan bis üsuttan tuttarbit oyun* “üstteki kudretli ruhların kabilesi tarafından tayin edilmiş şaman” *Allere arsan duolay aymagittan tuttarbit oyun* “aşağı, *Arsan Duolay* kabilesinin tayin ettiği şaman” *Üörten tuttarbit oyun* “Orta Dünya ruhları tarafından tayin edilmiş şaman” *Börölöh eseleh oyun* “yüksekten tayin edilen en kudretli şaman ki ayı ile kurt onun hamileridir” *Soroh oyun abasita du tanarata du buolar* “bazı şamanların hamisi” *Oyun kuta iye kılıgar tuttarillar* “şamanın canı onun hayvan şekline girmiş suretine tevdi olunuyor” *Siemeh oyun* “kin beslediği adam üzerine hastalık ve bela sevk etmek suretiyle onu mahveden şaman” *Onorulax oyun* “bir şey için tefrik edilen, bir maksat için tayin edilen şaman” *Abasılax oyun* “muhtelif abasılarla münasebette bulunan şaman” *Us da uyun oyun bir uyalax* “demirci ve şaman bir yuvadan” *Oyun udagan buolan barda* “erkek ve kadın şamanın ayini başladı” (Pk. 6. 22-223).

Oyunnax, oyunnaax: Şaman ile, şamana benzeyen (Pk. 6. 224).

Oyut, oyuut: Şaman (Pk.6. 226).

Öbüyük: *Toyon Öbüyük baxatır* “bahadır adı” (Pk. 6. 362).

Öksökü: Hikayelerde iki veya üç kafalı olarak tasvir edilen şaman kuşu; kanatlıların kralı (Pk.6. 382)

Öksöküleex: *Öksöküleex Dalantay* “dünya bahadırının adı” *Ürdük-xallaan-uola Öksöküleex Bekistey* “yüksek semanın oğlu” (Pk.6. 383).

Ölböt: Ebedi hayat. *Ölböt bergen* “bahadır adı” (Pk.6. 389).

Ölün: *Ölün Daxsın* “bahadır adı” (Pk.6. 404).

ölünük: Ölümlük, cenaze için lazım olan her şey. *Ölünük tanas* “gömülürken giydirilen elbise, ölüm elbisesi, kefen” (Pk. 6. 404).

Ölüü- luo- besirik oğus “abası bahadırının koşum öküzünün adı” (Pk. 6. 401).

Ölüü: *Ölör ölüü tüğege* “cehennem” *Ulaxaan ölüü* “şamanların veya meneriklerin ecdadından olup Orta Dünyaya gelen ruhların aşıladıkları merhametsiz bir hastalık olarak bazen bütün bir kabile hayatını söndüren çiçek, kızamık vs. gibi tekml salgın hastalıklar sayılmaktadır” (Pk.6. 401).

Öndölükü: *Öndölükü bökönö* “Bayanay ruhlardan dokuz kardeşten biri” (Pk. 6. 408).

Örgös: Erkek şaman lakabı (Pk.6. 423).

Örgöstöy: Kadın cinsinden seyyar bir ruh, üör. *Üçüğey xarax örgöstöy Marına* “en büyük şöhrete malik korkunç ruhlardan” (Pk. 6. 423).

Örös Küöl Cul- Cıgın: Yakutlarının ecdatlarından birinin adı. Ayal’ın oğlu ve *Omogoy*’un büyük babasının babası (Pk. 6. 430).

Örünçe: Eski zamanlarda yaşamış tungus bahadırının adı (Pk. 6. 437).

Ösöx: *Ösöx Cayaan* “efsanevi bir şaman kadının adı” (Pk. 6. 449).

ösük: *Itik ösük tanas* “ölülere giydirilen elbise, defin elbisesi, kefen” (Pk.6. 453).

pesibietney: *Tunnaax da kisi xaalbatın dien, ölör da kisi pesibietney tıla keries tıl aattanar* “yaşayan ve ölen adamın son sözü, vasiyet” (Pk. 6. 475).

praasınuk: Bayram (Pk.6. 481).

Proobuyap: Yakut hikayelerinin birinde ki kahramanın adı (Pk. 6. 482).

saaban: Ölü üzerine örtmek için kullanılan kalın bezden örtü, ölülerin yüzünü örtmek için ketenden, bezden yapılan örtü (Pk. 7. 302).

Saabılan: 2.Anlam: Efsanevi bahadırın ve zenginin adı (Pk. 7. 308).

Saga: *Ösük sagabın agalamın* “şaman elbisesi” (Pk. 7. 314).

saal: *Saal tattarar* “bu bir yerin sahibi olan perinin, iççinin şerefine yapılan ayindir” (Pk. 7. 350).

saamay: *Saamay kımıs*” taze kımız; henüz boşaltılmamış kımız” (Pk. 7. 388).

Saar: *Möörböölüüt saar*” yakutların efsanevi bir mahluk olarak addettikleri deve” (Pk.7. 439).

Saarın: *Orto doydu buxaturın saarina buolbut* “orta yerin bahadırları arasında en marufu” *Saha Saarın Toyon* “efsanevi şahsın adı” *Duğuy Saarın- buxatır* “bahadır adı” (Pk. 7. 168).

saaytarii: *Togoso saaytariita* “bir ayin ki çocuk doğurma sıralarında yapılır. Kalınlığı bir erkek elinin kavrayacağı kadar olan, dallı budaklı bir kayın ağacı kesilir ve doğuracak olan kadının evine getirilip hasta yatağının yanı başında toprak döşemeye kakılır. Kayın ağacının dalları arasına kalın bir değnek yerleştirilir ve bunun üzerine giyeceklerden bir şey atılır. Kadın tam doğuracağı zaman bu değneğe tutunur ve aynı zamanda bir ot minder üzerine diz çöker” (Pk. 7. 337-338).

Sabaga: *An Sabaga xatin* “mukaddes ateşin ruhu” *An Sabaga* “ateş ruhu” (Pk. 7. 301).

Sabaray: *Altan Sabaray Toyon* “insanlara kronik çıbanı gönderen iblis” (Pk. 7. 303).

sabatrianyıya: Sabah ayini (Pk. 7. 305).

Sabıyk Bay Xotun “*Sabıya Bay toyon*’un zevcesi” (Pk. 7 308).

sadaga, sataga: Ölen bir zenginin hısımlarına yemek için verilen davar, ki ölünün ruhu için kesilen kurbandan ayrıdır. Bu yolda verilen davar eti ölünün evinde yenmezdi bu eti, herkes evine ancak bütün bir parça olarak götürürdü; işte sekiz dokuz kurban kesip bunların etlerini kemik kırmadan paylaşmaktan ibaret olan “*sadağa bısar*” töresi buradan gelir (Pk. 7. 323).

sadalga: Sadağın asıldığı yer, herhangi bir çengel kanca (Pk. 7. 324).

Sagınax: *Battax Sagınax* “orman perisi Bay Bayanay’ın lakaplarından biridir” *Xaxai Sagınax* “ateş perisinin lakabıdır” (Pk. 7. 322).

Sah: İblis, şeytan habis ruh (Pk. 7. 189).

Salama: İki kayın ağacı arasında gerilmiş ve kumaş parçalarından askılarla donatılmış kutlu, mukaddes ip. Bazı yerlere mahsusu perilerin namına kurban getirme ayinleri yapılırken, açık bir alana dikilen körpe fidanların üzerinde ki kurdele, deri parçası vs. gibi şeylerden ibaret süs askıları. Üzerine at yelesinden püsküller asılmış at kılından sicim ki ortası bir direğe ve uçları kayın fidanlarına sabitlenir; üzerine iyilik ve fenalık perilerine birtakım hediyeler dizilmiş kıldan iplik, şamanlık esnasında gerilen yay kirişi ipi (Pk. 7. 356).

salbırgastaax: *Ayusıt xotun salbırgastaax attıga* “*Ayusıt* kadının donanmış yol uğrağı” (Pk. 7. 365).

Sahıanyay, Soluonyay: Hagdan- *buray- toyon*’un karısı *Mus- Sahıanyay*. Başka yerde *Köxö- buuray- toyon*’un karısı *Mus- Sahıanyay Xotun* (Pk. 7. 379).

Sahıy: *Saxa kisi Ayusıta sahıyaga* “İnsanların hamisi olan ilahe” (Pk. 7. 380)

Sandalıya: *Sandalıya buuxatır* “bir kahramanın adı” (Pk. 7. 410).

Sandıl: *Sandıl- baay- toyon* “masalda geçen bir ad” (Pk. 7. 412).

sañ tardar: *Sañ Tattarar* “bir yerin sahip, pirinin şerefine merasim” (Pk.7. 417).

saradax: *İkki hos saradax kuturuktaax* “çift kuyruklu şaman davulu” (Pk. 7. 442).

Saralıma: *Saralıma- itık- tumalıma* “Efsanevi şaman, rahibe kızın adının bir parçası” (Pk. 7. 148).

Sarapanay: *Sarapanay xotun* (Pk. 7. 149).

Sarasın: Şerir ruh, ruh-kuş vasfı. Abası kızın karışık adından bir parça. *Sarasın tuos Emeget* “bir şaman tarafından tertip edilip ve mağlup edilmesi icap eden. Abası kıza faik gelen put” (Pk. 7. 150).

saray: *Saraya sielen keler sâri tañalaya* “onun, kadın şamanın, titreyen güderi göğüslüğü” (Pk. 7. 442).

Sarcana-Baatır “Bayanaylardan birisi; *xannığan* denilen de odur, yani o öyle bir ruhtur ki kızana sanattaki muvaffakiyet durur (Pk.7. 160).

Sarı: Bayanay’lardan birisi olan *Alıp Seğeyen*’in lakabı. *Sarı Narasın* “Dokuz Bayanay ruh kardeşlerin hemşirelerinden biri” (Pk. 7. 164).

Sarıstama: Cennet, melekütüssema (Pk. 7. 169).

Sarkıl: Sarkıl Xotun “cinlerin büyük annelerinin adı” (Pk. 7. 160).

Sarkıy: *Itık Sarkıl* “*Altan Sabaray Toyon*’un karısının bazen anılan adı” (Pk. 7. 160).

Sasıl: *Sasıl udagan* “şaman tilki, masal kahramanı” (Pk. 7. 175).

Satılay: *Kıs Satılay* “*Xara- Suorun- Toyon*’un kızı” *Tannarı Satılay* “*Ösöx Xarbiyalay* şamanın lakabı” *Salaskalax satılay* “bir üör kadının lakabı” (Pk. 7. 188).

Satılıkı: *Kıs Satılıkı* “insanları cinayet ve intihara tahrik eden kadın ruh” (Pk. 7. 189).

Saxa: *Saxa-Sarın-Toyon* “efsanevi şahsın adı” (Pk. 7. 191).

Saxalı: *Saxalı bısığa* “yakut adetine göre” (Pk. 7. 191).

Sayıp saydahan: Dişi cinsten olan cin taifesine mensup bir kızın, acarayın adıdır (Pk. 7. 340).

sayınnı: 2.Anlam: Eski zamanlarda ak şamanın, iyilik tanrılarını ululamak için yapılan şenlikler (Pk. 7. 344).

Sebciğirey: *Sebciğirey- manan* “*Ürün Ayu Toyon*’un sekiz kızından birisinin adı” (Pk. 7. 200).

Sebeki: Vilüysk havalisinde şaman (Pk. 7. 197).

Sebettey: *Sebettey tın tanara* “mukaddes ruh Tanrı” (Pk. 7. 200).

Segmelcin- udagan “*Ürgel toyon*’un kızı” (Pk 7. 207).

sekse: Eskiden yakutların masa kullanmadıkları zaman kulübelerinde bir nevi çam ağacından yapılmış yatak üzerinde ziyafet verilirdi. Bu yatak şaman ayini için de kullanılırdı (Pk. 7. 209).

Seleñedey: *Seleñedey-udagan* “efsanevi şaman adı” (Pk. 7. 212).

Selet: *sette uon silğa selet iren buolbut Seleneden udagan* “yetmiş sene mütemediye akıl hastalığına tutulmuş olan selenedey adlı kadın şaman” (Pk. 7. 213).

Serebeycit: *Serebelliyit* “falcı, iskambil falcısı; çalınan eşyanın yerini ve kaybolan şahsın berhayat olup olmadığını anlamak üzere fal açmak” (Pk. 7. 231).

Sesen: *Ulu Toyon*’un cediti. *Sergen Sesen* “hikâye ve masallarda adı geçen efsanevi ihtiyar hâkim ki bahadırlara akıl öğretir, onlara yol gösterir vs” (Pk. 7. 244).

Sesergeççi: Büyü yapan (Pk. 7. 246).

Seset: Sihirbaz (Pk. 7. 246).

sıalsar: 3.Anlam: Dolgan yakutlarında şamanizmin timsali olarak ağaçtan yapılmış balık sureti (Pk. 8. 253-9).

sut, surt: Nişanlama (Pk. 8. 349).

Sır: *Sır doydu* “bütün alem, kâinat” *Abası sire* “ruhlarla, devlerle meskûn olan yer” Pk.7. 320).

Sırı: *Sırı kus* “ahlaksızlığı temsil eden ilahe” (Pk. 8. 329).

Sırınay: *Sırınay kus* “orman ruhlarından biri” (Pk. 8. 331).

sısıksasax: Kadınların *Ayısıt* ilahesine karşı ayin esnasında gelecek sene çocuk ihsan etmesi için yaptıkları ayinin sonunda söylenen bir nida sözü” (Pk. 7. 337).

Sıttık: *Kömör sıttık* “ateşi temsil eden ruhun vasıflarından biri” (Pk. 8 353).

Sibetiey: *Bert Sibetiey* “pek mübarek pirü pak ruhanilerin ünvanı” *Sibetiey buol* “kudsiyeti olmak, kudsiyet kazanmak” (Pk. 7. 271).

sieği: *Ayı sieği bıata* “bahadırların alt dünyadan yukarı çıkmak için tanrılar tarafından indirilen halat” (Pk. 7. 257).

siertibe siertime: Kurban, kurban etme (Pk. 7. 257).

Sieteççi: Atın dizgininden tutarak gelini güveye getiren ve evin içerisine kadar kendisine refakat eden kadın (Pk. 7. 267).

Silcit: Üzerine para konularak efsun yapılan, ağrıyan yeri tükürmek suretiyle tedavi eden şaman (Pk. 7. 291).

Silim: Şaman lakabı (Pk. 7. 294).

Simex: *Abası simege* “Cehenneme inebilmesi için şaman kaftanının sırtındaki süs” (Pk. 7. 303).

Simexsin emeexsin: Destan ve masal kahramanı (Pk. 7. 304).

Simik: *Simik-Samiya* “bahadır abasının zaptettiği kıza verilen mürekkep adın bir parçası” (Pk. 7. 306).

Sinken: *Sinken Epilik* “dağ silsilesindeki kara orman ruhunun adı” (Pk. 7. 315).

Sinneye: *Sir yola Sinneye* “şeytani bir kahramanın, bir devin adı” (Pk.7. 315).

sitip: 3.Anlam: Turuhan Yakutlarında şamanın ayin esnasında tuttuğu üç zilli kayış (Pk. 7. 343).

sobolon: *Atax sobolono* “Nişanlı, koca ya da akrabası tarafından kız nişanlısının düğünde bulunan akrabasına verilen hediyeler” (Pk. 7. 346).

Sodor: *Soruk taax Sodor* “semavi şaman *kubalır oyun*’un annesi” (Pk.8 28).

Sogo toyon: Efsanevi bir ad (Pk. 8.23).

Sogurunu: *Sogurunu bögö* “cenuptaki kuvvetli, düşman abası bahadır, acaray ile aynı anlamda” (Pk.8. 27).

Sohhor: *Sohhor-Dolbun-Omogoy* “Yakutlarının cediti alasının oğlu” (Pk. 8. 259).

Sollontoy: *Kus Sollontoy* “kadın şamanın adı” (Pk.8. 39).

Sollojox: “*Soguru bögö, sollojoxo* “kudretli, kuvvetli, cenup abasılarının en aç gözlüsü” (Pk.8. 39).

Sololox: *Sololox toyon* “memur efendi” (Pk. 8.43).

Soluonyay: *Itk Soluonyay* “kadın abası adının bir kısmı” (Pk. 8. 49-227).

sordon: 2.Anlam: Şamanın bir alameti farikası olmak hasebiyle ağaç balık sureti; insanı hasta yapan ruhu yer altına göndermek için kullanılır (Pk. 8.242).

Sorudax: *Sogoru-bögö sorudağa* “cenubun kadir abasılarının emir ve havalesi” (Pk. 8. 246).

Södüöke: Evde oturan ruh, peri; küçük çirkin kız şeklinde cin, ahırda yaşar ve hayvanları bozar (Pk. 8. 265).

Sögölön: *Xaannax Sögölön* “bayanay orman ruhlarından yedi kardeşten birinin adı” (Pk. 8. 263).

Sögölönnöox: *Xaanaax Sögölönnöox* “kanlı minderi olan orman ruhu hakkında” (Pk. 8. 264).

sölögöy: Hayat veren sütlü gıda. Ürün sölögöy “Karanlığın kahramanı ile çarpışırken zayıflayan kahramanın kuvvet ve enerjisini muhafaza etmek için, ilahların gökten gönderdiği ve şifa bahşettiği bir kudrete malik bulunan beyaz renkli mübarek süt mahsülü” *Ayu sölögöyö* “allahın lütfu olmak hasabiyle sütlü yemek” (Pk. 8. 269).

Sölöön: *Küöx-Sölöön-udagan* “kadın şamanın adı” (Pk. 8. 269).

Sörönnüöxey: *Alp Sörönnüöxey Usuutuma* “ateş deniz ruhunun adı” (Pk. 8. 277).

Sösüökke: Ev perisi (Pk.8. 282).

Subaydaan: *Itik subaydaan* “Bayanay kardeş ruhların iki kız kardeşinden biri” (Pk. 8. 288).

Sudaar: Bey, efendi, ağa, hakan. *Kün sudaar* “güneş hakan” (Pk. 8. 296).

Suduy, sucu: *Aan Sucu* “gök kahramanın adı” (Pk. 8. 297).

Sunhalaax: 2.Anlam: *Kitanaax usa* “köyünün kadın şamanı, onun mezarına hala ve şimdide göz hastalıklarıyla geliyorlar” (Pk. 8. 325).

Suntar: *Suntar Moño Kuluba Kusa* “pek tanılmış üör ruhlarının, büyüklerinden biri” (Pk. 8. 323).

Suo: Er ve kadın adlarına eklenen ek. *Suo Kan Toyon* “semai ayı” (Pk. 8. 325).

Suodalba: *Suodalba-bögö* “ifrit bahadırın adı” (Pk. 8. 328).

Suodalbı: *Timir Suodalbı dien oyun* “Emir Suodalbı adlı şaman” (Pk. 8. 328).

Suoduya: *Xatan suoduya* “yedi ateş kardeş ilahlarından birisinin adı” (Pk. 8. 330).

suol: *bergeselener suol* “evlenme merasimi” (Pk. 8. 332).

Suolta: *Suolta iye* “aydınlık efendisi Ayu Toyon’un karısı” (Pk. 8. 332).

Suorduya: *Timir- suorduya- buXatır* “Demir suorduya bahadır” (Pk. 8. 341).

Suorgan: *Köbörünyük suorgan* “ateş ruhunun lakaplarından biri” (Pk. 8. 340).

Suorun: 2.Anlam: Bahadırlar ve efsanevi adların parçası; *Cebediye suorun buxatır, Xara Suorun-Toyon* vs (Pk. 8. 343).

Suruksut, surussut: *Uol kus suruksut* “yeni doğanları Ayı toyon’un kitabına yazan gök katipleri” *xalaan suruksut* “*Ürün Ayı toyon*’un yanında yaşayan gök kâtibi” (Pk. 8. 365).

suu: 2.Anlam: Şamanın veya menerikin hastadan abasını kovarken çıkardıkları nida (Pk 8. 287).

Suyullaa: “*Itık syullaa buxatır* “Muhterem Suyullaa bahadır” (Pk. 8. 300).

Süğe: *Süğe toyon* “üç mühim ilahın ikincisi” *Sürdeh Süğe* “yıldırım ilahının en mühim ismi” *Sürdex-kepteex-suğe-buray-toyon* “yıldırım ilahının yedi isminden biri yahut bazılarının fikrinde yıldırım ilahları olan yedi kardeşin birinin adı” *Sürük Süğe toyon* “sürüler ilahı” (Pk. 8. 384).

Sügün, sükter: *Sükter kus* “baba evinden ayrılıp gitmekte olan kız” (Pk.8. 388).

Sülümedire buxatır: Bahadırın ismi (Pk.8. 408).

Sülüükün: İrkutsk vilayetinde habis ruh, evin zarar perisi. Su perisi, su ruhu, derin suların efendisi, sahibi ruhların bir nevi cini. Birinci kanundaki yortulardan başlayarak haç suya düşünceye kadar insanları korkutan dehşet veren şerir ruh (Pk. 8. 408).

Süñ: *Süñ caasin* “yıldırım ilahının adı.” *Süñ xaan* “göklerdeki ruhun ismi” (Pk. 8. 413).

Sür: Enerji irade ve umuiyetle insanda ki ruhi hadiseler timsali. *Sür ulutuuyar uluu toyon* tarafından verilmiştir ki öldükten sonra da onun yanına gider. *Sür abaasu* tarafından yenilemez (Pk. 8. 426).

Sürdeex: *Sürdeex Süğe-toyon* “yıldırım ilahı” (Pk. 8. 437).

Sürexten: *Abasığa sürextemmit kisi* “bütün kabile fena ruhlara teslim olunmuş adam, şamana dair” (Pk.8. 430).

Sürgülcün: *Ürgel-toyon-kusa kün sürgülcün- udagan Ürgel* “kadın şaman”(Pk. 8. 435).

Sürgürdeex oyuun: Şaman (Pk. 8. 436).

sürğür: Beyaz kadın şamanların ölüleri diriltmek esnsında kullandıkları calbıra benzer. Şamanın afsun yaparak elinde bulundurduğu tef gibi bir şey. *Ayu sülgüre* “ilahi kuvvetin rumuzu olan alet.” *Ayu toyon sürgüre* “yaradan tanrının kudretini icra etmek ve göstermek için alet” (Pk. 8. 436).

Süüdö: *Süüdö-baxatır* “efsanevi bahadırın ismi” (Pk. 393).

Süüktü: *Süüktüte* “gelinin düğün alayı ile birlikte güveyin evine gitmesi, kadının kocasının evine yerleştirilmesi” (Pk. 8. 400).

Süüle: *Süüle xaan* “çıkardığı gürültülerin farkına göre isim taşıyan gök gürlemesi ilahının isimlerinden biri.” Süüle Xaan-toyon “semavi şerir ruhlar kabilesi” (Pk. 8. 402).

Süürük: *Baraaxı Süürük* “orman ruhlarından dokuz kardeşten birinin ismi” (Pk. 8 440).

sye: *Ayusıt* ilahesinin kelamının baş sözlerinden biri (Pk. 7. 345).

Taayaççı: Falcı, kâhin (Pk. 9. 24).

taba: 2.Anlam: Dolgan yakutlarında şamanın hastaya musallat olan şerir ruha fidye-i necat olarak verdiği geyik heykelciğidir (Pk. 9. 2).

Tabu: *Kien xallan mañan tabı tüörexsite* “geniş göğün falcısı, kadın şaman hakkında” (Pk. 9. 4).

tabık: *Keltegey tabık* “kurbanlık atın tahniti” *An üsey* adlı ilk şamanın büyük davulu” *Tabık tıasa* “at korkuluğundan veya deften çıkarılan sesler” (Pk. 9. 5).

Tabıl: *Tabılax kün* “Bayram günü” (Pk. 9.6).

Tabılınay: *Tabılınay kün* “resmi bayram” (Pk. 9.7).

Talla: *Talla-Sacıla- Toyon* “yer altı reislerinden biri” (Pk. 9. 39).

Tallan: *Tallan-Meniye- Xohtuya Suorun Buxatır* “abası kahramanın adı” (Pk. 9. 39).

Tamık: *Tamık xotun* “insanlar üzerine türlü delilekler gönderen peri kızı” (Pk. 9. 49).

Tamiya: Şaman mezhebi tabiri. *Xatan tamiya* “tütsülemek için bir şey veriniz, tütsülemeye müsaade ediniz” Şaman bu sözleri belli olmayan bir şivede söylüyor (Pk. 9. 48).

Tanara: Tanrı, tenri, tengeri. 2.Anlam: İyi varlıkların genel adı. *Buyor tanara, Ceke tönürges tanara abası*’nın koruyucusu olan ilahların adı” (Pk. 9. 53-54)

TanaralaX: İlahi. *Oguz tanaralah* “öküzü ülühiyet, koruyucu olarak tanıyan adam, şaman” *Puçça tanaralaX* “şaman ayini vaktinde rus şeytanın yanına gelen adam” (Pk. 9. 54).

Tanarasıt: Tanrıdan korkan, kendinde Tanrının ruhunu taşıyan (Pk. 9. 54).

tanas: olox tanas “şamanın oturduğu post” *Kırar tanas, oyun tanasa* “şamanın ayin elbiseleri” (Pk.9. 55).

Taptallax: *Tanaraga taptallax* “Tanrının hoşuna giden” (Pk.9. 65).

Tardiahtax, torduohtax: *Tanara ilite tardiahtax-torduohtax* “Tanrının çengelli eli ile” (Pk. 9. 78).

tartar: *Et tartarar* “Şamanın yaptığı hususi bir giğirme tarzı” (Pk. 9.86).

Tay: *Ayı taybit hayata* “iyi ruhların uçtukları dağ” (Pk. 9. 17).

tayax: 2.Anlam: Dolgan yakutlarında bir hastayı geyiğe bindirmek için kullanılan değneyin eşi ki şaman Üst Dünya seyahatine giderken *Ayı toyon* ’a takdim etmek için alır (Pk. 9. 23).

Taybır: *Ayı taybır, aan taybır-tayba* “yakut mitolojisinde geçen isimlerden” (Pk. 9.20).

Tayılax: Falcı, kâhin (Pk. 9. 25).

Taytax: Vilüy mintikasında meşhur bir şamanın lakabı (Pk. 9. 21).

Tegelgen: *Tegelgen bıarık* “Şaman tefinin bir kısmı” (Pk. 9. 120).

Tehter: *Xallan tehteriger olorur* “gökte yaşayan şaman” (Pk. 9. 157).

Telbistey kuo: Efsanevi bir kızın uzun adının bir kısmı (Pk. 9. 131).

Tele: *Tele mogoy* “ateş ilahesinin ünvanı” (Pk. 9 126).

Teliyerime: *Telleh teliyerime* “bayanay hemşirelerinin birinin adı” (Pk. 9. 133).

Temiyeriye, tebiyeriye: Ateş ilahının ünvanı (Pk. 9. 139).
Teppese buray “orman perisi, tilkilerin koruyucusu” (Pk. 9. 145).

tergen: 3. Anlam: İnsanlara türlü hastalıklar getiren ve dünyanın orta yerinde oturan, şamana hiç tabi olmayan yalnız ihtiyar *Arsan Duolay*’ya tabi olan cin, peri. *Tergen Büöre* “şaman elbisesini sağ ve sol tarafında *Tergen*’in böbreklerini tasvir eden iki bakır halka” (Pk. 9. 149).

Terilte: *Ölbüt teriltete* “cenaze merasimi” (Pk. 9. 151).

tesin: Şaman, bir hastanın hastalığını çıkarmaya uğraşırken, kendisinin bayılması ihtimaline karşı iki omzuna bağlanmış kayış (Pk. 9. 154).

Teygen: 2.Anlam: Efsanevi isim. Göğün sakinlerinden biri (Pk. 9. 123).

Tıbir: *Nan tıbirar* “eğer yeni çocuk doğuran kadın tatamı ile arılanmadan eski, hırpalanmış süpürkenin yüz tarafından geçerse ateş ruhu yeni doğan çocuğa sivilceler ve oyuz serper” (Pk. 9. 520).

Tıgilastay: *Itk tıkilastay* “abası kızın adıdır” (Pk. 9. 521).

Tın: Ruh, soluk, can. Kut, sür, dua hem hayvana hem nebatata has olan hayatiyet. *Tına suox* “nefessiz, cansız” *Tanarga tını bier* “canı tanrıya vermek, canı çıkmak, ölmek” (Pk. 9. 537).

Tıkı: Borogon şamanlarından birinin adıdır (Pk. 9. 524).

Tınıraxan: *Tınıraxan bısıy* “Bayanay orman ruhlarından dokuz kardeşten biri” (Pk. 9. 541).

Tırat, tırax: *Ülle ürüyelin tıllar tıratın ebelerim iççilere* “benim bütün belli mahallerimin dolan derelerin ve nehirlerin sahip ruhları” (Pk. 9. 543).

Tillex: Efsanevi bir kızın adının bir kısmı (Pk. 9. 175).

tiseççi: Miras alan (Pk. 9. 193).

tit: *Oyuun kisiexe onosullan üöskebit oruktaax tit* “şaman için büyümüş ve yalnız yukarıda yaprakları süpürge gibi bırakılmış ağaç, bu ağaca şamanın hayatı bağlıdır,

şaman ölünce bu ağaçta kurur. Bu ağacın resmi şaman elbisesinin sol tarafında olur” (Pk. 9. 195).

Tiyerehep: Yakutların mecusu olduğu zaman yaşamış olan şamanın adı (Pk. 9. 160).

Tolbonnoox: *Tolbonnoox Toyon* “vaşakları himaye eden ruh” (Pk. 9. 226).

Tolluma: *Kün tolluma* “güneşin kızı olan efsanevi dilberin ismi” (Pk. 9. 229).

Tolomon: *Kün tolomon Nurgustay* “kadın şaman adı” (Pk. 9. 230).

Tolonnoox: *Tolonnoox torooskoloox* “ateş ilahının ünvanı” (Pk. 9. 232).

Tomorolyun: *Tomorolyun-Ulaan* “efsanevi isim” (Pk.9. 243).

Ton: Tefe vurmaktan çıkan ses. *Udagan dünürün ton ton ton tonsuyda* “kadın şaman define ton ton ton diye vurdu” (Pk. 9. 248).

Tonuolyut: *Tonuolyut-bergen* “dokuz kardeş olan orman perilerinin birinin adı” (Pk. 9. 257).

Torkoy: Şamanın lakabı (Pk. 9. 268).

Torolyun: *Ton torolyun buxatır* “efsanevi bahadırın adı” (Pk.9. 270).

Toroosun: *Trosso günü* “dini bayram” (Pk.9. 271).

Torum: *Torum ısıax* “Kıımızın mebzuliyetinden dolayı yapılan büyük bayram” (Pk. 9. 275-276).

Toyon: Evin ailenin büyüğü, kadının kocası, efendisi. *Abası Toyono* “yer altı ruhlarının amiri” *Bahsı Toyono* “abasının muhtarı” *Togus hallan toyono* “dokuz göğün tanrısı efendisi” *Toyon kisi* “muhterem kişi”

Toyonnoox: *Toyonnoox xotun* “sahip ve sahibe” (Pk. 9. 220).

Toyuk: Şaman ilahisi, efsunu. *Oyuun tuoybut toyuga* “şaman münacatı” (Pk.9. 222).

Töbö: *Kırık töbö* “ateş ilahının vasfı” (Pk. 9. 293).

Töböt: *Töböt bayanay* “kırmızı tilki kırmızı sincap ilahının adı” (Pk. 9. 294).

Tölköllöox: *Togus cösögöy tördütten tölkölöox* “mukadderatı dokuz iyi ruhlar tarafından tayin edilen şaman” (Pk. 9. 310).

Tömörköy: *Tüör on tüört tömörköy tüöden aana* “kırk dört derin delikli kapısı olan tamuğ, cehennem” (Pk. 9. 318).

Tönülü, tünülü: *Buyan Tönülü, Bıyan Tünülü* “zengin ve saygın bir şamanın adı” (Pk. 9. 324).

Tönürges, tögürges: 2.Anlam: *Ceke-Tönürges-tanara* “karanlık bahadırının hamisi olan tanrının adı” (Pk. 9. 324).

Tönürgesteex: *Tönürgesteex esekeen* “dağ horozlarının hamisi olan ruh” (Pk. 9. 324).

Tördö: *Anaxsıt tördö* “boynuzlu hayvanların *İsegey İeyehsit* namındaki ilahenin umumi adıdır” *Cabın tördö* “cehennem dibi” *İlbis tördö* “cinlerin kabile başı” *Uus xaan tördö* “demircilerin cediti alası” (Pk. 9. 340-341).

Törgüleex: İeyexsit ilahesinin vasıflarından biri (Pk. 9. 328).

törküt, tökköüt: Gelinin, düğünde bulunarak hediyeler alan akraba ve ahbabların karşılıklı hediyeler almak üzere, onların ziyafeti, kadının hediyeler ile ana babasını ziyaret etmesi, yeni gelin ve kocasının baba ve akrabalarına yaptıkları ziyaret (Pk. 9. 331).

Törösö, tölösö: *Törösö kelex uota* “kurban merasimi yaparken yakılan büyük ateş” (Pk. 9. 333).

Törüöt: *Törüötü tardaççı* “fenalık yapan, şerir” *Törüöt-bergen* “yer bahadırının adı” (Pk. 9. 337).

Tugut, tubut: *Xallaan tubut kula* “efsanevi vahşi hayvan, hikayeler ve şamanlarda” (Pk.9. 355-356).

Tulaayax: *Ogo tulaayax* “bir bahadırın adı” *Dolban Ogo tulaayax* “bir ilahenin adı” (Pk. 9. 366).

Tullay: *Kün tullay uluu toyon*’un dört kızından biri (Pk. 9. 369).

Tumalıma: Efsanevi bir şaman kızının adının bir kısmı (Pk. 9. 376).

Tumus: *Tumus bayanay* “çaylağın hamisi olan ruh” (Pk. 9. 388).

Tunal: *Tunal ısıtax* “zengin kımız ziyafeti” *Manan tunal xotun* “ev sahibi ruhun adı” (Pk. 9. 390).

Tunalay: Cadı karının çocuklarından birinin adı (Pk. 9. 395).

Tunax: İçki meclisi; halk bayramları esnasında kımız serpmeye, yere kımız serpmeye (Pk. 9. 393).

Tuollan: *Tuollan buuray buxatur* “bir bahadırın adı” (Pk. 9. 492).

tuom: Örf, adet. *Saxa tuoma mannık buolar* “yakutların örf ve adetleri böyledir” (Pk. 9. 403).

Tuonxaani: Efsanevi bir bahadırın adı. *Tuonxaani bootur* “tepedeki kara ormanın perisi” (Pk. 9. 407).

Tuorçut: Dişi orman ruhlarından birisi (Pk. 9. 414).

Tuos: *Tuos keseh* “bay bayanayın sıfatların biridir” (Pk. 9. 415).

Tura: *Tura-bögö* “masalda iş gören adamın adı” *Tura törüöbüt-tura buxatur* “ayakta doğan Tura bahadır” (Pk. 9. 424).

Turaha: 3.Anlam: Şamanın lakabı (Pk. 9. 427).

Turtas: *Turtas esken* “karacanı hami ruhu” (Pk. 9. 431).

туру: Her şamanın kendi toprağında bulunan şaman ağacıdır ki, o onu şamanlığa tayin edildiğinde diker ve büyütür ve bu ağaç şaman ölünce yıkılır. *Tüspet Turu* “tahtalı ve kuşlu ağaç sırtık şeklinde yahut dört çaprazlı ve yukarı tarafında kuş bulunan bir sırtık şeklinde yapılan şaman ağacının tasviri” (Pk. 9. 431).

Turuktay: *Obot turuktay* “şaman adı” (Pk. 9. 435).

Turuor: *Debdirge turuor* “yerin sahibesi olan ruhun şerefine yapılan merasim” (Pk. 9. 438).

turuya: 3.Anlam: Şaman dönbeleşinin iç yanında çember etrafında bulunan bir yığın demir ilmekler (Pk.9. 434).

Tuskulax: *Xomporub xotoy ayıttan tuskulax* “iyi uluhiyetin hami kuş olan eğri gagalı kartalın bakımı altında bulunan” (Pk. 9. 448).

tustax: 2.Anlam: Dügünde çağrılan konuk; gelinin düğüne çağrılan akrabaları (Pk. 9. 450).

tut: *Tut balık bar üsü* “diyorlar ki dokuz kısımdan müteşekkil tezyinatlı şaman kaftanı” (Pk. 9. 453).

Tutulu: *Baydan tutulu* “orman ruhu *bayanay*’ın sıfatı” (Pk. 9. 459).

Tuulayıma: Bir bahadırının adı (Pk. 9. 366).

Tügex: *Üöden tügexinegi kisi* “yerin cehennemi mahali” (Pk. 9. 467).

tüles, tülesi: Yuğ merasiminde pişirilmiş et; şaman kurbanlığı (Pk. 9. 475).

Tünkünen: *Üöse doydı oyuna tünkünen oyun* “yukarı ki dünyanın şamanı, *Türkünen* şaman” (Pk. 9. 484).

Tünül Bögö: Ev mukaddes ateşi ruhunun isimlerinden (Pk. 9. 482).

tünür, tügür: Şaman tünbeleği. *Tülehtünür* “at kılları takılan tünbelek, ak şamanın tünbeleği.” 2.Anlam: Kız isteyen baş dünür. Gelinin kaynatası erkeğin kaynatası (Pk. 9. 486).

Tüönem oyun: Orman ruhunun sıfatı (Pk. 9. 490).

tüörex: Erkek veya kadın şamanların tünbelek üzerine vurdukları tokmağın çıkıntılı yanı, falaçmanın bir çeşidi, kehanet. Şamanın tünbelek tokmağı. *Üs xarahtax ebir xamiyax tüörex* “üç delikli alaca fal kaşığı” (Pk. 9. 492).

tüörexsit: Kehanetle bilen, kehanet yapmaya istidatlı, kaşık vasıtasıyla fal açan erkek (Pk. 9. 492).

tüörexte: *Tüöt uon similler tüörexte* “şaman kostümünün eteğine dikilen, kırk tane deri saçak” (Pk. 9. 493).

Tüpte: *Tüpte buray arat* “deniz ruhu olan kuşun ismi” *Tüpte kuturuk* “abaası kızının mürekkep adının bir kısmı” (Pk. 9. 498).

Türbüön: *Türbüön olox urs* “baş sığırın sahibi olan ruhun sıfatı” (Pk. 9. 500).

Tüsülge: *Dirrin tüsülge* “ısıax denilen halk bayramının bütün sahası, bol kımız ziyafeti” *Aan tüsülgü udagan* “muhterem kadın şaman” (Pk. 9. 513).

Tüsümel: Meşhur Vilüey eyaleti şamanının lakabı” (Pk. 9. 513).

tüsüsü: Düğün zamanında güveyi ile gelinin baba analarının birbirini karşılıklıca ziyaret etmeleri (Pk. 9. 515).

Ubaslax: *Ubasalax xotun* “Bir ruhun adı. En ziyade dehşetli üör kadınlardan biri” (Pk. 10. 4).

Ubaydax: *Timir dolonuksa buxatır ubaydagım* “benim büyük biraderim Demir Dolonuksa bahadır idi” (Pk. 10. 4).

Udagan: Kadın şaman, büyücü kadın. *Siemeh udagan* “kendisinin düşmanlarını yiyen kadın şaman” *Ayı udagana* “ak şaman, iyi ruhlarla, insanlar arasında aracılık eden kadın şaman” Kocakarılar ve ekseriyetle Tarımta denilen hastalığa musap olanlar udagan oluyorlar. Onların ayinleri için hiçbir türlü zahiri dekorasyona ihtiyaç yoktur ve onun için, galiba şaman ayininden daha aşağı sayılır ve bu ayin sadece gırtlak sesleriyle haykırarak sıçramalardan ve nihayet histerik bayağılıktan ibarettir. Vilüey eyaletinde bir udagan kadın vahşice bağırıp çağırmaya ve sıçramaya başlayınca onun meslektaşları da kendi evlerinin etrafında onu taklit ederek bağırıp çağırmaya sıçrayıp zıplamaya başlarmış.(Pk. 10. 12).

Ukulan: Su tanrısı, balıkçıların züğürt lakin gamsız şen ve güler yüzlü tanrısı. Ona şaman vasıtası ile iki yaşında olan kara öküzçük kurban edilir. *Ukulan Toyon, Ukulan Ayı* “Balıkçıların koruyucu tanrısıdır. Bütün serveti balıklardan ibarettir. Suda yaşar balık avlayanlara yardım eder. Suyun temiz kalmasını balığın üreyip çoğalmasını sağlar (Pk. 10. 22).

Uocugan: Togus uocugannax çolon toyon “çolobon efendinin dokuz hilesini bilen” (Pk. 10. 65).

Uol: *Abası uola* “şerir varlık, canavar, kızları ve kadınları takip eder” *Üöse abası uola* “gökte yaşayan ruhların umumi adıdır ki onlar yerde yaşayan kadınlarla münasebette bulunurlar ve bundan o kadınlar *abası ogolar* doğururlar; aynı ruhlar insanlara hastalık gönderirler ve şamanlara histeriğe tutulanlara da o ruhlar hulul ederler” *Abası uola erdeh* “şehvetengiz düşler gören kadın” *Abası uolattara* “ifritlerin uşakları” *Ayı uola* “erkek cinsinden olan ve gökte kendisinin kayaklarından samanuğrusu dediğimiz izi bırakan iyi ruh” (Pk. 10. 68).

Uola: *Ürün uolan* “ak genç, kahraman destanlarındaki alp” (Pk. 10. 69).

Uolaxaan: Yıldırım tanrısı adlarından biridir (Pk. 10. 69).

Uolumar: Bir kadın şamanın adı (Pk. 10. 73).

Uoluya: *Uoluya buxatır* “bahadırın adı” (Pk. 10. 71).

uor: Şerir, kötü (Pk. 10. 78).

Uoraan: *Uot uoraan* “cenup denizinin ruhu ve tanrısı” *Timir uoraan* “tamu bahadırının adı” (Pk. 10.80).

Uoralay çutçut: *Bay Bayanay* oğullarından biridir. Ormanda yaşar ve avcılara kıymetli yabani hayvanlar verir (Pk. 10. 79).

Uoras: *Uottaax xarax uoras sıray* “kırmızımsı donlu atlara malik olan şerir gök ruhları taifesi” (Pk. 10. 80).

Uorda: *Uorda caasin* “ateş ruhunun vafıdır” *Uorda manan buxatır* “bir bahadırın adı” (Pk. 10. 83).

Uorukusuoruku: Gök bahadırı *Xardagastay*'ın kölesinin adıdır (Pk. 10. 85)

uosat: İleri yüce ruhlara müracaat ettiği zaman şamanın haykırışı (Pk. 10. 87).

Uosuya: *Timir uosuya buxatır* “bir bahadırın adıdır” (Pk.10. 90).

Uot: *Ayı uot* “Kutsal ateştir ki onu baygın yatan şamanın üzerine serperler .” (Pk. 10. 90).

uoy: Efsanevi söylevin nakaratının son sözlerinden biri (Pk. 10. 65).

uranay tuutçu: Kanlı kayaklara malik ve çocuklar vermeye de muktedir olan yabani geyik ruhu (Pk. 10. 99).

Uranikaan: Masalda ruhu olan şahıs (Pk. 10. 237).

uruu: Hısım akraba (Pk.10.245).

uruulaax: Hısım akraba olan (Pk. 10. 248).

uruuluu: Hısım akraba (Pk. 10. 248)

ustuunya: 2.Anlam: Eski zaman kurban kesme ayinir ki bu sırada şaman getirilen inek deri halinde iken bacaklarını keser, göğüsünü açar ve ordan ruhun kalbini çekip çıkararak dişleriyle çiğner (Pk. 10.261).

Usuutuma: *Alıp Sörönnüöheý Uot Usuutuma* “ateş denizinin ruhudur” (Pk. 10. 272).

u-u babat: Şaman namzedi meczubun bağırması yahut umumiyetle korkan adamın bağırması (Pk. 10. 1).

Uu: *Ölü uuta* “hastalıklar suyudur ki insanlar öldükten sonra ondan geçerler” *Satana Haragin uuta* “şeytanın gözyaşı” (Pk. 10. 2).

Uu-luo xaan: Su ruhunun adı (Pk. 10. 42).

uunuulaax: *Uon tarbax uunuulaax artık* “on parmaktan verilen atıye için ruhlar tarafından açılan geçid” (Pk. 10 55).

uyan: 2.Anlam: Dolgan Yakutlarınsa geyik derisinden yapılan boncukla süslenen ve kamlama zamanında dünbeleğe vururken ellerini muhafaza eylemek için şaman tarafından giyilen yarım eldiven (Pk. 10. 22).

Uyantıma: *Uyantıma- kuo* “efsanevi bir kahraman adı” (Pk. 10. 22).

Uygul: *Uygul-Toyon* “ifrit *suostugannah ulu toyon*’un büyük oğlu, *Uygul-Xotun-Uygul Toyon*’un karısı” (Pk 10. 18).

üllüüs: Bir ruhun adıdır ki şamanlık etmek istemeyen bir adamı gereği gibi hırpalasın diye onun kızının gelmesi için dua ederler (Pk. 10. 302).

Ünülleex: Dualı, dua eden (Pk. 10. 316).

Üödüyen: *Üödüyen bögö* “efsanevi bahadırın adı” (Pk. 10. 320).

Üör: Şerir ruhların güruhu. Ölenlerin ruhları. Herhangi bir sebepten tahatlık bulamayan ve dirilere rahatsızlıklar veren ölü ruhu. Birininin ölümünden sonra peyda olan ve kendinin ölmüş adam ve onun ruhu olduğunu idda eder, yakutların fikrine göre günahkâr adamın gök tanrıları tarafından kabul edilmeyen ana ruhu. Bazı yakutların dediği üzere eski çağlarda her ölen adamın ruhu üöre dönebilirdi şimdi ise yalnız şamanın yahut intihar eden adamın ruhları ancak üöre dönebilir. *Üöre*; “şerir ruh” Kendisinin türlü yollarla hatırlatarak ekseriye kendisinin hısım akrabalarına tazip eder. Üörler şunlardır: *Kün Ögrüüpüne, Ellemey, Sımax Xarahtaaax, Sımikaan udagan, Ürün Ogustaax* vs (Pk. 10. 330).

üörbe: Şamanın hayatının müşkül anları için yanında taşıdığı alaca bolaca edilmiş ve kirişi ihlamur kabuğundan olan yaydan şamanın düşmanları üzerine atılan üç taş oktan biri (Pk.10. 336).

Üörder: Gökte yaşayan yüce ruhlar (Pk. 10. 331).

xaagır, xaagur: Şaman kostümünün yukarı ki kısmında demirden çatal şeklinde asılı duran nesne. Abası kızların giyimlerindeki bakırdan süslerin çıkardığı sesler (Pk. 11.418).

xaaur, xooour: Şaman elbisenin yukarı kısmında demirden çatal şeklinde asılı duran nesne. “Abaası kızların elbiselerindeki bakır süslerin çıkardığı sesler” (Pk, 1945: 359)

Xaam, xaan: *Xaam Ayusıt xotun* “azametli yaratıcı hanım” (Pk, 1945: 361).

Xaam: *Xaam Ayusıt xotun* “Yeraltı hanımı” (Pk. 11. 489).

Xaan Añaatıki uol: Yer altı ruhu (Pk, 1945: 22).

Xaan Callıksıt: Efsanevi bir hekimin adının bir parçası (Pk, 1945: 328).

Xaan: 2.Anlam: Destani ve efsanevi kahramanlarla, kahraman kadınların ve birde ruhların, efsanevi hayvanların isimlerinin bir parçasıdır. “*Xaan Caasin, Xarax-xaan-toyon, Xaan Xaraxaan, Xaan Xaraxaan- toyon*” (Pk, 1945: 362).0

Xaan: Destani efsanevi kahramanların ve kahraman kadınların ve birde ruhların ve efsanevi havvanların isimlerinin bir parçası. *Xaan angaarıki* “birinci dereceden abasının adıdır” *Xaan xarahan- Xaan xaraxan toyon* “efsanevi şahsiyetler” (Pk. 11.508).

Xaancıt: Hacematçı (Pk, 1945: 362).

Xaanna: *Muñxhanı xaannur* “balık ağını kanlama töreni” (Pk, 1945: 363).

Xaarılla: *Xaan-Xaarılla* “bir abaası bahadırının adı” (Pk, 1945: 364).

xaaxay: Şamanların dini temsilleri esnasındaki haykırmaları (Pk, 1945: 360).

Xabcı: *Xabcı bootur* “orman ruhlarından birinin adı” (Pk, 1945: 306).

Xabdıy, Xabcıy: *Xacı bootur* “bahadır, orman ruhlarından birinin adı” (Pk. 11. 406).

Xabiçax: *Xabiçagar xallannaax* “Baş sırkılar sahibi olan ruhun sıfatıdır” (Pk. 11. 415).

Xabıdal: *Xabıdal-xara-buxatır* “bir abaası bahadırının adı” (Pk, 1945: 307).

Xabıdır: *Toğus xallaan xabıdır buoxatırdara* “boy lu pos lu ve kuru damarlı, dokuz tane gök bahadırı” (Pk, 1945: 307).

Xabıki: *Bökçöğör xabıki* “abaasının ismi” (Pk, 1945: 307).

Xabıllaas oyuun “bir şamanın lakabı” (Pk, 1945: 307).

Xabıllagası: *Xabıllagas oyuun* “şaman lakabı” (Pk.11.409).

Xabırus, Xabrıs: Yakutsk mıntıkasında, Boturuks nahıyesinde yaşamış olan, *Hoshoyor*’un muasırı olup, ona nisbeten daha az kuvvetli bir şaman (Pk, 1945: 309).

Xaçıya: *Xallaax Xaçıya* “bir şamanın adı” (Pk, 1945: 311).

Xadaat- Xaçalas: *Er-Elley’in* altı oğlundan birinin adıdır; her iki Kangalas nahıyesinin Yakutları *Xadaat-Xaçalas*’tan neşet etmişlerdir. Xadaat-Xaçalas, Xarañgaççı-Süürük’ün büyük oğlu yahut *Elley*’in torunu olarak gösterilmiştir (Pk, 1945: 311).

Xahax: *Xaxay sañıyax* “aslan abası; ateş ulûhiyetinin unvanlarından tesadüf ediliyor” *Atır xaxay-Tayhtaax Xayaaçay* denilen kadın şamanın kocası (Pk, 1945: 313).

Xalcas Bergen: Av ruhları nezdinde öteye beriye gönderilen kızlardan biri (Pk. 11. 486).

Xalcas-bergen: Kayın ağacı yarımadası kızı, av ruhları nezdinde öteye beriye gönderilen kızlardan biri (Pk, 1945: 316).

Xaluktay: *Adaar taas irçite buolbut. Xaan Xaluktay* kayaların sahibi, ruhu olmuş olan (Pk, 1945: 319).

Xaluktay: *Xaan xalıktay* “kayaların sahibi olan ruh” (Pk..11.479).

Xalxalıma: *Timir halhalıma* “Hail demir ifrit bahadırının adıdır” (Pk. 11. 475).

Xalxalıma: *Timir Xalxalıma* “demir siper, ifrit bahadırın adı” (Pk, 1945: 317).

xamis, xomus: Kopuz. Ortasında zembereği bulunan demir çerçeveden ibaret Yakutların yegâne musiki aletidir ki, çerçeveyi dudakların arasına alarak ve tonları dişlerin ve dilin yardımıyla değiştirerek parmaklarla çalarlar (Pk, 1945: 321).

Xan: Büyük, ulu, mühim. *Xan tañara* “büyük gök” *Xara xan toyon, Xan xara toyon*, “efsanevi şahsiyetler” (Pk. 11. 506).

Xan: Büyük, ulu. *Xara-xan-toyon, Xaan xara-xan-toyon ve Xaan-xara xan xatın* “efsanevi şahsiyetler” (Pk, 1945: 323).

Xańas Xotun veya Xańas emeexsin “şark tarafında yeraltında yaşayan mahal sahibi olan ruha giden yolu, kocası *Muńas Toyon* ile birlikte muhafaza eden kadın ruh” (Pk, 1945: 326).

Xańas xotun yahut *Xańas emeexsin* “kocası *Muńas toyon* ile birlikte şark tarafında yer altında yaşayan yer mahal sahibi olan ruha götüren yolu muhafaza eden bir kadın ruh” (Pk. 11. 515).

Xappaççılaan: *Xappaççılaan xaaçılaan kuo* “Ürün Ayı toyon’ un sekiz kızından en küçüğü” (Pk. 11. 544).

xappar: 2.Anlam: Şaman elbisenin sağ yanında, eğri yan cebin kapağı şeklinde asılı duran dört köşeli demir levhacık, şaman kamlarken ruhlarla mücadele ettiği zaman onların darbelerini defeden timsali kalkan (Pk, 1945: 330).

Xaptağay: *Xaptağay uus-Bakaança-Bitaanı* “şamanın oğullarından biri olan demircinin adıdır” (Pk, 1945: 331).

Xara Silgılax Xara Suorun-toyon “ayın sınıfından bir ilah, onun vazifeleri unutulmuştur” (Pk. 8. 343).

Xaraxaan: Ceddi ala uzak dede. Kahraman destanlarında ve masallarda baş rol oynayan şahsiyetin adı; *Xaraxaan Toyon* (Pk. 11. 582).

Xaralı: *Xaralı Doxsun* “dağ keçisinin hamisi olan ruh” (Pk, 1945: 335).

Xaranga: *Xaranga baraahı xotun* “birinci kategoriden Abasının adıdır” (Pk.11. 571).

xaraña: *Xaraña cie* “Kara ev, abaasının evi hakkında” (Pk, 1945: 335).

Xarañar: *Xarañarar külükteex acaray allaraağı dayda aymağa* “kararan gölgeli yeraltı ifrit tayfası” (Pk, 1945: 336).

Xarayaaççı: Rahim, yardımcı, esirgeyen. *Xarayaaççık aahál* “ölecek adamın canını almaya gelen melek” (Pk, 1945: 336).

Xarayaaççık: Yardımcı, esirgeyici. *Xarayaaççık aanyal* “Azrail. Ölümü muhakkak olan adamın canını almaya gelen melek” (Pk. 11. 555).

Xarba: Vilüysk mıntıkasındaki bir şamanın lakabı (Pk, 1945: 337).

Xarbas: Hudbin, haris kocakarı (Pk. 11. 587).

Xarbialaa: *Ösük xarbialaa timir* “bir bahadır abasının adıdır” (Pk. 11. 590).

Xarday: *Abaası xarday kula* “ifritlik bir kuş olan Harday” (Pk. 11. 597).

Xarday: Kuş gibi gagası ve kanatları olan bir ilah. *Abaası harday kula* “ifrit Harday kuşu” (Pk, 1945: 340)

Xargıs: 2.Anlam: Bir şeye engel olan, iyi şeylere engel olan ve onları bozan şerir ruh. *Xannaaax xargıs xaya, Xara xargıs* “şerir ruh” (Pk, 1945: 341).

Xarı, xarın: 2.Anlam: Şaman elbisesinin yenido bulunan dirsek kemiği tasviri (Pk, 1945: 341).

Xarıaca, Xoruoca: *Xarıaca Doxsun*” kara tilkilerin, kara samurların, kara sincapların ruhunun adı” (Pk, 1945: 341).

xarsa: Huysuz, şerir (Pk, 1945: 344).

Xarsaax: Genelde her iki cinsten şerir ruhlardan üç çeşidinin adıdır. Bu öyle ver varlıklarıdır ki yeni doğan çocukların beşiklerine berbat ederler ve çocukların kendilerini yerler. İnderinde sıçanlar gibi gezerler şaman kamlarken bu inleri balık denilen hayvanla tıkar ki bu şerir oğlanlar ve kızlar ondan korkarak kaçarlar, bunun sayesinde çocuklar ölmezler” *Xarsa uola kús* “tatsızlık çıkaran ufak ruhlar, kavga ve kötülük ruhları” (Pk. 11. 607).

Xarxax: Başkalarını koruyan kişi (Pk. 11.611).

Xatamalay: *Xatamalay bergen botugur baatır* “*Hatan Hatamalay* Elleyin altı oğlundan birinin adı” (Pk.11.661).

Xatamalay: Xatan- Xatamalay “Er Elley’in altı oğlundan biridir ki, Nam nahiyesinin cediti âlâsı olmuştur” (Pk, 1945: 349).

Xatangayan: Bayağı samurların ve çillerin hamisi olan ruh (Pk.11.663).

Xatañayaan esekeen: Samurların ve çillerin hamisi olan ruh (Pk, 1945: 349).

Xatañ-Xañılla: *Elley*’in gürbüz ve sıhhatli ikinci oğlu (Pk, 1945: 328).

Xatat: *Xatat timir* “şeytanın çakmağı, şaman elbisesindeki bir süs” (Pk, 1945: 350).

xatıs: 2.Anlam: Şaman ruhunun ağaçtan yapılmış tasviri. “Şamanın yeraltı âlemine seyahate çıktığı zaman kullanılır” (Pk, 1945: 353).

Xatılı: Booturun dokuz karısından biri (Pk.11. 674).

Xatılın: *Erille xatilla* “şark gökünün sahibi olan ruh” (Pk, 1945: 351).

Xatın: Hanım, hanımefendi zevce. *Xatın suox, Xatın cahtar* vs (Pk.11.676).

Xayarañ: Yakutların dedelerinden Tüörtügül’ün oğlu ve Elley ile Omagay’ın babası olan birisinin adıdır. Sekizinci batnın cediti alasıdır (Pk. 11.440).

xaygın, xoyguo: 3.Anlam: Ağaçlar üzerine yontularak yapılmış put tasvirleri, ormanda dik duran Bayanay’ın tasviri; kabuğu, tepesi aşağı ve yanları müsavi olan müselleş şeklinde kazıyorlar ve tasvirin yüzünü kanla veya kömürle resmediyorlar (Pk, 1945: 356).

xaylıga: Buret şamanlarının inanışına göre, öteki dünyada binerek gezsin diye kesilerek, ölü ile gömülen at. Ölünün kabri üzerinde kurban niyetiyle kesilen hayvan. *Xaylıga at* “ölüm atı, ölü için kesilen at” (Pk, 1945: 358).

xaylıga: Ölüm atı. *Ölbüt kisi xaylıgata* (Pk. 11. 432).

xobo: Şaman elbisesinde bulunan ve yakından biraz aşağıda asılı duran bakır çingirak ki içi boş olur, şekil ve hacim itibariyle kuzgun yumurtasına benzer ve yukarı kısmı balık başı şeklinde oyulmuştur. *Köñdöy hobo* “şaman elbisesindeki yuvarlak demir çingiraklar” (Pk, 1945: 366).

Xobusun: *Xobusunnaax oyuun* “büyük hokkabazlıklar yapan şaman yahut büyücü” (Pk, 1945: 368).

Xolboŋoy: Bir kadının adıdır ki Yakut destanlarında onunla harp ilahı temsil edilmiştir, bu kadının tam ismi; *İlbis kılisa ebir kuturuk kuo – Xolboŋoy, itik kıymılun, tiil tiliñex, labaa tohtugan, toroo tüürey*'dir (Pk, 1945: 372).

Xolboyoy: Yakut kahramanlık hikayelerinde onunla harp uluhiyeti temsil edilmiştir. Bu kadının tam ismi şudur; *İlbis Kusa* (Pk.11. 735).

Xoluoñay: *Xara külük, xaan ösöx Uot Xoluonyay* “bütün üç dünyayı birbirne bağlayan büyük dört yolun ruhları olan dört ilaheden biri” (Pk, 1945: 377).

Xolur: *Itik Holur udağan* “ateş denizinde yaşayan ve tepesinde altı kazan kaynatan bir kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 377).

Xomoğoy: İnkisarı hayal ruhu, hırs ruhu (Pk, 1945: 378).

Xompor: *Xompor Sillikçey* “bir ruhun adı, ‘şaman onu yarayı iyileştirmek için kalmadığı zaman çağırır” (Pk, 1945: 379).

Xomporuun: *Xomporuun xotoy, Xomporun xotun* “Kambur –Burun Hanım, masalcılar bu adı *İsegey-İeyexsit* yerine kullanıyorlar” (Pk, 1945: 379).

xomuraan: 3.Anlam: Şaman elbisesinde köprücük kemikleri yerinde, bu kemikleri tasvir eden iki tane demir parçası, bunlar köprücük kemiklerini yukarı ruhların darbelerinden korunmağa hizmet ederler (Pk, 1945: 380).

xomusun, xobusun: Kehanet, sihirbazlık, efsun; dini temsillerde şaman hokkabazlığı, kamlama yapılırken şamanın kanla yıkanması. *Ap homusuna* “kehanet kuvveti, büyük efsun” *Uota-xomusuna* onun abaası anasının ateşi ve kehanet (Pk, 1945: 380).

Xoŋkurdaan: *Xoŋkurdaan buxatur* “çınlayan ses bahadır, ateş ruhu” (Pk, 1945: 383),

Xoŋnorus: *Xoŋnorus xotun* “boynuzlu hayvan ahırının sahibi olan ruhun adı” (Pk, 1945: 384).

Xoŋoloy xorsuna: Şerir ruhların elebaşısı, *abaası atamaana*'nın adı (Pk, 1945: 384).

Xoŋsorukaan: Ahır ruhu (Pk, 1945: 384).

Xoŋkuya: Yeraltı dünyasına giden ve taş kapısı olan yol (Pk, 1945: 399).

Xoxxoon: Üçüncü katagoriden bir abaası ruh (Pk, 1945: 399).

Xop: *Xop xomusun* “kadın şamana mahsus kehanet, sihirbazlık” (Pk, 1945: 385).

Xopto: Mart’ı. “Martılar şaman kuşu sayılıyorlar” (Pk, 1945: 386).

Xorgus, xorbus: *Xorbus buolar* “ruh küçüklüğü” (Pk, 1945: 388).

xoro çopçu: Müdevver işlenilmiş düğme; şaman elbisesinin sağ kürek kemiğine tesadüf eden kısmındaki küçük çingiraktır ki, bunun vazifesi ölen kadın şaman Ağrıkaax Alaapiya’nın muzlim ruhunu taklit ederek gürültü ve çingirtı çıkartmaktır (Pk, 1945: 388).

Xoro: Abaası ve ayı arasında bir türlü ruh, şerir ruhların kökü, kuşların ulûhiyeti, tanrısı, *Xoro tañaralaax oyuun* “hamisi kartal olan şaman; şaman oluncaya kadar ruhunu yüksek göğün kartalı terbiye ettiği adam” (Pk, 1945: 388).

xoroçopçu: İşlenmiş düğme, şaman kostümünün sağ kürek kemiğine tesadüf eden gayet küçük çingirak. Vazifesi ölen kadın şaman *Aarıkaah Alaapiyanın* muzlim ruhuna taklit ederek gürültü ve çığırtı çıkarır (Pk.11.819).

Xoruocay: Bir ifrit bahadırın adı. *Xoruocay-bergen* “kartal tanrısının oğlu olan gümüş bahadırın adı” (Pk, 1945: 391).

Xoshoyor: Boturus ulusunda şaman soyundan bir şaman (Pk.11.851).

xotoğoy: 3.Anlam: Şaman elbisesinin iki koluna dabıdal’lardan biraz aşağıya ve onlarla aynı hat üzerine takılan ve kuşkanatlarındaki kalın yeleklerini temsil eden demir parçalar (Pk, 1945: 395).

Xotoy: *Xotoy ayu* “erkek cinsinden ikinci dereceden iyi bir ilahtır, insanlara bedence gevşek nesil ihsan eder, ancak bu nesil çok ve ekseri kadın cinsinden olur” *Süj-xaan, Süjken-erili, Xomporuun Xotoy-ayu* “kuşların hamisi olan tanrı, o kartalın babası sayılır ve kartalı öldüren adamı amansızca tecziye eder, bu gibi adam hora hastalığına benzeyen bir hastalığa tutularak şiddetli ızdıraplar içinde ölür” (Pk, 1945: 396).

Xotoy: *Xotoy Büürge* “ateş ruhu” (Pk, 1945: 396).

Xotun: Ev sahibesi. *Xotuttar* “şamanların itikatlarına göre, insanlara hastalıklar getiren ve onların canlarını alan kocakarılarıdır; onların merhametini kazanmak için bazen

hayavan keserek kurban getirirler” *Nuuray xotun* “bir semavi ayı’nın adıdır” (Pk, 1945: 396).

xoyilagan: Buryat şamanların inanışına göre öteki dünyaya binerek gezsin diye kesilerek ölüye verilen attır (Pk. 11. 431).

xoyilga: Ölünün kabri üzerinde kurban olmak üzere kesilen hayvan (Pk. 11. 431).

5.2. Sıfatlar

Adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözlere sıfat denir. Somut ve soyut isim ve kavramları nitelendirme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden vasıflandıran, sınırlayan kelime türüdür. Bir varlığı vasıflayan veya belirleyen kelimeye sıfat (adjective) denir (Korkmaz, 2009: 333).

Çalışmada Saha Sözlüklerden söz varlığı için belirlenen kelimelerin sıfat yapımını incelediğimiz bu bölümde karşımıza en çok çıkan, isimlere sıfat niteliği kazandıran, eklendiği isme sahip olduğunu belirten; **laax/+leex**, **+loox/+lööx**; **+taax/+teex**, **+toox/+tööx**; **+daax/+deex**, **+doox/+dööx**; **+naax/+neex**, **+noox/+nööx** ekleridir. Sıfat olan kelimeler şu şekildedir:

Aar: Muhterem, sayın, büyük, mukaddes, ilâhi. *Aar ayu toyon* “Tanrı, bütün ruhların amiri, bütün kâinatın yaratıcısı ve yüce hâkimi, yeryüzü hayatının banisi, yeri ısk eden ve bundan dolayı hayvan yemi bolluğunun müsebbibi, yaratıcı” (Pk, 1945: 53).

Aattaax: 2.Anlam: Ad, isim bayramı yapan (Pk, 1945: 55).

Albakın: Şamanın lakabı (Pk, 1997: 13)

Albastax kisi: Sihirbaz adam (Pk, 1945: 13).

Alcarxaydaax: Mahvedici, uğursuzluğu, belayı mucip olan. *Allaru alcarxaydaax ağıs biisin uğsa (mas)* “Aşağı Dünya ruhlarının mahvedici soyu” (Pk, 1997: 14).

Alp: *Alp Handaan, Alp Handalu* “sanat hamisi, orman ruhlarının adları” (Pk, 1997: 16).

Altan: 4.Anlam: mürekkep isimler teşkil eder: *Altan sabaray toyon* “insanlara salgın hastalık gönderen ruh” *Altan Sabaray xotun* “yerin hanımefendisidir” (Pk, 1945: 18).

Aman ös: Candan gelen, samimi ve hoş sözler. Kız babasından istenirken söylenir (Pk, 1945: 19).

Amırinnaax: Yavuz, haşin, sert, şedit. *Amırinnaax tunnaax abaası* “felaket ve dehşet getirici nefesi olan abaası” (Pk, 1945: 19).

Anallaax: *Anallaax taņasa (mas)* “kadın şamanın cenaze alayında giydiği elbise” (Pk, 1945: 20).

Andağardaax: Yeminli, yemine çağırılmış. *Abaası, andağardaax kisi buolan: “kørsübetegim de körsübetegi, ölördörgün de körsübütüm diem suoğa” diir.* “Yeminli bir mahluk olan abaası ‘tesadüf etmedim, öldürsen de tesadüf ettiğimi söyleyemem’ diyor” (Pk, 1945: 21).

añılıy: *Ütüö sıtnan añılıya turar raay* “nefis kokulu cennet” (Pk, 1945: 24).

Aptaax: Abaası ile alakası olan ve onun yardımıyla hareket eden, sihri kuvvete mâlik adam. Erkek ve kadın sihirbaz, üfürükçü (Pk, 1945: 25).

Aptaax: Büyücü (Sleptsov, 1972: 44).

Arbax bastaax oyuun: (mas) Sık ve uzun saçlı şaman (Pk, 1945: 29).

Argıl oyuun: Baş şaman (Pk, 1945: 30).

Atur: 5.Anlam: Büyüklüğü, sağlamlığı ve kuvvetiyle tebarüz eden. *Atur oyuun* “kudretli şaman” (Pk, 1945: 43).

Aybit: Yaratmış olan, yaratan, yaratıcı (Pk, 1945: 43).

Ayulaax: Günahkâr. *Sükter kus kenyin hayısan körböt ıyaaxtaax, ol – ayulaax colo xaalar dien* “baba evinden giden kız, arkasına bakmamalıdır, çünkü bunun fena neticesi vardır, onun saadeti ebeveyinde kalır derler” (Pk, 1945: 48).

Ayulaax: Yaratılmış. *Ürdük Ayı Tanarattan ayulaax* “Yüce Tanrı tarafından yaratılmış” *İteğes ayulaax* “noksan yaratılmış” *Kütür ayulaax* “kötü mahluk” (Pk, 1945: 48).

ayulanımna: Günahsız olarak (Pk, 1945: 48).

Baatır, bootur: Kahraman, kahraman bahadır. *Sağmay baatırdara – buhaturdara* “bahadırların bahadırı” (Pk, 1945: 81).

Badıŋkuy: Efsanevi abaası kızlarının önlüklerine yahut donlarına ve elbiselerine takılan süslerin en büyüğü (Pk, 1945: 58).

Bar kıl: Efsanevi kocaman bir kuş. *Bar öksökü* “kartal” (Pk, 1945: 65).

Barılaax: Her şeye malik manasında olup, balıkçı ve avcılar hamisi olan orman ruhu Bayanay’ın lakabı. *Baay barılaax* “su ve balıkçılık ilahesi, dişi ruhtur” (Pk, 1945: 68).

Bayanaax: Şaman lakabı (Pk, 1945: 76).

Bayanaydaax kisi: Talihli avcı yahut balıkçı (Pk, 1945: 76).

baybaar xatın: Kalın kayın ağacı (Pk, 1945: 76).

Bederdeex: *Bederdeex udagan* “Yakut Doduyns hakkındaki bir menkıbede geçen kadın şamanın adı” (Pk, 1945: 82).

bergeseleex: Nikâhlı, evli olan (Pk, 1945: 86).

Bıalaax: *Bıalaax kiniğe* “ceza defteri” (Pk, 1945: 91).

Bılağaadaattaax: Bereketle. *Bılağaadaattaax kın* “bir şeye bereket bahşetmek” (Pk, 1945: 92).

Bısatata, bıсата: *Bısatata ilbis kırgıtara* “öldürücü kız ruhlar” (Pk, 1945: 98).

Bitıktaax: *Bitıktaax oğonor* “sakallı ihtiyar, iblis oğonor olup Orta Dünya’da yaşayan ve muhtelif hastalık ve felaket getiren kuyruklu şeytan” (Pk, 1945: 102).

Bieleex: *Ala bieleex* “alaca kısraklı gök sakinlerinin umumi adı” (Pk, 1945: 105).

Bitteex: Alamet ve emarelere göre gelecektekileri bilen; bir hadisenin vukuunu önceden hissedebilen (Pk, 1945: 112).

Bitteex: *sette bittehtex nes tüöttügen* “yedi destekli yeraltı dünyası” *sette bittehtex aan doydu* “yedi çemberli, destekli kâinat” (Pk, 1945: 112).

Bohtoo: *Bohtobotox modun moy* “efsanevi bir abaası’nın adı” (Pk, 1945: 116).

Bordonkuy: Yakutların itikadına göre, aşırı oburluğundan dolayı nehirlerin suyunu içmiş ve bunların üzerindeki adaları yemiş, çoktan ölmüş olan kudretli, ulu ruh (Pk, 1945: 119).

Böğö: *Böğö atax* “puhu, baykuş” *Acaray böğö acaray* “ruhların en güçlüsü” *Soğuruu böğö toyon* “cenubun korkunç hükümdarı” *Soğuruu böğö uola* “cenup devi” (Pk, 1945: 124).

Bökönö: *Öndölükü bökönö* “kamburlaşmış dev. Bayanay ruhlarının dokuz kardeşlerinden biri” (Pk, 1945: 124).

Buordaax: *Buordaax Molyoy Toyon* “yeraltı dünyası ruhlarının yedi kabilesinden birinin reisi” (Pk, 1945: 136).

Buxar: *Buxar dodor, Buxar daday* “ölümü kendisinde tecelli ettiren tanrı” *Buor burguy buxar sitim oğonor* “yeraltı dünyası piri” *Buxar coluo* “efsanevi bir öküzün adı” (Pk, 1945: 130).

Caan: *Caan – buuray / Caam – buuray* “kükreyen yiğit, semavi ilahlardan olup *Süüie toyon*’la birlikte gök gürültüsü ve yıldırım husule getiriyor. *Caan xaan* gök gürültüsü ilahı” (Pk, 1945: 161).

Caardaax: *Caardaax ağa uusa* “pis kokan kabile. Masallarda abaası ruh kabilesine verilen ad” (Pk, 1945: 162).

Caba- baaba, Cebe- baaba: Masallarda adı geçen, insan eti yiyen ve çocukları çalan bir cadı. “Abaası emeexsin gibi” (Pk, 1945: 148).

Cabağan: Kötünün kötüsü. *Cabağan – xuuray- toyon* “semavi şerir ruh kabilelerinden birinin reisi” (Pk, 1945: 148).

Cabınnaax: *Allaraa cabınnaax allaraa timirbit* “yeraltı dünyası halkı yerin dibine defoldular” (Pk, 1945: 149).

Cağıl: *Uordaax cağıl, Uordaax casabil:* “Semavi gazapların savcısı” *Erbex cağıl* “semavi kahraman kartal” (Pk, 1945: 150).

Caraar: Şerir ruh. İnsanın yanından ayrılmayan ve ona işlerinde zarar veren ruhlardan olmalıdır (Pk, 1945: 156).

Carxan, caxxan: *Naacı- carxan* “iyi ruh; *Ayusit* ve *ieyexsit* insanlara karşı ne oyun oynuyorlarsa, o da hayvanlara karşı oynamaktadır; bundan dolayı Yakutlar bu ruhu: *süösü Ayusita, süösü ieyexsite* tesmiye ediyorlar” (Pk, 1945: 157).

Cüörbe: *Cüörbe tünür* “beyzi ve kocaman şaman tefi” (Pk, 1945:187).

Çaaçaxaan: Efsanevi bir koca karının adı (Pk, 1945: 202).

Çaaday: *Çaaday oğonor* “şerir ruh olan ihtiyar” *Çaaday Bollox* “ayak ve göz hastalıklarını mucip olan, iras eden” *Küccügen Çaaday* “mukaddes ev ocağı ateşi ruhunun isim ve sıfatlarından biri” (Pk, 1945: 203).

Çarapçılaax: Çok eski zamanda yaşamış bir şamanın adı (Pk, 1945: 199).

Çaskıy: *Timir Çaskıy* “çınlayan demir, şeytani kadın şaman” *Hatan Çaskıy* “çınlayarak bağırır ifrit kızı” (Pk, 1945: 201).

Çeñeeyi Böğö: Amga nehri vadisinde yaşayan kabilelerin cediti alası ve *Hatan – Hañilla* ahfadının yiğit bahadırlarından biri (Pk, 1945: 208).

Çıcaax: Çımçık, umumiyetle küçük kuş. Yakutlar bu kuşa hürmet eder; tekit ederlermiş ki bu, kuşun sesi mabet tegannisine benzermiş (Pk, 1945: 212).

Çıçıpka: Dolgan Yakutlarında: balık gölünün sahibi olan ruhun, uzun bacaklı bir adam şeklinde yapılmış tasviri (Pk, 1945: 212).

çubırgır seebes: Çıngırdayan zenginlik, hışırdayan, fısıldayan ev eşyası, aralarında onların ruhları barınıyorlar (Pk, 1945: 218).

Çıkpa: *Iar çıkpa* “iki verşok kadar uzunluğu ve yarım verşok kadar eni olup, şaman elbisesi kollarına omuz dikişinden iki parmak aşağıda dikilmiş olan dar ve uzun levhalar. İşiltisi ile abaası'ları korkutmağa mahsustur” (Pk, 1945: 213).

Çıllırın: *Kırar oyuun kıasaanın kurduk üs xos timir çıllırın tüüleex ... xardaatçı kul* “ayın yapan şamanın saçağı gibi üç sıra demir pullu tüye malik olan coşkun kuş” (Pk, 1945: 214).

Çıñıs, Çıgıs: *Çıñıs – xaan Odun xaan ve Cılğa toyon oloñxo*'da sulh muahedesi akdedilirken muharip tarafların muahede ahkâmına riayet edip etmediklerine nezaret etmek üzere, her üç dünya için intihap edilen yüksek memurlar sırasında zikredilmektedir, *çıñıs xallaan* sert veya merhametsiz sema, sema ayaz seması (Pk, 1945: 216).

Çierbe: *Kısil çierbe* “kırmızı kurt.” *İlliesey araan albasın ciğkey çierbetinen* “ecinninin umumiyetle şerir ruh manasında hilelerinin pis kurdu olarak, *sir doydu ciğkey çierbe cibilgetteeğe* bütün dünya kullarının kötü hilelerine malik olan” (Pk, 1945: 220).

Çierbeleex: *Sette uon çierbeleex Seleñedey udağan* “(mas) yetmiş türlü kurda hilesi olan *Seleñedey* kadın şaman” (Pk, 1945: 220).

Çieres: *Cerietinik çierese* “şerir ruhlara dönen ölümlerin en garibi, *lippeleex sıraydaax çierese buolbut* kirli suratlıların başlıcası” (Pk, 1945: 220).

Çobuo, çoboo: *Uotu inninen kenninen bısita süğren toğo çobootoy – çoçuray?* “Ne cesaret, ateşin hem önünden hem arkasından geçerek geziniyor. Yakutlarda adet olduğu üzere, geline ve çocuk doğuran kadına muayyen bir müddet zarfında ocak önünden geçmek yasaktır, ocağın arka tarafından dolaşabilirler” (Pk, 1945: 223).

çoçuobuna, çoçuomna, çoçuomuna, çoçubuna: Küçük kilise (Pk, 1945: 225).

Çöñköydöox: *Çöñköydöox* “ayağa şaman namzeti ile onu yetiştiren şamanın muayyen bir dağ sırtına çıkmak için geçtikleri geçit” (Pk, 1945: 237).

Çuonax, Çuonaax: 2.Anlam: Vaftiz adı Arafena olan bir Yakut kadının lakabı; onun ruhu, Yakutların çok korktuğu üör olmuştu ve hemen bütün eyalette ismi korku ile telaffuz ediliyordu. *Dalbar Çuonax* “birinci sınıf ifrit; cenubi gökte yaşıyor o, güneşin yerde, gökte yaşayan kadın şeklinde bir ruhtur” *Sordoox Çuonax* “evvelce kadın şaman olmuş şimdi ise kadın cinsinden bir ifrit olup muhtelif bulaşık hastalıklar gönderiyor” *Xotun Çuonax* “bir kadın şamandır, onun ruhu insanları her türlü haksız işlerden dolayı cezalandırır” (Pk, 1945: 242).

Çuoraannaax: *Timir çuoraannaax* “demir çingiraklı *abaası* kız” (Pk, 1945: 243).

Dıbilıŋsa: *Timir Dıbilıŋsa Demir Libılıŋsa* yedi hileli ve üç gölgeli adam, demir kayıkta demir kürekli yedi başlı bahadır (Pk, 1945: 257).

Doğur: atlara eziyet eden fena ruh (Pk, 1945: 262).

Iğadaanay: *Irialaax toyuktaax ırın ıgadaanay* “türküler ve şaman ilahileri söyleyen, kısa boyunlu, kafası omuzlarına girmiş muganni” (Pk, 1945:407).

İlbisteex: Efsunlamaya kabiliyeti olan, öldürmeye ve yaralamaya haris olan. *İlbisteex kisi* “efsunlamaya kabiliyeti olan adam” (Pk, 1945: 442).

İsegeydeex: Bahşeden. *İsegeydeex ittıs* “bahşedici el” (Pk, 1945: 454).

Kepteex: Akıbeti kötü olan. *Abaası kepteex* “kendisiyle beraber uğursuzluk getiren, bedbahtlığı mucitolan” (Pk, 1945: 478).

Kiasaannaax: *Kırbas kiasaannaax* “elbisesinde asılı demir ziynetleri olan şaman” (Pk, 1945: 489).

Kuudralaax: *Ayuttan Taņarattan oņouulaax kuudralaax sette salaalaax mas* “Tanrı tarafından muayyen bir vazifesi olan yedi dallı kıvrıkcık ağaç” (Pk, 1945: 575).

Küüsteex: *Köstübet küüsteex* “göze görünmeyenlerin yani şerir ruhların en kuvvetlisi” (Pk, 1945: 597).

muudray: *muudray aptaax* “efsunlarında pek marifetli olan” (Pk, 1945: 655).

Ölböttöx: Ebedi hayata malik olan (Pk. 6. 389).

ölörüĝen: Ölüm getiren, öldürücü (Pk. 6. 398).

Saat: 3.Anlam: Sihirle yapılan rüzgâr, fırtına, şiddetli rüzgâr; şaman tarafından gönderilen rüzgâr ve soĝuk (Pk. 7. 178).

Satana: Şeytan, abası ruhların padişahı, tanrısının düşmanı, şer ve günah tecessümü. Satana ogonyor “ihitiyar şeytan” (Pk. 7. 183).

Sılgı: *Bılit sılgıta* “kadın şamanların hakiki at yerine göĝe kaldırdıkları, fakat yalancı oldukları için gökte kabul olmayan bulut” (Pk. 8. 279).

Sılgısıt: *Sılgısıt emeexsin* “üç göĝün arkasında bulunan atları himaye eden ihtiyar kocakarı” (Pk. 8. 280).

Sımıkan udagan: *Nemiriye kines kısa* kardeşlerden biri. *Calax çuoranna sımıkan udagan* “en fazla bir popüler şöhrete sahip olan korkunç üör kadınlardan biri” (Pk. 8. 297).

Sımısax: Arsan duolaya tabii olan ruhlardan biri (Pk. 8. 297).

sımna: Şamanların göĝe çıkmak için merdiven vazifesini gören çadır kirişlerine bağlanan kendir gibi bükülmüş mendil. Alacalı kendir şeklinde şaman ipi (Pk. 8. 292).

Sotuun: Avare avare dolaşan habis, kötü ruh, iblis, şeytan” (Pk. 8. 256).

Soxsoruya: *Soxsoruya udagan* “daĝınık saçlı kadın şaman” (Pk. 8.259).

Sökölönnöox: Toplanmış sofrası yağmur damlalarının asıldığı kayın ormanı olan *Bay Bayanay* (Pk.8. 266).

Sökso: *Xannaax söksölöox* “ağaç dallarından kanlı minderi olan Bay Bayanay” (Pk. 8. 266).

Tinna: Nefese malik olan, hayatlı, ruha malik olan. *Tunax gın* “birisinin hayatını korumak, diriltmek” *Tanara tına tinnax* “tanrı ruhu hulül etmiş, tanrılanmış” (Pk. 9. 538).

Tuttulaax: *Tuttulaax süösü* “şaman tarafından herhangi bir adamın hastalanmasına sebebiyet veren abası sokulan, kurbanlık hayvan” (Pk. 9. 457).

Udagannax: Kadın şamana malik olan, kadın şamanlı. Şamanlık kuvvetine malik olan kadın şaman hakkında (Pk. 10. 13).

Ulagalax: *Oyun oyogo ulagalax* “ihtiyat fikirlerine malik olan şaman karısı” (Pk. 10. 30).

Uloxan: Büyük, ulu. *Uloxan toyon* “büyük, asıl bay efendi.” *Uloxan uus* “büyük demirci, Bakançabitanı’nın oğlu olan demircidir (Pk. 10. 36).

Uluu, uluk, ulug: Büyük ulu, ehemmiyetli kutsal. *Uluu uus* “hatırı sayılır demirci” *Uluu xallan* “hatırı sayılır demirci” (Pk. 10. 40)

Üöseegi: 2.Anlam: Yukarıki ruh (Pk. 10.342).

Ütüget: *Ütüget oyuum* “cehennem dibinde bir şaman, büyücü” (Pk.10. 385).

Xabiçax: *Xabiçağar xallanaax* “kulübedeki baş sırtıklar sahibi olan ruhun sıfatıdır” (Pk, 1945: 307).

Xalaasalaax: *Hatın caxtar halaasalaax* onun sayın kadın soydaşları buz olan yeraltı dünyası sahibi (Pk, 1945: 317).

xara: Kara, kötü, şerir, bedbaht (Pk.11.555).

Xaraxaan: Ulûhiyetin, ruhları tebcil lakabı; koruyucu melek (Pk, 1945: 334).

xobohtoox: Xatın Ariusk obasının Bötügüöt kabilesinde dört soydan iye uğsa’dan birinin adı (Pk, 1945: 367).

Xoços: *Xotun caxtar xoços* “şeytan hanım” (Pk.11.870).

Xollronnoox: Yer altından yolu olan (Pk. 11. 746).

Xolurdaan: *Timir xolurdaan udagan* “demir çingıraklı kadın şaman” (Pk. 11. 766).

Xomogoy: Hayal ruhu. Hırs ruhu (Pk. 11. 778).

xomustaax: Kehanet sihirbazlık efsun. Dini tiyatrolarda şaman hokkabazlığı, kamlama yaparken şamanın kanla yıkanması. *Xomusuna* “kehanet kuvveti, büyük efsun” (Pk. 11. 781).

Xoŋkuru: Ateş ruhu (Pk. 11. 793).

Xoŋnorus: Ahırın sahibi olan ruhun adı. *Xoŋnorus xotun* (Pk.11.795).

Xoŋsorukaan: Ahır ruhu (Pk.11. 799).

xopto: 2. Anlam: Kuşun tasviridir ki yukarıda yaşayan ve insanlara delilik ve hastalık iras eden ruh olan *İirer Emeget*’e akraba olan yukarı ki soylar ruhlarından birini temsil eder (Pk.11. 805).

Xoro: 3.Anlam: Şerir ruhların kökü. *Xoro taŋaralaax oyuun* “hamisi kartal olan şaman” *Xoro taŋarallaax kisi xotoy ölörbüt tuppät* “hamisi horo olan adam” Has isim ve has ismin bir parçası; *Uluu Horo* (Pk. 11.818).

5.3. Fiiller

Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler. Fiiller kişi ve zaman eklerini alarak yüklem durumuna geçerler (Korkmaz, 2009: 527).

Fiil olan kelimeler şu şekildedir:

aahastaa-: Yanan ocağın önünde *calbur*’ı “yedi yerinden at kılıyla bağlanmış söğüt ağacı dalını” sallayarak pislikten muhafaza etmek, temizlemek, ateşle takdis etmek (Pk, 1945: 51).

aahastan-: Ateş vasıtasıyla temizlemek. *Oyuun aal uotunan aahastanar* “şaman aile ocağı ateşle temizleniyor” (Pk, 1945: 51).

aattaa-: Birisine ad koymak, isim vermek (Pk, 1945: 55).

adağay-: 2.Anlam: Şaman yahut sihirbaz hakkında; kendi ehemmiyetini veya rolünü bilerek hareketlerinde ağır olma (Pk, 1945: 5).

ağabıttaa-: Hayır dua ile teşyi edilmek, uğurlanmak (Pk, 1945: 6).

alaan-: 3. Anlam: Kendisi için efsunlamak; münacat etmek, dua etmek (Pk, 1945: 14).

alaas-: Günah işlemek. *Toğus urasa cie alaasanan toğus ayu dien ayax tutallar üsü (mas)*. “Alaçığının öteki tarafında dokuz iyi ruh büyük kadeh tutuyor” (Pk, 1945: 15).

alaat-: *Oyuununun alaat* “şaman vasıtasıyla ruhu teshir etmek, çağırmak” *Üğse ürüñ ayunu alaat* “gökteki beyaz ilahları şaman vasıtasıyla yad etmek, methetmek” (Pk, 1945: 15).

albas-: *Albastaan il* “Sihirle elde etmek” (Pk, 1945: 13).

albınnaa-: Oyun oynamak, aldatmak. *Ap tullarınan albınnaan* “sihirli sözleriyle aldatarak” (Pk, 1945: 13).

alcat-, arcat-: Harap etmek, mahvetmek. *Oyuummut üöre kircik kelen conu alcataarı gına* “ölmüş şamanımızın ruhu gerçekten de ahaliyi mahvetmek istiyor” (Pk, 1945: 14).

algaa-: 2. Anlam: Hamdüsenâ etmek, dua etmek, ruhları efsunlamak. *Alğaata ol doydu abaasıtm (mas)* “kadın şaman o yerin ruhunu efsunlamaya başladı” (Pk, 1945: 15).

alustaa-: Takdis etmek. *Ayu Tanjara üyeğe dieri algistaabit eyiğın* “tanrı seni ebediyen takdis etmiştir, kutsamıştır” (Pk, 1945: 15).

alustan-: Takdis edilmek. *Homporuun hotoy axsaana billibet aymaxtarıttan algıstammıt (mas)* “Homporuun hotoy’un iğr gagalı kartal sayısız sülâlelerince takdis edilen” (Pk, 1945: 15).

anaa-: Tayin etmek, birisini bir yere tayin etmek, bir vazifeye tayin etmek. *Ayu udağana buol dien anaan tüserbittere (mas)* “beyaz kadın şaman, ol’ diye yüksekten buyurdular” (Pk, 1945: 21).

anıgıtımsıy-: Yeni âdetlere göre hareket etmeğe çalışmak (Pk, 1945: 22).

ap-: Aptaa: Sihirlemek, büyülemek (Pk. 25)

araattar – kut araattar-: Ölünün kendisiyle beraber götürebileceği insan veya hayvan ruhunu, şaman vasıtasıyla geri çağırmak (Pk, 1945: 28).

aralcıy-: Vadesi uzattırılmış olmak. *Aralcıybat tonoluybat tunah ısıtax (mas)* “ardı arkası kesilmeyen kıımız ziyafeti” (Pk, 1945: 27).

arañastaa-: Saygı eseri olarak ölüyü çardağa koymak (Pk, 1945: 27).

arbaa-: Şamanın iştirakiyle ve herhangi bir münasebetle kötü ruhlara hayvanları feda etmek (Pk, 1945: 29).

arçılaa-: Şaman hakkında; çıra ile tütsülemek, hayvan ve balık ağı efsunlanırken kötü ruhları kovmak için kutsamak, bir şeyden muzir “zararlı” tesirleri uzaklaştırmak. *Aru hatıñ sağa arağas tuspan arçınan arçılaatım* “şaman yahut bir başkası tarafından yeni balık ağı tütsülendiği zaman söylenen dua” (Pk, 1945: 30).

ataar-: *Ayusıtı ataaar* “Doğumdan üç gün sonra *Ayusıt*’a yapılan uğurlama merasimi” (Pk, 1945: 41).

attan-: *Attanar as* “Gelinin babası evinden, nişanlısının evine gideceği gün hazırlanan yemek” (Pk, 1945: 43).

ay-: Yaratmak (Pk, 1945: 43).

ayın-: *Ayuraa* “Kabul edilmiş kaide ve ananeye karşı hareket etmekten çekinmek, bir şeyi günah addetmek.” *Bılır biir da isit kuraanax bararın ayurgullara* “eski zamanlarda, bir tabağın bile boş, yemeksiz gönderilmesi ayıp olurdu” (Pk, 1945: 48).

ayulan-: Günah işlemek (Pk, 1945: 48).

ayılın-: Yaratılmak, varlık kazanmak, türemek (Pk, 1945: 47).

Aymaair-: Akraba olmak (Pk, 1945: 49).

Aymaxtan-: Hısım, akraba, aileye sahip olmak (Pk, 1945: 49).

ayxal: Şamanın ruhları çağırması veya onların inayetini istemesi (Pk, 1945: 46).

ayxallaa-: Ruhların yardımını istemek veya kendilerini çağırarak (Pk, 1945: 46).

balta-: Baltalaa: Demir dövmek (P, 1945: 64).

bat-: Batılın: Kovulmak, kovulmuş. *Abaası batıllar malumpanan* “kötü ruh dua ile kovuluyor” (Pk, 1945: 74).

batar-: Can, hayat vermek anlamında olup ekseriyetle olumsuz anlamda yaşatmamak anlamında kullanılır (Pk, 1945: 72).

Bergeselen-: 2.Anlam: Nikâhlanmak, evlenmek. *Bergeselener* “nikâh, düğün” (Pk, 1945: 86).

berilin-: Hediye edilmek. *Berillieh buolbut* “adak edilmiş.”

bersis-: *İli bersis* “birisiyle nişanlanmak” (Pk, 1945: 87).

bialaa-: Bağlamak. *Bialullar* “yer ruhuna hediye olarak giden kabı alaca kıl iplerle bağlayanlar” (Pk, 1945: 91).

bialas-: *Bialasan kel* “kız tarafına bir şey vermek suretiyle söz kesmek” (Pk, 1945: 91).

bılağastabı-: *Bılağastabı gın* “birisini takdis etmek, kutsamak” (Pk, 1945: 92).

bısar-: *Sitii bısar* “insana çocuk, davara yavru doğurmasını temin eden şaman ayini, merasimi” (Pk, 1945: 98).

bısulun-: *Maygımı batısa bısulun* “örf ve adetlere riayet etmek” (Pk, 1945: 101).

bıstar: *Setii bıstar* “atlar için şamana ip astırmak” (Pk, 1945: 101).

bıtıgrat-: “Tuz” saçmak (Pk, 1945: 102).

biebeydee-: Ninni söylemek (Pk, 1945: 105).

bier-: *Erge bier* “evlendirmek, kocaya vermek” *aat bier* “ad vermek” *oyox bier* “evlendirmek” *sübe bier* “nasihat vermek” (Pk, 1945: 106).

bitiy-: Raks etmek, dans etmek. *Bitii bitiy* “dans etmek, raks etmek; muayyen bir mevkiin ruhuna seyahati tasvir eden mukaddes danslar yapmak” (Pk, 1945: 112).

boğunnar-: *Sügünnerren boğunnaran ağal-* “nişanlısını babası evinden alıp kendi evine götürmek, düğün yapmak” (Pk, 1945: 114).

bohsuruy-: Hastadan şerir ruhu hususi bir bağırmayla çıkarmak. *Bohsuruyan ulla biir abaasını* “hastadan bir abaası çıkardı” (Pk, 1945: 116).

bokuluomnaa-: Secde etmek (Pk, 1945: 116).

boroluoptaa-: Kâhinlik etmek (Pk, 1945: 120).

bütten-: Alâmetler üzerine kehanet etmek, bilmek, fal açmak (Pk, 1945: 146).

caasıy-: *Udağan düñürün toñsuyda, ol geñe caasıyda* “âyine başlamadan evvel kadın şaman tefe vurdu ve sonra esnedi; *xaan – çağan çallah tiğkke caasıyda* yıldırım ilahı bodur karaçam ağacına çarptı” (Pk, 1945: 162).

calby-: Hastanın hangi ruhlar tahtı tesirinde bulunduğunu anlamak için şaman duasına başlamak (Pk, 1945: 152).

calby-: Şaman hakkında; hafif hastalığa tutulmuş bir adamı tedavi yahut içine girmiş olan şerir ruhu *üör*’ü çıkartmak için merasimsiz, alelade yapılan efsun (Pk, 1945: 152).

cañsaa-: *Toğus oyuun örö tañnarı cañsaabit* “dokuz şaman yukarı ve aşağıdan ruhlardan efsun yaparken istimdat ediyordu, yardıma çağırıyordu” (Pk, 1945: 154).

debilit-: Şaman hakkında. Şamanlık yapıldığı zaman *ölüü uutun* yer altındaki dünyaya götüren yolu teşkil eden ölüm suyunu göstermek (Pk, 1945: 254).

deregeçiy-: *Üösee daydıttan tünürdeex tañasa tüsen küügüneen deregeçiyen tiiyen kelle* “şaman elbisesi ile tefi dönerek ve gürültü çıkararak yukarı dünyadan indi” (Pk, 1945: 257).

dğerdelee-: *Ayusıt* tarafından yeni doğan çocuğa yapılan takdis hakkında; tanrıya şükretmek, yavaş sesle ırlamak, sevinç ve memnuniyeti ifade eden şarkıyı söylemek (Pk, 1945: 276).

dığmaa-: Şaman tefi hakkında; gerilmek, uğuldamak (Pk, 1945: 257).

dollosut-: Orman ağaçlarının tepelerinde çınlayan, akseden, yüksek ses çıkarmak. Kendi sesiyle havayı titretmek “umumiyetle türkü çağırma ve şamanın terennümü hakkında” (Pk, 1945: 263).

domnoo-: Şaman hakkında: afsunlamak yahut tedavi etmek. “Tefe birkaç defa vurulmakla yapılan âyine denilir” (Pk, 1945: 263).

duusalán-: Ruha, cana malik olmak (Pk, 1945: 269).

ekkirie-: Sıçaramak, seyirmek, rasketmek “daha fazla şamanlar hakkında söylenir” *Üs hattıgastaax ürünj xallaañña örö ekkirien tahsan barda, örö ekkirien kuran*

taxsan ağatıgar tiyen “Şaman kız beyaz semanın üç tabakasına yukarıya doğru seyirtti, seyirttikten sonra, kamlıyarak babasının yanına çıktı” (Pk, 1945: 277).

ergit-: *İye kutun ergitiem* “onun ruhunu canlı olarak geri göndereceğim” masaldaki kadın şamanın sözleri (Pk, 1945: 294).

et-: *Keries et* “ölmeden evvel arzusunu izhar etmek, defin merasimi ve hediyelerin dağıtılması hakkında vasiyet etmek” *Ayu et* “günahlarını itiraf etmek, günah çıkartmak, günahları için tövbe etmek” (Pk, 1945: 299).

illaa-: *Ebiyenye illaa* “sabah âyinini taganni etmek, ayin yapmak” *Maluban illaa* “cemaat âyinini okumak” *Tañarağa ırta illur* “âyin, ibadet merasiminin icrası” (Pk, 1945: 412).

illat-: *Oyuun tuttubut süösünü ağabıkka ıllatan Baran sullar* “kurban edilen hayvanın üzerinde âyin yaptırarak onu yerler” (Pk, 1945: 412).

ıralaa-: Uğur vermek. *Iççat kisini ıralu* “insanlara saadet vermek için Orta Dünyaya indim” (Pk, 1945: 418).

ıs-: Saçu, saçmak, kurban etmek. *Isıax ıs* “büyük yaz bayramını kutlamak, bu esneda ateşe kırmız serpilir” *Itık ıs* “hastanın canına fidiye olarak, ruhu şerefine, at sürüsüne hayvan kanını serpmek” (Pk, 1945: 422).

ısaar-: Dumanla tütsülemek, islemek (Pk, 1945: 422).

ısaarıln-: Tütsülenmek (Pk, 1945: 422).

ısaarsımaxtaa-: *Tıllarınan ısaarsımax taatılar* “insan ve abaası birbirini en fena kelimelerle tütsülediler” (Pk, 1945: 422).

ıstar-: *Isıaxtarın ıstarbıttar* “kendi ısıaxlarını serpmeyi emrettiler” (Pk, 1945: 425).

iççilee-: Ruhlandırmak (Pk, 1945: 436).

iççilen-: Ruh edinmek (Pk, 1945: 436).

içcemsiy-: Kendisini, ileriye gören şaman kabiliyetinde olarak tasavvur etmek. Şaman kabiliyetini kendisinde göstermeye başlamak (Pk, 1945: 435).

ılbistee-: Efsunlamak, hunharlık ruhu vermek (Pk, 1945: 442).

işner-: *İlleex cieni işnerbit cellik beye çierbie xotun* “kâğıt oyunu efsunlarından asude evi bozan serseri maça kızı” (Pk, 1945: 451).

is-: *İser* “ısıaxta algıs yapılıp bittikten sonra yazın gelmesi, kısrakların ilk sağılması ve ilk kımız hazırlanması şerefine kımız içme merasimi” (Pk, 1945: 454).

kacı-: *Kacı gın* “tütsülemek” (Pk, 1945: 465).

keğierit-: *Xarasanaalaax sanaatun keğierite tuoyabın* “şaman tarafından yeni balık ağı tütsülediği zaman söylenen esfundan kötü fikirlinin iyetini defetmek için efsun yapıyorum” (Pk, 1945: 471).

kerdii- kerdülee-: Şaman hakkında üç defa selamlamak için duraklamak (Pk, 1945: 479).

keyeğrinnee-: *Keyeerin* “merasimini icra etmek” (Pk, 1945: 487).

kır-: 2.Anlam: Kamlamak, büyük dini âyin icra etmek. Sihirbazlık yapmak, fal açmak. Efsunlamak, efsun yapmak (Pk, 1945: 515).

kır-: Şamanlık yapmak (Sleptsov, 1972: 215)

kurdar-: Efsun yaptırmak, fala baktırmak, şaman âyini yaptırmak (Pk, 1945: 516).

kıttısı-: Dini âyine iştirak etmek (Pk, 1945: 512).

kıydaa-: Sürmek. Eski zamanlarda ilahlara kurban olarak her yüz davardan muayyen miktarı şamanın huzurunda ormana sürülürdü (Pk, 1945: 512).

köllör-: *Körüü köllör* “kadın şamana birisinin kimden veya neden dolayı öldüğünü bilmesini emretmek” (Pk, 1945: 535).

körüülen-: Şaman hakkında: Kehanet etmek, önceden görmek, önceden söylemek, fala bakmak (Pk, 1945: 545).

kusağannaa-: *Ütüölee kusağannaa* “ilahları iyi ve kötüye, fena ve iyiye ayırmak” (Pk, 1945: 570).

kutur-: Şaman hakkında. Şaman havalarını, şarkılarını söylemek, kamlamak, şamanca türkü söylemek, şaman tarzında ırlamak, isterik ve hasta gibi bağırarak, haykırmak (Pk, 1945: 572).

kuturuktaa-: 2.Anlam: Şamanı taklit etmek, şamana refakat etmek, teşyi etmek (Pk, 1945: 574).

küöret-: Ruhu çağırmaq (Pk, 1945: 588)

möñüs, möösör-: *Ekkireen möñüs* “şaman hakkında; sıçramak şartıyla ani hareketler yapmak” (Pk, 1945: 646).

namılıs-: *İkki udagan cahtar arıllıbit aartık isitten örö namılısan tagıstılar* “iki kadın şaman açılmış dağ keçidinden ağır ağır yukarıya çıktılar” (Pk. 6. 20).

namtat-: *ölöpöörü ürdük hallaaynın namtapıtta ... buolbat duo?* “O abaası, seni öldürmek için, senin yüksek semanı alçaltmadı mı?” (Pk. 6. 16).

nemiştelen-: Kızı nişanlamak (Pk. 6. 49).

nirğit-: Gürlemek, çan çalmak. *Kıran nirğiter* “şamanlık vazifesini sesle yapmak” (Pk. 6. 394).

ogus, oxsor-: 4.Anlam: Demir dövmek. *Timiri ogus* “demircilik yapmak” (Pk. 6. 201).

olonxolo-: Kahramanlık manzumesini, başkaların sözlerini şarkı şeklinde ve sesi değiştirerek nakletmek (Pk. 6. 236-237).

oloñxoloo-: Oloñxo söylemek (Sleptsov, 1972: 270).

onor-: *Isıagı onor* “kımız bayramı yapmak” (Pk. 6. 277)

onortor-: *Isıagın onortorbut* “kımız bayramı yaptı” *Törür onortoror* “hayvanatı türemeyen yakutların eski zamanlarda şaman ve kadın şamanlar tarafından ve hali hazırda onların yerine menerikler tarafından da ifa edilen bir ayin” (Pk. 6. 279).

ordooto-: Şaman hakkında: Kadın şamanın elbisesindeki kaburga kemikleri hayvan gibi bağrıışmaya başladılar (Pk. 6. 296).

otosulan-: *Oyuttartan otosulan* “üfürükçülere, şamanlara müracaat etmek” (Pk. 6. 342).

otosuttan-: *Oyuttartan otosuttan* “şamanların yardımına müracaat etmek” (Pk. 6. 342).

oyox-: 2.Anlam: *Oyox bier-* “kızını kocaya vermek.” *Oyox il* “evlenmek, nikahlanmak” (Pk. 6. 219).

oyumsuy-: Şamana has olan kabiliyetleri göstermeye başlamak. Şaman ayini yapmak, sihirlemek (Pk. 6. 222).

oyunna-: Şaman ayini yapmak, sihirbazlık yapmak, fal bakmak. *Sette nesiliek birge xolboson ohsusputtar, onu doğdan oyun kiren oyunnax kıaybatax* “yedi oba halkının birleşerek tutuştukları kavgayı, kısa kaftanlı şaman, aralarına girerek dualarıyla yatıştıramadı” (Pk. 6. 224)

praasınıktan-: Bayramlaşmak (Pk. 6. 481).

sahatıy-: Eski Yakut adetine göre muamele etmek (Pk. 7. 192).

salayaççı: *Kuturuk salayaççı* “bir ihtifal esnasında şamanı takip ederek, onun her hareketini taklit etmek” (Pk. 7. 353).

sanarala-: 1. Anlam: Tanrı yaratmak (Pk. 9. 54)

satarat-: *Udagan caxtar kötüten sataratan barda* “kadın şaman gürültü ile bulutlara uçtu” (Pk. 7. 184).

sebilen-: *Aray oyuun kırdağına bu kisi emile sebilenen halar* “ademi iktidara müptela olan bu adam şamanın duası sayesinde tekrar cinsi münasebete muktedir olur” (Pk. 7. 201).

Sesenne-: Kehanet etmek (Pk. 7. 245).

seserge-: 2.Anlam: Büyü yapmak, kehanet etmek (Pk. 7. 246).

Sıbaybala-: Düğün yapmak (Pk. 8 258).

Sınalaa-: *Üölen sinalabıt Bologur* obasının üör ruha inkilab eden kadın şamanı; insanları muhakeme kabiliyetinden mahrum eder. *Kullan Sinalappıt* (Pk. 8 306).

sırbanna-: *Kıran Sırbannata* “kadın şaman *Allaay* çarçabuk büyülemeğe başladı” (Pk. 8. 321).

sıtta-: Birisine kızını vermek, nişanlamak (Pk. 8 351).

Sibetieyde-: Bir takım ruhani merasimle kudsiyet kazanmak (Pk. 7. 271).

sibiienne-: Cin ve periler karıştırmak. *Bilir tuğu da bilbetitten öyö xoppotuttan kisi barını bari iççilen sibiennen iser ebit* “eskiden insan cehaletinden her şeye peri ve cin karıştırıyordu” (Pk. 7. 273).

sillee-: *Sillee domnoo* “tükürerek efsunlamak” (Pk. 7. 297).

sirilet-: *Töbötün oroyugar oyuun connor üren sirileppitter* “şamanlar hastanın tepesini kuvvetle üflediler” (Pk. 7. 333).

Sobuorubay-: *Sobuorubay gın* “birine ölü duası okumak” (Pk. 8. 1-23).

Sürgüy-: 2.Anlam: Şaman hakkında; afsun yapmak, hususi merasimsiz efsunlamak, şifalı nefesle üfleme (Pk. 8. 434).

tinna-: *Tırım uotu tinnabit* “çok zayıf ışık veren ateşi canlandıran ateş ruhu” (Pk. 9. 537).

tinnaxta-: Hayat bahşetmek (Pk. 9. 538).

togustaa-: Dokuzlamak. Bir işi dokuz defa yapmak (Pk. 9. 210).

törkütte, tökküttee-: Düğün hediyelerine karşılık, hediyeler almak (Pk. 9. 331).

tuoy-: *Tuyuk tuoy* “şaman şarkısı üzerine doğaçlama yapmak” *Tuoya olorobun* “oturuyorum, afsunluyorum, ruhları çağırıyorum” *Büölü tuoyan tüser* “cehennemin deliğine şaman okumaları” (Pk. 9. 397-398).

tuoyulun-: Şaman okumaları ile kaldırılmış olmak (Pk. 9. 399).

tur-: 5.Anlam: Öldükten sonra dirilmek (Pk. 9. 422).

tuttar-: *Üörten tuttarbit oyun* “üör ruhlar tarafından koyulmuş şaman” (Pk. 9. 456).

tünürden-: Şaman tünbeleşine malik olmak (Pk. 9. 487).

tüsküllee-: Gelecekte haber vermek (Pk. 9. 343).

udagamsıy-: Şamanlık etmek, kadın şaman hakkında. *Sir annıgar siksirke udagan* “yer altında kadın şaman Siksirke şamanlık ediyor diyorlar” (Pk. 10.10).

Udaganna-: Şamanlık etmek, kamlamak (Pk.10. 12).

uluutuy-: *Uluutuyar Uluu -Toyon* “gök şerir ruhlarının amiri olan korkunç ruh” (Pk. 10. 43).

uruulas-: 2. Anlam: Düğün yapmak (Pk.10.248).

uruydaa-: Tanrılara tazarru etmek merhamet yakarmak (Pk.10.247).

üöt-:2.Anlam: Kurban getirme töreni esnasında ruhlara bağırarak (Pk. 10. 346).

üötüs-: Şamanın kılavuzu hakkında. Şamanın hareketlerini ve tazarrularını tekrar eylemek (Pk. 10. 348).

ütüört-: Tedavi etmek, şifacı olmak (Pk. 10.392).

xaannaa-: Muşxanı *xaannur* “balık ağını kanlama töreni” (Pk, 1945: 363).

xabaraannan-: Şerirlenmek (Pk.11.403).

xacn-: *Xacu gın* “günlük yakmak” (Pk, 1945: 309).

xacurat-: *Kusağan taşasın tamnan Baran atın miinne da xaçığıratan barda* “kadın şaman eski elbisesini giydi, atına bindi ve gıcırta ile gitti” (Pk, 1945: 310).

xaciray-: *Bayanay xacirayar, Bayanay xannar* (Pk. 11. 425).

xallaannaa-: Göge gitmek (Pk. 11. 466).

xarañar-: *Xarañarar külükteex acaray allaraağı dayda aymağa* “kararan gölgeli yeraltı ifrit tayfası” (Pk, 1945: 336).

xatılın-: *Erille xatilla* “şark gökünün sahibi olan ruh” (Pk, 1945: 351).

xaxay-: *Xaxayar* “pek meşhur ve namdar Yakut şamanlarından biridir ki, onun Bayaga nehri üzerindeki kabri şimdi de Yakutlar tarafından kutsi bir yer gibi tebcil edilmektedir (Pk, 1945: 313).

xaygallan-: Kutsallaşmak (Pk. 11. 428).

xoloruktaa-: *Üs tögöl kün diekkinen xoloruktaata* “kadın şaman, güneşin karşısında üç defa kasırğa gibi döndü” (Pk, 1945: 375).

xomusunnan-: Kehanet etmek, kehanetinin tatbikına girişmek, kanla yıkanmak “şaman hakkında” (Pk, 1945: 381).

xoruy-: *Xoruy bier* “şaman hakkında; hastanın hayatı için bir karşılık olmak üzere, şerir ruha bir hayvanı hatta bir köpeği kurban etmek” (Pk, 1945: 392).

xosuŋraa-: Şaman yahut menerik meczup hakkında; ruhu hastadan kendi üzerine celbederken ürken atın horlamasına benzeyen bir ses çıkarmak (Pk, 1945: 394).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca inanç, yaşamın devamlılığı için yapı taşlarından biri olmuştur. Tarihsel hafızanın süzgecinden geçen her öğreti-tecrübe inançlara etki etmiş ve bireyin kimlik kazanmasında önemli rol oynamıştır. Bu durum Türk inanç sisteminde de kendisini göstermektedir. Türk dünyasında, inanç ve kültür birbirinden beslenen, milletlerin devamlılığını sağlayan ve kendi benliğini ortaya koyan iki önemli unsur arasında yer almaktadır. Milletler kültürlerini ne kadar kapsamlı yaşayıp devamlılığını sağarlarsa inançlarının o derece etkinliğinden söz edilebilir.

Türk boylarının, İslamiyet’le tanışana kadar din konusunda farklı birçok toplumdaki etkilendiği görülmektedir. Bu durumun neticesinde kutsal kabul ettikleri değerler değişiklik gösterebilir, inandıkları “Tanrı” hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Türklerde mutlak yaratıcı, çok uzun yıllar boyunca eski Türk dini inancı temelinde, Gök Tanrı olarak kabul edilmiştir.

Bugün dünyada çeşitli din ve inançların devamlılığını sürdüren pek çok Türk topluluğu bulunmaktadır. Bu toplulukları birbirlerinden ayıran kültürel, inanç, coğrafya vb. özellikler bulunmaktadır. Günümüzde Sibiryaya bölgesinde yaşayan Türk topluluklarından olan Saha Türklerini diğer Türk boylarından ayıran “inanç” yapılarıdır. Saha Türkleri eski Türk dini inancını koruyup bugünkü ismiyle Şamanizm olarak bilinen kültür normaları ve inanç sistemlerini korumaları bakımından öne çıkmaktadır. Öne çıkmanın esasını oluşturan kültürel kodlar, Saha Türklerinde eski Türk dini inancı temelinde, geleneksel inançlara ait söz varlığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel inancın büyük bir kısmını oluşturan söz varlığını ana ve alt başlıklar halinde ortaya koymak bu çalışmanın temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma beş ana bölümden meydana gelmektedir.

Saha Türklerinin din görüşleri üzerinde, Çarlık Rusya'nın büyük etkisi bulunmaktadır. Halk arasında baskı ile Hristiyanlığı yaymak için çeşitli çalışmalar ve propagandalar düzenleyen Çarlık Rusya'nın, halkın Hristiyanlığa ilgisini çekmek için eğitim ve ekonomi alanında birçok uygulamalarda bulunduğu görülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde Saha Türklerinin inancı temelinde, Rus işgalinden sonra, milleti Hristiyanlaştırmak adına yapılan propagandalara rağmen eski Türk dini inancının izlerinin silinemediğine vurgu yapılmıştır. Bu süreçte halkın bir kısmı eski Türk dini olan Gök Tanrı (Tengricilik) dininin gelenek ve ibadetlerinden vazgeçmeyerek bu gelenekleri günümüze kadar sürdürmüştür. Saha Türkleri arasında Gök Tanrı dini öğretileri, atalar kültü, kut sür inancı, kamlık inancı gibi inanç sistemleri varlığını korumaktadır. Diğer Türk boylarına nazaran tüm bu inanç sistemlerinin hali hazırda varlığını devam ettirmesi de ayrıca önemlidir. Bahsi geçen inançlara bağlı olarak devamlılığı olan örf ve adetler, tören ve merasimler Sahaların bu bağlamda doğumdan ölüme kadar hayatının her alanının da Şamanizm inancına bağlı olarak yaşadığını kanıtlamaktadır.

Eski Türk Dini temelinde, Tarih boyunca insanlar arayışlar sonucu Manihaizm, Budizm, Taoculuk, Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerle ruh dolgunluğuna ulaşılmaya çalışırken; bazı din dışı öğretiler ve ilkel inançlarla da mutluluk kavramının peşine düştükleri görülmektedir. Burada şamanizm din mi inanç mı sorusu doğmaktadır ve tartışılmaktadır. Bir çok araştırmacının görüşleri sonucunda, şamanizmin, yukarıda belirtilen dinlerin aksine belli kuralları olmayan, yaşamsal deneyimler sonucu oluşan ve doğa şartları karşısında oluşturulan bir inanç olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şamanizm inancı temelinde, karşımıza şaman, kam, kamlık kelimeleri çıkmaktadır. Bu kelimelerin, kullanımları bakımından kökenlerinin farklılık göstermesi neticesinde diller arasında kavramın bir çok şekli ve kullanımı görülmektedir. Şaman kelimesinin Türkçe olmadığına dair bilgilerin aksine Kam kelimesinin Türkçe kökenli olması sebebiyle kullanımı eski Türklerden beri görülmektedir. Bir inancı ifade eden Şamanizm kelimesi çerçevesinde, şamanın ve kamın aynı görüşe hizmet ettiği bilgisi üzerine çalışmada kam ve kamlık kelimelerinin kullanımı tercih edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Saha Türklerinde Kamlık inancı temelinde, kam kavramı, kam adları ve lakapları, kam dua ve nidaları, kam kıyafeti ve davulu, kam

ayinleri ve kamlara dair olan diğer özellikler ile ilgili, tanım ve açıklamalar yapılmış, söz varlığı oluşturulmuştur.

Kam sözcüğünün şaman kelimesinin Türkçesi olduğu, Şaman Terimini Tunguzlardan öğrenen Ruslar aracılığı ile olduğu bilgisine rastlanmaktadır. Şaman kelimesinin kökenine bakılacak olursa Tunguzca "saman" sözcüğünden geldiği, Avrupa seyyahlarının Tunguzlardan duyduğu şaman kelimesini, sonradan Sibiryaya sihirbazlarına verilen umumi bir ad olarak milletlerarası kitabiyata yerleştiği görülmektedir. Tunguzca şaman kelimesinden gelen şamanın diğer dillerdeki versiyonları ise Asya'nın ortalarında ve kuzeyinde konuşulan öteki dillerde buna karşılık olan terimler; Yakutça ojun, Moğolca bögö ve udagan, (Yakutça udayan kadın şaman), Atayca kam-gam, Moğolca kami, Sahalarda "oyun", Kazak ve Kırgızlarda ise "bakşı-baskı" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saha Türklerinde, Kamlık, kutsal olan ile bağlantı kurabilme görüşü temelinde, insanların gerçekleştiremeyeceği ve ulaşamayacağı sonlara ve çözümlere ulaşabilmek olarak görülmektedir. Kam, genel olarak alemin sırlarını bilen, her şeyin ruhu olduğunu gösteren, yaşamın, ölümün, insanların ruhlarıyla iletişim kurabilen, hastalıkları iyileştiren, toplumda insanların işlerinde şans ve kolaylık sağlayan, bağlı olduğu oymağın bilir kişisi ve hayır için çalışanı olan, kısacası doğaüstü özelliklere ve görevlere sahip olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Saha Türklerinin geleneklerine göre kam olmanın temelinde ki neden kam hastalığına yakalanmış olmak, kam olma yolununun ise babadan oğula kalıtımsal yolla geçme durumunun gerçekleşmiş olmasıdır.

Saha kamlarının ait oldukları coğrafyada ve kültürde konumları ve görevleri farklılık göstermektedir. Şamanizm'in öznesi olan kamların çeşitli ad ve sıfatlandırmalara sahip oldukları karşımıza çıkmaktadır. Kamların gerek dış özellikleri (saç, kıyafet, davul, dans) gerek yetileri (kamlama, olayları çözüme kavuşturma, hastayı iyileştirme yöntemi) gerekse kam olma süreçleri, yardımcı ruhlarının güçleri ve aynı zamanda iyi ve kötü olarak da gruplandırılmakta olmaları göz önünde bulundurularak belirli özelliklerinden dolayı çeşitli adlandırmalara, lakaplara tabii oldukları söz varlığında görülmektedir. Kamların yardımcı ruhlarının güçleri bakımından da gruplandırıldıkları ve buna bağlı adlandırıldıkları bilinmektedir.

Kam ayinlerinin başlaması dualar ve şarkılarla gerçekleşmektedir. Ayin sırasında kamin mırıldandığı dua ve söylediği şarkının onun için özel olduğu bilinmektedir.

Kamların dua ve şarkı aracılığı ile ruhlarla konuştuğu gözlenmekte ve kötü ruhları bu dua, niyaz ve şarkılarla uzaklaştırdığına inanılmaktadır.

Saha Türklerinde, kam'ın yönettiği ayinler sırasında onu koruyan yardımcı ruhlarının yanı sıra kam kostümü ve aksesuarları da önem arz etmektedir. Bahsi geçen kostüm ve üzerinde bulunan semboller sayesinde kam'ın ayinini daha kolay ve zarar almadan gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ayrıca üzerinde bulunan sembollerin kam'a yardımcı olduğu inancı da mevcuttur. Şamanizm'in izlerini ve yansımalarını, günümüze kadar getiren en önemli unsurlar arasında kam kostümleri ve aksesuarları yer alır. Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan söz varlığında pek çok kelime ile bu durum tespit edilmiştir. Ayrıca kam kavramı, kamlık, kam adları ve lakapları, kam dua ve nidaları, kam davulu, kam ayinleri hakkında da çok sayıda kelime verilmiştir.

Söz varlığı açısından farklılık gösterdiği için yukarıda bahsettiğimiz alt başlıklardan ayrı bir başlık olarak ele alınan kamlarla ilişkili kelimelerin de oldukça fazla olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimelerin kam'ın fiziksel, yeteneksel özelliklerinden, konum ve görevlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsettiği görülmektedir. Bunlara örnek olarak;

Ayxallaatçı: İyi ruhları yahut onların yardımını, kötü ruhları yahut onların kötülüklerini celp etme kabiliyetine sahip olan şaman.

calby: Şaman hakkında; hafif hastalığa tutulmuş bir adamı tedavi yahut içine girmiş olan şerir ruhu *üör*'ü çıkartmak için merasimsiz, alelade yapılan efsun (Pk, 1945: 152).

çarapça: Harapşa, hangar, harapşı, saçak, çardak, şamanın gözü üstündeki siper (Pk, 1945: 199).

Kelimeleri oluşturulan söz varlığında tespit edilmiştir.

Kamlar için davul ve tokmak çok önemlidir. Davul ve tokmak, uçan bir at ve kırbaç olarak diğer dünyalarda kam'a hizmet eder. Saha Türklerinin ayinlerinde kullandıkları en önemli nesne kam davulu olarak bilinmektedir. Sahalar da kamların alemler arası geçişlerde yollarını davul aracılığı ile buldukları ve yine çalınan davulun sesi sayesinde geri dönebildikleri görülmektedir.

Saha Türklerinde "arçrı" olarak adlandırılan ayin, kam törenleri başlığı altında geçmektedir. Bu ayinleri Sibiryalı halklarının kamları, günlük yaşamın ve insan

faaliyetlerinin her alanıyla ilgili düzenlenmektedir. Kam ayinlerinin hiçbir zaman alelade düzenlenmediği, her kam ayini için belli kurallar ve gereklilikler olduğu vurgulanmaktadır. Bu gerekliliklerin başında, kam ayinin gerçekleşeceği zaman, mekan ve durumun oluşturulması, kamın ayin için fiziksel ve yetisel olarak hazır olması durumu gelmektedir.

Çalışmanın bu bölümünden anlaşılacağı üzere, Saha Türklerinin Hristiyanlaştırılma sürecine rağmen, Saha Türklerinde Geleneksel Türk Dini inanışının hakim olduğu ve Türk Dini Geleneği varlığını hissederek devam ettirdikleri görülmektedir. Sahaların, eski inançlarında ısrarlı olmaları, her zor durumda kama başvurmaları, Saha inanç sisteminin merkezinin kamlık olduğunu göstermektedir. Bu durum, hayatlarının her anında kamlık inancına bağlı hareket ettiklerini gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın üçüncü ve en hacimli bölümünde, Saha Türklerinde Ruhlar Alemi, Tanrılar ve İyeler temelinde, Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya İyeleri ile ilgili ilgili, tanım ve açıklamalar yapılmış, söz varlığı oluşturulmuştur.

Sahaların kozmogonik görüşlerine göre evrenin, üç dünyadan ibaret olarak görüldüğü, Sahaların, yukarı dünyayı *üüheegi doydı*, Orta Dünyayı, *orto doydı* ve Aşağı Dünyayı *allaraa doydı* olarak adlandırdıkları bilinmektedir. Saha Türklerine göre evren dokuz kat gök e sekizkat yer olmak üzere on yedi kattan oluşmaktadır. Sahalar için yatay bir yapıya sahip olan evren iki kısımdan ibaret olarak bilinmektedir. Bu yapı, doğuda ve güneyde yaşayan iyi ruhlar, batıda ve kuzeyde yaşayan kötü ruhlar olarak görülmektedir. Bu yapıyı oluşturan temel unsurun Saha inançlarına göre, “Aal Luuk Mas” Dünya Ağacı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Sırık şeklinde tasavvur edilmekte olan bu ağacın kökü yeraltını, gövdesi Orta Dünyayı, dalları yukarı dünyayı temsil etmektedir. Kutsal Dünya Ağacı, hayatın başlangıcı ve sonu olarak tavsif edilerek, Tanrı ile iletişim yolu ve kutlu kimselerin gönderildiği yer olarak görülmektedir.

Sahaların inanç sisteminde, ruhlar aleminin ilk katı olan Üst Dünya, Tanrı mekânı olarak kabul edilmekle birlikte Tanrı'nın yarattığı ve onlara verdiği çeşitli vazifeleri yerine getirmek için bulunan iyelerin yeri olarak, başlarında bahşedicileri olan Ürün Ayı Toyon'la birlikte olağanüstü varlıklar olan “ayın” ile “abaası” ilahelerinin, ruhlarının yaşadığı görülmektedir.

İnanç sisteminin devamlılığını sağlayan alemlerin ikinci katını, Orta Dünya oluşturmaktadır. İnsanoğlunun yaşamının başladığı ve olağanüstü canlılığın görüldüğü Orta Dünya’da, iye ve sahip anlamına gelen, genellikle “iççi” kavramları ile karşılaşmaktadır.

Alemlerin son katı olan Aşağı Dünya, Cehennem olarak tanımlanmaktadır.

Saha Türklerinde, evrende Tanrıların ve ruhların yaptıkları çeşitli işler bulunmaktadır. Bu işlerin potansiyeli tanrıların ve ruhların büyüklüğü ve küçüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Bunların kimisi her şeyi yaratmakta, kimisi bereket sağlamakta, kimisi kadın ve çocukların koruyucusu olarak görülmekte, kimisi de insanlara ruh vermekte ya da ruhunu alıp ölüme sebebiyet vermektedir. Bu ve benzeri birçok görevi bulunan tanrılar ve ruhlar hemen hemen her yerde varlıklarını göstermektedir. Saha Türklerinin inanç sisteminde ve ruhlar aleminde yer alan ruhların adlandırmaları ve sıfatlandırmalarının olduğu tespit edilen söz varlığı , Ruhlar alemi adlı alt başlık bünyesinde, İye, *Ayusit*, İyehsit, Abaası, Üör, ruhları temelinde verilmiştir.

Sahaların inanç sisteminde Üst Dünya’da iyilik ve iyiliğe ilişkin tanrılar ve ruhların olmasının yanında sema şerir ruhları adlı kötü ruhlar ve tanrılarda bulunmaktadır. İyi yaratıcı tanrılar, dünyayı düzenlemekle ve bu düzene uyum sağlanmasını istemekle görevli oldukları gibi, yeryüzünde de iyiliğin, düzenin hâkim olmasını ve korunmasını istemektedirler ve ruhların, iyelerin de bu doğrultuda görevlendirildikleri görülmektedir.

Kâinatın oluşumu, çeşitlilik ve canlılığının yüz göstermesi üzerine yeryüzünde bulunan her şeyin bir iyesi olduğuna inanılmaktadır. Bundan hareketle iyelerle dolu bir alem olan Orta Dünya’da Türk dünyasının yaygın görülen iççileri yer almaktadır. Bu iyeler orman iyesi, su iyesi, ağaç iyesi, dağ iyesi, ağıl iyesi, yol iyesi, ateş iyesi vs. şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İnsanların iyelerle ve hayvanlarla paylaştıkları Orta Dünya ile ilgili kavramlar, Orta Dünya’nın iyelerinin ve tanrılarının, koruyucu iççilerinin, kötü abaahılarının sıfatlandırmaları ve adlandırmaları oluşturulan söz varlığında geniş bir yer tutmaktadır.

Saha inanç sisteminde Orta Dünya’da insanlara karşı iyi olduğu gibi kötü olan iyeler de bulunmaktadır. Bu kötü iyelerin başında Üör gelmektedir. Üör’ün, yeryüzünde başboş dolaşmakta olduğuna ve insanlara kötülük ve hastalık getirmekte olduğuna inanılmaktadır ve farklı lakaplarıyla karşılaşmaktadır.

Sahaların inançlarına göre insanlara hayvan gönderen çok sayıda iye mevcuttur ve hepsi farklı şekillerde tasvir edilmektedir. Bu hayvan iyelerinin çoğu koruyucu, iyi olarak bilinse de kötü ruha sahip hayvan iyeleri de görülmektedir.

Orta Dünya'dan sonra ikinci önemli alem olarak zikredilen Aşağı Dünyanın ise kötü ruhlar tarafından korunmakta olduğu görülmektedir. Bu alemde iyeler genel olarak “İfrit, ucube, abaahi” kavramlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Saha inanç dünyasında Aşağı Dünya'da bulunmakta olan kötü iyelerin çoğu insanlara ve hayvanlara çeşitli hastalıklar göndermektedir. Her hastalığın bir iyesinin olduğu karşımıza çıkmakla birlikte bazı iyelerin kişilere ölüm getirdikleri de bilinmektedir.

Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya'nın iyi ve kötü olarak sınıflandırılan tanrı ve ruhlarının yanında, insanları, kamları ve diğer varlıkları için de söz varlığı oluşturularak alt başlıklar halinde verilmiştir. Üst Dünya'da insanlar, semavi bahadır, semanın habercileri, semada yaşayan olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada insanlar daha çok bahadır ve kahraman sıfatlandırmalarıyla görülmektedir. Orta Dünya insanları genellikle yaşanan adet ve usullere ayak uydurabilen, öngörülü olabilen ve şamanlığın gerekliliklerini bilen, kâhin, kahraman sıfatlarıyla adlandırılmakta olan yetenekli kişiler olarak bilinmektedirler. Aşağı Dünya'nın kötü insanları genellikle “ifrit”, “iblis” “bahadır”, “şeytani efsane kahraman”, “cadı” sıfatlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu kötü ruhlu insanların, kamalarda görülen efsunlama, büyü yapma gibi yeteneklere sahip oldukları da görülebilmektedir.

Üst Dünya, Orta Dünya, Aşağı Dünya'nın gerekli tanım ve açıklamalarının yer aldığı başlıklardan anlaşıldığı üzere üç alem, geleneksel dünya görüşünün ve Tengricilik inanç sisteminin bir yansımasıdır. Bu durum Sibiry coğrafyasının en arkaik örneklerini barındıran Saha inanç sisteminde bir tasarım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünden anlaşılacağı üzere, Tengri inancı kapsamında geleneksel Türk düşüncesinde her şeyin bir sahibi olduğu onun da Türk dünyasında Tanrı olduğu, yaratıcı ve her şeyin sahibi anlamındaki Tanrı sözcüğünün eski inancı yaşatan Sibiry Türklerinde çoğulu olmadığı görülmektedir. Eski Türklerin Tengri inancı kapsamında değerlendirilmesi gereken iyeler, Saha Türklerinin evren inancında, genel anlamda “bir şeyin koruyucu ruhu ve içindeki gizli güç, sahip, malik ve hami ruh” olarak geniş bir söz varlığı ile görülmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Saha Türklerinde geleneksel inançlar temelinde, evlenme, düğün, törenler, kurban, kurban verme, ölüm, doğum ve ad verme, bahadır ve demirci lakapları, sihir/büyü, falcılık, kehanet ile ilgili, tanım ve açıklamalar yapılmış, söz varlığı tespit edilmiştir.

Türk düşünce sisteminde ve Sahaların inançlarında ortak görülen aile kavramının evin, ocağına bağlı olması görülmektedir. Evin ocağını erkek kurmakta, ona sahip çıkmakta, kadın ise ailenin dirliği, birliği ve huzuru için ocağı daima yakmakta ve yaşatmaktadır. Bu bağlamda, Sahaların, iyi beslenen ve sunu yapılan ateşin, evlerin mutluluğunu koruduğuna, ateşe sunu yapmanın ihmal edildiği evlerinse, zayıf ve çelimsiz ve mutsuz olduğuna inanındıkları görülmektedir.

Saha düğünün belli aşamalarının oluşu, düğün ile ilgili örf ve adetleri Sahaların, ne kadar önemsediklerini göstermektedir. Evlenme törenlerinde uygulanan Şamanizm unsuru olan en önemli gelenek, gelinin geldiği gün başına saçı saçmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Saçı, yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayinin kalıntısı olarak görülmektedir. Günümüzde, Saha düğünlerinin ve çeşitli etkinliklerin eskisi kadar yapılmadığı bilinmektedir.

Saha Türklerinde törenler deyince aklımıza, farklı zamanlarda başka nedenlerden kaynaklı yapılmakta olan merasim, bayram ve kutlamalar gelmelidir. Bunlar, çoğunlukla sosyal hayatla ilgili düzenlenen tören ve merasimler olarak değerlendirilmektedir. Sahaların gerçekleştirdikleri en büyük kutsal bayramları olan *Isıax*; burada geniş bir yer kaplamaktadır. Sahalarda eskiden ısıax törenlerinin sık sık yapıldığı, çok kişinin katıldığı ve katılanların, oyunları, şenlikleri, çok sevdiği, törene katılanların yiyip, içerek, çeşitli oyunlar oynarak ve dans ederek çok şenlendiği bilinmektedir. Saha Türklerinde, törenler için bir takım kurallar dizisinin olduğu görülmektedir. Törenler, gelişigüzel şekillenen toplantılar değil çeşitli mekânlarda, çeşitli zamanlarda, belli kurallar dâhilinde düzenlenen toplanmalar olarak vurgulanmaktadır.

Saha Türklerinde, kurban vermenin, Tanrının, doğaüstü güçlerin yardımını ve koruyuculuğunu almak için, onlarla ilişki kurmak için ve her şeye kâmil olduklarını vurgulamak için yapıldığı karşımıza çıkmaktadır. Esas düşüncenin bu olmasıyla birlikte, refahı sağlamak, hastayı kötü ruhtan arındırmak, aile ocağını huzura kavuşturmak, hami

ruhları merhamete getirmek, ölünün ruhuna sunmak gibi birçok konu kurban vermenin çeşitli sebeplerinden sayılmaktadır.

Sahalar da kurban sunmanın üç çeşidi olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu kurban sunma çeşitleri daha çok kanlı kurbanın nasıl sunulduğu hakkındadır. Kanlı kurban olarak adanan hayvan, Sahaların uygun gördükleri şekillerde kesilip, kurban edilmesi olarak bilinmektedir. Kansız kurban, “Saçı” kavramı ile karşımıza çıkmaktadır. Saçı, ateşe et atma, yağ veya içki dökme gibi uygulamalar ile gerçekleştirilen kurban sunma çeşididir. Türk topluluklarında eskiden beri yaşayan uygulamalar arasında görülmektedir. Bu eylemin çoğu zaman kadınlar tarafından, ocağa (ateşe) yağ atma, saç, dua vb. olarak görülmektedir.

Saha Türklerinde ölüm inancının, Kut-Sür inancına bağlı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Kut, bütün canlı varlıkların canı anlamına gelmektedir. Sür, enerji, irade ve genellikle insandaki ruhî hadiseler timsali, herhangi bir şeyin en yüksek derecesi, insanların, var olan bütün canlıların ruhî hayatı, yaşam kudreti anlamına gelmektedir. Tın, soluk almak, üflemek, nefes, hayat, ruh, can anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre, kutun bedenden ayrılması ile ölüm gerçekleşmez ama kişideki kutsallık kalkar, ancak tın bedenden ayrıldığı vakit, beden ölümü hemen gerçekleşmiş olur.

Sahalar, ölümü hayatın doğal ve kaçınılmaz sonu olarak düşünmekte ve ölümü rahatlıkla, korkusuzca karşılamakta oldukları görülmektedir. Sahalar ölümü insanın ruhunu kötü ruhların kapıp yemesi olarak açıklamaktadırlar. Bu ruhların, ailenin ölmüş bireylerine ya da yabancı ruhlara ait olduğu bilinmektedir.

Sahalarda her şeyin bir ruhu olduğu inancına bağlı olarak ölen kişinin mezarına ona ait olan eşyaların konulması dikkat çekmektedir.

Sahaların çocuk olunca gerçekleştirilen yemek merasiminden sonra çocuğa ad vermek için de “ad verme” olarak bilinen töreni düzenledikleri görülmektedir.

Sahalar ’da doğan çocuğa ad verme konusunda eski geleneklerini sürdürmekte olup, çocuğa ilk adını doğduktan üç ay sonra vermektedirler. Çocuğa ilk olarak geçici bir ad verilmektedir ki asıl ad, çocuk yay çekip ok attıktan sonra verilmektedir. Yani çocuk bir kahramanlık göstererek, topluma kendisini kanıtlayarak ad almış olmaktadır.

Sahaların olonholarında bahadırların, Üst Dünya, Orta Dünya ve Aşağı Dünya'da konumlandıkları ve bahadırların mücadelelerini bu üç alem arasında gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

Saha olonholarının iyi ve kutlu bahadırları, olağanüstü fiziki güce sahip, yakışıklı ve manevi değerleri olan mükemmel insanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bahadırlar, iyi ve doğru için, kötülüğe, zulme ve düzensizliğe karşı mücadele göstermektedirler. Kötü bahadırları ise tam tersi tanımlanmaktadır. Onlar, yamyam olarak tabir edilmekte, kaba, kültürsüz, pis olarak görülmektedirler. Bahadırlar insan olduğu gibi farklı varlık ve karakter tasvirleri ile de görülmektedir.

Saha olonholarında kahraman bahadırların yanında demirciler de bulunmaktadır. Demirciler de konumlarından ve yeteneklerinden sebep olarak kutsal sayılmaktadırlar.

Saha Türklerinde de bazı kam ve insanların yürüttüğü sihirbazlığın, büyücülüğün, falcılığın birçok alanda çeşitli sebeplerden kaynaklı yapıldığı görülmektedir. Türk dünyasında ortak motif olarak görülen sihir-büyünün, falcılık ve kehanetin Saha Türklerinde de geniş bir alana hakim olduğu söz varlığından anlaşılmaktadır.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde, Yapısal İnceleme ana başlığı altında isimler, sıfatlar ve fiiller olmak üzere üç alt başlık yer almaktadır. Bu alt başlıklar tespit edilen kelimelerin yapısal özelliklerine göre ayrılmıştır. Her kelimenin yanında anlamı yer almaktadır.

Beş ana bölümde yapılan çalışmanın sonucu olarak, Pekarskiy *Yakut Dili Lugati* adlı eserinden 945, Slepstov'un *Yakutça-Rusça Sözlük* adlı eserinden 72, İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı eserinden 258 adet olmak üzere Saha Sözlüklerinden belirlenen kelimeler ile söz varlığının oluşturulduğu bu çalışmada, Saha Türklerinin benimsediği yaşam ve dini pratiklerinde büyük bir yer edinen, dilinde de büyük etki gösteren Şamanizm'i ve çevresinde gelişen inanç ve geleneklerin kelime varlığında kendini gösterdiği görülmüştür. Buradan hareketle tespit edilen 1275 kelime Sahaların bugün de bu inanç sistemlerini kültürel kodlarıyla devam ettirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ele alınan bazı kelimelerin altında yer alan örnek cümleler günlük hayatta kullanımlarının varlığını gösterir niteliktedir.

KAYNAKLAR

- (1999). *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, Gelişim Basım ve Yayın A.Ş, İstanbul.
- (2003). “Türk Dünyası Kültür Atlası”, *Türk Kültürüne Hizmet Vakfı*, İstanbul.
- Acıpayamlı, O. (1992). “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4: 1-14.
- Akgün E. (2007) “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar” *Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences* 1 (2). 139-153.
- Alekseyev. N.A. (2013). *Türk Dili Sibiryaya Halklarının Şamanizmi* (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya.
- Alkaya, E. (2001). “Türklerde Ad Verme Geleneği ve Kişi Adları”, *Türk Kültürü*, C. XXXIX, 459, 442-448.
- Alp, Y.R. (2019). *Şamanizm Tasavvuf ve Ayahuasca Kadim Türklerin Din Anlayışı*, Altıkırkbeş Yayın, Kadıköy.
- Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanizmine Ait Materyaller*, Konya: Kömen Yayınları.
- Arit, A. (2016). *Şamanın Kozmik Dünyası*, Ray Yayıncılık, İstanbul.
- Arslan, M. (2005). “Türklerde Evren Tasarımı”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, *Kanyılmaz Matbaası*, 65-74, İzmir.
- Atasoy, E. Soykan, A. (2008). Saha (Yakut) Cumhuriyeti: Coğrafi Kimlik Analizi Denemesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 21.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1* Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul.
- Bayat, F. (2015). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Bayat, F. (2018). *Türk Kültüründe Kadın Şamanlar* Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul.
- Bayat, F. (2019). *Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar* Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- Bezertınov, R. (2000). Tengrianizm: Religion of Turks and Mongols. *Naberejnye Chelny*.
- Bravina, R. (2013). “Son Veda: Yakut Cenaze Merasiminde Şamanistlik Uygulamalar” *Karadeniz Black Sea- Чёрное Море Dergisi*, Sayı 18.

- Buluç, S. (2016) “Şamanizm”, <https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/21.php> (03.01.2022).
- Caferoğlu, A. (1988) *Türk Kavimleri* Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Canhoca, R. (2018, Ağustos). “Türk Kimliğinin Genel Kavramları Uygarlıklar arası Diyalogun Temeli Olarak Proto-İnanç Söylemi” *Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number 5, 103-110.
- Çeribaş, M. (2007). “Türklerde Demirciler ve Şamanlar” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli*, 4,2.
- Çıblak, N. (2002). “Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler”, *Türk Kültürü*, 605-614.
- Çirkin, S. (2019). *Güney Sibiryâ Arkeolojisi ve Şamanizm*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2017) *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, Dördüncü Basım, İstanbul.
- Demir, A.F. Çomak, N.A(2015). *Şaman ve Türk Dünyası*, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Dilek, İ. (2013). *Türk Mitolojisi Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Divitçioğlu, S. (2000). *Kök Türkler*, İstanbul.
- Dmitrieva, O. (2016). “Geleneksel Yakut Düğünü ve Algı Töreni” *Millî Folklor*, Yıl 28, Sayı 112.
- Drury, N. (1989) *Şamanizm*, Okyanus Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul.
- Duranlı, M. (2008, İzmir). “Saha (Yakut) Türklerinin Hristiyanlaştırılma Sürecine Genel Bir Bakış” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VIII, Sayı 2, 81-86.
- Duranlı, M. (2008). “Saha Türklerinin Demonolojik Varlıklarından Üör Ve Sosyal Yaşamda Üstlendiği Fonksiyonlar” *Motif Akademi, Halk Bilimi Dergisi, Sayı 2, 11-22.*
- Duranlı, M. (2010). “Saha Türk Efsanelerinde Tarihi Kişilik Tıgın” *Millî Folklor, Yıl 22, Sayı 85.*
- Duranlı, M. (2018). “ Saha Türklerinin İnanç Sisteminde Kartal” *Ege Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, Cilt 1, 1-11.*
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (2014). *Şamanizm*, (çev. İsmet Birkan), İmge Yayınları, Ankara.
- Eliade, M., Couliano, I. P. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Ali Erbaş), *İnsan Yayınları*, İstanbul.
- Er. A. (2021). *Geçmişten Günümüze Şamanizm*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Ana Bilim Dalı, Sivas.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 146, İstanbul.

- Erginer, G. (1997). *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ergun, M. (2013). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergun, P. (2005) "Aal Luuk Mas" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. s. 33, 293-307, Ankara.
- Ergun, P. (2019). *Sibirya Türklerinin Destanlarında İyeler* Kömen Yayınları, Konya.
- Ersöz, M. (2009). *Saha (Yakut) Türklerinin Culuruyar Nurgun Bootur Destanı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınevi, Kasım.
- Fedotoviç, J.F. (1994). "Saha Yeri ve Saha Türkleri", (çev. Saadettin Gömeç), AÜ. DTCF, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16/26, Ankara.
- Gökalp, Z. (2010). *Türk Töresi*, Toker Yayınları, İstanbul.
- Gömeç, S. (1998) "Şamanizm ve Eski Türk Dini" *P.A.Ü Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4.4, 38-52.
- Gömeç, S. (2003). "Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 22, Sayı 33, 79-104.
- Gümüş, Ş. (2021). "Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle" *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 50, p(1-20).
- Güngör, H. (2002), "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler Ansiklopedisi*, C.3 261-282, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Güngör, H. "Şamanizm" *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 38, 325-328.
- Güngör, H., Günay, Ü. (2015). *Türklerin Dini Tarihi*, Berikan Yayınları, Kayseri.
- Güngörmez, E. (2013). *Eski Türk Dini ve Türk İslam Kültürü Üzerindeki İzleri*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.
- Harva, U. (2014). *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, (Çev. Ömer Suveren), Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Hasret, F. (2017). *Türk Kültüründe Şamanizm'in İzleri ve Yansımaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarımı Programı, İstanbul.
- Hoppâl, M. (2014). *Avrasya'da Şamanlar*, Çev. B. Bayram ve H. Ş. Ç. Çapraz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Izutsu, T. (2017). *Tao'culukdaki Anahtar Kavramlar*, (çev. Ahmet Yüksel Özemre), Kaktüs Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1973). "Şamanizm Üzerine Notlar", TFA, İstanbul, C.15.

- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri: 9, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.
- İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara.
- Keskin, A. (2018). *Türk Kültüründe Alkışlar ve Kargışlar Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Kılıç, S. (2010) "Türk Şaman Giysilerine Semantik Yaklaşım", *Zeitschrift für die Welt der Türkeni*, 2(1), 313-334.
- Kirişçioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kirişçioğlu, F. (2004). "Isıax (Isıax) Saha Türklerinin Bahar Bayramı", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara, 359-363.
- Kirişçioğlu, F. (2004). "Saha Kahramanlık Destanı "Oloñxo"." *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları, 1267-1283.
- Kirişçioğlu, F. (2007) "Saha (Yakut) Türklerinin Kut – Sür İnançları", *II. Uluslar Arası Büyük Türk Dil Kurultayı*, Bişkek, 234-238.
- Kocasavaş Y. (2002). "Gök Tanrı İnançları", *Türkler*, cilt III, Ankara.
- Kolektif, (2010). *Yaşayan Dinler Tarihi*, (ed. Şinasi Gündüz), Diyanet İşleri Başkanlığı Ankara.
- Korkmaz, E. (2016). *Şamanizm-Esrik Yolculuk*, Berfin Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1996). "Türk-Moğol Şamanizm'inin Tasavvufi İslâm Tarikatları Üzerindeki Etkisi", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-8.
- Ksenefontov, G. V. (2011). *Yakut Şamanlığı*, (çev. Atilla Bağcı), Kömen Yayınları, Konya.
- Kuzgun, Ş. (2015). *Dinler Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Küçük, M. A. (2015). "Altay ve Güney Sibiryaya Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini İnanışları", *Dini Araştırmalar*, Cilt:8, 23, 191-218.
- Luckert, K. W. (2016). *Göbekli Tepe*, (çev. Leyla Tonguç Basmacı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Mansur, A. (2020). *Şaman Gözü*, Destek Yayınları, İstanbul.
- Meletinskiy, E. M(1990) Üör, Uor, *Mifologičeskiy Slovar, Sovetskaya Entsiklopediya*, Moskova, s. 672.

- Ocak, A. Y. (2015). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi-1*, TTK Yayınları, Ankara.
- Pekarskiy diğer ciltleri ekle.
- Pekarskiy. E.K. (1945). *Yakut Dili Sözlüğü*, Cilt: 3, Ebüzziya Matbaası, İstanbul.
- Pekarskiy. E.K. (1945). *Yakut Dili Sözlüğü* (Yayımlanmamış etüt çalışması), Cilt: 6, 7, 8, 9, 10, 11.
- Popatov, L.P. (2012). *Altay Şamanizmi*, (Çev. Metin Ergün) , Kömen Yayınları, Konya.
- Roux, J. P. (2006). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev.Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Rutherford, L. (2014). *Şamanik Yolun Çalışma Kitabı*, RM Yayınları, İstanbul.
- Slepstova, P.A. (1972). *Yakutça-Rusça Sözlük, Yakutskogo-Russkiy Slowar*, İzdatelistvo Sovetskaya Yenstiklopedia, Moskva.
- Solak Sağlam, M. (2012). *Yakut (Saha) Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Solak Sağlam, M. (2014) "Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar" *Sibirian Studies*, (SAD), 2.5, 55-73.
- Somuncuoğlu, A. (2002) "Saha Cumhuriyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, C.20, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 119-131.
- Şeroşevsky, V.L. (2007). *Saka Yakutlar*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Türker, F., Gündoğdu Koçoğlu, V. (2016). "Tuva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm" *Türkbilig*, 2016/32, 141-154.
- Uğurlu, S. (2010). "Türk Kültüründe Gelenek Bağlamında "Sırta Erme" ve "VECD" Ritüellerinin Fenomenolojik Diyalektiği", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 7.3.
- Yıldırım, H, Kalkan, N. (2018). *Saha Türklerinde Tanrı Öğretisi Şamanizm*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yörükân, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri-Şamanizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Killi Yılmaz, G. <https://docplayer.biz.tr/192800283-Saha-turkleri-ve-dilleri-tl3064-kuzey-dogu-sibirya%20turklehcelerinin-tarihsel-grameri-prof-dr-gulsum-killi-yilmaz.html> (ET.15.03.2022)